Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТУР ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 316.28:371.3:378.14:002:004.01

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

015 – професійна освіта (за спеціалізаціями),
спеціалізація 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
(шифр і назва спеціальності)

01 – освіта / педагогіка
(галузь знань)

Подається на здобуття наукового
ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий консультант:
Попова Олена Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Тур О. М. Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – професійна освіта). – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України. – Харків, 2019.

Дисертація є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки шляхом розроблення системи формування означеної компетентності.

У дисертації на основі вивчення історичних джерел та сучасної науково-педагогічної літератури, здійснення історико-гносеологічного й феноменологічного аналізу ідей формування комунікативних знань, умінь, якостей особистості, дослідження його психолого-педагогічного, культурологічного, соціологічного аспектів, обґрунтовано наукові пошуки й шляхи розв’язання проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, охарактеризовано її особливості на сучасному етапі розвитку суспільства. Встановлено, що розроблення означеної проблеми є однією з провідних позицій в системі професійної підготовки студентів – документознавців, важливим завданням вищої школи допомогти майбутнім випускникам ефективно вбудуватися в стрімко змінний сучасний глобальний світ, набути широкого культурного й соціального кругозору, інформаційної й мовної досконалості, готовності й здатності до безперервного формування й саморозвитку комунікативної компетентності впродовж усього життя.

Відповідно до соціальних вимог і державного замовлення (потреба у

фахівцях із високим рівнем сформованості комунікативної компетентності), цілей і завдань освіти, відбитих у законодавчих і нормативних документах (Конституції України, законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття)", Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки, системі стандартів вищої освіти, освітньо-кваліфікаційній характеристиці випускника відповідного фаху й інших), у дослідженні визначено важливі напрямами набуття майбутніми фахівцями із документознавства та інформативної діяльності комунікативної компетентності (стійкого світогляду, широкого кругозору, правильного сприйняття сучасних проблем розвитку суспільства й духовної культури, шанобливого ставлення до традицій і звичаїв свого народу й культурного надбання людства, готовності сприяти гармонізації людських міжнаціональних відносин, здатності й бажання займати активну життєву та громадянську позицію, оптимально поєднувати суспільні, колективні й індивідуальні інтереси, працювати в команді, брати на себе відповідальність тощо; здатності адаптуватися до зростаючих потоків інформації, знань і вмінь використовувати сучасні інформаційні й комп’ютерні технології, швидко орієнтуватися й віднаходити необхідну інформацію з різних джерел, критично до неї ставитися, аналізувати, опрацьовувати й створювати власний продукт; навичок ефективної комунікативної діяльності, умінь спілкуватися на високому культурно-етичному рівні державною та якнайменше однією з іноземних мов, чітко й логічно висловлювати власні думки й переконання, ефективно використовувати невербальні засоби спілкування тощо; умінь і навичок самостійно опановувати нові комунікативні знання, використовувати різні методи постійного самовдосконалення комунікативної компетентності впродовж усього життя.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури в дослідженні конкретизовано його термінологічне поле, розкрито сутнісні характеристики й змістове наповнення провідних понять: «комунікативна діяльність», «професійне спілкування», «комунікація», «компетентність», «ключова компетентність», «комунікативна компетентність», уточнено суть поняття «комунікативна

компетентність майбутнього фахівця з документознавства та інформаційної діяльності» як інтегрованого утворення, що, характеризуючись розгалуженою системою знань, ставлень, умінь, якостей тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників комунікативної підготовки, дозволяє фахівцю здійснювати своєчасні й адекватні комунікативні дії в різних ситуаціях професійної взаємодії на основі партнерства, взаєморозуміння й співробітництва, гарантуючи ефективне розв'язання поліфункціональних завдань документно-інформаційної діяльності.

У дослідженні вперше розроблено й теоретично обґрунтовано педагогічну систему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, яка, реалізуючись у всіх видах діяльності закладу вищої освіти (навчально-пізнавальній, практичній, науково-дослідній, самоосвітній, громадсько-виховній, колективно-творчій), забезпечує набуття ними комунікативних знань, ставлень, умінь, якостей, здібностей тощо й досягнення значно вищих рівнів їх сформованості. Будова системи складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: концептуально-цільового, структурно-змістового, технологічно-процесуального, контрольно-корекційного.

Концептуально-цільовий блок у системі представлено єдністю мети й обумовлених потребою формування комунікативної компетентності завдань, комплексне вирішення яких забезпечує її досягнення на відповідній методологічній основі

Методологічну основу системи складають обґрунтовані в дисертації концептуальні підходи дослідження порушеної проблеми (комунікативний, компетентнісний, аксіологічний, системний, синергетичний, культорологічний, особистісно-діяльнісний, деонтологічний, акмеологічний), які уможливлюють оптимальне досягнення мети розробленої системи − формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки.

Структурно-змістовий блок відбиває зміст структурних складників комунікативної підготовки (культурного, соціального, інформаційного, мовного,

самоосвітнього) і компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного) комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, формування яких має запезпечити запропонована система. Зміст досліджуваної компетентності являє собою цілісну систему, усі елементи якої взаємообумовлені й взаємозалежні, їхнє формування й розвиток здійснюється в тісному взаємозв'язку, забезпечуючи ефективне функціонування всієї системи й успішне, постійне формування комунікативної компетентності студентів.

Технологічно-процесуальний блок розкриває технологію формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, науково-методичне забезпечення технологічних етапів досліджуваного процесу. Етапи технології формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з документознавства та інформаційної діяльності (організаційно-підготовчий, мотиваційно-стимулювальний, змістово-діяльнісний, рефлексивно-корегувальний) визначено на основі врахування змісту досліджуваної якості та структури процесу професійної підготовки майбутнього фахівця досліджуваного профілю. Виокремленні етапи реалізуються в різних видах діяльності студентів: навчально-пізнавальній, практичній, науково-дослідній, самовиховній, громадсько-виховній.

На організаційно-підготовчому етапі відбувається підготовка професорсько-викладацького складу університету до формування комунікативної компетентності студентів, здійснюється адаптація навчальних планів і програм згідно із завданнями дослідження, розроблення комплексу засобів програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення досліджуваного процесу, відбір діагностичного інструментарію дослідження – сучасних технологій навчання: особистісно орієнтоване навчання, технології розвивального навчання, проблемне навчання, дистанційне навчання, проектна технологія, інформаційні технології, ігрові технології навчання, відповідні їм інтерактивні форми: лекції-бесіди, лекції-конференції, лекції-візуалізації, лекції-дискусії, лекції-екскурсії,

лекції із заздалегідь запланованими помилками, проблемні лекції та відповідні семінари, авторський спецкурс тощо, неігрові методи: "Портфоліо", "Брейнстормінг", "Круглий стіл", "Кейс-стаді", метод проектів, тренінги, професійно-наближені ситуації тощо, ігрові методи: ділові, інтелектуальні, рольові ігри, ігрові дискусії, ігрові ситуації, зокрема "Бар'єри спілкування", "Бліцопитування", "Вакантна посада", "Ерудити", "Інтерв'ю" тощо, орієнтовані на формування комунікативної компетентності студентів.

На зазначеному етапі також передбачається створення педагогічних умов для успішної реалізації розробленої системи, до яких віднесено такі: 1) поглиблення професійної компетентності викладачів щодо формування комунікативної компетентності студентів; 2) спрямування змісту навчальних дисциплін на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності; 3) організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів.

Мотиваційно-стимулювальний етап технології спрямовано на зміцнення системи професійних цінностей і переконань, розвиток активного суб'єктного ставлення студентів до оволодіння комунікативною компетентністю. Зазначений етап передбачає забезпечення усвідомлення майбутніми фахівцями комунікативної компетентності як професійно значущої якості; вироблення прагнення студентів до професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку через впливи на їхню мотиваційну сферу.

На змістово-діяльнісному етапі технології відбувається набуття студентами знань, досвіду, формування професійно-орієнтованих комунікативних умінь, особистісних якостей, необхідних для здійснення професійно-комунікативної діяльності. У процесі реалізації зазначеного етапу студент визначає можливості індивідуального зростання у сфері розвитку комунікативної компетентності та вибудовує оптимальну для нього освітню стратегію її самовдосконалення.

Рефлексивно-коригувальний етап включає важливий аспект підготовки студентів до професійної діяльності (аналіз, осмислення, експертиза власних дій

і станів). Його основне завдання, це: розвиток умінь комунікативно-рефлексивної діяльності; корекція змісту, форм і методів формування в студентів комунікативної компетентності на основі оцінки й самооцінки результативності запровадженої системи; діагностика й самодіагностика рівнів підготовки майбутніх фахівців до професійно-комунікативної діяльності; пошук ефективних шляхів індивідуальної корекції в зазначеному напрямі професійної підготовки.

Розроблена система оптимально розкриває суть, внутрішню структуру й зміст комплексного дослідження процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. В основу її побудови покладено системний підхід, що зумовлює системну цілісність і єдність її складових у сукупності визначених блоків, які, знаходяться у взаємозв'язку й узаємозалежності, забезпечуючи ефективність функціонування кожного з них і всієї системи в цілому. Запропонована система є відкритою, вона розвивається, надаючи можливість гнучкої модифікації, доповнення, коригування її структури й змісту в процесі накопичення нової інформації, зміни потреб і стратегій, забезпечує формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, досягнення успішних результатів її сформованості

Згідно з результатами експериментальної перевірки ефективності теоретично обґрунтованого програмно-змістового й науково-методичного забезпечення розробленої й апробованої в освітньому процесі педагогічної системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, у студентів експериментальної групи, порівняно зі студентами контрольної групи, було виявлено кращу динаміку змін у сформованості комунікативної компетентності за всіма її критеріями й показниками.

Випробовуючи себе в багатьох видах комунікативної діяльності студенти експериментальної групи сформували: здатність самостійно генерувати ідеї й розробляти гіпотези, продукувати нестандартні рішення й незвичні відповіді, виявляти гнучкість у вирішенні складних завдань; уміння контролювати хід

розв’язування проблем, аналізувати й обговорювати його результати, здійснювати пізнавальний процес в умовах нової ситуації; навички командної роботи, правильно обирати способи й прийоми взаємодії й співробітництва, швидко орієнтуватися в умовах комунікації, виявляти повагу й увічливість до співрозмовника, встановлювати й підтримувати психологічний контакт, створювати доброзичливу атмосферу спілкування; готовність до безперервного самовдосконалення й розвитку власної комунікативної компетентності та підвищення свого авторитету в колективі.

Обробка експериментальних даних математичними методами та їх статистичний аналіз із використанням критерію Пірсона дали підстави для висновку про підтвердження висунутої гіпотези щодо ефективності застосування визначених програмно-змістового, навчально-методичного забезпечення й педагогічних умов, відповідно доцільності впровадження розробленої системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процес професійної підготовки спеціалістів документно-інформаційної галузі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в доведенні його теоретичних положень і висновків до конкретних рекомендацій щодо організації й здійснення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, що відображено: в одноосібних монографіях «Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності; історія, теорія, практика», «Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності»; у розробці й апробації навчально-методичного забезпечення науково обґрунтованої системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (навчально-методичні комплекси із дисциплін «Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Чинники успішного

працевлаштування»; авторський спецкурс «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформаційної діяльності»; рекомендації для викладачів щодо формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності; окремі навчально-методичні матеріали з різних навчальних дисциплін (плани семінарських занять, навчальні посібники, методичні вказівки до проведення практичних занять, завдання до практичних занять, методичні вказівки для самостійної роботи, збірники навчальних ситуацій і завдань); програми практик і методичні рекомендації до їх організації і проведення; програми проведення різноманітних науково-методичних заходів під час позааудиторної роботи (науково-методичні семінари, «круглі столи», тренінги, квести тощо); програми діяльності наукових гуртків, орієнтованих на набуття майбутніми фахівцями вмінь і досвіду професійно-комунікативної діяльності).

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами, кураторами груп із метою формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки у вищій школі під час викладання різних дисциплін загально-професійної і фахової підготовки; для розроблення спецкурсів, курсів за вибором студентів, спецсемінарів, навчальних посібників; для організації виробничої практики; студентами під час написання курсових, науково-дослідницьких проектів тощо.

Ключові слова: формування й самовдосконалення комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, професійно-комунікативна діяльність, комунікативні знання, уміння, якості, комунікативно-спрямовані форми й методи навчання.

Список опублікованих праць за темою роботи:

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дослідження

1. Тур О. Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 320 с.

2. Тур О.М. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: історія, теорія, практика: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2017. 409 с.

3. Тур О. М. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців на основі соціального співробітництва академічних груп. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Кривий Ріг: ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2014. Вип. 40. С. 108–113.

4. Тур О. М. Формування комунікативної культури студентів вищої школи. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків: ХДАК, 2014. Вип. 44. С. 256–262.

5. Тур О. М. Професійно-комунікативна компетентність майбутнього документознавця: зміст і структура. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. *Серія* «*Педагогіка*». Тернопіль: ТНПУ, 2014. № 2. С. 53–57.

6. Тур О. М. Підвищення якості фахової підготовки молоді як важлива проблема сучасної вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. *Серія* «*Психологія і педагогіка*». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 26. С. 128–131.

7. Тур О. М. Невербальне спілкування як складова комунікативної компетентності особистості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. *Серія* «*Педагогіка і психологія*». Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2014. Вип. 41. С. 361–365.

8. Тур О.М. Міжкультурна комунікація як складова професійної діяльності майбутнього спеціаліста. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д. Г., 2014. Вип. 1(16). С. 201–205.

9. Тур О. Системний підхід до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. Вип. 1. С. 355–360.

10. Тур О. М. Професійна комунікація фахівців із документознавства та

інформаційної діяльності: сутність і структура. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 43. С. 487–491.

11. Тур О. М. Особистісно-орієнтований підхід у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2015. Вип. 18 (1). С. 111–116.

12. Тур О. М. Діяльнісний підхід як основа формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія* «*Педагогіка і психологія*». Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2015. № 43. С. 325–328.

13. Тур О. Аксіологічний підхід до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. № 11. С. 117–121.

14. Тур О. М. Дослідження рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: комунікативний компонент. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2016. № 2. С. 82–85.

15. Тур О. Загальнокультурна компетентність як складник комунікативної компетентності майбутніх документознавців: дослідження рівня сформованості. *Наукові записки. Серія* «*Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*». Кропивницький: КДПУ імені Володимира Винниченка, 2016. Вип. 10. Ч. 3. С. 151–155.

16. Тур О. Комунікативно-освітній простір як необхідна умова підготовки компетентних фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ* «*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*». Івано-Франківськ: ДВНЗ

«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. Вип. 8. С. 122–127.

17. Тур О. Комунікативна діяльність майбутнього спеціаліста: сутність та характерні особливості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. № 5 (59). С. 219–225.

18. Тур О. Комунікативна компетенція майбутніх документознавців як структурний компонент їхньої комунікативної компетентності. *Вісник Львівського університету. Серія Педагогічна*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. Вип. 30. С. 129–135.

19. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: лінгвокомунікативна складова. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. Дніпро: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2016. № 2 (12). С. 320–324.

20. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: рефлексивний компонент *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Херсон: Херсонський державний університет, 2016. Вип. LXXIII. Т. 2. С. 123–127.

21. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: мотиваційний компонент. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах :* зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2016. Вип. 50 (103). С. 277–282.

22. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: дослідження стану формування. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах:* зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2016. Вип. 51 (104). С. 287–293.

23. Тур О. Проблема формування комунікативної компетентності особистості (Х – перша половина XIX ст.). *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 9. Ч. 3. С. 138–141.

24. Тур О. Соціально-історичні передумови становлення й розвитку проблеми формування комунікативної компетентності: антична доба. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 147. С. 138–141.

25. Тур О. Структура комунікативної компетентності особистості. *Педагогічний дискурс*: зб.наук.праць. Хмельницький: ПП Мошак М. І., 2016. Вип. 20. С. 187–191.

26. Тур О. Діалог як важлива умова формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Молодь і ринок*. Дрогобич: Швидкодрук, 2017. № 2 (145). С. 55–58.

27. Тур О. Класифікація методів формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Молодь і ринок*. Дрогобич: Швидкодрук, 2017. № 4 (147). С. 53–58.

28. Тур О. Організація самостійної роботи майбутніх документознавців з метою формування їх комунікативної компетентності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Спец. вип. Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього*. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 28 (38). С. 138–142.

29. Tur O., Komlyk, Yu. Communicative competence as an inseparable part of training future specialists in document science and informative activity. *Harvard journal of Fundamental and Applied Studies*. Harvard, 2015. № 1(7) January-June. Volume VIII. P. 325–330.

30. Tur O. Modern requirements are to formed communicative competence of future specialists in documentation and information services. *News of Scienceand Education: Economic science, pedagogical science law*. Sheffield: Scienceand Education LTD, 2017. № 3 (51) . P. 50–54.

31. Tur O. Content individually-psychological component of communicative competence of future specialists on scientific discipline of documentationand informative activity. *Středoevropský věstnik provědu a výzkum: Central European*

Journal for Scienceand Research. Praha : Publishinging house Education and Science, 2017. № 3 (39). P. 44–48.

32. Tur O. Forming communscative competence of future specialists on scientific discipline of documentation and informative activity : analysis of dynamics of changes in intellectual part. *Nauka i Studia: Pedagogiczne nauki, filologiczne nauki*. Przemyśl: Nauka i Studia, 2017. № 6 (167) . P. 54–58.

33. Тур О. Н., Комлик, Ю. А., Вощенко, В. Ю. Интерактивные методы формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности. *Scienceand Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2017. V (52). Issue: 113. P. 56–59.

34. Tur O., Tkachova N. Didactic gameas the advanced method of forming communicative competence of future specialists in documentation and information services *Новітня освіта*. *Advanced Education*. Київ: Політехніка КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. № 7. С. 141–145.

Опубліковані праці апробаційного характеру

35. Тур О. Особливості формування культури мовлення студентів – майбутніх документознавців на заняттях із української мови за професійним спрямуванням. *Тези 65-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 22 квітня–15 травня 2013 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2013. Т. 4. С. 175–176

36. Тур О. Толерантність як важливий складник комунікативної компетентності особистості студента вищого навчального закладу. *Тези 66-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 15 квітня–15 травня 2014 р.) Полтава: ПолтНТУ, 2014. Т. 3. С. 208–210.

37. Тур О. Основні педагогічні принципи й методи організації формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Актуальні проблеми сучасного документознавства: методологія та практика підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності*: зб. навч.-методич і наук.-дослід. матеріалів

Усеукраїнського науково-практичного семінару. Полтава: ПолтНТУ, 2014. С. 172–178.

38. Тур О. М. Вплив мовознавчих репресій 1933 року на мовленнєву культуру особистості як важливий складник її комунікативної компетентності. *Репресована культура України: регіональний вимір*: матеріали Всеукр. наук.-практ. Internet-конф. (м. Полтава, 9 квітня 2015 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2015. С. 16–18.

39. Тур О. Ефективне спілкування майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності як головна умова їх професіоналізму. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації*: матеріали І Міжнар. наук.-практ.конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Одеса, 19–20 березня, 2015 р.). Одеса: ФОП Середняк Т.К., 2015. С. 381–386.

40. Тур О. Компетентнісний підхід як методологічна основа формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Тези 67-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 2 квітня – 22 травня, 2015 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2015. Т. 3. С. 165–167.

41. Тур О. М. Принципи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив*: матеріали XII Міжнародної наук. інтернет-конференції (м. Київ, 17–19 листопада 2015 р.). Київ: ТОВ «ТК Меганом», 2015. С. 77–82.

42. Тур О. М. Вивчення стану сформованості соціального складника комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences*: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference (Kielce, 28–29 Desember 2016). Kielce: Holy Cross university, 2016. P. 137–140.

43. Тур О. Комунікативна освіта на Україні у IX – XVIII століттях.

Osobowość, społeczeństwo, polityka: materiały III Międzynarodowa konferencja naukowa (Lublin, 15–16.02.2016). Lublin: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie, 2016. P. 29–31.

44. Тур О. Комунікативна компетентність як критерій професіоналізму майбутніх документознавців. *Тези 68-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 19 квітня–13 травня 2016 р.) Полтава: ПолтНТУ, 2016. Т. 3, С. 183–185.

45. Тур О. М. Проблеми формування комунікативної компетенції особистості у білінгвальному середовищі. *Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results*: materials of internationals cientific and conference (Bratislava, 15–18 march, 2016). Київ: LLC «NVP» Interservice, 2016. С. 120–121.

46. Тур О. М., Мізіна О. І. Термінологічна лексика як основа професійної комунікації майбутніх документознавців. *Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації*: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Полтава, 12–13 травня 2016 р.). Полтава: ПУЕТ, 2016. С. 77– 80.

47. Тур О. М. Метод портфоліо у системі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Наукова спадщина Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього*: зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Київ, 30–31 березня 2017 р.). Київ, 2017. С. 316–319.

48. Тур О. М. Тренінг як метод формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Тези 69-ї конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 19 квітня–19 травня 2017 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2017. Т. 3. С. 204–206.

49. Тур О. М. Засоби організації формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і*

психологічних наук : зб. тез Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Харків, 10–11 лютого 2017 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2017. С. 84–87.

50. Тур О. М. Інтерактивна лекція як метод формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук*: зб. наук. тез учасників Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Київ, 3–4 лютого 2017). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 111–114.

51. Тур О. Н. Лекция-дискуссия как метод формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению иинформационной деятельности. *Moderní vymoženosti vedy-2017*: Materiály XIII Mezinárodní vědecko-praktická conference (Praha, 27 ledna – 05 února 2017). Praha: Publishing House «Education and Science», 2017. P. 42–44.

52. Тур О. Організація комунікативної взаємодії між викладачем і студентом як педагогічна умова формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців. *Osobowość, społeczeństwo, polityka*: materiały IV Międzynarodowa konferencja naukowa-praktycznes (Lublin, 11–12.03.2017). Lublin: Wydawnictwo Naukowe Wyŝszej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie, 2017. P. 196–199.

53. Тур О. М. Розвиток рефлексії майбутніх документознавців як принцип реалізації процесу формування їх комунікативної компетентності. *Тези 70-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 23 квітня–18 травня 2018 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2018. Т.3. С. 250–252.

54. Тур О. Мовна компетентність майбутніх документознавців як складник їхньої комунікативної компетентності. *Гуманітарна складова вищої освіти: досвід і проблеми*: матеріали Міжнар. наук. Інтернет-конференції (м. Київ, 29 травня 2018 р.). Київ: НУХТ, 2018. С. 123–126.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

55. Тур О. Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. Вип. 1. С. 135–144.

56. Тур О. М., Микитенко Г. Інформаційні технології навчання у формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Інформація і документ у сучасному науковому дискурсі: зб. наук. статей Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2017. С. 107–115.

57. Тур О. М. Форми організації процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Київський науково-педагогічний вісник*. Київ: Київська наукова організація педагогіки та психології, 2017. №10 (10). С. 75–79.

SUMMARY

Tour O.M. Theoretical and methodological bases of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity in the process of vocational training. – **Qualification scientific work on the rights of manuscript**.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 «Theory and methodology of vocational education» (015 – professional education). – N.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkov, 2019.

The dissertation is a theoretical and experimental study of the problem of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity in the process of vocational training by developing a system of formation of the specified competence.

The dissertation substantiates scientific researches and ways of solving the problem of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity, characterizes its peculiarities at the present stage of society development (on the basis of studying historical sources and modern scientific and pedagogical literature analysis, implementation ideas of formation of communicative knowledge, skills, personality traits, research of his psychological-pedagogical, cultural, social logical aspects). It is established that the development of this problem is one of the leading positions in the system of professional training of students – documentologists, an important task of high school to help future graduates effectively integrate into the rapidly changing modern global world, to acquire a wide cultural and social horizons, information and information skills.

In accordance with the social requirements and the state order (the need for specialists with high level of communication competence), the goals and objectives of education, enshrined in the legislative and regulatory documents (Constitution of Ukraine, laws of Ukraine «On Education», «On Higher Education», State National Program «Education (Ukraine XXI Century)», Concepts of development of education of Ukraine for the period 2015–2025, the system of standards of higher education, educational and qualification characteristics of graduates of the relevant profession and others), in the study defined about important directions of acquisition by future specialists in document science and informative activity of communicative competence (stable world outlook, broad outlook, correct perception of modern problems of development of society and spiritual culture, respectful attitude to the traditions and customs of his people and cultural heritage of mankind, readiness to promote harmonization of human interethnic relations, ability and desire to occupy an active life, collective and individual interests, working as a team, taking responsibility, etc., the ability to adapt to growing information flows, ability to use modern information and computer technologies, to quickly navigate and retrieve the necessary information from different sources, to critically treat it, to analyze, to develop and create your own product; at least one of the foreign languages to express clearly and logically his or her own thoughts and beliefs, to use non-verbal communication effectively, etc.; ability to

acquire new communicative knowledge independently, to use different methods of continuous self-improvement of communicative competence throughout life).

On the basis of the analysis of the scientific and pedagogical literature, the study specified its terminological field, revealed the essential characteristics and substantive content of the leading concepts: «communicative activity», «professional communication», «communication», «competence», «key competence», «communicative competence». The essence of the concept «communicative competence of the future specialist in document science and information activity» has been clarified. The communicative competence of the future specialist in document science and information activity is an integrated entity, is characterized by an extensive system of knowledge, attitudes, skills, qualities, acquired in the context of cultural, social, informational, linguistic, self-educational components of communicative training, allows the specialist to carry out his own activities situations of professional interaction on the basis of partnership, mutual understanding and cooperation, guarantees effective solution of polyfunction objectives document-information activities.

The study first developed and theoretically substantiated the pedagogical system of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity, which is implemented in all types of activities of the institution of higher education (educational, cognitive, practical, scientific, educational, self-educational); provides students with communicative knowledge, attitudes, abilities, qualities, abilities, etc. and attains much higher levels of their formation. The structure of the system consists of four interconnected blocks: conceptual-purpose, structural-meaningful, technological-procedural, control-corrective.

The conceptual-purpose block in the system is represented by the unity of purpose and the necessity of formation of communicative competence of tasks, the complex solution of which ensures its achievement on an appropriate methodological basis.

The methodological basis of the system is the conceptual approaches grounded in the dissertation to study the problem (communicative, competent, axiological,

systemic, synergetic, cultural, personal-activity, deontological, acmeological). The approaches allow to optimally achieve the purpose of the developed system - formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity in the process of vocational training.

The structure-content block reflects the content of the structural components of communicative training (cultural, social, informational, linguistic, self-educational) and components (motivational-value, information-cognitive, activity-behavioral, personality-creative, evaluative-reflective) of communicative competence and the information activities that the proposed system should provide. The content of the competency under study is a coherent system, all elements of which are interdependent and interdependent, their formation and development are carried out in close interconnection, ensuring the effective functioning of the whole system and successful, continuous formation of students' communicative competence.

The technological-procedural block reveals the technology of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity, scientific and methodological support of technological stages of the studied process. The stages of the technology of forming the communicative competence of a future specialist in document science and information activities (organizational-preparatory, motivational-stimulating, content-activity, reflexive-corrective) were determined on the basis of taking into account the content of the investigated quality and structure of the process of professional training of the future specialist. Separate stages are implemented in different types of students' activities: educational, cognitive, practical, research, self-education, social and educational.

At the organizational-preparatory stage, the teaching staff of the university is being trained for the formation of students' communicative competence, the curricula and programs are adapted according to the tasks of the research, the development of a complex of program-content and educational-methodological support of the studied process, the selection of diagnostic tools of research - training: personally oriented learning, developmental learning technologies, problem-based learning, distance learning, project technology, information technology, game learning technology,

interactive forms corresponding to them: lectures-conversations, lectures-conferences, lectures-visualizations, lectures-discussions, lectures-excursions, lectures with predetermined mistakes, problematic lectures and relevant lectures, author's specials, etc., non-game methods: «Portfolio», «Brainstorming», «Round table», «Case-method», project method, etc., game methods: business, intellectual, role-playing games, game discussions, «Barriers to communication», «Black Question», «Scrabble», «Interview» and more focused on the formation of the communicative competence of students.

At this stage it is also envisaged to create pedagogical conditions for the successful implementation of the developed system, which include the following: 1) deepening the professional competence of teachers in forming the communicative competence of students; 2) directing the content of academic disciplines to the formation of communicative competence of future specialists in document science and information activities; 3) organization of a favorable educational environment for students' professional-communicative development and self-development.

The motivational and stimulating stage of the technology is aimed at strengthening the system of professional values and beliefs, developing the active subjective attitude of students to mastering communicative competence. This stage involves providing future professionals with communication competence as a professionally significant quality; developing students' desire for professional and communicative development and self-development through influences on their motivational sphere.

At the content-activity stage of technology, students acquire knowledge, experience, formation of vocationally-oriented communication skills, personal qualities necessary for the implementation of professional-communicative activities. In the process of realization of this stage, the student determines the possibilities of individual growth in the sphere of development of communicative competence and develops an optimal educational strategy for its self-improvement.

The reflexive and corrective phase includes an important aspect of preparing students for professional activity (analysis, reflection, examination of their own actions

and states). Its main task is: development of skills of communicative-reflexive activity; correction of content, forms and methods of formation in students of communicative competence based on evaluation and self-assessment of the effectiveness of the implemented system; diagnostics and self-diagnostics of the levels of preparation of future specialists for professional-communicative activity; search for effective ways of individual correction in the specified direction of vocational training.

The developed system optimally reveals the essence, internal structure and content of a comprehensive study of the process of forming the communicative competence of future specialists in document science and information activities. Its construction is based on a systematic approach that determines the system integrity and unity of its components in a set of defined blocks, which are interconnected and interdependent, ensuring the efficiency of functioning of each of them and the whole system as a whole. The proposed system is open, it develops, giving the possibility of flexible modification, addition, adjustment of its structure and content in the process of accumulation of new information, change of needs and strategies, ensures the formation of communicative competence of future specialists

According to the results of the experimental verification of the effectiveness of theoretically substantiated programmatic content and scientific and methodological support of the developed and tested in the educational process of pedagogical system of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity, students of the experimental group have found the best of and metrics.

Testing themselves in many types of communication activities, the students of the experimental group have formed: the ability to generate ideas and develop hypotheses independently, produce non-standard solutions and unusual answers, to show flexibility in solving complex problems; ability to control the course of solving problems, analyze and discuss its results, carry out cognitive process in the new situation; teamwork skills, choosing the right methods and methods of interaction and cooperation, quickly navigate the communication environment, show respect and courtesy to the interlocutor, establish and maintain psychological contact, create a

friendly atmosphere of communication; readiness for continuous self-improvement and development of own communicative competence and increase of its authority in the team.

The processing of experimental data by mathematical methods and their statistical analysis using Pearson's criterion gave grounds for the conclusion to confirm the hypothesis about the effectiveness of the application of certain content, training and methodological support and pedagogical conditions, in accordance with the expediency of implementing the developed system of communicative literacy information activities in the process of professional training of documentary specialists industry.

The practical significance of the results of the research is to bring its theoretical provisions and conclusions to specific recommendations for the organization and implementation of the process of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity, which is reflected in: in one-man monographs "Formation of communicative competence of future experts; history, theory, practice", "Formation of communicative competence in the process of training specialists in document science and information activity"; in development and approbation of educational-methodical providing of scientifically grounded system of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity (educational-methodical complexes in disciplines «Concept of professional direction (Introduction to specialty)», «Information and analytical activity», special course the competence of a specialist in document and information activities; recommendations for teachers to develop the communicative competence of future document and information professionals; separate educational-methodical materials from different educational disciplines (plans of seminars, tutorials, methodical instructions for conducting practical classes, tasks for practical classes, methodical instructions for independent work, collections of educational situations and tasks); practice programs and guidelines for their organization and implementation; programs for conducting various scientific and methodological activities during extra-curricular work (scientific-methodical seminars, round tables, trainings, quests, etc.); programs of activity of scientific circles focused on acquisition by future specialists of

skills and experience of professional and communicative activity).

The materials of the research can be used by teachers, curators of groups for the purpose of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity in the process of vocational training in higher education during teaching of different disciplines of general vocational and professional training; for the development of special courses, courses of choice of students, special seminars, manuals; for the organization of industrial practice; students while writing coursework, research projects, etc.

Keywords: formation and self-improvement of communicative competence of future specialists in document science and information activity, professional-communicative activity, communicative knowledge, skills, qualities, communicatively-oriented forms and methods of teaching.

The List of the Applicant's Publications :

Scientific works in which the main results of the research are published

1. Tur O. Formation of communicative competence in the process of preparation of specialists in document science and information activity : monograph. Poltava : PoltNTU, 2016. 320 p.

2. Tur O. M. Formation of communicative competence of future specialists in document and information activities: history, theory, practice: monograph. Poltava : PoltNTU, 2017. 409 p.

3. Tur O.M. Formation of communicative skills of future document scientists on the basis of social cooperation of academic groups. *Pedagogy of Higher and Secondary School*. Kryvyi Rih, 2014. Vol. 40. P. 108–113.

4. Tur O.M. Formation of communicative culture of high school students. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*. Kharkiv, 2014. Vol. 44. P. 256–262.

5. Tur O.M. The professional and communicative competence of the future document specialist: content and structure. *Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series Pedagogy*. Ternopil,

2014. № 2. P. 53–57.

6. Tur O.M. Improving the quality of professional training of young people as an important problem of modern higher education. *Scientific notes of Ostroh Academy National University. Series Psychology and Pedagogy*. Ostrog, 2014. Iss. 26. P. 128–131.

7. Tur O.M. Nonverbal communication as a component of a person's communicative competence. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubynsky. Series "Pedagogy and Psychology"*. Vinnitsa: Nilan Ltd., 2014. Vol. 41. P. 361–365.

8. Tur O.M. Intercultural communication as a component of the professional activity of a future specialist. *Teacher education: theory and practice*. Kamianets-Podilskyi, 2014. Iss. 1 (16). Pp. 201–205.

9. Tur O. A systematic approach to the development of communicative competence of future document and information professionals. *Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna.* Uman, 2015. Vol. 1. P. 355–360.

10. Tur O.M. Professional communication of documentary and information professionals: essence and structure. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*. Kyiv – Vinnytsia: Planer LLC, 2015. Vol. 43. P. 487–491.

11. Tur O.M. The person-oriented approach in the process of forming the communicative competence of future specialists in document science and information activity. *Teacher education: theory and practice*. Kamianets-Podilskyi, 2015. Vol. 18 (1). P. 111–116.

12. Tur O.M. The active approach as a basis of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubynsky*. *Series "Pedagogy and Psychology"*. Vinnitsa: LLC Nilan LTD, 2015. № 43. P. 325–328.

13. Tur O. Axiological approach to the formation of communicative

competence of future specialists in document science and information activities. *Problems of preparation of the modern teacher*. Uman, 2015. № 11. P. 117–121.

14. Tur O.M. The study of the level of communication competence of future specialists in document science and information activity: a communicative component. *Proceedings. Psychological and Pedagogical Sciences Series*. Nizhyn, 2016. № 2. P. 82–85.

15. Tur O. General cultural competence as a component of communicative competence of future document scientists: a study of the level of formation. *Problems of Methods of Physical, Mathematical and Technological Education*. Kropyvnytskyi, 2016. Vol. 10. Part 3. P. 151–155.

16. Tur O. Communicative and educational space as a necessary condition for the training of competent specialists in document and information activities. *The educational space of Ukraine. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Scientific Journal*. Ivano-Frankivsk, 2016. Vol. 8. P. 122–127.

17. Tur O. Communicative activity of the future specialist: essence and characteristic features. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Sums, 2016. № 5 (59). Pp. 219–225.

18. Tur O. Communicative competence of future document scientists as a structural component of their communicative competence. *Bulletin of the University of Lviv. The series is Pedagogical*. Lviv, 2016. Vol. 30. P. 129–135.

19. Tur O.M. The communicative competence of future specialists in document science and information activity: the linguistic and communicative component. *Bulletin of the Alfred Nobel Dnipropetrovsk University. Series Pedagogy and Psychology. Pedagogical Sciences*. Dnipro, 2016. № 2 (12). Pp. 320–324.

20. Tur O.M. The communicative competence of future specialists in document science and information activities: a reflective component. *Pedagogical Sciences.* Kherson, 2016. Vol. LXXIII. Vol. 2, pp. 123–127.

21. Tur O.M. The communicative competence of future documentary and information professionals: a motivational component. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools*. Zaporizhzhia, 2016. Vol. 50

(103). Pp. 277–282.

22. Tur O.M. The communicative competence of future specialists in document science and information activity: a study of the state of formation. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary sc*hools: coll. sciences. wash. Zaporizhzhia, 2016. Vol. 51 (104). Pp. 287–293.

23. Tur O. The Problem of Formation of Communicative Competence of Personality (X – first half of XIX century). *Problems of Methods of Physical-Mathematical and Technological Education*. Kirovohrad, 2016. Vip. 9. Part 3. P. 138–141.

24. Tur O. Social and historical prerequisites for the formation and development of the problem of communicative competence formation: *Ancient Age. Proceedings. Series Pedagogical Sciences.* Kirovohrad, 2016. Vip. 147. P. 138–141.

25. Tur O. Structure of personality communicative competence. *Pedagogical discourse:* collection of scientific works. Khmelnitsky, 2016. Vol. 20. S. 187–191.

26. Tur O. Dialogue as an Important Condition for Forming the Communicative Competence of Future Documentation and Information Professionals. *Youth and the market*. Drohobych: The Fast-Print, 2017. № 2 (145). P. 55–58.

27. Tur O. Classification of methods of forming communicative competence of future specialists in document science and information activity. *Youth and the market.* Drohobych: The Press, 2017. № 4 (147). P. 53–58.

28. Tur O. Organization of independent work of future documentary scientists in order to form their communicative competence. *Scientific journal of Dragomanov National Pedagogical University. Series 16. The creative personality of the teacher: problems of theory and practice*. Kyiv, 2017. Iss. 28 (38). P. 138–142.

29. Tur O., Komlyk, Yu. Communicative competence as an inseparable part of training future specialists in document science and informative activity. *Harvard Journal of Fundamental and Applied Studies*. Harvard, 2015. No. 1 (7) January-June. Volume VIII. P. 325–330.

30. Tur O. Modern requirements are to formed communicative competence of future specialists in documentation and information services. News *of Scienceand*

Education: Economic science, pedagogical science law. Sheffield: Scienceand Education LTD, 2017. № 3 (51) . P. 50–54.

31. Tur O. Content individually-psychological component of communicative competence of future specialists on scientific discipline of documentationand informative activity. *Středoevropský věstnik provědu a výzkum*: Central European Journal for Scienceand Research. Praha : Publishinging house Education and Science, 2017. № 3 (39). P. 44–48.

32. Tur O. Forming communscative competence of future specialists on scientific discipline of documentation and informative activity : analysis of dynamics of changes in intellectual part. *Nauka i Studia*: Pedagogiczne nauki, filologiczne nauki. Przemyśl: Nauka i Studia, 2017. № 6 (167) . P. 54–58.

33. Tur O.M, Komlik, Yu. A., Voshchenko, V. Yu. Interactive methods of formation of communicative competence of future specialists in document management and information activity. *Scienceand Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2017. V (52). Issue: 113. P. 56–59.

34. Tur O., Tkachova N. Didactic play is an advanced method of forming communicative competence of future specialists in documentation and information services. *New education. Advanced Education*. Kiev, 2017. № 7. P. 141–145.

Published works of approbatory character

35. Tur O. Peculiarities of Forming the Culture of Speech of Students - Future Documentarians at Occupations in Ukrainian for Professional Purpose. *Abstracts of the 65th Scientific Conference of Professors, Lecturers, Researchers, Graduate Students and Students of the University* (Poltava, April 22 – May 15, 2013). Poltava: PoltNTU, 2013. Vol. 4. P. 175–176.

36. Tour O. Tolerance as an Important Component of the Communicative Competence of the Personality of a Higher Education Student. *Abstracts of the 66th Scientific Conference of Professors, Teachers, Researchers, Graduate Students and Students of the University* (Poltava, April 15 – May 15, 2014). Poltava: PoltNTU, 2014. T. 3. P. 208–210.

37. Tur O. Basic pedagogical principles and methods of organizing the formation of communicative competence of future specialists in document science and information activities. *Actual problems of modern documentary science: methodology and practice of training specialists in documentary and information activities*: Coll. teaching-methodical and scientific-experi. materials of the All-Ukrainian scientific-practical seminar. Poltava: PoltNTU, 2014. P. 172–178.

38. Tur OM The influence of linguistic repression of 1933 on the speech culture of personality as an important component of its communicative competence. *Repressed Culture of Ukraine: Regional Dimension*: All-Ukrainian Materials. Research Practice Internet conf. (Poltava, April 9, 2015). Poltava: PoltNTU, 2015. P. 16–18.

39. Tur O. Effective communication of future specialists in document science and information activities as the main condition for their professionalism. *Topical Issues in Documentation and Information: Theories and Innovations*: Materials & Intern. scientific-practical conf. students, graduate students and young scientists (Odessa, March 19-20, 2015). Odessa, 2015. P. 381–386.

40. Tur A. Competence Approach as a Methodological Basis for Forming the Communicative Competence of Future Documentation and Information Professionals. *Abstracts of the 67th scientific conference of professors, teachers, researchers, graduate students and students of the University* (Poltava, April 2 – May 22, 2015). Poltava: PoltNTU, 2015. Vol. 3. P. 165–167.

41. Tur OM The Principles of Formation of the Communicative Competence of Future Documentation and Information Specialists. *Modernity. Science. Time. Interaction and Interaction:* Proceedings of the XII International Science. Internet conferences (Kyiv, November 17–19, 2015). Kiev: TK Meganom LLC, 2015. P. 77–82.

42. Tur O.M. The study of the state of formation of the social component of communicative competence of future specialists in document science and information activity. *Theoretical and applied researchers in the field of pedagogy, psychology and social sciences*: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference (Kielce, 28–29 December 2016). Kielce: Holy Cross university, 2016. R. 137–140.

43. Tur O. Communicative education in Ukraine in the ninth - eighteenth centuries. *Osobowość, społeczeństwo, polityka*: materiały III Międzynarodowa konferenca naukowa (Lublin, 15–16.02.2016). Lublin: Wydawnictwo Naukowe Wyŝszej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie, 2016. P. 29–31.

44. Tur O. Communicative competence as a criterion for the professionalism of future document scientists. *Abstracts of the 68th scientific conference of professors, teachers, researchers, graduate students and students of the University* (Poltava, April 19 – May 13, 2016). Poltava: PoltNTU, 2016. Vol. 3, pp. 183–185.

45. Tur O.M. Problems of formation of communicative competence of the individual in the bilingual environment. *Modern scientific researches and developments*: theoretical value and practical results: materials of international cientific and conference (Bratislava, March 15-18, 2016). Kiev: NVP LLC Interservice, 2016. P. 120–121.

46. Tur O.M., Mizina O.I. Terminological vocabulary as a basis for professional communication of future document scientists. *Structural Changes in Society and Economics Under the Influence of Communications and Information*: Materials Intern. scientific-practical conf. (Poltava, May 12–13, 2016). Poltava: PUET, 2016, pp. 77–80.

47. Tur OM The Portfolio Method in the System of Formation of Communicative Competence of Future Documentation and Information Specialists. *Ivan Ziazun's Scientific Heritage in the Dimensions of the Present and the Futur*e: Coll. materials and international. scientific-practical conf. (Kyiv, March 30–31, 2017). Kyiv, 2017. P. 316–319.

48. Tur O.M. Training as a Method for Forming the Communicative Competence of Future Documentation and Information Specialists. *Abstracts of the 69th conference of professors, teachers, researchers, graduate students and students of the University* (Poltava, April 19 – May 19, 2017). Poltava: PoltNTU, 2017. Vol. 3. P. 204–206.

49. Tur O.M. Means of organization of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity.

Perspective directions of development of modern pedagogical and psychological sciences: Coll. of theses International. scientific-practical conf. (Kharkiv, February 10–11, 2017). Kharkiv: East Ukrainian Organization “Center for Educational Research”, 2017. P. 84–87.

50. Tur O.M. The interactive lecture as a method of forming the communicative competence of future specialists in document science and information activity. *Modern tendencies and factors of development of pedagogical and psychological sciences*: Coll. Sciences. abstracts of participants of the International. scientific-practical conf. (Kyiv, February 3–4, 2017). Kiev: NGO “Kyiv Scientific Organization of Pedagogy and Psychology”, 2017. P. 111–114.

51. Tur O. Lecture-Discussion as a Method of Forming the Communicative Competence of Future Documentation and Information Specialists. *Modern Possibilities of Knowledge-2017*: Materials XIII International Conference on Practical Conference (Praha, 27 ice–05 Jun 2017). Praha: Education and Science Publishing House, 2017. R. 42–44.

52. Tour O. Organization of communicative interaction between teacher and student as a pedagogical condition of formation of communicative competence of future document scientists. *Osobowość, społeczeństwo, polityka: materiały IV Międzynarodowa konferency naukowa-praktycznes* (Lublin, 11–12.03.2017). Lublin: Wydawnictwo Naukowe Wyŝszej Szkoły Economy and Innowacji w Lublinie, 2017. P. 196–199.

53. Tur O.M. The development of reflection of future document scientists as a principle of realization of the process of formation of their communicative competence. *Abstracts of the 70 th scientific conference of professors, teachers, researchers, graduate students and students of the Univer*sity (Poltava, April 23 – May 18, 2018). Poltava: PoltNTU, 2018. Vol.3. P. 250–252.

54. Tur O. The linguistic competence of prospective documentarians as a component of their communicative competence. *The Humanities Component of Higher Education: Experience and Issues*: Materials Intern. Sciences. Internet conferences (Kyiv, May 29, 2018). Kyiv: NUKHT, 2018. P. 123–126.

Scientific works, which additionally reflect the scientific results of the thesis

55. Tour O. Criteria and levels of communication competence of future documentary and information professionals. *Humanitarian Bulletin of the Yuri Kondratyuk National Technical University*. Poltava: PoltNTU, 2017. Vip. 1. P. 135–144.

56. Tur O., Mykytenko G. Information technologies of training in the formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity. *Information and Document in Contemporary Scientific Discourse*: Coll. Sciences. articles of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Ivano-Frankivsk: IFNTUNG, 2017. P. 107–115.

57. Tour O.M. Forms of organization of process of formation of communicative competence of future specialists in document science and information activity. *Kyiv Scientific and Pedagogical Bulletin*. Kyiv: Kyiv Scientific Organization of Pedagogy and Psychology, 2017. №10 (10). P. 75–79.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень ……..…….....…....4
ВСТУП…….…….....……..5

РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ……..……..20

1.1. Професійна підготовка майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в контексті сучасних вимог……....……20

1.2. Методологічні основи дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.....37

Висновки до розділу 1 …….....……..…….....81

Список використаних джерел до розділу 1……...……..……..85

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ І СУТНІСНО-ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ….....…….……103

2.1. Ґенеза ідеї формування комунікативної компетентності особистості…….……..103

2.2. Комунікативна компетентність як педагогічна категорія …….....….....122

2.3. Зміст комунікативної підготовки та структурних компонентів комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності …….....143

Висновки до розділу 2...…...……..…….……..……..……190

Список використаних джерел до розділу 2…….……..…..……195

РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ …...…..217

3.1. Загальна характеристика системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності …….……....217
3.2. Технологія формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності……...….242
3.3. Програмно-змістове забезпечення системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності……..……..…….....270
3.4. Навчально-методичне забезпечення системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності…….....……287
3.5. Контрольно-корекційний блок системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності…….....…318
Висновки до розділу 3……..…...……...…..……..…….....……..…334
Список використаних джерел до розділу 3……..…….……..…337

РОЗДІЛ 4. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ……...…….....368
4.1. Загальні питання підготовки і проведення педагогічного експерименту….…….……...……...…….....368
4.2. Реалізація системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності……..……..382
4.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи …….....431
Висновки до розділу 4……..…….....459
Список використаних джерел до розділу 4……..……....463

ВИСНОВКИ…….…….....474
ДОДАТКИ (у другому томі С. 1–195)

Перелік умовних скорочень

ДтаІД – документознавство та інформаційна діяльність;

ЕГ – експериментальна група;

ЗВО – заклад вищої освіти;

ЗМІ – засоби масової інформації;

МСКП – мовний складник комунікативної підготовки;

СОСКП – самоосвітній складник комунікативної підготовки;

ССКП – соціальний складник комунікативної підготовки;

ІСКП – інформаційний складник комунікативної підготовки;

КГ – контрольна група;

КК – комунікативна компетентність;

КП – комунікативна підготовка;

КСКП – культурний складник комунікативної підготовки;

Майбутні фахівці з ДтаІД – майбутні фахівці з документозгавства та інформаційної діяльності (майбутні документознавці).

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна документно-інформаційна діяльність є розгалуженою, багатогранною невід'ємною складовою всіх сфер суспільного життя (політичної, економічної, культурної, технічної тощо) й охоплює всі галузі освіти, науки й техніки, фінансів і виробництва. Збільшення обсягів документообігу, стрімкий розвиток інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства в Україні актуалізує проблему підготовки висококваліфікованих фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (далі – фахівці з ДтаІД), здатних ефективно та якісно працювати з величезним обсягом документів та інформації.

Низкою нормативно-правових документів, серед яких закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про основи державної інформаційної політики» (1999), «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2016), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 роки (2014) та ін., задекларовано суспільну потребу у фахівцях сфери документно-інформаційних комунікацій, здатних кваліфіковано виконувати широке коло професійних видів діяльності з документами: від їх створення та стандартизації, розробки й експлуатації різноманітних автоматизованих систем аналітико-синтетичної обробки документів до надання інформаційних послуг.

У сучасних умовах входження України в інформаційно-високотехнологічний простір, зростання комунікативності й інформаційної насиченості життя, інтеграції й глобалізації економіки, культури та соціальної сфери вимагає високого рівня комунікативної компетентності фахівців із ДтаІД. Це зумовлює потребу в посиленні комунікативного складника професійної підготовки майбутніх фахівців указаного профілю, що передбачає внесення змін у цілі й завдання, зміст такої підготовки. Не випадково серед якостей випускника закладу вищої освіти (далі – ЗВО), окреслених в освітньо-кваліфікаційній характеристиці бакалавра за напрямом підготовки «ДтаІД», виокремлено такі, як:

здатність до ефективної взаємодії під час здійснення навчальної, професійної та іншої діяльності, навички дотримання етики ділового спілкування, уміння спілкуватися на високому культурному рівні державною та якнайменше однією з іноземних мов, чітко, послідовно й логічно висловлювати свої думки та переконання, здатність залежно від ситуації обирати найбільш відповідні інформаційні засоби комунікації, демонструвати культуру мовлення, працювати в команді тощо.

Проте дані проведеного в межах роботи над дисертаційним проектом пілотажного дослідження, під час якого було опитано 147 викладачів і 500 майбутніх фахівців із ДтаІД, свідчать про те, що 68 % і 80 % респондентів (відповідно) не усвідомлюють достатньою мірою значущості комунікативної компетентності для майбутньої професійної діяльності; 48,9 % викладацького складу і 61,7 % студентів відчувають труднощі у визначенні суті й змісту професійно-комунікативної діяльності фахівця з ДтаІД, комунікативних умінь і особистісних якостей, якими має оволодіти майбутній фахівець указаного профілю. Певна частина студентів (27 %) схильні до епізодичних порушень професійно-етичних норм спілкування; 33 % студентів не володіють уміннями саморегуляції, виявляють агресивність, нетерпимість до думки інших. І тільки 35 % майбутніх фахівців продемонстрували достатній рівень культури мовлення тощо. Отримані дані дають підстави стверджувати, що, з одного боку, майбутні фахівці з ДтаІД мають низький рівень сформованості комунікативної компетентності, а з іншого, більшість викладачів ЗВО, зосереджуючись переважно на формуванні в студентів предметних (фахових) компетентностей, не приділяє належної уваги формуванню комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Закономірним з огляду на актуальність проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД як важливого складника їхньої професійної підготовки є підвищення уваги вчених до її дослідження. На основі вивчення наукових джерел з’ясовано, що порушена проблема знайшла часткове висвітлення за такими основними напрямами:

теоретико-методологічні й практичні засади професійної підготовки майбутніх документознавців (В. Бездрабко, Г. Власова, Н. Гайсинюк, Л. Демчина, С. Дубова, С. Кулешов, Н. Кушнаренко, О. Матвієнко, Ю. Палеха, Є. Плешкевич, Л. Філіпова, С. Харченко, Г. Швецова-Водка); *упровадження компетентнісного підходу у вищу освіту* (І. Бех, В. Болотов, І. Єрмаков, Т. Єрмаков, І. Зимня, О. Малихін, О. Овчарук, О. Окуловський, О. Пометун, Дж. Равен, А. Хуторський, Л. Штефан та інші); *визначення теоретико-методологічних засад формування комунікативної компетентності особистості* (Л. Алькова, І. Бех, С. Бабатіна, І. Блауберг, Д. Іванов, В. Лунячек, Г. Малик, М. Оліяр, О. Семеног, А. Темербекова, Е. Юдін, С. Якушева й інші); *формування й розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців різного профілю* (В. Андрієвська, Ю. Вторнікова, Д. Годлевська, І. Гуменна, А. Гуралюк, С. Зайцева, А. Клєба, О. Краєвська, Н. Лосєва, Т. Непомняща, Л. Пашко, С. Скворцова, В. Стрельніков та інші); *з'ясування структури комунікативної компетентності* (К. Гончарова, О. Добротвор, М. Заброцький, Р. Загнибіда, О. Наливайко та інші).

Окремі аспекти проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх документознавців; комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; комунікативних умінь майбутніх фахівців зазначеного профілю засобами медіаосвітніх технологій) дослідили І. Баштанар, Н. Назаренко, О. Янишин.

Аналіз наукових праць дає підстави для висновку, що проблема професійної підготовки фахівців із ДтаІД (бакалаврів, магістрів) у контексті вимог сьогодення ще не здобулася на належне наукове узагальнення із залученням фундаментальних положень сучасної педагогіки, зокрема доводиться говорити й про відсутність системних досліджень із питань формування комунікативної компетентності фахівців зазначеного профілю.

У результаті вивчення теоретичних і практичних аспектів проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД було виявлено низку суперечностей:

1) на *рівні концептуалізації сучасної освіти:*

- між об'єктивною потребою посилення комунікативного вектора професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД і нерозробленістю концептуально-методологічних засад формування комунікативної компетентності фахівців указаного профілю, науково обґрунтованих педагогічних стратегій для забезпечення відповідного процесу;

2) на *рівні визначення цілей підготовки майбутніх фахівців*:

- між об'єктивною потребою суспільства в якісній підготовці майбутніх фахівців із ДтаІД, здатних компетентно надавати документно-інформаційні послуги, забезпечувати ефективну взаємодію із суб'єктами професійної діяльності та реальним станом сформованості комунікативної компетентності у випускників ЗВО, що здійснюють підготовку фахівців зазначеного профілю;
- між досить високим рівнем розробленості теоретичних засад компетентнісного підходу до професійної підготовки студентів у ЗВО та недостатнім науковим обґрунтуванням необхідності цілеспрямованого формування комунікативної компетентності у фахівців документно-інформаційної сфери;

3) на *рівні змісту й технологій підготовки майбутніх фахівців*:

- між цілісністю, багатоаспектністю діяльності фахівця документно-інформаційної сфери, що передбачає комунікативну складову, і недостатньою відтвореністю й дискретним її відображенням у змісті професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД;
- між необхідністю цілеспрямованої підготовки майбутнього фахівця із ДтаІД і нерозробленістю необхідних для цього технологій, спроможних забезпечити цілісність, системність і якість зазначеного процесу.

Отже, актуальність порушеної проблеми, теоретична й практична користь від її розв'язання, її недостатня розробленість у педагогічній науці, а також

необхідність усунення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах» (РК № 1-200199U004104). Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 5 від 05.11.2014) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 23.12.2014).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних і методичних засад формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки; розробленні й експериментальній перевірці ефективності системи формування зазначеної компетентності.

Основними **завдання** дослідження визначено:

1. Розкрити роль і значення цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі їхньої професійної підготовки та з'ясувати чинники посилення комунікативного вектора такої підготовки.

2. Обґрунтувати методолого-концептуальні засади дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки.

3. Дослідити генезу ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців документно-інформаційної галузі.

4. Конкретизувати термінологічне поле дослідження, з'ясувати суть та особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД і визначити зміст структурних компонентів зазначеної компетентності.

5. Уточнити критерії, показники рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД.

6. Теоретично обґрунтувати систему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД.

7. Розробити модель науково-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи формування досліджуваного феномену та експериментально перевірити ефективність відповідної моделі.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД в ЗВО.

Предмет дослідження – система формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД в умовах ЗВО.

Концепцію дослідження структурує **провідна ідея**, якаполягає в тому, що: 1) в умовах прискореного розвитку інформаційних технологій, докорінних функціональних змін в багатопрофільній документно-інформаційній сфері комунікативна компетентність майбутнього фахівця із ДтаІД є необхідним складником його загальнопрофесійної компетентності; 2) формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД потребує розроблення й реалізації цілісної системи, у якій забезпечено єдність змістових, функціональних та особистісних підсистем, орієнтованих на формування в студентів зазначеної компетентності.

Концепція містить *три взаємопов'язаних* ***концепти***, що сприяють реалізації провідної ідеї дослідження.

Методологічний концепт передбачає використання фундаментальних філософських ідей і положень про взаємозв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ і процесів об'єктивної дійсності; про особистість як суб'єкта діяльності та відносин, про системність формування особистості, про взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів її розвитку (Б. Ананьєв, Г. Балл, Л. Виготський,

О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); філософських концепцій освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, В. Гинецинський, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Кремень, М. Култаєва, Н. Нікандров, Г. Філонов, О. Шульга та ін.), а також відбиває взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової й конкретнонаукової методології до вивчення порушеної проблеми, а саме: компетентнісного, системно-синергетичного, культурологічного, аксіологічного, комунікативного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного.

Теоретичний концепт визначає систему ідей, концепцій, вихідних категорій, основних понять, без яких неможливе розуміння суті досліджуваної проблеми, а саме: ідеї вдосконалення освітнього процесу в ЗВО та професійної підготовки майбутніх фахівців (А. Алексюк, В. Гриньова, А. Губа, Л. Зеленська, С. Золотухіна, О. Іонова, Л. Кайдалова, О. Малихін, О. Попова, І. Прокопенко та ін.), теоретичні та прикладні положення документознавства (І. Антоненко, В. Бездрабко, С. Кулешов, Н. Кушнаренко, О. Матвієнко, Ю. Палеха, М. Слободяник, Г. Швецова-Водка та ін.); положення компетентнісного підходу до професійної підготовки (І. Бех, В. Болотов, І. Єрмаков, Т. Єрмаков, І. Зимня, О. Овчарук, О. Окуловський, О. Пометун, Дж. Равен, А. Хуторський та ін.); позиції щодо провідних форм і методів формування й розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців різного профілю (В. Андрієвська, Ю. Вторнікова, Д. Годлевська, І. Гуменна, А. Гуралюк, С. Зайцева, А. Клєба, О. Краєвська, Т. Непомняща, Л. Пашко, С. Скворцова та ін.).

Технологічний концепт передбачає розроблення науково обґрунтованої моделі реалізації системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД в процесі професійної підготовки.

В основі дослідження лежить **загальна гіпотеза** про те, що рівень комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД можна значно підвищити за умови реалізації в процесі професійної підготовки теоретично обґрунтованої системи, яка інтегрує в собі ідеї компетентнісного, системного, синергетичного, культурологічного, комунікативного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного та акмеологічного підходів.

Загальна гіпотеза конкретизована в ***часткових припущеннях***, відповідно до яких формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД буде успішним, якщо:

- розробити наукове підґрунтя для втілення ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у змісті їх професійної підготовки протягом усього періоду навчання, забезпечення цілісності й безперервності процесу підготовки студентів бакалаврату до професійно-комунікативної діяльності на різних етапах особистісно-професійного становлення – від усвідомлення значення діяльності в означеному напрямі, розуміння її суті до набуття практичного досвіду, що дає можливість актуалізувати цінності та мотиви, засвоїти знання, опанувати професійно-комунікативні вміння й навички, розвинути професійно-особистісні якості, сформувати індивідуально-творчий підхід до відповідної діяльності;
- розробити програмно-змістове й навчально-методичне забезпечення системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, яке відбиває мету, завдання й принципи професійної підготовки, зміст структурних компонентів відповідної компетентності, а також технологію її формування, що передбачає послідовну реалізацію організаційно-підготовчого, мотиваційно-стимулювального, змістово-діяльнісного, рефлексивно-корегувального етапів у різних видах діяльності в процесі професійної підготовки (навчальній, позааудиторній виховній, виробничій, науково-дослідній, самоосвітній);
- забезпечити умови, за яких би система формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД цілісно впливала на особистість майбутнього фахівця, його емоційно-ціннісну, когнітивну й діяльнісно-вольову сфери, стимулювала процеси професійного самовдосконалення;
- стимулювати перехід від управління формуванням у майбутніх фахівців із ДтаІД комунікативної компетентності до керування ними власним морально-ціннісним і професійно-творчим потенціалом для ефективного здійснення професійно-комунікативної діяльності в зазначеній сфері.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використано **методи дослідження**: *теоретичні* (міждисциплінарний історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняльний, аналіз наукової літератури, узагальнення, систематизація, порівняння й зіставлення різних поглядів на аспекти досліджуваної проблеми) для визначення поняттєво-категорійного апарату та змісту структурних компонентів досліджуваного явища, реконструкції ґенези ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; вивчення нормативної документації, теорії й практики підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, самоаналіз власної викладацької діяльності з метою обґрунтування системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, розроблення моделі її науково-методичного забезпечення); *емпіричні*: діагностичні (бесіди, анкетування, тестування, аналіз продуктів творчої діяльності студентів), прогностичні (експертні оцінки, ранжування, моделювання), обсерваційні (спостереження, самооцінка) для виявлення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; педагогічний експеримент для виявлення ефективності програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення науково обґрунтованої системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД); *статистичні* (статистична обробка даних, графічне відображення результатів) для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що *вперше*:

- з урахуванням наукових підходів (компетентнісного, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, комунікативного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного) цілісно досліджено й розв’язано на методологічному рівні проблему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки;
- науково обґрунтовано систему формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД, яка реалізується в усіх видах діяльності студентів у ЗВО (навчальній, громадсько-виховній, виробничій,

науково-дослідницькій, самоосвітній) і містить чотири взаємопов'язані блоки: *концептуально-цільовий*, що визначає мету, завдання, провідну парадигму, методологічні підходи й принципи формування комунікативної компетентності; *структурно-змістовий*, який відбиває зміст структурних складників комунікативної підготовки (культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього) і компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісн-самотворчого, оцінно-рефлексивного) комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД; *технологічно-процесуальний*, що розкриває організаційну діяльність і відображає програмно-змістове й навчально-методичне забезпечення етапів процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (організаційно-підготовчого, мотиваційно-стимулювального, змістово-діяльнісного, рефлексивно-корегувального); *контрольно-корекційний*, який передбачає здійснення моніторингу ефективності розробленої системи формування комунікативної компетентності. Визначено педагогічні умови ефективності зазначеної системи (поглиблення професійно-педагогічної готовності викладачів до формування комунікативної компетентності студентів; спрямування змісту навчальних дисциплін на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів);

- розроблено й експериментально перевірено модель науково-методичного забезпечення вказаної системи.

Уточнено: суть поняття «комунікативна компетентність фахівця з ДтаІД» (інтегративне утворення, що, характеризуючись розгалуженою системою знань, ставлень, умінь, здібностей тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників комунікативної підготовки, дає можливість фахівцю здійснювати своєчасні й адекватні комунікативні дії в різних ситуаціях професійної взаємодії на основі партнерства, взаєморозуміння й співробітництва, гарантуючи ефективне розв'язання поліфункціональних завдань

документно-інформаційної діяльності); зміст структурних компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного) комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; критерії (мотиваційно-особистісний, когнітивно-мовленнєвий, процесуально-рефлексивний), показники, а також діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД.

Подальшого розвитку набули зміст, форми та методи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери; уявлення про ґенезу ідеї комунікативної підготовки фахівців у вітчизняній педагогічній думці як підґрунтя вдосконалення концептуальних основ підготовки фахівців із ДтаІД відповідно до сучасних викликів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в доведенні теоретичних положень і висновків дослідження до конкретних рекомендацій щодо організації й здійснення процесу формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД у процесі професійної підготовки, які відображено в одноосібних монографіях «Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: історія, теорія, практика», «Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності»; у розробленні й апробації навчально-методичного забезпечення науково обґрунтованої системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (зокрема навчально-методичних комплексів із дисциплін «Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Чинники успішного працевлаштування»; авторського спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності»; рекомендацій для викладачів щодо формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців, доповнених словником термінів із питань комунікативної компетентності; окремих навчально-методичних матеріалів із різних навчальних

дисциплін – планів семінарських занять, завдань до проведення практичних занять; методичних вказівок для виконання самостійної роботи, збірників навчальних ситуацій і завдань; програм практик і методичних рекомендацій до їх організації та проведення; програм проведення різноманітних науково-методичних заходів під час позааудиторної роботи – «круглих столів», науково-методичних семінарів, тренінгів, квестів тощо; програм роботи наукових і творчих гуртків «Документознавчі студії», «Мовознавчі студії», «Слово»).

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Харківської державної академії культури (довідка № 01-03-889 від 16.11.2016); Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-32/76 від 17.01.2017); Державного закладу «Луганський національний університету імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ) (довідка №1/2340 від 22.11.2016); Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ) (довідка № 918 від 28.12.2016); Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» (м. Київ) (довідка № 24/01 від 10.02.2017); Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (довідка № 17-35/11 від 13.12.2016); Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (акт № 86 від 26.12.2016); Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (довідка № 70-11-2445 від 07.11.2016) і його структурних підрозділів – Миргородського художньо-промислового коледжу імені М. В. Гоголя (довідка № 606 від 12.12.2016) та Полтавського коледжу нафти і газу (№ 01-01/31 від 19.01.2017); Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв» (довідка № 64/20-01 від 18.01.2017).

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами, кураторами груп із метою формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної їхньої підготовки в ЗВО під час викладання навчальних дисциплін «Культурологія», «Соціологія комунікацій», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Етика і психологія ділового спілкування»,

«Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)», «Чинники успішного працевлаштування», «Теорія і практика PR-технологій», «Іміджелогія», «Комп'ютерні мережі та інтернет-технології», «Українська науково-технічна термінологія», «Лінгвістичні основи документознавства» тощо; для розроблення спецкурсів, курсів за вибором студентів, спецсемінарів, навчальних посібників; для організації виробничої практики; студентами під час написання курсових, науково-дослідницьких проектів.

Особистий внесок здобувача в опублікованих зі співавторами працях полягає в з'ясуванні суті й змісту комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД і визначенні вимог до її сформованості [29]; дослідженні особливостей застосування інформаційних технологій навчання та засобів їх реалізації з метою формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців [56]; обґрунтуванні інтерактивних методів, орієнтованих на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД [33]; розкритті особливостей застосування інтерактивних ігор як методу підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності студентів [34]; висвітленні важливості знань термінолексики для професійно-комунікативної діяльності майбутнього фахівця із ДтаІД [46].

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й результати дослідження були оприлюднені на наукових конференціях і семінарах різних рівнів:

– *міжнародних:* «Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації» (Одеса, 2015); «Професійна свобода особистості у вимірах гуманістичної спадщини Антона Макаренка та Івана Зязюна» (Полтава, 2015); «Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив» (Київ, 2015); «Osobowość, społeczeństwo, politykanaukowa» (Lublin, 2016); «Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results» (Bratislava, 2016); «Проблеми та інновації в природничій, технологічній та професійній освіті» (Кіровоград, 2016); «Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації» (Полтава, 2016); «Бібліотеки, архіви, музеї і

інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору» (Харків, 2016); «Сучасні тенденції навчання природничо-математичних дисциплін у загальноосвітній та вищій школах» (Кропивницький, 2016); «Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences» (Kielse, 2016); «Moderní vymoženosti vedy-2017» (Praha, 2017); «Actual Problems of Science and Education – APSE 2017» (Budapest, 2017); «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2017); «Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук» (Харків, 2017); «Особистість, суспільство, політика» (Люблін, 2017); «Наукова спадщина Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього» (Київ, 2017); «Гуманітарна складова вищої освіти: досвід і проблеми» (Київ, 2018);

– *всеукраїнських:* «Актуальні проблеми сучасного документознавства: методологія та практика підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності» (Полтава, 2014); «Актуальні проблеми підготовки сучасного вчителя» (Умань, 2015); «Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи» (Полтава, 2015); «Репресована культура України: регіональний вимір» (Полтава, 2015), «Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи» (Полтава, 2016); «Біблійна історія та християнська етика» (Полтава, 2013); «Бібліотеки закладу вищої освіти в умовах трансформаційних змін: відкрита наука, відкритий доступ, цифрова педагогіка» (Полтава, 2018).

– *регіональних:* наукових конференціях професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка (Полтава, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018).

Основні положення й результати дослідження були обговорені та здобулися на позитивну оцінку на засіданнях кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (2012–2018 рр.).

Кандидатська дисертація на тему «Структурно-семантичні типи та функціонування нових абревіатур в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століть» зі спеціальності 10.02.01 – українська мова була захищена у 2011 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Публікації. Результати дослідження опубліковано в 57 наукових працях (із них 52 – одноосібні), серед яких: 2 монографії (одноосібні); 26 статей у провідних наукових фахових виданнях України; 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав (3 із яких у співавторстві); 3 статті в інших виданнях (1 у співавторстві); 20 тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій (1 у співавторстві). Загальний обсяг авторського доробку становить близько 58 друк. арк.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ

1.1. Професійна підготовка майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в контексті сучасних вимог

В умовах уходження української держави в європейський інформаційно-високотехнологічний простір, інтеграції й глобалізації економіки, культури, соціальної сфери, зростання комунікативності та інформаційної насиченості життя рівень сформованості КК спеціалістів став стратегічно важливим чинником подальшого прогресу суспільства, економічного його добробуту та національної безпеки. Це відповідно зумовило зміни в цілях і завданнях освіти та, знайшовши своє відображення в змісті й характері професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, викликало необхідність формування в них високого рівня КК як особливо затребуваної, важливої інтегрованої якості.

Основними критеріями сформованості КК майбутнього документознавця є його здатність працювати з людьми та інформацією, володіння, соціально-культурними, інформаційно-мовними комунікативно-значущими знаннями й уміннями, розвиненими особистісними якостями, здібностями тощо. У взаємодії з людьми, у професійній діловій комунікації сформованість КК майбутнього документознавця має виявлятися в його здатності до ефективного спілкування й співпраці, налагодження дружніх взаємовідносин із колегами, партнерами, клієнтами й іншими особами, правильного формулювання висловлювань, успішного ведення переговорів, вироблення спільних позицій, безконфліктного розв'язання проблем, толерантної взаємодії з представниками різних культур, установлення довірливих контактів тощо. У роботі з інформацією означена

компетентність має виявлятися в навичках віднаходити необхідні знання з різноманітних видів джерел, у здатності їх систематизувати, аналізувати й використовувати, створювати власний продукт, у вміннях задовольняти потреби в обміні інформацією, критично її сприймати, обговорювати, відстоювати в письмовій і усній формах тощо.

Сформованість КК майбутнього фахівця з ДтаІД також має характеризуватися глибокими знаннями національної і загальнолюдської культури, закономірностей функціонування сучасного суспільства, усвідомленнями духовно-моральних цінностей, високим рівнем мовної культури, ґрунтовними й усебічними комунікативними знаннями, широкою ерудицією, нестандартним мисленням, креативністю, бажанням постійно працювати над самоосвітою й саморозвитком із метою самовдосконалення КК упродовж усього життя [15, с. 27; 56, с. 140].

З огляду на вищезазначене, просто інтуїтивного досвіду для включення в ускладнену професійну ділову комунікацію сучасному спеціалісту-документознавцю недостатньо. Тож студенти, які отримують вищу освіту зі спеціальності ДтаІД, повинні неодмінно оволодівати високим рівнем КК. Звідси, порушена нами проблема формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки покликана вирішити питання цілеспрямованого оволодіння ними всебічними комунікативними знаннями, уміннями, ставленнями, відповідними якостями, рефлексивними здібностями в широкому спектрі культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього напрямів їх набуття.

На основі вивчення наукових праць (О. Медведєва, А. Новожилова, Л. Мазур, Р. Меджидов, П. Панченко, І. Захарова, Т. Клименко, А. Токарська, І. Кочан та інші [79; 80; 91; 73; 81; 145; 102]) установлено, що професія документознавця має глибокі історичні корені, які в Україні сягають доби Київської Русі. Письмові пам’ятки, які дійшли до наших часів (дані отримані археологами й лінгвістами), свідчать, що вже в X ст. у Давньоруській державі існувала культура написання документів [102, с.38].

Одними з небагатьох, збережених до сьогодні, є трактати, у яких формулювалося також і уявлення про правові форми реалізації влади та організації правосуддя: «Слово про Закон і благодать» (1037–1050) Київського митрополита Іларіона і «Моленіє» Даниїла Заточника, а також договори Русі з Візантією і збірник законів «Руська правда» (XI–XII ст.) [145, с. 24; 102].

Нагромадження традицій у сфері документування (укладання, переписування, облік, зберігання документів) привело до появи кола відповідних фахівців: писарів, архівістів. Спочатку їх склад поповнювався за рахунок церковних псаломщиків і дяків, адже перші писемні документи зберігались у церквах і монастирях.

У період правління Володимира Святославича, у Києві існував навчальний заклад для дітей бояр і старших дружинників. Із випускників цієї школи відбиралися претенденти на посади секретарів, писців і дяків при князях і феодалах [102, с. 38].

Поступове зростання кількості документів, формування державного апарату зумовили ускладнення діловодства. Свідченням цього є, зокрема, ділова документація Ставропігійського братства у Львові (XVI ст.); «Статут Великого князівства Литовського» (1529 р.), згідно з яким по всій Україні вимагали завести актові книги, що супроводжувалось утворенням численних канцелярій; збережена в державних архівах велика кількість універсалів гетьманів І. Мазепи, І. Скоропадського, Д. Апостола, К. Розумовського про підтвердження чи надання козацькій старшині, українській шляхті, монастирям земельних володінь; діяльність Генеральної військової канцелярії (створеної в роки визвольної війни українського народу, що діяла до 1764 р.), яка працювала з різними документами (універсали, накази, привілеї, листи, договори, угоди, статті, інструкції тощо) із різноманітних питань державного й суспільного життя [145, с. 26; 102, с. 40].

1723 року було також створено Генеральну скарбову канцелярію – найвищий фінансовий орган гетьманської адміністрації. Виконавчим органом влади служила полкова канцелярія, до штату якої входили канцеляристи й старші канцеляристи, очолював її полковий писар; діяли й сотенні канцелярії.

Їхнє внутрішнє діловодство здійснювалося в різних книгах, як-от: «Книга декретова», «Книга протестів», «Книга справ поточних», «Чорна книга» та ін. [145, с.24–32].

Діловодством міського управління відав міський писар, якому підпорядковувався штат канцеляристів. Усі справи (директивно-розпорядчі, статутні, обліково-статистичні, інформаційно-публікаторські тощо) вписувалися в актові книги. Діяльність канцелярій супроводжувалася суворою регламентацією діловодства з дотриманням загальнодержавних форм документації, норм, за якими мали оформлюватися відповідні документи [145, с.24–32].

З'ясовано, що становлення професій документознавця, архівіста та їхня діяльність (в умовах уходження частини українських земель до складу Російської імперії), активно велася за часів правління Петра І, коли в Генеральному регламенті 1720 року було детально визначено склад працівників канцелярії (секретар, нотаріус, актуаріус, реєстратор, канцеляристи, копіїсти, перекладачі, толмачі, вахмістр) та чіткий розподіл їхніх функцій [102, с.43].

Як засвідчують історичні джерела, початок XIX ст. ознаменувався новою реформою державного управління й діловодства, яка разом із реформами Катерини II в останній чверті XVIII ст. завершила формування системи центральних і місцевих установ. Створення на цей час міністерств було необхідним для більш гнучкої й оперативної системи управління. Статус міністрів як одноособових виконавців волі царя визначив діловодство міністерств як «исполнительное» («виконавче»). Особливе місце в Державній Канцелярії займали державний секретар, статс-секретар, обер-секретар. Вони відали всіма справами, готували їх для доповідей в департаменті й на загальному зібранні, на них покладалася відповідальність за точність відомостей, ясність їх викладення, укладання документів, ведення журналів, складання звітів тощо [102, с. 44–45].

Із другої половини XIX ст. активно розвиваються нові структури управління (банки, синдикати, спеціальні органи нагляду, комісії, комітети, ради

тощо). Вони вимагають значної кількості секретарів та інших канцелярських працівників для роботи з документами. Професійна підготовка фахівців-документознавців на початку XIX ст. здійснювалася в самих міністерствах. У середині XIX ст. було відкрито школи стенографістів; 1868 року в Харкові було створено спеціальні курси секретарів; у кінці сторіччя запроваджено курси машинопису [102, с. 45].

Подальший розвиток потреби в спеціалістах документознавчої сфери визначився постійним збільшенням потоків інформації, розширенням видів і переліку документів та відповідно розширенням і поглибленням функцій діловодного циклу, ускладненням характеру виконання управлінських операцій, інформаційного забезпечення управлінських рішень, підвищенням рівня уніфікації й стандартизації документів, ефективності їх оброблення, впровадженням нових технологій документування тощо. Здобутки документознавства та інформаційної діяльності з кожним роком усе більше набирали ваги в органах державної влади, місцевого самоврядування, великих корпораціях, різних установах, підприємствах, фірмах тощо.

Сьогодні документно-інформаційна діяльність уважається самостійним видом професійної праці, необхідність якої була офіційно проголошена ще в 1895 р. на Міжнародній бібліографічній конференції в Брюсселі вченими П. Отле й А. Лафонтеном. Тепер вона називається документознавство та інформаційна діяльність [61, с.13–14; 67, с.6–8].

Сучасна документно-інформаційна діяльність є розгалуженою, багатогранною і невід’ємною частиною всіх сфер суспільного життя: економічної, культурної, міжкультурної, політичної, технічної, екологічної й інших, вона охоплює всі галузі науки, освіти, виробництва. Організація документно-інформаційного забезпечення передбачає роботу з документами, оптимізацію документообігу, вдосконалення рівня архівної, інформаційно-бібліотечної, музейної справи, інформаційно-аналітичне забезпечення управлінської законодавчої та іншої діяльності.

Ученими (Н. Вовк, П. Діксон, М. Комова, Н. Леміш, П. Отле, О. Янишин

[28; 96; 106; 172] та інші) встановлено, що історично професія «документознавець» створювалася зі споріднених спеціальностей, таких як: бібліотекар, архіваріус, історик, секретар. Уважалося, що такий фахівець, отримавши певну вищу освіту, відмінно має розбиратися в багатьох питаннях, пов'язаних не тільки з документами, але й в області культури, історії, соціальних проблем, інформатики, лінгвістики, статистики тощо [96].

Сьогодні професія документознавця є затребуваною галуззю, що входить до переліку європейських спеціальностей. В Україні як окремий напрям підготовки фахівців у ЗВО спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» була затверджена Кабінетом Міністрів у державному реєстрі-переліку напрямів та спеціальностей 18 травня 1994 р.

Першими випускниками-документознавцями стали студенти Харківської державної академії культури та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу [172, с. 15–17]. Сьогодні відповідну професію отримують студенти вишів (близько 50 ЗВО [111; 106, с. 197]) багатьох міст України, таких як: Київ, Біла Церква, Дніпро, Вінниця, Житомир, Івано-Франківськ, Кременчук, Кропивницький, Луцьк, Львів, Миколаїв, Одеса, Острог, Полтава, Рівне, Старобільськ, Тернопіль, Харків, Хмельницький,Черкаси, Чернівці та інші, що підтверджує її значимість і попит на сучасному ринку праці. Потребу держави й усього суспільства у фахівцях із ДтаІД зафіксовано в Національному класифікаторі України – «Класифікаторі професій» [90], у якому спеціальність документознавця віднесено до класу професіоналів – професій, що вимагають високого рівня як професійних, так і комунікативних знань та вмінь застосовувати ці знання на практиці, у навчальній і професійній діяльності, а також здатності постійно їх поновлювати, збагачувати й примножувати.

Сучасна спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» містить дві рівноправні змістові складові професійної підготовки – *документну (документознавство)* та *інформаційну (інформаційна діяльність)*, спрямовані на підготовку широкого кола спеціалістів документно-інформаційної (документнокомунікаційної) галузі суспільства – майбутніх працівників

адміністративних органів державної влади та місцевого самоврядування, помічників керівників підприємств, установ та організацій, спеціалістів кадрових підрозділів, служб діловодства, професіоналів у галузі інформації та інформаційного аналізу, архівної, бібліотечної, музейної справи й кінопрограм, референтів, PR-технологів, спеціалістів консалтингових і рекламних компаній, координаторів ділових проектів і презентацій тощо [95; 136; 135; 172, с. 17–18; 102, с.16].

Важливим є набуття майбутніми фахівцями із ДтаІД професійних знань, умінь і навичок інформаційно-аналітичної діяльності, що розглядається (за І. Захаровою, Л. Філіповою) у різних аспектах, зокрема: в якості комплексної інформаційної діяльності, що застосовує засоби й методи науково-інформаційної діяльності й інформатики, та з точки зору аналітичної діяльності, котра призначена для оцінювання інформації й підготовки прийняття рішень. Проте розділення цих складових (видів) діяльності, як справедливо відзначають В. Захарова і Л. Філіпова, є умовним і можливим виключно на рівні абстрагування, у теоретичній площині [35, с. 8].

Слід акцентувати увагу на тому, що ключовим напрямом в інформаційній діяльності фахівця з ДтаІД є *науково-інформаційна діяльність*, яка в Законі України «Про науково-технічну інформацію» визначається як «сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку й поширенні» [112]. Звідси, вагомості набуває інформатика як навчальна дисципліна, яка вивчає структуру й загальні властивості об’єктивної (наукової) інформації, закономірності й технології її функціонування в суспільстві [35, с. 12].

Аналітичний аспект інформаційно-аналітичної діяльності дає можливість трактувати її як творчу аналітичну діяльність, сукупність процесів семантичної обробки даних, з використанням методів і засобів «аналітики» та «інформаційної аналітики», у результаті чого розрізнені дані перетворюються на закінчену інформаційну продукцію – аналітичний документ. Аналітична діяльність

основується на інтелектуальній, логічно-розумовій діяльності особистості, спрямованій на вирішення практичних завдань, прогнозування результатів. До неї відносяться ті процедури й процеси інтелектуальної діяльності, які мають ознаки творчості, породжують нову інформацію, дозволяють виявляти нові проблеми, пропонувати нестандартні способи їх розв'язання [35, с. 23–24, 27; 76].

Як пише П. Діксон, аналітичні організації, центри, «фабрики думки», здійснюючи інформаційно-аналітичну діяльність, «не створюють майже нічого речовинного, крім паперів. Головний їхній продукт – це теоретичні вишукування, звичайно втілені у форму звітів або досліджень, що являють собою варіанти різних заходів, оцінки, проекти, теорії, рекомендації, попередження, перспективні плани, статистичні зведення, прогнози, описи методів, тести, аналізи або просто нові ідеї» [28, с. 42].

Відповідно до нормативного змісту підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, сформульованого у термінах результатів навчання, вони повинні оволодіти: знаннями наукових засад організації, модернізації та впровадження новітніх технологій в інформаційній, бібліотечній, архівній діяльності; здатністю керувати документаційними процесами діяльності установ, застосовувати у професійній діяльності технології інформаційного менеджменту; уміннями узагальнювати, аналізувати й синтезувати інформацію в діяльності, пов'язаній із її пошуком, накопиченням, зберіганням та використанням; знаннями й уміннями використовувати в практичній діяльності законодавчі та галузеві нормативні документи, забезпечувати ефективність функціонування документно-комунікаційних систем; навичками здійснювати пошук інформації в різних джерелах для вирішення професійних завдань; здатністю оцінювати результати діяльності та узгоджувати прийняття рішень; уміннями вільно спілкуватися з професійних питань, включаючи усну, письмову та електронну комунікацію українською мовою та однією з іноземних мов, використовувати різноманітні комунікативні прийоми для ефективної взаємодії на засадах толерантності, діалогу, співробітництва, забезпечувати продуктивну співпрацю в команді тощо

[136; 137].

Правильно оформлена документація, оптимально організовані документні потоки стають запорукою успішності управління будь-якою організацією, створюють їй імідж надійного ділового партнера і багато в чому визначають ефективність її діяльності в сучасних соціально-економічних умовах. Тож у результаті підготовки за вказаною спеціальністю Україна має отримати фахівців, здатних кваліфіковано виконувати широке коло професійних видів діяльності: від створення й стандартизації документів, розробки й експлуатації різноманітних автоматизованих систем аналітико-синтетичної обробки документів до інформаційно-аналітичної та інформаційно-комунікативної діяльності. Отже, важливим завданням професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД є:

– оволодіння ними теоретичними знаннями, зокрема про: документи, їх властивості, функції, ознаки, матеріальну й інформаційну складові, комунікаційні можливості; організацію створення документів, їх види, структуру, реквізити, класифікацію; специфічні властивості електронних документів; особливості документних ресурсів – потоків, масивів, фондів та динаміку їх функціонування в суспільстві; ресурси спеціалізованих документних систем; забезпечення суспільства якісною документованою інформацією;

– набуття професійних умінь і навичок самостійної практичної діяльності, як-от: з урахуванням нормативно-правової бази діяльності державних, бібліотечних, архівних, музейних, інформаційних фондів визначати систему документопостачання, склад, структуру документних ресурсів, принципи організації, облік та умови щодо їх збереженості; компетентно використовувати документні джерела інформації для забезпечення ефективності управління; визначати стан роботи з документними ресурсами, пропонувати перспективи її покращення тощо [67, с. 6; 100, с. 4].

Сьогодні інформаційно-документна діяльність усе активніше здійснюється *в електронно-мережевій площині*. Тож майбутні фахівці з ДтаІД повинні професійно володіти: знаннями технічних характеристик, конструкційних

особливостей, призначення і правил експлуатації комп'ютерної техніки; здатністю оцінювати можливості застосування новітніх комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій для вдосконалення практик виробництва інформаційних продуктів і послуг; навичками кваліфіковано використовувати комп'ютерне обладнання, прикладні комп'ютерні технології, програмне забезпечення для вирішення технічних завдань спеціальності; уміннями впроваджувати та використовувати комунікаційні технології в соціальних системах, мультімедійне забезпечення інформаційної діяльності, технології веб-дизайну та веб-маркетингу, застосовувати сучасні методики й технології автоматизованого опрацювання інформації, формування та використання електронних інформаційних ресурсів та сервісів, використовувати технології електронного урядування та електронного документообігу; уміннями застосовувати в професійній діяльності технології створення й підтримки функціонування електронних бібліотек та архівів, використовувати автоматизовані інформаційно-пошукові системи, створювати, наповнювати та забезпечувати функціонування веб-сайтів та веб-спільнот у мережі Інтернет; володіти здатністю до постійної самоосвіти, освоєння нових технологій управління інформацією й документами [136; 137].

Створюючи інформаційний простір, Інтернет відкриває доступ до будь-яких інформаційних баз даних, дає змогу обмінюватися різноманітною інформацією (текстовою, аудіо-, чи візуальною), налагоджувати комунікативні зв'язки, вступати в комунікацію з невизначеною кількістю осіб, отримувати необхідну інформацію. У різних галузях документно-інформаційної діяльності фахівці використовують телекомунікації й комп'ютерні технології для спілкування з колегами, партнерами, конкурентами, проведення переговорів, обговорення різних питань, постановки завдань, укладення договорів, а також з метою: розвитку професійних контактів з вітчизняними та зарубіжними компаньйонами (за допомогою електронної пошти, телеконференцій, Skype тощо), обміну професійним досвідом, влаштування дискусій, діалогів у соціальних мережах (Facebook, Instagram, Twitter), розміщення рекламно-

ознайомчих матеріалів, надання послуг користувачам, замовникам у режимі теледоступу,забезпечення онлайн-допомоги/довідки/консультації тощо.

Реалізуючи комунікаційні функції, Інтернет формує віртуальні клуби духовно близьких людей – користувачів мережі, сприяючи розвитку в них культури й етики спілкування, емоційно-вольових і моральних якостей (тактовності, контактності, взаєморозуміння, витримки, толерантності, товариськості), соціалізації й самореалізації через комунікацію. Цій меті слугують, чати, списки розсилки, Viber тощо [67, с. 112]. Усе це зумовлює поширення комунікативної функції професійної діяльності фахівця з ДтаІД.

Незважаючи на постійне підвищення «комунікабельності» й комфортності діалогу в мережі Інтернет, тематичний пошук релевантних сторінок в її інформаційних ресурсах ніяк не простіший від традиційного бібліографічного пошуку і вимагає величезної працьовитості, наполегливості, логічності мислення, інтуїції, чіткої пам’яті тощо. Глобальний характер інформаційно-телекомунікаційних технологій передусім позначається на внутрішньо-індивідуальних змінах особистості, сприяє формуванню в неї мислення, нових цінностей і установок, спонукає до певної поведінки, вимагає сформованості високого рівня КК.

Розвиток і всебічна технологізація документно-інформаційної діяльності, насичення її сучасним програмно-комп’ютерним забезпеченням, евристичними методами пізнання, а також потреба установ, організацій, підприємств у значних обсягах спеціалізованої документної інформації й відповідно потреба в наукових працівниках, керівниках, спеціалістах із високим рівнем знань і навичок щодо означеної професійної діяльності вимагають від вищої школи підготовки високоосвічених, комунікативно компетентних фахівців із ДтаІД, які б змогли забезпечити стратегічне управління документно-інформаційними ресурсами для прийняття рішень на всіх рівнях у всіх сферах суспільного життя. Зазначене дає підстави стверджувати, що формування КК є невід’ємною складовою професійної підготовки майбутнього фахівця з ДтаІД у контексті сучасних вимог.

Для відповідності міжнародному рівню професіоналізму, сучасний фахівець зобов'язаний бути комунікативно компетентним. Так, Національна комунікативна асоціація США, найбільша професійна асоціація з комунікації, яка об'єднує спеціалістів більше ніж із 20 країн світу (http://www.natcom.org), аналізуючи наукові праці і публікації, дійшла висновку, що в сучасному суспільстві вивчення комунікації й комунікативна підготовка необхідні й важливі як мінімум для: повноцінного розвитку особистості; підвищення ефективності освіти; успішної професійної діяльності, кар'єри й бізнесу; для того, щоб стати «відповідальним громадянином суспільства» у соціальному й культурному плані [77; 78; 175; 176, 177].

В американських вишах базові комунікативні дисципліни (з основ публічного виступу й міжособистісної комунікації) уходять до складу обов'язкових загальноосвітніх дисциплін. Ті ж, хто хоче отримати спеціалізацію безпосередньо з комунікації, обирають для вивчення відповідну програму (сайти комунікативних кафедр університетів характеризують різноплановість їх комунікативної спрямованості, зокрема: http://www.tamu.edu/scom/scomweb/dept/Dept_Home.htm; http://www.tsfsu.edu/~speech/concentrations.htm та ін.). Кількість випускників зі ступенем із комунікації з кожним роком збільшується. Комунікативну освіту нерідко називають «освітою 21-го століття». Науковці переконують, що комунікативним дисциплінам має належати у вишах центральне місце [77; 78; 175; 176, 177].

Оскільки комунікативні вміння є ключовими на всіх етапах професійної кар'єри (починаючи з подання заяви на конкурс і відбірної співбесіди під час влаштування на роботу та закінчуючи всіма наступними етапами кар'єрного росту), то на запитання американському студенту (яке йому пропонують викладачі зазвичай на початку курсу), що він очікує від вивчення комунікативного курсу і що хоче одержати на «виході», типовою буде така відповідь: «Я беру цей курс (наприклад: «Теорія комунікації», «Міжособистісна комунікація», «Міжкультурна комунікація», «Комунікація в малих групах», «Ділова / бізнес-комунікація», «Лідерство і комунікація», «Ефективне слухання»

тощо) тому, що хочу мати пристойну кар'єру й найближчим часом стати більш кваліфікованим фахівцем, навчитися вміло працювати з людьми, ефективно переконувати й приймати рішення». Тобто, як правило, американські студенти чітко розуміють і сприймають прагматику комунікативної підготовки, пов'язуючи її з планами свого професійного росту чи потребами зміцнити свої життєві позиції в цілому (з викладацької практики О. Матяш [77; 78]).

Згідно з вимогами суспільства й державного замовлення (потреба у фахівцях з високим рівнем сформованості КК), цілями й завданнями освіти, відображеними в державних законодавчих і нормативних документах (Конституції України, законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття)», Національній доктрині розвитку освіти, Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 роки, Стандарті вищої освіти України, Освітньо-кваліфікаційній характеристиці випускника ЗВО, Національній рамці кваліфікацій – структурованому за компетентностями опису кваліфікаційних рівнів [45; 113; 88; 87, с. 243–270; 89; 46; 95; 136; 110]), заклади вищої освіти в умовах євроінтеграції мають сформувати комунікативно досконалих майбутніх фахівців із ДтаІД – професіоналів спілкування, соціальних особистостей здатних вирішувати складні завдання, розв'язувати нестандартні проблеми навчальної, професійної, громадської та інших сфер життєдіяльності.

На підставі вищезгаданих державних документів, цілей і завдань професійної підготовки, охарактеризуємо основні вимоги до КК майбутніх випускників-документознавців, що передбачають: сформованість у них стійкого світогляду і правильного сприйняття сучасних проблем розвитку суспільства й духовної культури, шанобливого ставлення до традицій і звичаїв свого народу та культурного надбання людства, готовності сприяти гармонізації людських міжнаціональних відносин; сформованість політичної свідомості, культури та плюралізму, широкого світогляду в галузі міжнародного життя, умінь критично оцінювати соціально-економічні, політичні та інші події і явища, орієнтуватись у зовнішній та внутрішній політиці держави, здатності й готовності займати

активну життєву та громадську позицію, поєднувати суспільні, колективні та індивідуальні інтереси, виконувати конституційні обов'язки, дотримуватися норм законодавства, захищати свої права людини й громадянина [95; 136].

Згідно з нормативними документами, майбутній фахівець із ДтаІД має бути здатним брати на себе відповідальність, працювати в команді тощо; адаптуватися до зростаючих потоків інформації, оволодіти знаннями сучасних інформаційних технологій, уміннями використовувати інтернет-ресурси для пошуку й оброблення інформації, створювати бази даних й працювати з ними тощо; набути умінь ефективної комунікативної діяльності в навчальній, практичній, громадській та інших сферах життя, умінь спілкуватися на високому культурно-етичному рівні державною та якнайменше однією з іноземних мов, чітко й логічно висловлювати свої думки та переконання, залежно від ситуації обирати найбільш відповідні засоби комунікації, демонструвати гарні манери, ефективно використовувати невербальні засоби спілкування тощо; розвивати здатності й навички самостійного засвоєння нових комунікативних знань, постійного самовдосконалення КК і свідомого її застосування в практичній діяльності; здатність до самоаналізу, самооцінки; здатність долати власні недоліки та шкідливі звички, спокійно сприймати свої невдачі, робити відповідні висновки, дотримуватися загальнолюдських моральних норм і цінностей тощо [95; 136].

Отже, формування в майбутніх фахівців із ДтаІД високого рівня КК (комунікативних знань, умінь, ставлень, якостей тощо) є важливою метою професійної підготовки студентів у сучасних ЗВО. Важливо допомогти майбутнім випускникам ефективно вбудуватися в стрімко змінний сучасний глобальний світ, набути широкий культурний й соціальний кругозір, досягти інформаційної й мовної досконалості, готовності до самоосвіти й самовдосконалення КК упродовж усього життя [179].

Набуваючи професійної компетентності, майбутній фахівець із ДтаІД має бути якнайповніше обізнаним про всі вимоги, які пред'являються до його КК, комунікативних знань, умінь, навичок, індивідуальних якостей тощо, розумітися

на власних природних задатках, реально оцінювати свої комунікативні знання й досвід, мати уявлення про свої потенційні комунікативні здібності.

Із метою формування й самовдосконалення КК студентів важливо з перших етапів їх навчання в ЗВО забезпечити спеціальні педагогічні умови формування в них означеної компетентності, набуття теоретичних комунікативних знань та практичних умінь і навичок становлення майбутнього фахівця, що відповідають високим еталонам гармонійно комунікативно розвиненої особистості.

Сучасні вимоги до організації освітньої діяльності й формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД зобов'язують ЗВО суттєво розширювати свої функції, адаптуватися до сучасних і майбутніх потреб суспільства, змінювати методи навчання, вести пошук нових технологій, які б збагачували майбутніх фахівців не лише професійними, але й комунікативними знаннями, уміннями, досвідом, значно підвищуючи їх рівень, а також формувати в них практичні навички комунікативної самоосвіти з метою постійного саморозвитку й самовдосконалення КК упродовж усього життя. Адже сьогодні вища школа покликана підготувати майбутніх спеціалістів «нового типу», з високим рівнем сформованості КК, здатних до оперативної та ефективної реалізації професійних завдань, розв'язання будь-яких професійних проблем, забезпечення своєї соціальної і професійної успішності, які розуміють *для чого* і знають *як* застосовувати комунікативні знання й уміння в професійній діяльності, а також *якими* новими комунікативними знаннями необхідно оволодіти для вирішення нових, нестандартних професійних завдань.

Але в той час, коли стрімко зростає потреба суспільства в ініціативних, критично мислячих, комунікативно компетентних фахівцях документно-інформаційної сфери, нерідко виявляються негативні сторони самого процесу комунікативної їх підготовки у виші, зокрема: відсутність чітко визначеної структури КК, обґрунтованих, дієвих методів їх формування, брак у студентів зацікавленості й стійкої позитивної мотивації щодо формування й самовдосконалення КК, бажання самостійно набувати нові комунікативні знання,

уміння, навички тощо.

Слід підкреслити, що в розвитку самої освіти в останні десятиріччя відмічаються певні особливості й тенденції, а саме: зміна функції держави в освіті – від тотального контролю й планування до загальної правової регуляції відносин, що виникають в освіті; втрата єдності й визначеності освітніх систем, формування ринку праці й пов'язаного з ним ринку освітніх послуг; варіативність і альтернативність освітніх програм, зростання конкуренції й комерційного фактору в діяльності освітньої системи; перспективи інтеграції української освіти й української економіки в цілому в міжнародну (зокрема європейську) систему поділу праці [50].

Вищезазначене вимагає пошуку нових моделей освіти, підходів, принципів, механізмів модернізації навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД (застосування сучасних технологій навчання, відповідних їм інтерактивних форм і методів, спрямованих на формування КК), створення спеціальних педагогічних умов: організації освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів, спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Хоча сьогодні вища школа має великий арсенал теоретичних основ навчання, практичних розробок і методик викладання з багатьох дисциплін, які певною мірою вирішують питання формування в майбутніх документознавців культурного, соціального, інформаційного, мовного й інших складників КП («Історія української культури», «Історія зарубіжної культури», «Історія міжнародних відносин», «Теорія та історія соціальних комунікацій», «Соціологія комунікацій», «Філософія», «Психологія», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна мова», «Лінгвістичні основи документознавства», «Основи культури і техніки мовлення», «Риторика», «Логіка», «Релігієзнавство», «Етика і психологія ділового спілкування», «Бізнес-етикет», «Інформаційний, архівний, та бібліотечний менеджмент», «Державне управління», «Іміджелогія», «Дипломатичний протокол», «Кадрове діловодство та менеджмент»,

«Маркетинг інформаційних продуктів і послуг», «Правові основи документно-інформаційної діяльності», «Теорія і практика PR-технологій», «Теорія і практика рекламної діяльності», «Документаційне забезпечення діяльності та референтська справа», «Організація та управління діяльністю інформаційних установ», «Електронний документообіг», «Комп'ютерні мережі та інтернет-технології», «Прикладне програмне забезпечення», «Інформатика і комп'ютерна техніка» тощо), проте цілеспрямованого орієнтування їх змісту на формування КК студентів у педагогічній практиці не здійснюється, що потребує уваги.

Водночас важливо зазначити, що просте розширення змісту навчальних програм і збільшення робочого навантаження на студентів не може бути (згідно з Програмним документом ЮНЕСКО [116]) конструктивним розв'язанням проблеми формування в майбутніх фахівців КК. Перевагу варто віддавати предметам, які розвивають інтелектуальні здібності студентів, дають їм можливість розумно підходити до комунікативно-значущих змін і розмаїтості, удосконалювати комунікативні знання, уміння та індивідуальні якості (самостійність, ініціативність, мобільність, контактність, готовність до ефективної міжособистісної взаємодії), що сприятиме досягненню в майбутньому професіоналізму й дозволить їм більш упевнено працювати в сучасному професійному середовищі.

У висновку до підрозділу відзначимо, що однією з провідних цілей вищої освіти (згідно з вимогами суспільства, ринку праці й державного замовлення до підготовки спеціалістів) є формування майбутніх фахівців із ДтаІД як конкурентноздатних, інтелектуально розвинених, глибоко поінформованих, внутрішньо мотивованих, професійно компетентних особистостей, самостійних, ініціативних, цілеспрямованих, здатних застосовувати набуті професійні знання, уміння й якості в практичній комунікативній діяльності, розв'язувати будь-які проблеми незалежно від ситуацій.

У процесі дослідження дійшли висновку, що професійна діяльність сучасного фахівця документно-інформаційної галузі є досить складною, вона значною мірою спирається на природний інтелект спеціаліста, його професійні

знання й уміння, а також вимагає сформованості КК, зокрема: умінь і здатності орієнтуватися в інформаційному просторі, віднаходити потрібну інформацію, критично її оцінювати, аналізувати й опрацьовувати, створювати власний продукт; знань культури, етики й стилістики спілкування, умінь ефективно взаємодіяти зі співробітниками, колегами, партнерами, успішно розв'язувати комунікативні проблеми тощо.

Водночас майбутні документознавці мають чітко усвідомлювати, що жодна система освіти не в змозі в сучасних умовах забезпечити їх комунікативними знаннями на все життя, оскільки інформаційний потік зростає та змінюється дуже швидко, змінюючи поняття, потреби, переконання, умови, обставини тощо, тому будь-який фахівець так само швидко може стати неконкурентоздатним, якщо не буде безперестанку оновлювати свої комунікативні знання й уміння. Тож майбутнім фахівцям із ДтаІД важливо також набути навичок постійної комунікативної самоосвіти з метою безперервного самовдосконалення КК як стратегічної компетентності, без якої неможливі навчальна, у майбутньому професійна, громадська й будь-яка інша діяльність.

1.2. Методологічні основи дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності

Методологічні підходи є необхідним підґрунтям розв'язання проблеми формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Методологічне обґрунтування дослідження зазначеної проблеми залежить від вибору змісту й організації педагогічного процесу формування КК студентів.

Методологічні основи процесу пізнання акцентують увагу на певних світоглядних позиціях автора дослідження, виборі стратегій розв'язання педагогічної проблеми, на методах, способах і прийомах дослідження, їхніх особливостях і взаємозв'язках, на співвідношеннях якісних і кількісних характеристик, типах і рівнях досліджень.

Оскільки зміст КП майбутніх фахівців із ДтаІД являє собою розгалужену систему складників (культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього), для успішного формування КК важливим є застосування не одного чи двох, а сукупності доцільно дібраних ефективних методологічних підходів, які сприяють глибокому й усебічному розкриттю особливостей досліджуваного явища у структурному, функціональному, інформаційному та інших аспектах, виявленню всіх можливих закономірностей і принципів його розвитку, визначенню й окресленню тих сторін проблеми, які маловивчені або важкодоступні, обґрунтуванню всіляких перспектив розвитку досліджуваного напряму педагогічної науки.

Розглядаючи формування КК майбутнього фахівця з ДтаІД як складний процес, осмислення якого має відбуватися з різних точок зору, вважаємо необхідним застосування компетентнісного, комунікативного, системного, синергетичного, аксіологічного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного й акмеологічного підходів, які у своїй сукупності, доповнюючи один одного, характеризуються внутрішньою єдністю, взаємозалежністю й методологічними взаємозв’язками. Їх комплексне застосування в змозі дати повноцінне об’єктивне уявлення про досліджувану проблему, сприятиме її конструктивному розв’язанню.

Під час розгляду методологічних підходів дотримуватимемося такої логіки їх викладу: визначення підходу, мета його застосування, характеристика підходу з проекцією на досліджувану проблему, результати його застосування.

Розкриємо суть і зміст кожного з виокремлених підходів.

Головним орієнтиром модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД у ЗВО є ***компетентнісний підхід***, суть якого полягає у формуванні й розвитку в студентів професійних компетентностей. Компетентнісний підхід акцентує увагу на результаті освіти, що розглядається не як сума засвоєної інформації, а як уміння діяти в різних, у тому числі в проблемних і нестандартних ситуаціях [72, с. 155–162; 92, с. 499; 144, с. 96].

Провідні ідеї і позиції компетентнісного підходу засновані й ґрунтуються

на наукових дослідженнях багатьох вітчизняних і закордонних учених, таких як: І. Бех, Ю. Вторнікова, І. Зимня, Д. Іванов, В. Лунячек, І. Мединцева, О. Окуловський, А. Павленко, О. Пометун, С. Скворцова, В. Стрельніков, О. Телеп, А. Хуторський, Л. Штефан [8; 37; 38; 39; 41; 72; 82; 92; 97; 44; 127; 141; 162; 164; 165] та інші.

Як зазначає І. Мединцева, головною метою впровадження компетентнісного підходу в систему вищої професійної освіти є підготовка конкурентоспроможних на ринку праці спеціалістів високого рівня, здатних самостійно розв'язувати різні проблеми (пізнавальні, комунікативні, світоглядні, моральні, організаційні тощо), реалізувати набуті знання, уміння, навички в практичній діяльності, здійснювати постійний саморозвиток і самовдосконалення [82].

Основним завданням компетентнісного підходу в контексті нашого дослідження, є формування в майбутніх фахівців із ДтаІД ключової КК, що включає культурний, соціальний, інформаційний, мовний, самоосвітній її складники, які водночас є комунікативними складовими відповідних ключових компетентностей (докладно зазначені складники розкрито в П.2.3.).

Із погляду О. Крисана, О. Пометун, А. Семенової, будь-яка ключова (надпредметна, міжпредметна) компетентність за своєю суттю може бути (на відміну від предметних компетентностей, які визначаються для кожного навчального предмету й формуються протягом терміну його вивчення) представлена у вигляді «парасольки» над усім освітнім процесом.

Ключова компетентність поєднує певний комплекс знань, умінь, ставлень, якостей, що набуваються протягом засвоєння всього змісту освіти. Вона не пов'язана з конкретним предметом, її можна цілеспрямовано набувати під час засвоєння не одного, а декількох чи всіх предметів одночасно (також під час опанування спецкурсу, у позааудиторній діяльності тощо). Вона може бути метафорично визначена як персональний засіб, «ноу-хау», «процедурні знання» студентів, що залишаються в них (у навичках, звичках, досвіді, підсвідомості, інтуїції, здогадах) після того, як вони «забувають» фактичні знання, набуті під

час навчання [44, с. 22; 105, с. 453].

За З. Курлянд, І. Прокопенком, А. Семеновою, ключова компетентність може бути визначена як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурно-доцільні види діяльності, ефективно вирішуючи відповідні актуальні проблеми [104, с. 394; 105, с. 451; 44, с. 67].

Як зазначають І. Зимня, О. Пометун [37, с. 1–42; 44, с. 67], ключові компетентності за основними загальними ознаками характеризуються: *багатофункціональністю* (дозволяють вирішувати різноманітні задачі одного поля дій); *креативністю* (дозволяють вирішувати складні неалгоритмізовані, нестандартні задачі); *надпредметністю й міждисциплінарністю* (сприяють розв'язанню різноманітних проблем у різних областях діяльності, на різних рівнях, забезпечують екстраполяцію знань, умінь і здібностей); *багатовимірністю* (реалізуються на різних рівнях – від елементарного до глибокого, передбачають забезпечення широкої сфери розвитку особистості: сформованість і розвиненість її інтелектуальних функцій, навчальних і практичних умінь, логічного, творчого та критичного мислення, аналітичних, комунікативних, емоційних, рефлексивних здібностей, здатності до самопізнання, самовизначення, самооцінки, самовиховання тощо).

Відповідно за цими ознаками характеризується й ключова КК як інтегрована якість майбутніх фахівців із ДтаІД. Саме компетентнісний підхід покликаний великою мірою спрямовувати педагогічний процес професійної підготовки майбутніх документознавців на формування й розвиток у них КК, набуття комунікативних знань, ставлень, умінь, особистісних якостей у контексті всіх її складників, навичок і здатності до ефективної комунікативної діяльності в навчальній, професійній, громадській та інших сферах життя.

Застосування компетентнісного підходу з метою формування в майбутніх документознавців КК передбачає запровадження до змісту освіти системи змін, додаткових заходів спрямування навчальних дисциплін на формування зазначеної компетентності, що включає такі етапи: уточнення переліку

складників КП, необхідних і важливих для засвоєння; з'ясування змісту (напрямів набуття знань, умінь, ставлень, якостей тощо) кожного з них; ідентифікація їх з окремими навчальними дисциплінами (визначення переліку предметних компетентностей); відбір змісту дисциплін, що можуть забезпечити формування КК (у контексті складників КП); установлення рівнів та показників сформованості КК; розроблення системи контролю та коректив процесу формування КК студентів [44, с. 63, 65, 67; 105, с. 451].

Інші аспекти освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців, спрямованої на формування в них КК також потребують змін і доповнень, як-от:

1) зміна ролі викладача – від транслятора знань і способів діяльності до організатора, «диригента» освітнього процесу, проектування індивідуальної траєкторії формування й розвитку КК кожного студента;

2) зміни в підході студентів до цілепокладання – здатність до самостійної постановки власної ієрархії цілей, спрямованих на формування й розвиток КК. Головною ціннісно-цільовою орієнтацією для майбутніх фахівців має бути постійне самовдосконалення КК упродовж усієї освіти залежно від предметів навчального плану і потім упродовж усього життя залежно від вимог професійної діяльності;

3) зміни у структурі навчальних дисциплін – розширення міжпредметного компоненту (включення до змісту певної дисципліни матеріалу з інших галузей знань та практики), у результаті чого КК майбутніх фахівців набуватиме характеристик міжпредметності, багатовимірності, креативності, багатофункціональності, що впливатиме на успішність їхньої комунікативної діяльності в навчальній, практично-професійній та інших сферах життя;

4) застосування спеціального науково-обґрунтованого методичного забезпечення формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, створення комплексу важливих організаційно-педагогічних умов, зокрема: підготовкив икладачів до формування в студентів КК і мотивації оволодіння нею; організації освітнього процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх його учасників; залучення студентів до формування КК під час позааудиторної діяльності; використання

сучасних технологій навчання та засобів їх реалізації, відповідних інтерактивних форм, методів, спрямованих на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД [8, с. 34; 11, с. 8; 40, с. 109–110; 44, с. 105; 4].

Отже, застосування компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутніх фахівців із ДтаІД є важливою умовою спрямування освітнього процесу на формування та розвиток в них КК як інтегрованої якості, що, характеризуючись широким спектром знань, умінь, ставлень, здібностей, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього її складників, забезпечує оволодіння ними складними поліфункціональними видами комунікативної діяльності, уміннями ефективного розв'язання нестандартних проблем в будь-якій сфері багатопрофільної документно-інформаційної галузі. Компетентнісний підхід розглядає результат комунікативної освіти як здатність майбутніх фахівців застосовувати набуті комунікативні знання на практиці, як уміння діяти в різноманітних комунікативних ситуаціях. Його використання сприяє ефективному подоланню традиційних когнітивних орієнтацій професійної освіти, приводить до оновлення її змісту, технологій і методів [105, с. 449; 148, с. 166].

Виконуючи функцію універсального наукового підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців, особливу значущість для нашого дослідження має ***комунікативний підхід***.

Нехтування зазначеним підходом призводить до гальмування розвитку комунікативно-значущих якостей, особливо таких, як самостійність, ініціативність, комунікабельність, уміння працювати в команді, здатність до самоосвіти й самовдосконалення КК тощо. Як наслідок, багато випускників ЗВО нездатні адаптуватися до швидко змінюваного сучасного життя, ціннісними орієнтирами якого стали діалогова комунікативна культура, плюралізм концепцій і практик, узгодження різних інтересів і поглядів на основі взаємодій і взаєморозуміння.

Впливи соціальних змін радикально змінили парадигму педагогіки, переорієнтувавши її з однобічно спрямованої, лінійно організованої

комунікативної дії на комунікативну взаємодію, спрямовану на взаємоузгодження позицій, цілей, шляхів розвитку. Комунікативна взаємодія, ґрунтуючись на логічних, раціональних доказах, естетико-експресивних емоційних взаємодіях, морально-ціннісних установках, співпереживанні, взаєморозумінні дає можливість її учасникам виробляти узгоджені позиції й рішення [103, с. 15–24]. Така комунікативна взаємодія дозволяє окреслити межі комунікативного підходу, що визначає специфіку сучасної освіти, спрямованої не на догматичнее засвєння знань, а на різного роду опосередкування, договори, переконання, роз'яснення, в основі яких – не прийняття владних рішень, а смисловий обмін інформацією, діалог, співбесіда, гра тощо.

Характерною особливістю освіти в рамках комунікативного підходу є той факт, що вона передбачає підготовку студентів, засновану не стільки на засвоєнні ними знань, скільки на тренуванні їхнього розуму, підвищенні інтелекту, розвитку комунікативних здібностей, формуванні КК завдяки створенню умов для «проживання» ними «тут і зараз» конкретних ситуацій і подій [7, с.25–27].

Комунікативний підхід до професійної освіти майбутніх фахівців із ДтаІД змінює важливі її характеристики, зміни стосуються: її цілей – орієнтація на формування КК студентів; змісту – наповнення комунікативним матеріалом програм і змісту дисциплін; засобів організації – використання сучасних технологій навчання, реалізації відповідних їм інтерактивних, комунікативно-спрямованих форм і методів, створення умов суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників освітнього процесу тощо. Процес професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті комунікативного підходу характеризується як відкритий комунікативний простір, його специфіка виражається у лібералізації й розкріпачені взаємовідносин [129, с. 4, 36; 7, с. 30].

Відкритий характер комунікативно спрямованої професійної освіти має ряд суттєвих ознак, що виявляються: у педагогічних принципах – спрямованість навчання не скільки на передавання й засвоєння готових знань як на розвиток здібностей уміло й швидко добувати їх із різних джерел, переробляти й

правильно використовувати; у поведінці педагога – зорієнтованість на інтереси, потреби, здібності й життєвий досвід студентів, зменшення монополії на планування й управління освітнім процесом, створення комунікативного освітнього простору, основаного на розумінні, взаєморозумінні, узгодженості позицій, думок, установок тощо; у поведінці студентів – збільшення самостійності у виборі й прийнятті узгоджених рішень, умінні обирати зміст навчання, брати участь у його побудові, у способах взаємодії, рівноправності стосунків тощо [118, с. 37; 7, с. 30–31].

Комунікативно спрямована освітньо-професійна підготовка передбачає зміни у відношеннях між викладачем і студентами, особливе значення набуває соціально-емоційний клімат, характерними рисами якого є довіра, взаєморозуміння, взаємодопомога, захищеність, відкритість, щирість тощо. За таких умов майбутні фахівці отримують комунікативні знання не в готовому вигляді (роз’яснень, заучувань, наставлянь, повчань тощо), а здобувають і винаходять їх під час сумісної діяльності, у процесі побудови спільного комунікативного простору [7, с. 30–31].

Суттєвим фактором, що впливає на переосмислення освіти в площині комунікативного підходу, є ґрунтування сучасного суспільства й культури на продукуванні швидко змінюваних інформації й знань, які стали специфічним товаром, основною соціальною цінністю, вирішальним чинником соціального розвитку [119, с. 23].

Проникнення в освіту інформаційних технологій, медіа-освіти, інтернет-технологій, дистанційного навчання тощо дає можливість подивитися на педагогічний процес як на інформаційно-комунікативний, у якому відбувається отримання інформації, її опрацювання й застосування в ситуації комунікативної взаємодії. Здійснити ефективну взаємодію в змозі лише комунікативно компетентні студенти, які легко й швидко адаптуються до сучасної інформаційно-комунікативної дійсності. Однак, той імпульс розвитку, який дають нові інформаційні технології, стає підґрунтям світосприйняття майбутніх спеціалістів лише в тому випадку, якщо забезпечуються певні умови

ефективності їх реалізації на заняттях: свобода вибору інформації, додержання правил комунікації, рівність усіх учасників комунікації перед інформацією тощо. Водночас великий потік інформації є не лише позитивним, але й негативним фактором, він може послабити потяг до знань у студентів [7, с.32–33].

Якщо педагог володіє дієвими способами емоційно-раціонального вибудовування процесу впливу зовнішніх потоків інформації на студентів, то інформаційні технології стають основою для побудови занять на засадах комунікативної взаємодії. Такий педагог організовує процес навчання не як із інформаційно-замкнутим простором, не пов'язаним із життям, а створює умови для трьохстороннього спілкування – педагог, студенти, ЗМІ, сприяючи формуванню в студентів КК, відповідних її складників. Упроваджуючи в навчальний процес фактор «чужої думки», що в явній чи в прихованій формі присутній у письмових чи усних відомостях ЗМІ, педагог розвиває комунікативне мислення студентів, основане на самостійності суджень, логічності доводів, розумінні й інтерпретації інформації. У результаті майбутні фахівці отримують можливість реалізовувати свій творчий потенціал у будь-якій формі: від усного повідомлення до індивідуальної роботи з базами даних, сайтами та іншими видами комунікативних проектів.

Слід підкреслити, що реалізація завдань комунікативної освіти, формування КК майбутніх фахівців вимагає кропіткої, тривалої колективної праці – змістовної, методичної розробки комунікативно спрямованих навчальних програм, а також підготовки професіональних кадрів, спеціалістів з комунікації, які вміють реалізувати ці програми [77].

Підсумовуючи, визначимо комунікативний підхід як провідну методологічну основу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, що, синтезуючи пріоритетні тенденції розвитку сучасної професійної підготовки, зумовлює її переосмислення в площині раціоналізації комунікативних взаємовідносин і взаємодій, забезпечує організацію освітнього процесу, а також окремого заняття (його одиниці) як суцільний комунікативний простір, ситуації розуміння й взаєморозуміння. Майбутні фахівці мають можливість набувати

комунікативні навички роботи з різноманітною інформацією, здатність комбінувати різні підходи до розгляду й вирішення складних комунікативних проблем, залучати набуті раніше комунікативні знання й досвід, набувати нові комунікативні знання й уміння, розвивати гнучкість комунікативного мислення, здатність до постійного самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Отже, зберігаючи традиції вітчизняної освіти, комунікативний підхід робить її якісно іншою, забезпечує реалізацію її важливої мети – формування КК майбутніх фахівців, сприяє розвитку в них різнобічних комунікативних знань, досвіду, якостей, умінь, навичок ефективної професійно-комунікативної діяльності.

Оскільки комунікативний підхід вимагає усвідомлення комунікативно спрямованої професійної підготовки за допомогою категоріального апарату, що склався в теорії комунікації як науковій основі сучасного процесу формування КК, нами укладено «Словник термінології з КК» (див. додаток А).

Провідним загальнонауковим підходом до пізнання й перетворювання будь-якого об’єкта є ***системний підхід***, в основі якого лежить дослідження об’єктів як систем [33, с. 9–14; 32]. Розуміння змісту системного підходу суттєво розкриває філософське трактування терміну *система* (від грец. systema – поєднане, зіставлене з частин): сукупність елементів, певним чином зв’язаних між собою з утворенням певної цілісності. Така система-об’єкт є предметом пізнання й дослідження тих її сторін і якостей, завдяки яким вона стала впорядкованою й організованою. Організованість цілісного об’єкта виражається, зокрема, в ієрархічності його будови, тобто в наявності декількох рівнів організації, що перебувають у відношеннях послідовної підпорядкованості. Цілісність системи характеризується наявністю в ній особливих внутрішніх і зовнішніх системо-утворювальних зв’язків, виявлення яких слугує необхідною умовою дослідження об’єкта як системи [51, с. 287–289].

В основі системного підходу лежить, передусім, завдання зафіксувати науковими засобами цілісність, організованість, ієрархічність системного об’єкта. Важливими принципами системного аналізу є: необхідність розглядати

всю проблему як ціле, як єдину систему й виявляти всі наслідки й взаємні зв'язки кожного окремого рішення; процес прийняття рішень має починатися з виявлення й чіткого формулювання кінцевих цілей; у подальшому виявляються й аналізуються можливі шляхи досягнення цілі, а також проводиться їх зіставлення за різними критеріями ефективності; цілі окремих підрозділів не повинні вступати в конфлікт із цілями всієї програми. Центральною процедурою в системному аналізі є побудова узагальненої моделі, яка відображає всі фактори й взаємозв'язки реальної ситуації, котрі можуть виявитися в процесі здійснення рішення [51, с. 287–288].

Застосування системного підходу в педагогіці дає можливість визначити педагогічну систему як об'єкт наукового пізнання й охарактеризувати її в сукупності взаємопов'язаних елементів (мети й змісту освіти, форм і методів педагогічного процесу, суб'єктів педагогічного процесу, засобів навчання й виховання тощо), а також їхніх властивостей, зокрема таких, як: цілісність, зв'язок, структура й організація, рівні системи і їх ієрархія, управління, ціль і цілеспрямована поведінка системи й елементів, самоорганізація системи, її функціонування й розвиток тощо. Завдяки системному підходу досліджується можливість впливу окремого об'єкта на всю систему і її зміни в результаті такого впливу [33, с. 9–14; 32; 84, с. 40; 156, с. 357].

Погоджуємося з О. Цокур, яка стверджує, що системний підхід у педагогічному дослідженні вимагає дотримання певних вимог: 1) установлення всіх складових елементів досліджуваного педагогічного процесу чи явища; 2) вивчення зв'язків, залежностей кожного елемента від усіх інших і на цій підставі виявлення основних елементів із провідними зв'язками й відношеннями; 3) побудови моделі, що характеризується трьома параметрами – організованістю, цілісністю й ієрархічністю; 4) розкриття залежності встановленої системи від зовнішніх умов, оскільки тільки в такому разі система буде функціонувати; 5) опис конкретного елемента в нерозривному цілому з усією системою, з описом його загальних і специфічних функцій усередині єдиного цілого; 6) властивості досліджуваного процесу, явища випливають не лише з

підсумування властивостей його елементів, але й із особливостей системи в цілому, самої структури системи [105, с. 33–34].

У концепції досліджуваної нами проблеми формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки системний підхід відіграє надзвичайно важливу роль. Його застосування передбачає створення й дослідження цілісної системи *формування КК студента* в системі більш високого рівня – *професійної підготовки студента*, а також дослідження системи первинного рівня – *особистість студента*. Коротко охарактеризуємо систему *формування КК студента* у взаємозв'язку і взаємодії зазначених систем (графічно взаємозв'язок систем зображено на рис. 1.1).

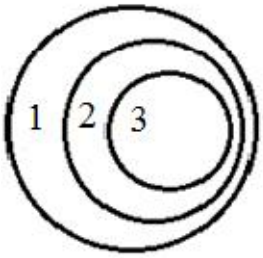

1 – *професійна підготовка студента як система*
2 – *процес формування КК студента як система*
3 – *особистість студента як система*

Рис. 1.1. Взаємозв'язок систем

Система 1 – *професійна підготовка студента* у ЗВО – представлена у змістовому плані сукупністю заданих освітніми стандартами навчальних дисциплін загальної й професійної підготовки («Культурологія», «Соціологія комунікацій», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Етика і психологія ділового спілкування», «Іміджелогія» та ін.) та утворює навчальний складник освітнього середовища для системи *формування КК студента*, зумовлюючи її реалізацію на базі цих дисциплін, а також системи *особистість студента*, інтегруючи всі елементи, необхідні для професійної підготовки й формування КК студента, й виявляючись сукупністю професійно-освітніх та особистісно-значущих комунікативних упливів і ціннісних орієнтацій, які він зазнає на собі під час навчання у ЗВО.

Система 2 – *формування КК студента* як елемент системи професійної підготовки студента – презентує модель формування КК майбутніх фахівців із

ДтаІД, побудовану з таких її системних блоків, як: *концептуально-цільовий* – відображає мету й завдання дослідження, визначення й обґрунтування методологічних підходів і педагогічних принципів формування КК майбутніх документознавців; *структурно-змістовий* – відбиває структуру, зміст досліджуваної компетентності, її компонентів, складників КП; *технологічно-процесуальний* – розкриває організаційну діяльність і науково-методичне забезпечення етапів процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД; *контрольно-корекційний* – створює можливості для якісної оцінки ефективності формування КК майбутніх фахівців з ДтаІД.

Система 3 – *особистість студента* – згідно з концепцією нашого дослідження – відображає КК майбутнього фахівця із ДтаІД як інтегровану якість – комунікативні знання, уміння, ставлення, здібності тощо, які формуються в контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП. Система *особистість студента* є підсистемою системи *формування КК студента* і водночас системи *освітньо-професійної підготовки студента* (див. рис. 1.1). Система *особистість студента* в цій системній ієрархії є центральною ланкою, що здійснює вплив на ці системи як навколишнє середовище, з іншого боку, вона є підструктрою цих систем і підпорядковується їм [142, с. 23].

У межах системного підходу концептуально важливим для нашого дослідження є питання *зв'язку й взаємодії системи й середовища*. Згідно із закономірністю ієрархічності будови цілісної системи-об'єкта й послідовної підпорядкованості систем-елементів у ній: будь-яка система є елементом системи вищого порядку; елемент будь-якої системи є системою нижчого порядку; будь-яка система утворює особливу єдність із середовищем. Останнє являє собою сукупність усіх елементів, які, змінюючи свої властивості, впливають на систему, а також тих елементів, властивості яких змінюються в результаті змінюваності системи [51, с. 287].

Отже, систему *формування КК студента* ми розглядаємо як підсистему системи *професійної підготовки студента*, яка, у свою чергу, є освітнім

середовищем для системи *формування КК студента* і відповідно впливає на неї.

Отже, системний підхід є вельми важливим для розв'язання проблеми формування КК студентів – майбутніх фахівців із ДтаІД, оскільки дає можливість розглянути зазначений процес у взаємодії і взаємозалежності різних педагогічних систем, з'ясувати їх структурні особливості, принципи й закономірності розвитку, прогнозувати результати процесу формування означеної компетентності, спостерігати за тим, як на різних його етапах змінюються взаємозв'язки й взаємовпливи між окремими елементами системи та за необхідності коригувати ці зміни.

Досліджуючи проблему формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки на основі системного підходу у взаємозв'язку, зокрема, вищезгаданих систем (*професійної підготовки студента, формування КК студента, особистість студента*), важливо звернути увагу на їх особливість – здатність до самоорганізації й саморозвитку, що, зумовлює необхідність звернення до ***синергетичного підходу***.

Зміст поняття синергетичного підходу розкриває його головна категорія – *синергетика*, що означає: «…[грец. synergetikos – спільний; який діє узгоджено]. Науково-філософський принцип, який розглядає природу, світ як самоорганізовану комплексну систему…» [140, с. 798]. Педагогічна синергетика сьогодні стала визнаним міждисциплінарним напрямом наукових досліджень складних освітніх систем, що містять багато елементів, компонентів, які складним, нелінійним способом взаємодіють між собою.

Аналіз наукової літератури (В. Ільїн, В. Кремень, І. Кудрявцев, Н. Кузьміна, С. Лебедєв, Т. Левченко, І. Муковський, Г. Нестеренко, Л. Ткаченко, М. Шевченко, С. Якушева [52; 53; 55; 85; 143; 170] та інші) дає підстави розглянути основний принцип синергетики як становлення порядку через хаотичну нестійкість, що дозволяє прогнозувати складні взаємодії між системами й індивідуальними та колективними аспектами поведінки особистості як системи.

Будь-які створені системи з позиції синергетики характеризуються

важливими за своїм значенням особливостями, зокрема такими, як: самоорганізація, нерівноважність, когерентність, відкритість, нелінійність, динамічна ієрархічність, нестійкість, м'яке управління, надмалий вплив та інші.

Розглянемо, спираючись на погляди О. Вознюк, І. Кудрявцевої, С. Лебедєвої, Л. Ткаченко [17; 140, с. 799; 53, с. 55–63; 143, с. 18–21], найважливіші з них:

– визначальною характеристикою синергетичної системи є її здатність до *самоорганізації*, утворення множинних структур, параметри яких визначаються властивостями самої системи й характером взаємодії з навколишнім середовищем. Це визначає здатність систем до еволюції – послідовної зміни структур у процесі розвитку;

– у межах синергетичної системи суть поняття *нерівноважність* (стан нестійкості – постійні зміни й відхилення, невизначеність і можливість вибору) усвідомлюється як здатність і готовність до утворення нових ускладнень системи. Ця особливість, на думку Л. Ткаченко [143], має цілеспрямовано використовуватися в умовах суб'єкт-суб'єктних взаємодій викладача й студентів для організації бажаних змін. У сучасній освіті, як підкреслює О. Вознюк [17], не слід долати хаос знань, навчального процесу, особистості, а треба навчитися робити його творчим, використовуючи ідеї синергетики;

– у масштабах синергетичної системи, *когерентність* як синхронізація елементів означає, що зміна в одному з елементів її структури неухильно спричиняє зміни в інших елементах або рівнях структури; зумовлює актуалізацію принципів активності, діалогічності, самостійності, ініціативи, творчості учасників освітнього процесу, які постають саморегулюючими, самодетермінованими, відкритими системами;

– *відкритість* системи характеризується наявністю в ній каналів обміну енергією та інформацією з навколишнім середовищем, здатністю кожного з елементів системи до такого обміну (віддавання й одержання). Будь-яка система в кожний наступний момент часу не залишається незмінною, що необхідно враховувати в процесі комунікативно-спрямованої професійної підготовки

студентів;

– однією з визначальних особливостей синергетичної системи є *нелінійність* її розвитку (порушення принципів прямої або зворотної пропорційності між кількістю енергії, інформації на її «вході» й «виході»). Із точки зору синергетики, підкреслює Л. Ткаченко, розвиток особистості постає як постійний рух від одного стану системи до іншого, у якому хаос, випадковість, створення/руйнування, проходження точок біфуркації (роздвоєння) тощо є природними станами системи, які, послідовно змінюючи один одного, вибудовують безперервний ланцюг перетворень [143, с.19–20; 85, с. 109].

Отже, застосування синергетичного підходу (зумовленого вищезазначеними особливостями синергетичної системи) з метою формування КК студентів – майбутніх фахівців із ДтаІД дозволяє кожному з них набувати комунікативні знання, досвід, уміння, якості не лише з цілеспрямованої подачі викладача, але й спонтанно, суб’єктивно й непередбачувано, завдяки процесам самостійного відкриття, пізнання, набуття нових комунікативних знань і досвіду в умовах взаємозв’язку, взаємозалежності і взаємовпливу з навколишнім середовищем.

Підкреслюючи значущість синергетичного підходу для нашого дослідження зазначимо, що традиційна система професійної підготовки майбутніх фахівців, яка спирається переважно на принципи класичної науки й функціонує як досить закрита система, не має властивості саморозвитку й тому не може забезпечити оптимальні умови для формування в них КК на високому рівні. Це означає, як наголошує В. Кремень, що в умовах сучасного інформаційного світу недоцільно користуватися старими методами і моделями, оскільки вони використовують як базисні методи лінійного мислення й лінійних «наближень» [52, с. 279]. Натомість, синергетичний підхід передбачає розроблення нової синергетичної парадигми комунікативно-спрямованої освіти й подолання проблем вищої школи, які виникають на тлі традиційної освітньої парадигми, дозволяє практично визначити відповідні чинники щодо змісту, форм, методів освітньо-виховної діяльності [17; 143, с. 21].

На основі вивчення науково-педагогічної літератури [17; 143], особливостей синергетичної системи, що сприяють формуванню КК студентів, та власного досвіду педагогічної діяльності, представимо характеристику синергетичної парадигми комунікативно спрямованої професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД у порівнянні з традиційним підходом (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Синергетична парадигма комунікативно спрямованої освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД у бінарних опозиціях

Традиційна парадигма		***Синергетична парадигма***
«Закритий» тип освіти (лінійність освітнього процесу, завершеність освіти як процесу)	↔	«Відкритий» тип освіти (нелінійність комунікативно спрямованого освітнього процесу, незавершеність освіти як процесу)
Плановість	↔	Спонтанність
Однорідність	↔	Нерівноважність
Сталість	↔	Змінність
Традиція	↔	Інновація
Визначення тотальної мети й загальної траєкторії	↔	Визначення індивідуальних потреб і можливостей, індивідуальної траєкторії
Засвоєння комунікативних знань (як результату ситуативного формування КК)	↔	Засвоєння навичок саморозвитку КК (як безперервний процес упродовж усього життя)
Авторитарний (суб'єкт-об'єктний) стиль викладача у ставленні до студента	↔	Суб'єкт-суб'єктні взаємодії всіх учасників освітнього процесу
Жорстке управління	↔	М'яке управління, надмалий вплив
Активне навчання, ситуативне формування КК з боку викладача, пасивна позиція студента	↔	Комунікативна самоосвіта й самовдосконалення КК з боку студента, позиція фасилітатора з боку викладача
Превалювання когнітивного розвитку	↔	Превалювання комунікативного розвитку
Загальнонавчальний імператив «знати»	↔	Загальнонавчальний імператив «уміти»

Порівняння основоположних і традиційних принципів професійно-комунікативної підготовки студентів дозволяє глибше усвідомити пріоритети синергетичного підходу як методологічної основи дослідження й розв'язання проблеми формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Отже, ґрунтуючись на законах і закономірностях самоорганізації й саморозвитку складних освітніх систем, синергетичний підхід дає можливість розглядати процес формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД по-новому, з

позиції відкритості, нелінійності, когерентності, нерівноважності, спонтанності, м'якого управління й надмалого впливу, орієнтації майбутніх документознавців на самовизначення й комунікативний саморозвиток, на успішну самореалізацію в майбутній професійно-комунікативній діяльності.

Важливою умовою підвищення ціннісного значення комунікативного, компетентнісного, синергетичного, культурологічного й інших методологічних підходів та їхньої ролі у формуванні КК майбутніх фахівців із ДтаІД є запровадження ***аксіологічного підходу***, який покликаний визначити значущі комунікативні цінності, відповідні ціннісні орієнтації, а також принципи та практичні методи їх формування й переведення на рівень персональних ціннісних пріоритетів майбутніх фахівців [144, с. 84].

Проблемам аксіології й аксіологічного підходу присвячено велику кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених (М. Бахтін, І. Бех, Ю. Бойчук, М. Горлач, Г. Заіченко, О. Леонтьєв, І. Надольний, К. Роджерс, В. Сафьянов, Н. Ткачова, В. Ядов [8; 10; 23; 160; 64; 159; 118; 123; 144] та багато інших).

Теоретичною основою аксіологічного підходу є положення *аксіології* «від грец. *axia* – цінність + *logos* – учення» [140, с. 22] – учення про цінності, Ключовим поняттям *аксіології* є *цінність*, що означає: «те, що має певну матеріальну або духовну вартість» [140, с. 944].

Цінність, як зауважує Г. Заіченко, є основою вибору суб'єктом цілей, засобів, результатів та умов діяльності [160, с. 426]. Вони сприяють формуванню індивідуально-психологічних якостей, ментальності, способу життя людини, допомагають їй управляти виробництвом, досліджувати нові горизонти в науці, удосконалюватися, тобто досягати успіхів у будь-якій сфері діяльності [23, с. 552, 567, 568].

Як підкреслюють учені-філософи В. Андрущенко, І. Бойченко, І. Надольний, В. Розумний та інші, до *базових загальнолюдських цінностей* належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси, віри. *Вищими цінностями* вони називають місткі, емоційно-образні

узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають усі сфери життя людини, а саме: цінності суспільного устрою, спілкування, діяльності, самозбереження, цінності особистих якостей, а також (вищезазначені) загальнолюдські цінності. Утвердження вищих цілей і цінностей власного життя, як зазначають науковці, «становить сенс індивідуального існування», «причетність до вищих цінностей, служіння їм дає змогу людині відчути цінність свого індивідуального буття» [159, с. 529–530].

Погоджуємося з Н. Ткачовою, що кожна особистість повинна мати власну систему ціннісних орієнтирів, у якій оптимальним чином ураховувалися б її індивідуальні потреби й інтереси. Використовуючи різноманітні педагогічні засоби в межах аксіологічного підходу, необхідно цілеспрямовано впливати на формування індивідуальних цінностей кожної молодої особи так, щоб вони набули в цілому соціально значущого характеру [144, с. 57].

Прищеплення майбутнім фахівцям із ДтвІД ціннісного ставлення до КК і бажання зробити її результатом своїх досягнень, власним ціннісним надбанням є важливим і перспективним напрямом формування в них зазначеної якості. Активна внутрішня позиція студентів детермінуватиме й регулюватиме їхню комунікативну діяльність і поведінку, спонукатиме до збагачення новими комунікативними знаннями, оволодіння комунікативними вміннями й навичками, покращення комунікативно-значущих якостей.

На підставі вивчення й аналізу науково-педагогічної літератури та власного досвіду педагогічної роботи, з метою розв’язання проблеми формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД в аспекті аксіологічного підходу, визначено, що важливим чинником формування означеної компетентності майбутніх документознавців є усвідомлення ними ціннісно-змістової суті й змісту складників КП та відповідних їм комунікативних знань, умінь, навичок, якостей як цінностей. Коротко їх окреслимо:

1) *знання-цінності*: про світову й національну культуру, її мову, традиції, звичаї тощо; суті соціальних процесів та явищ суспільного життя, способів, прийомів, стратегій і тактик ефективної міжособистісної взаємодії в ньому;

знання-цінності сучасних інформаційних технологій; ефективного спілкування в усній і письмовій формах на високому рівні дотримання мовних норм; самостійного пошуку й засвоєння нових знань щодо комунікативно-професійної діяльності;

2) *уміння-цінності*: мирно співіснувати з представниками інших культур у багатонаціональному суспільстві; працювати в команді, самостійно приймати рішення, знаходити нестандартні методи розв'язання проблем; віднаходити потрібну інформацію, аналізувати й критично її оцінювати, ефективно засвоювати здобуті комунікативні знання й успішно їх використовувати в навчальній та практичній комунікативній діяльності; досягати мети комунікативної діяльності шляхом установлення взаєморозуміння; використання набутих знань із метою безперервного самовдосконалення КК упродовж усього життя;

3) *якості-цінності*: толерантності, емпатії, поваги, рефлексивні здібності-цінності; працелюбності, самодисципліни, відповідальності; мобільності, ініціативності, творчої активності; увічливості, тактовності, поваги й довіри до співрозмовника; наполегливості, цілеспрямованості, допитливості тощо [160, с. 426; 144, с. 188–189].

Усі вищезазначені комунікативні знання, уміння, якості як цінності тісно взаємопов'язані й доповнюють один одного, утворюючи інтегровану якість-цінність – КК майбутнього документознавця. Водночас зазначимо, що ціннісні ставлення студентів до формування КК (її складників) мають досить прагматичний характер. Майбутні фахівці мають можливість більше уваги приділити формуванню тих складників КК і певних знань, умінь, якостей тощо, які, на їхню думку (за результатом проведеного нами опитування), найбільше відповідатимуть обраній ними майбутній професійній діяльності в багатопрофільній документно-інформаційній галузі та допоможуть їм у подальшому освоїти престижну роботу.

Спілкування, як зазначає В. Сафьянов, не можна зводити лише до передавання інформації, це передавання й обмін цінностями, досвідом як на

свідомому, раціональному, так і на емоційному й інтуїтивному рівнях [123]. Чим більше загальнолюдських цінностей реалізується у спілкуванні, тим більшого ціннісного значення воно само набуває. Отже, із метою формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД у рамках аксіологічного підходу, їхні взаємостосунки з викладачами й між собою мають усвідомлюватися й будуватися на основі ціннісного їх ставлення до спілкування, визнання його значущими цінностями такі особистісні якості, як: гуманність, правдивість, доброзичливість, толерантність, товариськість, тактовність, духовність, культура, повага й довіра до співрозмовника тощо.

Тож сьогодні педагогічна практика професійної освіти майбутніх документознавців має вибудовувати нову її стратегію, зумовлену формуванням у них КК у контексті аксіологічного підходу, приділяючи велику увагу її індивідуально-психологічному компоненту – розвитку інтелектуальних, емоційних, вольових, моральних, естетичних якостей, які повинні стати значущою цінністю для студентів, набувши особистісного сенсу для кожного з них.

Важливе значення, згідно з аксіологічним підходом, для формування ціннісних орієнтацій у студентів, спрямованих на усвідомлення ними комунікативних знань, умінь, якостей як цінностей, має особистий приклад викладача. Він може, зокрема, переконливо навчати майбутніх фахівців гуманному ставленню до людей через стан власної душі з ціннісними орієнтирами на добро, взаємодопомогу, емпатію, справедливість у спілкуванні. Ідея гуманізму (визнання найвищою цінністю особистість студента, його ціннісний світ, потреби, інтереси, право на розвиток, самовизначення й можливість виявляти природні здібності) у теоретичній і практичній діяльності комунікативно спрямованої професійної освіти майбутніх фахівців із ДтаІД має бути провідною.

Отже, аксіологічний підхід дає можливість усвідомити необхідність забезпечити ціннісне ставлення студентів як передумови успішного формування в них КК; визначити сукупність основних цінностей КК майбутніх фахівців із

ДтаІД (комунікативних знань-цінностей, умінь-цінностей, якостей-цінностей), суб'єктне сприйняття й присвоєння яких студентами особливо вагоме для формування в них КК.

Важливу роль у формуванні КК майбутніх фахівців із ДтаІД відіграє ***культурологічний підхід***.

Культура в освіті відображає її змістову складову, джерело знань про культуру суспільства, рівень його історичного розвитку й прогрес. Культуру розглядаємо як сукупність усіх видів перетворювальної діяльності людини й суспільства, а також результатів цієї діяльності [140, с. 433]. Діяльність людини, здійснювана нею як культурологічний процес, завжди має два вектори направленості: на вдосконалення навколишнього світу й на вдосконалення себе, свого внутрішнього духовного світу [59]. Особистісне становлення й саморозвиток кожної людини (у нашому випадку – студента) як суб'єкта культури передбачає його здатність співвідносити свої потреби й інтереси з цінностями, традиціями й нормами національної і світової культури.

Проблеми культури в освіті, культурологічний підхід як методологічна основа професійної підготовки є предметом уваги багатьох відомих учених, серед яких С. Амеліна, Ю. Бойчук, В. Гриньова, С. Вольхин, В. Гребеннікова, Т. Гриценко, А. Конверський, В. Краєвський, Т. Меняйлова, О. Павленко, Н. Саєнко, В. Сластьонін, І. Тюрменко [2; 10; 18; 24; 25; 57; 48; 83; 98; 122; 129; 158] та багато інших.

Культурологічна спрямованість професійної підготовки майбутніх фахівців, як слушно зазначає Н. Саєнко, уважається однією з найважливіших характеристик нової парадигми вищої освіти, що виступає сьогодні як «несна конструкція» усієї роботи з модернізації її змісту [122, с. 82]. Культурологічний підхід є провідним методологічним принципом освітнього процесу, який передбачає залучення студентів вишу до загальнолюдської культури та самореалізації в ній. Основне завдання культурологічного підходу полягає у сприянні студентській молоді в розширенні їхнього культурного та світоглядного горизонту, усвідомленню історичних подій та закономірностей

розвитку вітчизняної й світової культури, формування в них умінь та практичних навичок використання культурологічних знань в майбутній професійній, громадській та інших видах діяльності.

Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутніх фахівців із ДтаІД є важливим засобом формування в них КК, її культурного складника в розрізі національного, міжнаціонального, професійного, духовного, мовного й інших аспектів, зокрема: прищеплення студентам національної свідомості, духовності, морально-етичної культури, шанобливого ставлення до традицій і звичаїв свого народу, його матеріальних і духовних здобутків; формування правильного сприйняття сучасних культурних подій і явищ у суспільстві, умінь, керуючись духовними цінностями, успішно працювати, жити та взаємодіяти в умовах полікультурного суспільства, практичних навичок професійної культури ділового спілкування, знань і правил етичної поведінки в трудових колективах тощо [24, с. 95–98; 18].

Важливу роль у формуванні КК майбутніх фахівців із ДтаІД, у рамках культурологічного підходу, відіграють *основні функції культури*, як-от:

✓ *комунікативно-інтеграційна* – саме в процесі спілкування культура поєднує людей в етноси, нації, держави, у професійні, наукові, творчі й інші колективи, співтовариства, у свою чергу, створюючи умови для їх спілкування й стабільних зв’язків;

✓ *творча* – засвоюючи досягнення культури, кожна людина (студент) пізнає себе, визначає мету свого життя, своє місце в суспільстві й у світі;

✓ *інформативна* – культура містить величезний запас знань про навколишній світ, тому є засобом задоволення пізнавальних інтересів і збагачення студентів культурологічним досвідом, робить їх допитливими, сприяючи формуванню в них КК;

✓ *регулятивна* – завдяки культурі впорядковується співіснування між культурами й у межах культури, зумовлене правилами, звичаями, законами, моральними й правовими нормами, опанування якими є важливим показником сформованості КК майбутніх фахівців;

✓ *гуманістична* – культура забезпечує соціалізацію студентів, дає змогу знайти сенс життя, стати високо моральними, комунікативно-культурними, інтелектуально розвиненими фахівцями;

✓ *господарсько-економічна* – задоволення матеріальних потреб і соціальних благ майбутніх фахівців забезпечується завдяки навчанню професійним знанням і вмінням, комунікативним здібностям, навичкам ефективної професійно-комунікативної діяльності;

✓ *захисна* – культура надає кожній людині (студенту) почуття безпеки, захищеності від різних соціальних чи природних негараздів: наука, освіта, мораль, мова, КК, держава, право, економіка й інші елементи культури виконують функції безпеки життєдіяльності;

✓ *наступності людського життя* – кожна культура має свою історію, і кожне нове покоління людей завдяки культурно-комунікативному досвіду (який найефективніше набуває студентська молодь під час навчання) рухається вперед, створюючи нові культурні надбання;

✓ *аксіологічна* – пояснює культуру як світ цінностей, у тому числі комунікативних, на які студенти мають орієнтуватися у спілкуванні, поведінці, судженнях, бажаннях, у здійсненні власного вибору, встановлюючи ціннісні пріоритети (Т. Гриценко, С. Гриценко, А. Кондратюк, А. Конверський, О. Онищенко, О. Павленко, В. Панченко, М. Попович, С. Руденко, М. Русин, І. Тюрменко [25, с. 12; 57, с. 109–112; 98, с. 28; 158, с. 16–19]).

Вивчення наукових джерел (зокрема дослідження Т. Меняйлової [83]) та власний педагогічний досвід дозволили визначити *особливості й можливості культурологічного підходу*, його практичного застосування з метою формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, як-от:

1) опертя на культуру як на цінний досвід попередніх поколінь – систему духовних і морально-етичних цінностей, що визначають комунікативний розвиток особистості, як на засіб педагогічного впливу на студентів під час формування в них КК;

2) організація осмислення майбутніми фахівцями виучуваних у

навчальному предметі певних матеріалів, подій, явищ як фактів комунікативно-культурного розвитку людини й суспільства з метою формування в них комунікативної культури, мотивації до пізнання світу й соціуму, комунікативно-ціннісних орієнтацій на самореалізацію в суспільстві;

3) формування в студентів здатності до інтелектуального саморозвитку, творчого самовираження й постійного самовдосконалення комунікативних знань і способів мислення з усвідомленням ідеалів найвищої досконалості загальносвітової й національної культури;

4) використання культурологічної інформації для збагачення змісту навчального матеріалу знаннями й цінностями культури з метою об'єднання завдань, методів, прийомів навчання та формування КК майбутніх фахівців документно-інформаційної галузі;

5) організація діалогічних (суб'єкт-суб'єктних, рівноправних) взаємовідносин викладача й студентів, що сприяють розвитку в останніх культуро-відповідних комунікативнихзнань, умінь, якостей, засвоєнню культурно-етичних норм і правил спілкування, знань культури комунікативної поведінки й навичок дотримання їх на практиці тощо.

Одним із головних завдань культурологічного підходу є формування й розвиток у майбутніх фахівців із ДтаІД *комунікативної культури* ділового спілкування й поведінки, культури взаємовідносин у співробітництві як необхідної й важливої якості працівників системи «людина-людина», невід'ємного показника сформованості КК майбутнього фахівця із ДтаІД [154, с. 257–258]. Оволодіння культурою спілкування, як слушно підкреслюють С. Якушева і Н. Ляшенко, відіграє важливу роль у професійно-комунікативному становленні майбутнього фахівця [171].

Поділяємо позицію В. Гребеннікової, яка розглядає професійну комунікативну культуру як інтегровану особистісно-функціональну якість фахівця, що відображає комплекс засвоєних варіативних комунікативних моделей ситуативної нормативно-рольової його поведінки, яка визначає ефективність особистісно-ділової взаємодії з партнерами по спілкуванню з

урахуванням її соціокультурної специфіки, традицій і етноінтелектуальних особливостей [24, с. 95–96]. Розвинена професійно-комунікативна культура, характеризуючи сформованість КК майбутніх фахівців із ДтаІД, є обов'язковою умовою успішності їх професійно-комунікативної діяльності.

Слід підкреслити, що питання реалізації культурологічного підходу в професійній підготовці майбутніх фахівців вирішується досить непросто, особливо в етично-комунікативному, духовно-культурному аспектах, адже, як зазначає Н. Саєнко, якщо знанням можна навчити, то сенсу життя, духовності навчити не можна, їх необхідно «виростити» у кожній індивідуальності [122, с. 78].

Не дивлячись на те, що в ЗВО викладаються предмети з культурології, історії української культури, культури ділового спілкування тощо, формування КК студентів в аспекті культурологічного підходу вимагає від викладачів усіх дисциплін достатніх знань культури свого народу та, за потреби, культури інших народів. Також вони повинні не бути байдужими і, виявляючи велику увагу, забезпечувати постійне формування в студентів комунікативно-культурних якостей: тактовності, коректності, взаєморозуміння, взаємоповаги, толерантності, емпатії, дружелюбності, відкритості, дотримання морально-етичних норм спілкування й комунікативної поведінки тощо.

Повною мірою погоджуємося з Ю Бойчуком, який підкреслює, що педагогічна діяльність, керуючись положеннями культурологічного підходу, має сприяти створенню оптимальних умов засвоєння студентами загальнолюдської культури, усвідомленню й самореалізації своїх культурних потреб, інтересів і здібностей. Освітнє середовище має бути культурно-освітнім, у якому здійснюється культурно-комунікативний розвиток студентів, набуття ними досвіду культурної поведінки, надання їм педагогічної допомоги й підтримки в культурно-комунікативній самореалізації [10, с. 121–122].

Отже, розглядаючи культуру як змістову складову освіти, реалізуючи її функції та можливості, культурологічний підхід розглядає культуру як головну природну основу формування й розвитку КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Культурологічний підхід допомагає майбутнім фахівцям знайти себе в культурі, сформувати власну культурну самосвідомість і гуманне ставлення до інших культур, сформувати індивідуальні якості «людини культури» шляхом її засвоєння. Оволодіваючи знаннями й досвідом культури, майбутні фахівці з ДтаІД транслюватимуть їх у вигляді високого рівня сформованості КК – культури спілкування, культури взаємовідносин і поведінки, індивідуальних культуро-значущих якостей.

Вельми важливе значення для формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД має ***особистісно-діяльнісний підхід***, який полягає у визнанні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку КК особистості, якісного перетворення її індивідуальних особливостей. З одного боку, характер діяльності визначає особистісне зростання людини, а з іншого, – особистість виступає суб'єктом діяльності. Тому можна сказати, що обидва підходи – особистісний і діяльнісний тісно взаємопов'язані між собою і взаємообумовлюють один одного [144, с. 94].

Інтерес до особистісно-орієнтованої освіти, її комунікативних можливостей в освітньому процесі постійно зростає, про що свідчать численні праці й наукові дослідження відомих вітчизняних і зарубіжних учених (В. Галатюк, Н. Куриленко, В. Краєвський, А. Леонтьєв, Н. Лосєва, М. Оліяр, О. Попова, С. Рубінштейн, Н. Саєнко, О. Хуторський [21; 48; 58; 62; 63; 71; 93; 109; 119; 120; 122; 144; 161; 178] та інші).

Теорія діяльнісного підходу сформувалась у педагогічній психології в 20-30-х роках XX століття [126] у працях учених Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна [3; 20; 19; 62; 65; 63; 121] і отримала подальший розвиток у наукових працях І. Беха, А. Вербицького, О. Власової, П. Гальперіна, В. Давидова, О. Добротвора, О. Корнєєвої, Н. Куриленко, Д. Равена, О. Семенюк, В. Сластьоніна, Е. Юдіна [8; 14; 16; 22; 29; 47; 58; 115; 125; 128; 168; 169] та інших.

Особистісно-орієнтована освіта, як слушно зазначає В. Галатюк, має суттєво гуманізувати освітній процес, наповнити його високими морально-

духовними переживаннями, утвердити принципи справедливості й поваги, максимально розкрити потенційні можливості молодої людини, стимулюючи її до особистісно-розвивальної творчості [21].

Основою змісту сучасної особистісно-орієнтованої освіти, за визначенням Н. Саєнко, є найважливіші особистісні характеристики індивіда, його здатність займати певну позицію, виступати як суб'єкт власного життя; мета такої освіти – підтримати, розвинути людину в людині, стимулювати до саморозвитку, самовиховання й самореалізації [122, с. 57–58]. Адже кожна молода особа являє собою унікальну індивідуальність із характерними для неї фізіологічними й психологічними особливостями, специфічними потребами й інтересами, які важливо максимально враховувати під час побудови особистісно-орієнтованого педагогічного процесу, створюючи для кожного оптимальні умови освітньої діяльності й формування особистісних цінностей [144, с. 94].

Згідно з ідеями вищезгаданих та інших науковців, зважаючи на власний досвід викладацької роботи, можна стверджувати, що особистісно-діяльнісний підхід має займати першорядне місце в професійній підготовці майбутніх фахівців із ДтаІД, суттєво сприяючи формуванню в них КК: навичок культури міжособистісних відносин, здатності створювати доброзичливу, приємну атмосферу взаєморозуміння, щирості, поваги, відкритості, увічливості, емпатії в спілкуванні, обирати оптимальні способи й прийоми взаємодії й співробітництва, умінь і навичок високоморальної мовленнєвої поведінки, дотримання мовленнєвих норм, логічності й тактовності у розв'язанні складних проблем, пов'язаних із комунікативно-професійною діялністю [153, с. 112].

Реалізація означеного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, яка спрямована на формування в них КК, передбачає дотримання низки *вимог*, як-от: особистість студента має завжди знаходиться в центрі уваги освітнього процесу, антропоцентричного за метою, змістом і формою організації; організація процесу формування КК майбутніх фахівців має ґрунтуватися на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, рівноправному співробітництві й взаєморозумінні викладача й студентів, а також між самими студентами за

допомогою діалогового спілкування; кожному студенту має бути забезпечена можливість індивідуального світосприйняття, творчого його перетворення, широкого використання суб'єктного досвіду в інтерпретації й оцінці фактів, явищ, подій навколишньої дійсності на основі особистісно-значущих цінностей і внутрішніх переконань; завдання викладача повинне полягати в стимулюванні, підтримці й активізації внутрішнього потенціалу розвитку особистості студента, його якостей із збереженням індивідуальних, природних особливостей та спрямуванні їх на формування й самовдосконалення КК [48; 124].

На підставі вивченої науково-педагогічної літератури [48; 58; 161; 140, с. 763; 130, с. 39], окреслимо особливості формування КК майбутніх фахівців у контексті особистісно-орієнтованої освіти, що зумовлені важливими педагогічними принципами:

1) *особистісне цілепокладання* – передбачає формування КК студента з урахуванням і на основі його особистісних цілей, зацікавленості в її розвитку й самовдосконаленні, співвіднесення бажань з реальними можливостями, власними здібностями й потребами;

2) *вибір індивідуальної освітньої траєкторії* – передбачає можливість студента мати особисту точку зору з питань комунікативної освіти й комунікативної спрямованості змісту навчальних дисциплін, брати участь у виборі методів, прийомів формування власної КК, віднаходити комунікативно-значущі теми, обговорювати їх, узгоджувати з викладачем на свій вибір теми творчих робіт, програми індивідуальних занять, важливих для розвитку його комунікативних здібностей;

3) *продуктивність комунікативно спрямованого навчання* – передбачає навчання майбутнього фахівця (орієнтованена особистісне збагачення, на розвиток і самовдосконалення власної КК), що складається з освітніх продуктів як результату навчальної діяльності студента: самостійно складених планів, алгоритмів винайдених способів комунікативної діяльності, рефлексивних суджень, самоаналізу й оцінок взаємодій тощо;

4) *первинність освітньої продукції студента* – передбачає створення

студентом індивідуального змісту освіти, який випереджає вивчення обов'язкових знань, дослідження реальних ситуацій, подій, явищ замість суто сприймання інформації про них. Репродуктивне засвоєння знань поступається місцем «добуванню знань». Студент самостійно засвоює знання, досвід, у результаті чого освітня діяльність набуває продуктивного особистісного характеру й сприяє розвитку в нього КК;

5) *ситуаційність навчання* – передбачає створення чи використання освітніх ситуацій із метою розвитку в студентів здатності до ефективної взаємодії, самовизначення й пошуку рішень, пізнання закономірностей взаємовпливу в спілкуванні, створення власної моделі впливу. Викладач повинен аналізувати можливості комунікативних ситуацій, спрямовуючи їх на формування КК студентів.

В умовах особистісно-діяльнісного підходу зміст освіти, як підкреслює Ю. Васьков [13], не має фіксованих, жорстких рамок, його вибирає, продумує, формує сам студент у процесі навчання. Основними методами такого навчання автор уважає діалог викладача й студента, його самостійну роботу з навчальною інформацією, виконання творчих робіт тощо, до основних форм навчання відносить семінари, майстер-класи, тренінги, практики тощо, важливе значення надає самоосвіті.

Особистісно-діяльнісний підхід вимагає опори на життєвий комунікативний досвід майбутніх фахівців, передбачає їх спільну комунікативну діяльність, співробітництво, дає можливість кожному з них усвідомити себе унікальною особистістю, розкрити свої комунікативні можливості й відповідні природні задатки, зосередити увагу на їх розвитку й опановуючи новими комунікативними знаннями, уміннями, якостями, удосконалювати власну КК.

Особистісний розвиток людини (зокрема, розвиток КК майбутнього фахівця) значною мірою визначається характером її діяльності (зокрема, комунікативної). Тож утілюючи провідну теоретико-методологічну стратегію формування КК, *особистісно-діяльнісний підхід* дозволяє досліджувати процес комунікативного розвитку майбутніх фахівців із ДтаІД як їхню комунікативну

діяльність, оптимізувати способи її здійснення й визначити шляхи практичного вдосконалення [37, с. 79; 144, с. 94; 163; 152, с. 325–328].

Важливою передумовою й відправною точкою розгляду особистісно-діяльнісного підходу є розуміння суті його провідної категорії – *діяльності*.

Не зважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених феномену діяльності (Л. Виготський П. Гальперін, Д. Ельконін, І. Зимня, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, А. Маркова [42; 167; 36; 64; 74; 119; 120; 75] та інші), зазначений феномен, як зауважує І. Зимня, все ще недостатньо розроблений, не існує чітких диференційованих визначень категорії *діяльності*, він уживається вченими в різноманітних значеннях [36, с. 78].

У своєму дослідженні ми спираємося на теорію діяльності О. Леонтьєва, у контексті якої діяльність розглядається як форма активної цілеспрямованої взаємодії людини з навколишнім світом (включаючи інших людей), яка відповідає потребі, що викликала цю взаємодію, як «нужда», «необхідність» будь у чому [36, с. 80; 58, с. 6]. Людина як суб'єкт діяльності, зауважує І. Зимня, планує, організовує, направляє, коригує діяльність, одночасно сама діяльність формує людину як її суб'єкта, як особистість [36, с. 77–79].

С. Рубінштейн доводить, що особистісні психічні якості людини, її здібності, риси характеру не лише проявляються, але й формуються в процесі власної діяльності [16, с. 25]. Вищенаведені положення визначають доцільність і необхідність розглядати особистісний і діяльнісний підхід у єдності, тобто саме на основі таких ідей ґрунтується особистісно-діяльнісний підхід.

Суть особистісно-діяльнісного підходу полягає у визнанні діяльності головним чинником розвитку особистості, у зміщенні акцентів із накопичення знань на розвиток її індивідуальних якостей, здібностей, умінь діяти, на становлення особистості в процесі діяльності [127, с. 173].

Особистісно-діяльнісний підхід дає можливість досліджувати процес формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД як якісне перетворення їхніх внутрішньо-індивідуальних особливостей, що здійснюється в організованій освітньо-комунікативній діяльності, дозволяє розглядати ефективність розвитку

КК кожного студента як результат такої діяльності [142, с. 24]. Адже лише в діяльності, як підкреслює О. Добротвор, виявляється КК індивіда (студента), зумовлюючи його здатність до розв'язання проблем, до цілеспрямованої продуктивної взаємодії й співробітництва [29, с. 59–60].

Із позиції особистісно-діяльнісного підходу, формування КК майбутніх фахівців ДтаІД – це складний багатоплановий процес формування міцного підґрунтя їх професійно-комунікативної діяльності, де засвоєні комунікативні знання, уміння, навички виступають не в якості предмета навчальної діяльності, а в якості засобу діяльності професійно-комунікативної (за А. Вербицьким, Т. Платоновою [14, с. 14]).

З огляду на це, перед викладачем стоїть відповідальне завдання – навчити майбутнього фахівця вмінню планувати й організовувати свою комунікативну діяльність, спілкуватися, усвідомлювати себе суб'єктом комунікативної взаємодії, соціально корисною особистістю. Це вимагає визначення навчальних дій, необхідних для успішного розвитку КК, програми їх виконання на конкретному навчальному матеріалі й чітку організацію комунікативно орієнтованого освітнього процесу, зобов'язує викладачів створювати для студентів умови й можливості відстоювати свої погляди, цілі, життєві позиції, переходити на діалогічність навчання, на спеціально організоване педагогічне спілкування, ставитися до кожного студента як до соціально зрілої особистості, носія наукового світогляду (за І. Зимньою [36, с. 185]).

Застосування особистісно-діяльнісного підходу, орієнтованого на формування КК, є головною передумовою успішності професійно-комунікативного спілкування майбутніх фахівців, оволодіння ними різними видами мовленнєвої діяльності, уміннями ділового спілкування, здатністю вести діалоги, будувати монологічні висловлювання, встановлювати контакти з різними людьми, знаходити вихід із конфліктних ситуацій тощо [149, с. 219–223]. Для цього важливо, як зазначає М. Оліяр, побудувати освітнійпроцес так, щоб основою його був пріоритет організованої активної комунікативної діяльності студентів, забезпечення спеціальних педагогічних умов, використання

сучасних технологій навчання, способів і засобів їх реалізації – відповідних інтерактивних форм, методів, прийомів тощо [93, с. 141].

Вибір способів формування й розвитку КК майбутніх документознавців на основі особистісно-діяльнісного підходу має обумовлюватися цілями навчання, змістом навчального матеріалу, професійною мотивацією студентів, їх потребами й зацікавленістю в набутті важливих для них комунікативних знань, умінь, навичок, розвитку необхідних комунікативно-значущих індивідуально-психологічних якостей, здатності ефективного спілкування в навчальній і практичній діяльності.

Отже, успішне формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД залежить від їхньої здатності й бажання працювати, ініціювати й здійснювати пізнавальну діяльність, активно опановувати основами професійно-комунікативної діяльності, брати на себе відповідальність за свої дії.

З огляду на вищезазначене, особливо важливим для формування КК студентів, згідно з ідеями О. Власової, Л. Подоляк, С. Самигіна, Л. Столяренко, В. Юрченка, є сформована педагогічно доцільна тактика комунікативного самонавчання й самовдосконалення КК: навички ефективної самоорганізації, пошуку й здобування необхідної інформації з комунікативних знань, роботи з навчальними й науковими текстами друкованого й електронного видів, широкого використання сучасних інформаційних і комп’ютерних технологій, набуття досвіду плідної комунікативно-орієнтованої навчально-пізнавальної роботи й практичних умінь і навичок ефективної ділової комунікації й співробітництва у сфері обраного фаху [16, с. 188–189; 107, с. 157; 138, с. 459–460].

Для ефективної пізнавальної діяльності студентів, викладачу, спираючись на засади особистісно-діяльнісного підходу, важливо забезпечити спеціальні педагогічні умови організації освітнього процесу на основі суб’єкт-суб’єктних взаємодій всіх його учасників, завдяки яким комунікативні знання й уміння студентів, здатність до комунікативної діяльності формуються в них на ґрунті власної зацікавленості.

Звернення до ***деонтологічного підходу*** до формування КК майбутніх

фахівців із ДтаІД зумовлюється тим, що такий підхід дає можливість розглянути досліджуваний процес крізь систему вимог професійного та особистого порядку. Зазначений підхід сприяє: забезпеченню професійно-етичної сторони комунікативної діяльності майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери, що працюють у системі «людина-людина»; стимулюванню їх діяти відповідно до професійно-етичних норм, прагненню до виконання професійного обов'язку; розвитку таких професійних якостей, як честь, гідність, справедливість, відповідальність, совісність, доброзичливість, толерантність, тактовність тощо; виявленню професійно-етичного ставлення майбутнього фахівця до суб'єктів професійної діяльності (співробітників, підлеглих, партнерів, клієнтів, конкурентів та ін.).

Саме в деонтології найбільш яскраво знаходить вираження зв'язок моральних і професійних компонентів у поведінці та діях фахівця (М. Васильєва [86, с. 278–307]).

Зазначимо, що термін *«деонтологія»* був уведений до наукового обігу англійським філософом, правознавцем Дж. Бентамом. У своїй праці «Деонтологія або наука про мораль» (1834) він наголошував на необхідності оцінки кожної дії людини з позиції моральності й тієї користі, яку вона приносить суспільству.

Сьогодні обґрунтування концептуальних засад деонтології є однією з різноаспектних проблем сучасності, що характеризується багатоманітністю змісту й підходів [34, с. 16]. У «Сучасному тлумачному словнику української мови» деонтологія визначається як розділ етики, що вивчає проблеми обов'язку, сферу обов'язкового, моральні вимоги та співвідношення між ними [140, с. 235]. Головним деонтологічним принципом є вимога належного виконання особистістю обов'язку, відповідності її поведінки усталеним морально-етичним нормам.

Формування професійної деонтології зумовили соціальні вимоги до морально-етичної поведінки представників професійних груп зі специфічними нормами професійного обов'язку (спроможних впливати на життя, здоров'я,

долю людей) і належної поведінки у сфері конкретної праці. Принципи, норми й стандарти професійної деонтології знайшли своє втілення в різних нормативних документах (законах, статутах, положеннях, інструкціях, професійних кодексах, правилах поведінки тощо), які слугують офіційними джерелами деонтології й зобов'язують працівників (педагогів, психологів, лікарів, юристів, журналістів, документознавців та ін.) дотримуватися важливих норм моралі в міжособистісній взаємодії під час професійної діяльності.

Для представників указаних професій важливо знати й виконувати норми професійної поведінки, що зберігаються у сфері неформалізованих відносин і передаються у формі традицій, стереотипів масової свідомості, звичаїв тощо. Адже, як зазначає К. Левітан, дослідження неформалізованих норм професійної поведінки є також предметом деонтології [86, с.289–290, 295–296; 60].

Однак місце професійної деонтології в сучасній системі наукового знання остаточно не з'ясовано, не існує і єдиного її трактування, у тому числі, у контексті конкретних галузей. Зокрема, вона визначається, як: наука про професійну поведінку (А. Бєлкін, Г. Картаєва, М. Комлев); система етичних знань про моральні й професійні обов'язки і правила поведінки фахівця по відношенню до людей, які знаходяться у сфері виробничих і соціальних стосунків із ним [34, с. 17]; складник професійної етики, що вивчає сукупність норм і принципів, які регламентують належну поведінку особистості у визначеній професійній сфері, що носять аналітико-рекомендувальний або конкретно-імперативний характер (такі норми закріплюються в службових документах і забезпечуються адміністративними або правовими санкціями) [86, с. 296]; наука про внутрішній імператив службового обов'язку, який створює передумови та мотиви вибору фахівцем норм поведінки у практичній діяльності, про формування власних норм для кожної ситуації окремо (С. Сливка). Зауважимо, що більшість науковців визначають професійну деонтологію не як суто етичну науку, її змістове поле, характеризуючись міждисциплінарними зв'язками, аналізується в межах взаємодії етики й певної професійної галузі [34, с. 17].

З огляду на сучасні вимоги до фахівців із ДтаІД, звернемо увагу на особливості професійної деонтології в документно-інформаційній сфері.

Формування етичних норм, моральних якостей, вимог до професійно-комунікативної діяльності належить до сфери професійної етики, а їх усвідомлення фахівцем та реалізація на практиці – до деонтології. Деонтологія вибудовує стійкі морально-етичні орієнтири імперативного характеру щодо реалізації професійного обов'язку. Отже, професійна етика є основою деонтології, що переводить дотримання фахівцем моральних норм у практичну площину, розглядає його поведінку в професійній діяльності через усвідомлення ним обов'язку належного ставлення до співучасників професійної взаємодії. Принципова відмінність між етикою й деонтологією полягає в розумінні її провідних цінностей: в етиці – це мораль, у деонтології – обов'язок [34, с. 18].

У теоретико-методологічному обґрунтуванні значущості деонтологічного підходу в контексті нашого дослідження слід зважити на той факт, що характеристики категоріального аппарату професійної деонтології (обов'язок, відповідальність, норма поведінки тощо) розглядаються з позиції міждисциплінарного підходу (етики, психології, соціології, аксіології, культурології), що забезпечує оптимальне відображення морального контексту процесу реалізації функцій фахівця з ДтаІД.

Джерелом професійної деонтології є професійна мораль (внутрішній імператив поведінки фахівця) і право (зовнішній імператив, що реалізується через нормативно-правову базу діяльності підприємства в цілому та його працівника зокрема) [34, с. 18–19].

Полідисциплінарний характер змісту й суті професійної деонтології зумовлює різні погляди науковців щодо її основних категорій. Їх варіативність пояснюється особливостями окремих видів професійної діяльності та специфікою деонтологічної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в її межах.

Найбільш значущими в професійній діяльності фахівця з ДтаІД у контексті деонтологічного підходу вважаємо такі категорії-цінності: обов'язок, норма професійної поведінки, відповідальність, справедливість, авторитет.

Спираючись на ідеї науковців (Г. Басянович, М. Васильєва, Г. Васянович, Е. Голинчик, А. Гуревич, Г. Дворецька, Л. Задорожна-Княгницька, К. Картаєва, В. Кириленко, О. Куракіна, В. Мовчан, Л. Хоружа, С. Якушева) розкриємо в межах деонтологічного підходу змістове наповнення зазначених морально-професійних категорій:

- *професійний обов'язок* – сукупність моральних принципів поведінки фахівця, що формується як усвідомлене виконання ним належних професійних дій; внутрішня моральна необхідність виконання об'єктивно існуючих зобов'язань, необхідність визначеної поведінки, що диктується потребами професійної діяльності; сукупність професійно-комунікативних вимог, які виконуються свідомо, не за примусом, а згідно з особистісними переконаннями; перетворення моральних вимог до професійно-комунікативної діяльності на особистісну мету і завдання; усвідомлене виконання морально необхідного;
- *норми професійної поведінки* – установлені правила, стандарти, що регулюють поведінку керівника, відповідно до професійно-комунікативних цінностей, зміцнюючи стабільність і єдність колективу; правила поведінки людей є проявом їх свідомої вольової діяльності, що забезпечуються різними засобами соціального та державного впливу; сукупність формальних і неформальних вимог, які висуваються організацією до своїх членів і визначаються їх більшістю; загальнообов'язкові правила поведінки, які встановлює, санкціонує і забезпечує держава;
- *справедливість* – якість, що характеризує моральну свідомість фахівця, його об'єктивність, неупередженість в оцінці професійної діяльності підлеглих; необхідний порядок взаємин під час професійної діяльності, що відображає співвідношення між гідністю, правами та обов'язками працівників; морально-духовна риса фахівця як мета власного професійного самовдосконалення, котра стимулює особистісну активність, самостійність, рішучість, тісно пов'язується з вимогливістю, принциповістю, добросовісністю, чесністю, правдивістю, відвертістю тощо;
- *відповідальність* – здатність ефективно здійснювати професійну

діяльність, у тому числі комунікативну, дотримуючись моральних вимог; здатність контролювати свою поведінку відповідно до прийнятих у суспільстві, колективі, професійній групі соціальних, моральних і правових норм, вимог, професійного обов'язку; усвідомлення моральної потреби виконання соціальних норм, здатність адекватно сприйняти справедливу оцінку власних дій, здійснювати їх самооцінку з позиції совісті; здатність співпрацювати, розв'язувати конфлікти, ураховувати моральні права та інтереси працівників, вміння створювати й підтримувати належний морально-психологічний клімат, досягати взаєморозуміння між членами колективу;

- *авторитет* – високий соціальний статус працівника в колективі, в основі якого лежить повага й довіра, визнання високого професіоналізму й моральності; повага до фахівця з боку колег, керівництва, клієнтів та інших осіб, заснована на професійних знаннях, моральності, комунікативному досвіді, що позитивно оцінюється [34, с. 19–21].

Отже, з позиції деонтологічного підходу до формування КК у майбутніх фахівців із ДтаІД, їх здатність до професійно-комунікативної діяльності потребує формування в них професійно-значущих деонтологічних якостей-цінностей. Набуття їх студентами, зважаючи на полідисциплінарність змісту професійної деонтології, може бути здійснено на міждисциплінарному рівні багатьох наук (етики, психології, аксіології, культурології, риторики, соціології, наукової організації праці та предметів професійної підготовки) завдяки просвітницькій роботі, включенню до змісту навчальних дисциплін відповідних питань, розробленню спеціальних завдань до практик, шляхом застосування сучасних технологій особистісно-орієнтованого, проблемного навчання, інформаційних та ігрових технологій навчання, відповідних форм і методів.

Формування в майбутніх фахівців КК, набуття ними знань морально-етичних норм і вимог їх дотримання під час спілкування, усвідомлення їх ціннісного значення для майбутньої професійної діяльності, згідно з деонтологічним підходом також передбачає прищеплення їм морально-етичних орієнтирів імперативного характеру, усвідомлення вимоги належного виконання

обов'язку, відповідності власної поведінки усталеним нормам моралі, належного ставлення до учасників професійної взаємодії. У свою чергу, це можливо на основі сформованості в майбутніх фахівців із ДтаІД високого рівня КК: професійної етики й культури, стійкої мотивації, глибокого світогляду, широкого кругозору, сформованості таких комунікативно-значущих якостей, як відповідальність, обов'язковість, справедливість, совісність, уміння впливати на колектив у співробітництві, зберігаючи гідність і честь, завойовувати повагу й авторитет.

Отже, формування КК на основі деонтологічних цінностей дозволить фахівцю із ДтаІД у майбутньому виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні моральності з користю для людей і професійної справи.

Одним із найголовніших завдань сучасної вищої освіти є створення необхідних умов для забезпечення високоякісної професійної підготовки всебічно розвиненої, комунікативно компетентної особистості – майбутнього фахівця, здатного творчо мислити, висувати й утілювати в життя соціально значущі інноваційні проекти, знаходити нестандартні підходи у вирішенні професійних проблем, постійно збагачувати свої знання й уміння, досягаючи висот професіоналізму. З огляду на це, одним із плідних сучасних підходів до професійної підготовки, який дає змогу цілеспрямовано й комплексно вирішувати окреслені завдання, є ***акмеологічний підхід*** [43, с. 92–93].

Зазначений підхід становить систему принципів, прийомів і методів наукового дослідження, які дають можливість вивчати й розв'язувати акмеологічні (теоретичні й практичні) проблеми, спрямовувати педагогічні впливи на розвиток творчих здібностей майбутніх фахівців, підвищення їхньої мотивації в досягненні успіхів у навчальній і майбутній професійній діяльності, вироблення ціннісних орієнтацій на постійний висхідний саморозвиток і самовдосконалення [43, с. 94; 5, с. 18].

Концептуальною основою акмеологічного підходу є положення акмеології (від. грец. *akme* – вершина [140, с. 21]), яка вивчає закономірності розвитку людини й можливості її творчої самореалізації на шляху досягнення вершин

професіоналізму.

Об'єктом акмеології є особистість, яка прагне досягти зрілості в процесі самореалізаціїї, зокрема в навчальних, професійних досягненнях. Зрілість розглядаємо як інтегровану характеристику цілісного розвитку людини на певному етапі її зростання [101, с.7, 14; 12; 107, с. 313; 43, с. 93].

Предметом педагогічної акмеології є саморозвиток суб'єктів освітнього процесу в процесі професійної підготовки з метою самовизначення й професійного становлення; а також об'єктивні й суб'єктивні чинники, які сприяють і перешкоджають досягненню вершин професіоналізму та закономірності організації навчання професіоналізму майбутніх фахівців [107, с. 313; 101, с. 32].

Дослідженню проблем акмеології, педагогічної акмеології, реалізації акмеологічного підходу як умови підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців присвятили свої наукові роботи відомі вчені О. Акімова, С. Бабатіна, Є. Богданов, А. Деркач, Н. Дятленко, В. Зазикін, Л. Козак, А. Крамаренко, Н. Кузьміна, І. Линьова, Т. Логвіненко, Н. Лосєва, А. Маркова, В. Огнев'юк, Л. Орбан-Лембрик, С. Пальчевський, Л. Рибалко [1; 6; 9; 27; 31; 43; 49; 54; 66; 68; 69; 70; 71; 75; 94; 101; 117] та інші.

Основоположною категорією акмеології є професіоналізм [26, с. 217], який виступає характеристикою суб'єкта діяльності, що засвідчує високий рівень розвитку його інтелектуальних, вольових, комунікативно-ділових професійно важливих якостей, високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток його як фахівця [101, с. 34].

Важливою складовою акмеологічної концепції розвитку особистості є професіоналізм спілкування, який розглядаємо як якісну характеристику, що відображає високий рівень сформованості КК, ціннісні орієнтації й спрямування на її постійний розвиток і самовдосконалення впродовж усього життя [107, с. 338].

Л. Орбан-Лембрик характеризує професіоналізм особистості у

спілкуванні як ціннісне ставлення індивіда до комунікативного процесу й мотиваційна готовність його здійснювати; система уявлень індивіда про самого себе й про комунікативні можливості партнерів зі спілкування; наявність системи комунікативних знань, умінь, спеціальних здібностей; здатність до саморозвитку, самоорганізації, самоаналізу й самооцінки; здатність вибудовувати міжособистісні стосунки, коригувати взаємодії, обирати відповідну специфіці спілкування рольову позицію; почуття власної КК й ефективності у взаємодії з іншими; здатність до самовиховання, самоосвіти й освіти як умови досягнення вершин професіоналізму особистості у спілкуванні. Зрештою, найважливішими показниками комунікативно зрілої особистості є потреба у спілкуванні, здатність до активної взаємодії та ефективного використання своїх комунікативних знань і здібностей, потреба під час спілкування в найбільш повній самореалізації, ефективному прояві власного комунікативного потенціалу [94, с. 295, 313–314].

Професіоналізм спілкування особистості, який виявляється в комунікативній діяльності (навчальній, практичній тощо), залежить від рівня сформованості й розвитку в людині її індивідуально-психологічних, професійно-важливих якостей, котрі суттєво впливають на результативність комунікації, як-от: розвинений інтелект, увага, спостережливість, пам'ять, творча уява, творче мислення, гнучкість, критичність, глибинність розуму, розвинена рефлексія, а також організованість, дисциплінованість, активність, ініціативність, готовність до постійного самовдосконалення КК упродовж усього життя [94, с. 289; 101, с. 15].

Важливими проблемними сферами акмеології особистості, як зазначає С. Пальчевський, спирпаючись на концепцію А. Реана, є базові обов’язкові компоненти зрілої особистості та необхідність їх формування й саморозвитку. До таких компонентів учений відносить: *відповідальність* – прийняття людиною відповідальності за все, що відбувається з нею в житті (успіхи чи невдачі) на саму себе, а не перекладання її на інших (викладачів батьків, колег), на зовнішні обставини, ситуації тощо; *терпимість* – схильність особистості в умовах

соціальних взаємодій до терпимої реакції на середовище; *саморозвиток* – спрямованість до саморозвитку, що уможливлює досягнення професійного «акме» й професійного довголіття; *інтегрований компонент,* який охоплює всі попередні компоненти й одночасно присутній у кожному з них, що стосується позитивного мислення й позитивного ставлення до світу [101, с. 22–28].

В акмеологічному підході, як зазначає Л. Орбан-Лембрик, закладені значні можливості в розв'язанні проблем, пов'язаних з удосконаленням комунікативних здібностей особистості. Запропонований дослідницею алгоритм комунікативного розвитку особистості як професіонала, включає комплекс практичних акмеологічних завдань: акмеологічний аналіз умов і чинників, які сприяють прогресивному комунікативному розвитку особистості; прогноз можливостей і перспектив такого розвитку до рівня професіонала; розроблення акмеологічних моделей комунікативного розвитку особистості; розроблення програм і планів індивідуального особистісно-професійного комунікативного розвитку людини; вибір методів і акмеологічних технологій для здійснення такого розвитку; реалізація чинних програм і планів поряд із необхідними в таких випадках моніторингом і корективами [94, с. 297].

Згідно з ідеями таких учених, як О. Дорогайцев, Н. Дятленко, Н. Кузьміна, А. Крамаренко, Т. Логвіненко, Н. Лосєва, О. Проценко й інші, сформованість КК майбутніх фахівців, у контексті акмеологічного підходу, має характеризуватися: уміннями самостійно ставити цілі власної комунікативної діяльності, визначати шляхи їх досягнення, відповідати за наслідки їх реалізації, бажанням розвивати високу саморегуляцію, працездатність, стійкість у стресових ситуаціях, уміннями керувати своїми емоціями, навичками приймати нестандартні, безпомилкові рішення, ефективно й творчо вирішувати професійно-комунікативні завдання, а також високим розвитком загальної й професійно-комунікативної культури, морально-вольових якостей (гуманності, тактовності, толерантності, витримки, наполегливості тощо) як основи професійно-ділового спілкування, сформованістю стійких професійних інтересів, глибоким усвідомленням значущості обраної професії [30, с. 203; 31, с. 82; 54; 49, с. 96; 68,

с. 107; 70; 114, с. 136].

Утім практика показує, що молоді спеціалісти з ДтаІД на початку своєї професійної кар'єри переживають значні труднощі в освоєнні досить різноманітних напрямів роботи. У них виникають проблеми із самоорганізацією, особливо відчувається неналежний рівень сформованості КК, не вистачає комунікативних знань, умінь творчо вирішувати поточні проблеми професійної діяльності. За результатами дослідження Н. Дятленко, ще будучи студентами, частина з них взагалі не бачить себе в майбутньому на відповідальних посадах високого професійного рівня, пояснюючи це складністю професії, небажанням постійно займатися самоосвітою, бути включеними в жорстко регламентовану діяльність та працювати над собою [31, с. 81].

Причини цього можуть бути різними. Так, наприклад, у прагненні молодої людини оволодіти на високому рівні знаннями, досвідом, уміннями професійно-комунікативної діяльності вирішальною умовою є усвідомлений вибір професії, інтерес до неї. Але законодавчі правила вступу до ЗВО певною мірою цей факт ігнорують. Кожен абітурієнт може одночасно претендувати на вступ до різних ЗВО на різні (неспоріднені) спеціальності, причому кінцевий його вибір залежить від різних прагматичних чинників: реальності вступу, вартості навчання, одержання стипендії, територіального розташування навчального закладу тощо. Із позиції якісної акмеологічної підготовки спеціалістів, така реальність негативно позначається на їхньому навчанні, розвитку професійних інтересів, формуванні КК [68, с. 108].

Причина відсутності прагнення студентів досягти професійного акме також може критися в особливостях організації освітнього процесу, за яких студентський досвід майбутнього документознавця складається на підвалинах репродуктивних методів навчання з домінуванням інформативно-когнітивного складника. Також це може відбуватися тоді, коли розвитку інтелектуального й компетентнісного потенціалу студентів, формуванню в них ціннісних орієнтацій на комунікативне самовдосконалення не приділяється належної уваги. Оновлення педагогічної освіти необхідне саме на засадах і принципах акмеології

як міждисциплінарної галузі знань у системі наук про людину та досягнення нею вершин творчості, професіоналізму спілкування [31, с. 81].

Реалізація акмеологічного підходу в процесі формування КК у майбутніх фахівців із ДтаІД, передбачає актуалізацію їхнього творчого потенціалу завдяки комплексу педагогічних нововведень, створенню спеціальних умов для опанування ними високим рівнем комунікативних знань, умінь, якостей як основи професіоналізму спілкування. Для вирішення цих завдань необхідно дотримуватися таких вимог: здійснення організації освітнього процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх його учасників, забезпечуючи демократичний стиль спілкування; створення атмосфери співпраці й співтворчості; орієнтування на положення комунікативного, особистісно-діяльнісного, аксіологічного та інших підходів; застосування сучасних технологій навчання, а також засобів їх реалізації, спрямованих на формування КК; залучення майбутніх документознавців до формування КК під час позааудиторної діяльності (участь у творчих проектах, тематичних вечорах, конкурсах, проведення годин спілкування, створення особистісно-професійних автопортретів тощо).

Важливим фактором досягнення майбутніми фахівцями з ДтаІД акме в професійно-комунікативному становленні є комунікативно-орієнтовані практики, які надають їм можливість переконатися в необхідності набуття комунікативних знань, допомагають накопичити комунікативний досвід і практичні навички, створюють умови для комунікативної самоосвіти й самовдосконалення КК [31, с. 83].

Отже, реалізація акмеологічного підходу як нової парадигми вдосконалення КК майбутніх фахівців із ДтаІД – це вимога часу, об'єктивна необхідність, що сприяє формуванню акмеологічної спрямованості студентів, посилює їхню мотивацію на досягнення професіоналізму в спілкуванні. Формування КК майбутніх документознавців на засадах акмеології забезпечується процесами стимулювання досягнення ними акме професійно-комунікативної діяльності й самореалізації в ній.

Висновки до розділу 1

Зростання документообігу, стрімкий розвиток інформатизації усіх сфер життєдіяльності суспільства в Україні актуалізує проблему підготовки висококваліфікованих фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, здатних допомогти в роботі з величезним обсягом документів та інформації.

Установлено, що професія документознавця має глибокі історичні корені, які сягають доби Київської Русі, коли виникають писемні документи, які зберігалися в церквах і монастирях, що привели до виникнення професії архівіста. Постійне розширення видів і переліку документів, привело до розширення і поглиблення функцій діловодного циклу, що порушило в середині XIX ст. проблему спеціальної професійної підготовки фахівців документознавчої сфери.

Сучасна спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» містить дві рівноправні змістові складові професійної підготовки – документаційну (документознавство) та інформаційну (інформаційна діяльність), спрямовані на підготовку широкого кола спеціалістів документно-інформаційної (документнокомунікаційної) галузі суспільства – майбутніх працівників адміністративних органів державної влади та місцевого самоврядування, помічників керівників підприємств, установ та організацій, спеціалістів кадрової служби, професіоналів у галузі інформації та інформаційного аналізу, архівної, бібліотечної, музейної справи й кінопрограм, референтів, PR-технологів, спеціалістів консалтингових і рекламних компаній, координаторів ділових проектів і презентацій та інших.

У результаті підготовки за вказаною спеціальністю Україна має отримати фахівця, здатного кваліфіковано виконувати широке коло професійних видів діяльності: від створення і стандартизації документів, розроблення й експлуатації різноманітних автоматизованих систем аналітико-синтетичної

обробки документів до інформаційно-аналітичної та інформаційно-комунікативної діяльності.

З'ясовано чинники посилення комунікативного вектору професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, як-от: ускладнення функцій управління персоналом; збільшення контингенту тих, хто працює з документами в організації; зростання користувачів послугами документаційно-інформаційної сфери; інформатизація документообігу та діловодства. Зазначене дало підстави стверджувати, що формування комунікативної компетентності є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутнього фахівця з ДтаІД у контексті сучасних вимог.

У процесі наукового пошуку, ураховуючи вимоги до сучасного фахівця з ДтаІД та інноваційні здобутки теорії і методики професійної освіти, визначено *методологічні підходи* до дослідження й розв'язання проблеми формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця зазначеного профілю, які забезпечують оптимізацію досліджуваного процесу: компетентнісний, комунікативний, системний, синергетичний, аксіологічний, культорологічний, особистісно-діяльнісний, деонтологічний, акмеологічний, які забезпечують оптимізацію досліджуваного процесу.

Звернення до *компетентісного підходу* зумовлено тим, що, саме компетентність є основним показником професіоналізму, готовності фахівця до здійснення різних видів професійної діяльності. Компетентнісний підхід розглянуто не тільки як засіб оновлення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, але й як механізм приведення його у відповідність з вимогами сучасності; як такий, який вносить суттєві корективи в організацію процесу підготовки майбутнього фахівця, підсилює його практико-орієнтовну складову.

Комунікативний підхід вимагає змін важливих характеристик професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД: орієнтації цілей такої підготовки на формування КК студентів; посилення комунікативного вектору в змісті

професійної освіти; використання комунікативно-спрямованих технологій, форм, методів тощо.

Системний підхід дозволяє розглядати процес формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД як складну динамічну систему, визначити особливості її підсистем, пізнати характер і механізми зв'язків між ними і на цій основі розробити науково-методичне забезпечення вказаної системи, що сприятиме оптимальному досягненню запроектованого результату. *Синергетичний підхід* дає можливість розглядати систему формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД як відкриту систему, що здійснює обмін інформацією з іншими системами; забезпечує перехід студентів від розвитку до саморозвитку КК, тобто до їх професійно-комунікативного самовдосконалення.

Аксіологічний підхід забезпечує формування ціннісної матриці професійної підготовки майбутнього фахівця з ДтаІД, сприяє розв'язанню проблеми співвідношення між декларованими комунікативними цінностями професійної діяльності фахівця й тими, що виступають спонукальною силою його професійно-комунікативного становлення й розвитку. Реалізація зазначеного підходу зумовлює спрямування процесу професійної підготовки на розвиток у студентів ціннісного ставлення до оволодіння КК.

Застосування *культурологічного підходу* створює умови для самовизначення й самореалізації особистості студента в культурі, можливості сформувати власну культурну самосвідомість, толерантне ставлення до інших культур, розвинути індивідуальні якості «людини культури» через її засвоєння, оволодіти знаннями й досвідом культури з метою їх вияву у вигляді високого рівня сформованості КК (культури спілкування, взаємовідносин, поведінки тощо).

Особистісно-діяльнісний підхід дає можливість змістити акценти з накопичення студентами комунікативних знань на розвиток здатності діяти; враховувати особливості кожного студента для розроблення його індивідуальної освітньої траєкторії в процесі формування КК, створення умов суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студента на основі взаєморозуміння й

рівноправного співробітництва, визнання унікальності особистості кожного студента, його права на всебічний розвиток своїх здібностей, вільний вияв бажань і прагнень.

Застосування *деонтологічного підходу* до формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД дає можливість розглядати досліджуваний процес крізь систему вимог у професійному й особистісному аспектах; сприяє розвитку в майбутніх фахівців професійно-етичної сторони комунікативної діяльності, умінь і навичок діяти відповідно до професійно-етичних норм, виконання професійного обов’язку: доброзичливого, тактовного ставлення до суб’єктів професійної діяльності.

Акмеологічний підхід сприяє прагненню студента досягнути акме (вершини) у професійно-комунікативній самореалізації.

Комплексне Застосування визначених методологічних підходів уможливлює різновекторний аналіз проблеми дослідження і синтез його результатів у побудові концепції, теоретичних положень, розробці системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД та впровадженні її в реальний процес професійної підготовки студентів.

Основні результати розділу знайшли відображення в публікаціях автора: [146; 147; 148; 149; 150; 152; 153; 154; 156; 179; 157].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Акимова О. Б. Педагогическая акмеология и педагогическая риторика. *Педагогическое образование и наука*. 2004. № 6. С. 4–6.
2. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів: дис. … доктора пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2007. 423 с.
3. Ананьев Б. Г. Взаимосвязь труда, познания и общения в индивидуальном развитии человека. *Психология и проблема человекознания* / под. ред. А. А. Бодалева. Москва : Изд-во Институт практической психологии, Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. С. 158–196.
4. Антоненко І. Важливість компетентнісного підходу в вищій освіті. URL: http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19402-vazhlivist-kompetentnssnogo-pidxodu-v-vishhij-osviti/html (дата звернення: 09.03.2016).
5. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. *Акмеологія – наука XXI століття*: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: КМПУ імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17–22.
6. Бабатіна С. І. Акмеологічні підходи до розвитку особистості студента. *Акмеологія – наука XXI століття*: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / під заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2011. С. 74–76.
7. Балакина Л.Л. Педагогические принципы реализации коммуникативного подхода в организации урока и формировании коммуникативной компетентности учащихся: дис. …доктора пед наук: 13.00.01. Томск, 2010. 403 с.
8. Бех І. Д. Діяльнісний та компетентнісний підхід: сутність і сфери застосування. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2014. № 1–4. С. 28–34.
9. Богданов Е. Н., Зазыкин В. Г. Введение в акмеологию. Калуга : КГПУ им. К. Э. Циолковского, 2001. 145 с.

10. Бойчук Ю. Д. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія*. 2009. Вип. 3. С. 121–124.

11. Болотов В. А., Сериков, В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной програмне. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 23–51.

12. Боярчук В. Ф. Межпредметные связи в процессе обучения : учеб. пособие по спецкурсу. Вологда : Изд-во ВГПИ, 1988. 73 с.

13. Васьков Ю. В. Инновационные подходы в организации учебного процесса учащихся общеобразовательных школ. URL: http://lib.sportedu.ru/Press/FVS/2012N1/p24-29.htm (дата звернення : 24.01.2016).

14. Вербицкий А. А., Платонова Т. А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации студентов. Москва, 1986. С. 14.

15. Веретенникова А. Е. Развитие письменной коммуникативной компетентности у студентов в соответствии с Болонским процессом. *Высшее образование сегодня*. 2008. № 5. С. 26–30.

16. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ : Либідь, 2005. 400 с.

17. Вознюк О. В Синергетичний підхід як метод аналізу освітніх систем. *Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід (друга половина XX ст.)*. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2008. 128с.

18. Вольхин С. Н., Никитина Н. И., Толстикова С. Н. Компетентностно-культурологический подход к процессу формирования в вузе профессионально-коммуникативной культуры специалистов в сфере международного сотрудничества. URL: http://www.rusnauka/com/ 9_2012/Pedagogica/2_105353_107 (дата звернення: 14.01.2016).

19. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва : Национальное образование. URL: http://www.Livelib.ru/book/108466/readpart-myshlenil-i-rech-Lew-vigotskij (дата звернення: 27.06.2016).

20. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва : Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. 1136 с.

21. Галатюк В. М. Особистісно-орієнтований підхід як чинник удосконалення управлінням процесу навчання в загальноосвітньому навчальному закладі. Рівне, 2014. URL: http://navigator.ru.na (дата звернення: 31.03.2016).

22. Гальпарин П. Я. Лекции по психологи : учеб. пособие. Москва: Книжный дом «Университет», 2007. 400 с.

23. Горлач М. І., Кремень В. Г., Рибалка В. К. Філософія : підручник. Харків : Консум, 2000. 672 с.

24. Гребенникова В. М. Культурологический подход к развитию комуникативных компетенций руководителей общеобразовательных школ в системе повышения квалификации. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2012. № 4 (14). С. 95–98.

25. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. Культурологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 392 с.

26. Деркач А. А., Зазыкин В. Г. Акмеология : учебн. пособие. Москва : Санкт-Петербург, 2003. 217 с.

27. Деркач А. А., Селезнева Е. В. Акмеология в вопросах и ответах. Москва : МОДЭК, 2007. 248 с.

28. Диксон П. Фабрика мысли. Москва : ООО «Из-во АСТ», 2004. 505 с.

29. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес* : зб. наук. праць. Київ : Едельвейс, 2013. Вип. 3. С. 56–61. URL: www.twirpx.com/file/1665580 (дата звернення: 24.11.2016).

30. Дорогайцев О. І. Компетентність і професіоналізм – головні чинники суб'єктивної реалізації майбутнього педагога. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. праць. Запоріжжя, 2009. Вип. 3 (56). С. 203–207.

31. Дятленко Н. М. Шляхи підвищення акмеологічної спрямованості професійної підготовки студентів-магістрантів. *Акмеологія – наука XXI століття* : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / під заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2011. С. 81–84.

32. Желнова О. А. Методологические подходы к процессу формирования профессионально-коммуникативной компетентности будущих юристов. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3. Педагогика и психология*. 2011. Вип. 2. URL: http://cybirleninka.ru/article/n (дата звернення: 24.01.2016).

33. Загвязинский В. К., Закирова А. Ф. Идеи, замысел и гипотеза педагогического исследования. *Педагогика*. 1997. № 2. С. 9–14.

34. Задорожна-Княгницька Л. В. Управлінська деонтологія у сфері освіти: науково-педагогічний дискурс. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ : Видвництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 28 (38). Серія 16. С.15–22.

35. Захарова В. І., Філіпова Л. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 336 с.

36. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Москва : Логос, 2002. 384 с.

37. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия. Москва, 2004. 42 с.

38. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.

39. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методический аспект). *Высшее образование сегодня*. 2006. № 8. С. 20–26.

40. Ибрагимов Г. И., Ибрагимова Е. М., Андрианова Т. М. Теория обучения. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2011. 383 с.

41. Иванов Д. А. Компетенции и компетентносний подход в образовании. *Школьные технологи*. 2007. № 5. С. 51–61.

42. Из неизданных материалов Л. С. Выготского. *Психология граматики* / под. ред. А. А. Леонтьева, Т. В. Рябова. Москва : Изд-во Московского университета имени М. В. Ломоносова, 1968. С. 178–196.

43. Козак Л. В. Акмеологічний підхід у підготовці магістрів педагогіки вищої школи до інноваційної професійної діяльності. *Акмеологія – наука XXI століття*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / під заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2011. С. 92–95.

44. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

45. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

46. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 роки : проект / Міністерство освіти і науки України. URL: http://www.old.mon.gov.ua/img/files (дата звернення: 17.11.2016).

47. Корнеева О. С. Деятельностный подход как основа формирования профессиональной компетентности экономистов. *Теория и практика образования в современном мире* : материалы V Международной научной конференции (г. Санкт-Петербург, 01.07.2014 г.). Санкт-Петербург : СамисЪ, 2014. С. 234–236.

48. Краевский В. В. Принципы личностно-ориентированного обучения. URL: http://sdo.elitarium.ru/principy_obuchenija.html (дата звернення: 24.12.2016).

49. Крамаренко А. М. Акмеологічні засади професійного становлення викладача педагогіки і методики початкової освіти. *Акмеологія – наука XXI століття*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / під заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2011. С. 95–99.

50. Красильникова В. А. Использование информационных и коммуникационных технологий в образовании. Оренбург : ОГУ. URL: http://textb.ru/89/index.html (дата звернення: 17.10.2016).

51. Краткий словар по философии / под. общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. Москва : Политиздат, 1979. 413 с.

52. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму. Київ : Педагогічна думка, 2012. 368 с.

53. Кудрявцев И. К., Лебедев С. А. Синергетика как парадигма нелинейности. *Вопросы философии*. 2002. № 12. С. 55–63.

54. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии. Санкт-Петербург : Политехника, 2002. 189 с.

55. Кузьмина Н. В., Пожарский С. Д. Основание фундаментальной и синергетической акмеологии. *Акмеологія – наука XXI століття*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / під заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2005. С. 14–15.

56. Кузьминський А. І. Педагогіка вищої школи. Київ : Знання, 2011. 486 с.

57. Культурологія / Конверський А. Є. та ін. Харків : Фоліо, 2013. 863 с.

58. Куриленко Н. В. Особистісно-діяльнісний підхід як методологічна основа формування екологічної компетентності учнів основної школи під час вивчення фізики. *Modern directions of theoretical and applied researches*. URL: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conferenc (дата звернення: 14.02.2016).

59. Курина В. А. Культурологический подход в теории и практике профессионального образования. *Вестник Самарского государственного технического университета. Серия Психолого-педагогические науки*. Самара, 2008. № 2. С. 67–72.

60. Левитан К. М. Основы педагогической деонтологии. Москва : Наука, 1994. 192 с.

61. Ленский Б. Книга в современных информационных потоках: XXI век. *Вісник книжкової палати*. 2000. № 4. С. 4–13.

62. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.

63. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Академия : Смысл, 2004. 304 с.

64. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1981. 584 с.

65. Леонтьев А. Н. Теория речевой деятельности. Москва : Наука, 1985. 272 с.

66. Линьова І. О. Акмеологічні засади підготовки керівників навчальних закладів до інноваційної діяльності. *Акмеологія – наука XXI століття* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / під заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2011. С. 102–106.

67. Лісіна С. О. Документні ресурси : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. 240 с.

68. Логвиненко Т. О. Акмеологічний підхід до професійної підготовки соціального педагога: необхідність, реалії. *Акмеологія – наука XXI століття* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / під заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2011. С. 106–109.

69. Лосєва Н.М. Взаємозв'язок емоційних і пізнавальних процесів у навчанні. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. пр. Київ – Запоріжжя, 2002. Вип. 24. С.81–84.

70. Лосєва Н.М. Розкриття резерву творчого потенціалу особистості як головний напрям методології сучасної освіти. *Інноваційні підходи до підготовки фахівців*. Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2012. С. 22–35.

71. Лосєва Н.М., Степаненко Е.К. Сучасний підхід до вивчення особистості керівника освіти. *Педагогіка і психологія*. 2010. № 3 (68). С. 64–73.

72. Лунячек В. Е. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі. *Держава та суспільство*. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/01.pdf (дата звернення: 10.06.2016).

73. Мазур Л. Н. Из истории специальности «Документоведение и документационное обеспечение управления» в Уральском федеральном университете. *Документ. Архив. История. Современность* : материалы IV Международной научно-практической конференции (Екатеринбург, 1–4

ноября 2012г.). Екатеринбург : Изд-во Урал.ун-та, 2012. С.34–41. URL: http://hdl.handle.net/10995/35499 (дата звернення: 10.08.2015) .

74. Максименко С. Д., Заброцький М. М. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування). Київ : Главник, 2005. 112 с.

75. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : РАО, 1996. 308 с.

76. Матвієнко О. В. Основи інформаційного менеджменту : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 128 с.

77. Матьяш О. И. Коммуникативное образование. URL: http://polit.ru/article/ 2011/08/10communication (дата звернення : 17.11.2016).

78. Матяш И.О. Что такое и нужно ли нам коммуникативное образование. Теория коммуникации и прикладная коммуникация. *Вестник Российской коммуникативной ассоциации*. 2010. №2. С. 103–122.

79. Медведева О. В. Профессиональное документоведческое образование: исторический аспект. *Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки*. Тамбов, 2017. Т. 22. Вып. 2 (166). С.73–81. DOI:10.20310/1810-0201-2017-22-2(166)-73-81.

80. Медведева О. В. Система документоведческого образования в России. *Проблемы государства, права, культуры и образования в современном мире* : материалы IX Международной научно-практической интернет-конференции. Тамбов, 2012. С.187–191.

81. Меджидов Р.И. Становление профессиональной подготовки документоведов и архивистов в России и за рубежом. *Молодой ученый*. 2016. № 28. С. 923–926. URL : http://moluch.ru/archinve/132/36947/ (дата звернення: 06.03.2017).

82. Мединцева И. П. Компетентностный поход в образовании. *Педмастерство* : материалы II Международ. науч. конф. Москва : Буки-Веди. URL: http://moluch.ru/conf/pdf/archive (дата звернення: 24.11.2016).

83. Меняйлова Т. А. Возможности культурологического подхода в формировании качеств личности человека культуры у школьников. URL: http://school-c.ru (дата звернення : 25.05.2016).

84. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Київ : ВАТ "КДНК", 2001. 608 с.

85. Муковський І. Т., Міщенко А. Г., Шевченко М. М. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах : навч. посібник. Київ : Кондор, 2012. 224 с.

86. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / за заг. ред. д. пед. н., проф., чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. Харків : Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2012. 348 с.

87. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / В. Литвин та ін. Київ : Навчальна книга, 2004. 943 с.

88. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556 – VII / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 2014. № 63. С. 7–90.

89. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст. *Освіта України*. 2002. № 33. С. 4–6.

90. Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010. № 327. URL: http://hrliga.com/index.php?module=norm_ base&op =view&id=433 (дата звернення: 27.06.2017).

91. Новожилова А. С. Профессия архивиста в России. Тамбов : ТГУ шимени Г. Р. Державина, 2017. 76 с.. URL http://bibliocludb.ru/ index.php? page=book (дата звернення : 17.10.2017).

92. Окуловский О. И. Компетенции и компетентностный подход в обучении. *Young Scientist*. 2012. № 12 (47) . С. 499–500.

93. Оліяр М. Наукові підходи до проблеми формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 43. С. 134–142.

94. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : навч. посібник. Чернівці : Книги – XXI, 2010. 528 с.

95. Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) бакалавра з напряму підготовки 6.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» галузі 0201 «Культура». Офіційні матеріали. URL: http://dilovod.com.ua/publ/oficijni_materiali/osvitna_kvalifikacssjna_ kharakteristika_okkh_bakalavra/9-1-0-424 (дата звернення : 27.10.2015).

96. Отле П. Библиотека, библиография, документация : избранные труды пионера інформатики : перев. с англ. и франц. Р. С. Гиляревского и др. Москва : ФАИР-ПРЕСС, Пашков дом, 2004. 350 с.

97. Павленко А. Наукові підходи до формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Збірник наукових праць*. Житомир, 2014. Ч. І. С. 312–319. URL: http://nauka.udpu.org.ua/wp-ontent/uploads/Частина%201б%202014.pdf#_page_=312 (дата звернення :17.11.2016).

98. Павленко О. П. Культурологія : посібник для підготовки до іспитів. Київ : Паливода А. В., 2006. 176 с.

99. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Загальне документознавство : навч. посібник. Київ : Ліра, 2015. 432 с.

100. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Загальне документознавство : навч. посібник. Київ : Ліра-К., 2012. 432 с.

101. Пальчевський С. С. Акмеологія : навч. посібник. Київ : Кондор, 2008. 398 с.

102. Панченко П.П., Захарова І.В., Клименко Т. В. Вступ до фаху : навч. посібник для студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність». Черкаси : СУЕМ, 2007. 88 с.

103. Пахомова И. А., Арестова О. Н. Роль пространственного фактора в формировании коллективного смысла. *Вестник МГУ. Сер. 14. Психология*. Москва, 2001. № 3. С. 15–24.

104. Педагогіка : базов. підруч. для студ. вищ. навч. закладів III–IV рівнів акредитації / за ред. І. Ф. Прокопенко. Харків : Фоліо, 2015. 572 с.

105. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / за ред. З. Н. Курлянд. Київ : Знання, 2007. 495 с.

106. Пелещишин А., Комова М., Вовк Н. Дидактичний досвід підготовки фахівців з інформаційної діяльності. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* : матеріали IX Міжнарод. наук.-прак. конф. (м. Одеса, 8–9 вересня 2016р.). Одеса, 2016. С. 196–202.

107. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. Київ : Каравела, 2008. 352 с.

108. Попова О. В. Сутність педагогічних інновацій та їх класифікація. *Актуальні питання навчання і виховання особистості* : зб. наук. статей. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2008. Вип. 2. С.95–105.

109. Попова О. В., Губа А. В. Особистісно-діяльнісний підхід. *Наукові підходи до педагогічних досліджень* : колективна монографія. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. С. 216 −245.

110. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п (дата звернення: 05.05.2015).

111. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: http://zakon3.rada.gov.ua.laws/show/226-2015-%DO%BF (дата звернення : 15.06.2016).

112. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 червня 1993 р. № 3322-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 33. Ст. 345. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/ show/3322-12 (дата звернення: 25.08.2016).

113. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

114. Проценко О. Б. Формування професіоналізму педагога вищої школи в умовах магістратури на засадах акмеології. *Акмеологія – наука XXI століття* :

матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / під заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2011. С. 134–137.

115. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы. Москва : Когито-Центр, 1999. 144 с.

116. Реформы и развитие высшего образования : Программный документ ЮНЕСКО. Москва : ЮНЕСКО,1995. 93 с.

117. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія. Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. 443 с.

118. Роджерс Э., Агарвала, Роджерс Р. Коммуникации в организациях. Москва : Экономика, 1980. С. 37.

119. Рубинштейн С. Л. Мышление. Язык. Речь. *Вопросы языкознания*. 1975. № 2. С. 22–23.

120. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 705 с.

121. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 713 с.

122. Саєнко Н. В. Теоретичні та методичні засади культурологічної підготовки майбутніх інженерів : дис. … доктора пед. наук : 13.00.04. Харків, 2012. 442 с.

123. Сафьянов В. И Этика общения : учеб. пособ. Москва : Из-во МГУП Мир книги, 1998. 164 с. URL: http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook 123/01/part-002/htm#i271 (дата звернення : 16.10.2017).

124. Седова Л. Толстолуцких Н. Теория и методика воспитания: конспект лекций. Москва : Высшее образование, 2006. 206 с. URL : http://www.e-reading.mobi (дата звернення :16.10.2017).

125. Семенова А. В., Осипова Т. Ю., Гурін Р. С. Основи психології і педагогіки : навч. посібн. Київ : Знання, 2006. 319 с.

126. Сербиновская Н. В. Деятельностный подход. Психология. Обзорные лекции. Ростов-на-Дону : ЮФУ; ЮРГУЭС, 2011. 64 с. URL: http://txtb.ru/151/17/html (дата звернення : 26.10.2016).

127. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів : монографія. Одеса : Абрикос Компани, 2013. 290 с.

128. Сластенин В. А. Доминанта деятельности. *Народное образование*. 1997. № 9. С. 41–42.

129. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика : учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений. Москва, 2002. 512 с.

130. Словник термінології з педагогічної майстерності / Н. Г. Базилевич та ін. Полтава : Вид-во «Полтава», 1995. 64 с.

131. Соляник А. А. Європейські вимоги до якості підготовки бібліотечних фахівців. *Парадигма розвитку бібліотек в умовах інформаційного суспільства*. URL : http://dcpace.univer.kharkov.ua/handle/ 123456789/ 10114 (дата звернення : 09.11.2017).

132. Соляник А. А. Культуроцентрическая модель модернизации высшего библиотечно-информационного образования. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. № 40. С. 31–41.

133. Соляник А. Підготовка фахівців для книжкової галузі України: традиції та новації. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2011. № 32. С. 116–125.

134. Соляник А., Кушнаренко Н. Концептуальні засади викладання дисциплін документознавчого циклу. *Вісник Книжкової палати*. 2001. № 1. С. 25–27.

135. Стандарт вищої освіти України (проект): перший рівень вищої освіти (бакалавр) за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», галузь знань 02 «Культура і мистецтво». URL: http://ula.org.ua/news/3592 (дата звернення : 26.12.2016).

136. Стандарт вищої освіти України : перший рівень вищої освіти (бакалаврський) за спеціалізацією «Документознавство та інформаційна діяльність» спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Полтава : ПолтНТУ, 2016. URL : http://www.pntu.edu.ua (дата звернення : 10.12.2016).

137. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», галузь знань 02 «Культура». Видання офіційне. Київ, 2018. 17с.

138. Столяренко Л. Д., Самыгин С. И. Психология и педагогика в вопросах и ответах. Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. 576 с.

139. Стрельніков В. Ю. Проблеми та перспективи формування професійної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 22 листопада 2018 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 23–28.

140. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «Школа», 2009. 1008 с.

141. Телеп О. А., Стрельніков В. Ю. Компетентнісний підхід до формування фахівця з бібліотечної справи. *Збірник наукових статей магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи» ПУЕТ за результатами наукових досліджень 2014-2015 навчального року*. Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 103–108.

142. Темербекова А. А., Алькова Л. А. Методологические подходы к понятию «Самообразовательная компетентность» в педагогической теории. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 6 (25). С. 22–26.

143. Ткаченко Л. І. Синергетичний підхід у педагогіці: нова парадигма. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 10 (17). С. 18–21.

144. Ткачова Н. О. Аксіологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах : дис. … доктора пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2006. 513 с.

145. Токарська А. С., Кочан І. М. Культура фахового мовлення правника : навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 312 с.

146. Тур О. Аксіологічний підхід до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя:* зб. наук. праць Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. № 11. С. 117–121.

147. Тур О. Ефективне спілкування майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності як головна умова їх професіоналізму. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (Одеса, 19–20 березня 2015 р.). Одеса : OFFSETiC, 2015. С. 381–386.

148. Тур О. Компетентнісний підхід як методологічна основа формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Тези 67-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету*. Полтава : ПолтНТУ, 2015. С. 165–167.

149. Тур О. Комунікативна діяльність майбутнього спеціаліста: сутність та характерні особливості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. № 5 (59). С. 219–225.

150. Тур О. Комунікативна компетентність як критерій професіоналізму майбутніх документознавців. *Тези 68-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету*. Полтава : ПолтНТУ, 2016. Т. 3. С. 183–185.

151. Тур О. Комунікативна освіта на Україні у IX – XVIII століттях. *Особистість, суспільство, політика* : матеріали III Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Люблін, 15–16.02.2016 р.). Люблін, 2016. С. 29–31.

152. Тур О. М. Діяльнісний підхід як основа формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної

діяльності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія»*. Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД, 2015. № 43. С. 325–328.

153. Тур О. М. Особистісно-орієнтований підхід у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2015. Вип. 18 (1). С. 111–116.

154. Тур О. М. Формування комунікативної культури студентів вищої школи. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків: ХДАК, 2014. Вип. 44. С. 256–262.

155. Тур О. Проблема формування комунікативної компетентності особистості (Х – перша половина XIX ст.). *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 9. Ч.3. С. 138–141.

156. Тур О. Системний підхід до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. Вип.1. С. 355–360.

157. Тур О. Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 320 с.

158. Тюрменко І. І., Горбула О. Д. Культурологія : теорія та історія культури. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 368 с.

159. Філософія : навч. посібник / за ред. І. Ф. Надольного. Київ : Вікар, 1997. 584 с.

160. Філософія : підручник / за редак. Г. А. Заіченка. Київ : Вища шк., 1995. 455 с.

161. Хуторской А. В. Методика личностно-ориентированного обучения: Как обучать всех по-разному? Москва : Владос-Пресс, 2005. 383 с.

162. Хуторской А. В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов. URL: www.eidos.ru/journal/ 2002/0422.htm (дата звернення: 06.03.2017).

163. Шокина И. Н. Личностно-деятельностний подход – основа мотивации к образованию. URL: http://sarrsute.ru/images/storses/artiklefoto/io/ journal/ journal2(18)/Shokina/pdf (дата звернення : 26.10.2016).

164. Штефан Л. В. Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності педагога. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», 2019. Вип. 44. С. 400–411.

165. Штефан Л.В. Компетентнісний підхід у процесі професійної підготовки майбутніх працівників педагогічної галузі до інноваційної діяльності. *International scientific professional periodical journal «THE UNITY OF SCIENCE»*. Prague, 2016. Oktober. P. 61–63.

166. Штефан Л.В. Психолого-педагогічні та культурологічні підходи як основа обґрунтування змісту інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. праць. Харків, 2014. Вип. 42-43. С.46-54.

167. Эльконин Д. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.

168. Юдин Э. Г. Методолигия науки. Системность. Деятельность. Москва, 1997. 444 с.

169. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки. Москва : Наука, 1978. 391 с.

170. Якушева С. Д. Синергетический подход в развитии профессионального мастерства современного педагога. *Синергетика и образование*. URL: http://spkurdyumoy/ru/category/educatson/ (дата звернення: 16.06.2016).

171. Якушева С. Д., Ляшенко Н. А. Комуникативная культура в развитии профессионального мастерства педагога. *Личность, семья и общество*: *вопроси педагогики и психологи* : материалы XIV Междунар. научно-прктической конференции. URL: http://sibac.info/conf/pedagog/ xiv/27078 (дата звернення: 18.12.2016).

172. Янишин О. К. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 289 с.

173. Brown H. D. Teaching by Principles – An Interactive Approach to Language Pedagogy. USA : Addison Wesley Longman, 2001. 480 p.

174. Hymes Dell H. On communicative competence. *Sociolinguistsc: selected readings* / Pride J.B., Holmes J. Baltimore : Penguin Education, Penguin Books Ltd, 1972. P. 269–293.

175. Morreale S., Osborn M., Pearson J. Why Communication is Important: A Rationale for the Centrality of the Study of Communication. *Journal of the Association for Communication Administration*. 2000. № 29, P. 1 –25. URL: http://www.natcom.org/NCA/files/ccLibraryFiles (дата звернення : 17.12.2015).

176. National Communication Association. Communication Programs in Higher Education. Washington : National Communication Association, 2004.

177. National Communication Association. Communication in the General Education Curricuium: A Critical Necessity for the 21st Century. Washington: National Communication Association, 2004.

178. Popova O., Kabanska O., Popov V. The essence and technology of pedagogical forecasting of development of innovation processes in education. *Educational Studios: Theory and Practice: monograph*. Prague–Vienna: Premier Pudlsshing, 2018. P. 273-279.

179. Tur O. Modern requirements are to formed communicative competence of future specialists in documentation and information services. *News of Science and Education* : *Economic science, pedagogical sciences law*. Sheffield : Science and Education LTD, 2017. № 3(51). P. 50–54.

РОЗДІЛ 2
ІСТОРИКО-ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ І СУТНІСНО-ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Ґенеза ідеї формування комунікативної компетентності особистості

Вирішення завдань дослідження вимагає вивчення ґенези ідеї формування комунікативної компетентності особистості майбутнього фахівця в контексті історичного розвитку європейської та вітчизняної персоніфікованої педагогічної думки широкого кола видатних учених минулих епох, їхніх ідей, поглядів, переконань, уявлень, що ввійшли до філософії, історії, педагогіки, психології, риторики, лінгвістики й інших наук.

У процесі наукового пошуку з’ясовано, що дефініція «комунікативна компетентність» у науковий обіг увійшла в 60-х рр. XX ст., натомість до цього часу використовувалися поняття: спілкування, комунікативні знання, уміння, навички, здібності, якості тощо [53 с. 101; 63, с. 9; 102, с. 15–16; 144, с.15–21].

Вирішення зазначеного завдання передбачало здійснення онтологічного пошуку, знаходження, систематизацію і оцінку відповідних історико-педагогічних фактів та їх аналіз. Це дало можливість виокремити найбільш плідні ідеї досліджуваної нами проблеми в різні історичні епохи, які не втратили своєї актуальності до наших часів, застосування яких сприятимуть розв’язанню проблеми формування комунікативної компетентності особистості майбутнього фахівця із ДтаІД у сучасних ЗВО.

Історію найдавнішого наукового пізнання понять комунікації (лат. communicatio – спілкування [156, с. 412]), комунікативних знань, умінь, навичок, здібностей, якостей тощо, а також напрямів і засобів їх набуття й розвитку залишили нам у педагогічних теоріях філософських праць видатні вчені, філософи, педагоги Давньої Греції та Давнього Риму, найвідоміші з яких Сократ,

Платон, Арістотель, Цицерон, Квінтіліан.

За часів їх буття діяльність спілкування (комунікативна діяльність) не була об’єктом спеціального вивчення, звернення до неї були опосередкованого характеру, знання про неї мали соціально-філософське підґрунтя в межах загальних теорій соціалізації й комунікації особистості. Комунікативна діяльність виступала як об’єкт праці і як об’єкт пізнання світу. З-поміж її аспектів особливого значення античні філософи надавали красномовству як одному з модусів специфічного виду людської діяльності, що забезпечує спілкування та мислення, а також стратегіям комунікативної поведінки особистості, її моральності, дотриманню правил мовного етикету, в основі яких – повага до співрозмовника, уміння контролювати почуття, емоції, керувати своїм характером, волею, вияв тактовності, уважності, доброзичливості, стриманості тощо. Стимулом до оволодіння знаннями й уміннями мовленнєвої комунікації, відповідними інтелектуальними, морально-етичними й емоційно-вольовими якостями було широке використання красномовства в суспільно-політичному житті стародавніх греків і римлян, їх особлива повага й довіра до ораторів, які володіли впливовою силою усного мовлення.

Провідне місце в історії ораторського мистецтва належить філософу, родоначальнику педагогіки Древньої Греції Сократу [32, с. 10; 150, с. 538], який розробив діалоговий метод навчання (евристична бесіда або «сократівський метод»). Важливо, що в сократівському діалозі його учасники – дві *рівноправні* особи, для яких істина й знання не дані в готовому вигляді, а являють собою проблему й передбачають пошук.

Давньогрецький філософ, теоретик виховання, педагог Платон усе життя намагався переконувати людей силою слова, бо, як він влучно сказав у «Федоні», «дар переконливої мови є той самий, що і дар лікування, лікування допомагає тілу, а переконлива мова лікує душі» [21, с. 564; 138, с. 129]. Філософ невтомно сперечався, доводив, шукав і досліджував, навіть писав він у формі діалогів, що є прикладами мистецтва спілкування й комунікативних здібностей його персонажів.

Давньогрецький філософ Арістотель великого значення надавав риториці. Уважаючи її мистецтвом відповідним до діалектики, він зазначає, що всі люди певним чином причетні до обох цих мистецтв, «оскільки усім так чи інакше доводиться як розглядати, так і підтримувати якусь думку, як виправдовуватися, так і звинувачувати. У цих випадках одні чинять випадково, інші діють відповідно до своїх здібностей, які розвинуті звичкою» [110, с. 31; 150, с. 539]. Той, хто хоче висловити свою думку, переконати, вважав філософ, мусить усвідомити, що «недостатньо знати, що слід сказати, але необхідно сказати це так, як треба», що значною мірою впливає на співрозмовника, «справляє необхідне враження" [110, с. 35]. Людина, користуючись «здатністю слова», зауважує вчений, може зробити багато користі, проте, несправедливо користуючись нею, може принести дуже багато шкоди. Щоб не помилитися, треба знати, що «є три умови, які викликають довіру до мовця … через які ми віримо без доказів, – це розум, доброчинність і благонастроєність…» [110, с. 35].

Плідні ідеї у контексті нашого дослідження знаходимо у спадщині римського філософа Марка-Фабія Квінтіліана, який багато уваги приділив питанням мистецтва мовлення, мовної культури, уміння вести конструктивний діалог, полеміку тощо. Так, у праці «Дванадцять книг риторичних настанов» учений зазначав: «усяке мовлення повинно мати три досконалості, бути правильним, ясним і красивим» [21, с. 566]. Водночас Квінтіліан зазначає, що гарним оратором (а отже, і співрозмовником) може бути лише хороша людина, яка володіє не тільки особливим даром слова, але й розсудливістю, гнучким, розвиненим мисленням. «Не лише в слові, – говорить він, – але й у всіх ділах наших за все потрібніше розмірковування: без цієї основи даремні всі інші науки…» [60].

Великого значення Квінтіліан надає розвитку комунікативно-значущих моральних, емоційно-вольових якостей особистості, характеру її поведінки під час спілкування. «За все пристойніше, – зауважує він, – починати промову з усякою скромністю і в думках, і висловлюваннях, і обличчі, і голосі: так, що й у самому непевному ділі не слід показувати зайвої самовпевненості…» [21, с. 566;

60].

Оскільки на сучасному етапі потужного розвитку науково-інформаційних технологій, що базуються на інтелектуальних цінностях людини, її високій функціональності в умовах ускладнених суспільних взаємовідносин, як ніколи зросла роль "красномовства" (умінь і здібностей ефективного спілкування), формування й постійне самовдосконалення КК особистості – молодої людини є обов'язковою умовою її соціалізації, способом життя й професійної діяльності, потребою і формою існування.

Отже, ідеї філософів античних часів доцільно застосовувати в процесі формування КК сучасних фахівців, її мовного складника та особистісного компонента (моральні, емоційно-вольові якості, доброчесність тощо).

Педагогічна теорія й практика епохи Ренесансу (XIV–XVI ст.) збагатилися науковими «комунікативними» ідеями багатьох відомих педагогів-гуманістів да Фельтре, Т. Мора, Е. Роттердамського, Ф. Рабле, М. Монтеня й інших.

Так, нідерландський учений Еразм Роттердамський великого значення надавав вихованню моральних якостей молоді, умінню спілкуватися в різних ситуаціях. Окреслюючи основи етики спілкування й комунікативної поведінки, в оповіданні «Повчання наставника» він писав: «Якщо з тобою заговорила людина, яку ти зобов'язаний поважати, встань, випрямися, зніми капелюха. Лице не повинно бути похмурим… але веселим і разом із тим скромним; погляд – боязкий і постійно спрямований на співрозмовника… щоб і вбрання твоє, і обличчя, і поза одразу виявляли природжену скромність і сором'язливість… І ще запам'ятай: більше мовчи, не балакай навмання… слухай уважно, що тобі кажуть. Якщо треба відповісти, відповідай коротко й зрозуміло» [135, с. 44].

Французький мислитель-гуманіст Мішель Монтень у праці «Досліди» представив монтаж із 43-х роздумів, у тому числі «Про три види спілкування», «Про корисне і чесне», «Про дружбу», «Про поміркованість» та інші. У роздумах «Про мистецтво бесіди» він розкрив значення умінь, норм і правил комунікативної поведінки, їхню роль у спілкуванні [99, с. 317].

Рекомендуючи надавати перевагу спілкуванню з ерудованими, освіченими

співрозмовниками й уникати обмежених та легковажних, М. Монтень застерігає: «Оскільки розум наш зміцнюється спілкуванням з умами сильними й ясними, годі й уявити собі, як багато він втрачає … в щоденному зіткненні й спілкуванні з умами ницими й ущербними» [99, с. 317]. У взаєминах з будь-яким співрозмовником він радить бути завжди стриманими й терпимими, адже «…упертість і надмірний запал у спорі – найвірніша ознака глупоти» [99, с. 332]. Крім того, учений переконує, що нездатність у спілкуванні переносити чиюсь «глупоту», терзаючись роздратуванням, «теж недуга не менш докучна, ніж глупота» і запевняє, що слід «поблажливо ставитися до найрізноманітніших думок, і, якщо ми з ними не згодні, будемо їх все ж таки спокійно вислуховувати» [99, с. 317].

Головною комунікативно-значущою якістю особистості М. Монтень вважає моральність (порядність, дружелюбність, справедливість, відповідальність, сміливість, скромність, відвертість тощо). Так, він зазначав: «Я люблю бесіду і спір, але лише з небагатьма і в тісному колі. Бо виставлятися напоказ сильним світу, козиряти своїм умом і красномовством я вважаю справою не гідною порядної людини» [99, с. 317], і додає: «Я люблю, щоб порядні люди сміливо говорили одне з одним, і слова у них не розходилися з думками. Я люблю товариство людей, у яких взаємини основані на почуттях сильних і мужніх, я ціную дружбу, що не боїться різких і рішучих слів… Спільною справою і його, і моєю має бути істина» [99, с. 318].

Появі багатьох плідних ідей щодо видатних теоретиків і практиків педагогіки в Європі сприяла епоха Реформації (XV–XVII ст.) і буржуазних революцій (XVII–XVIII ст.). Епоха Реформації позначилась іменами таких видатних учених, педагогів, як Я.-А. Коменський, Д. Локк, Д. Дідро, К.-А. Гельвецій, Ж.-Ж. Руссо й інші, ідеї яких слід ураховувати для розв’язання проблеми комунікативної підготовки фахівців.

Для вирішення завдань професійної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі формування в них КК, слід дотримуватися педагогічних вимог, які засновані на сформульованих видатним чеським педагогом Я.-А.Коменським,

принципах: глибокого розуміння й урахування викладачем природних задатків і можливостей кожного студента, повага до його особистості; співтворчості й співробітництва та гуманізму у взаємовідносинах викладача й студентів; безперервності й наступності навчання й виховання, перетворення процесу формування й саморозвитку КК студентів, на такий, що триває впродовж усього життя.

Англійський педагог Дж. Локк у працях «Думки про виховання», «Дослідження про людський розум», «Управління розумом» та інших значну увагу приділив питанням розвитку в молоді комунікативних якостей і здібностей. При цьому вчений особливо підкреслював значення рідної мови: для молодих людей «навряд чи який недолік може бути признаний більш суттєвим, ніж невміння добре висловлюватися в листах або в розмові… як слід розказати про яку-небудь подію і нездатність ясно й переконливо вести ділову розмову» [84, с. 582].

Особливо важливим завданням освіти Д. Локк уважає формування в молоді позитивного характеру, високих моральних якостей (скромності, поміркованості, відповідальності, стриманості, привітності, делікатності, комунікабельності тощо), у чому не може бути дрібниць. Так, звертаючи увагу на питання комунікативної поведінки, він, зокрема, пояснює: «Немає більшої грубості, ніж перебивати другого під час його мовлення… Це свідчить про велику неповагу, яка не може не бути образливою» [84, с. 544], а також зауважує, що «молодих людей треба вчити, щоб вони не втручалися в розмову зі своїми думками, якщо їх не питають і поки інші не все сказали, і не змовкли», а також, щоб вони свої питання задавали скромно, що, звичайно, "не залишить у тіні їхні здібності й не послабить силу їхнього розуму, але забезпечить їм більш доброзичливу увагу й надасть більшої ваги їхнім висловлюванням» [84, с. 544]. Викладачам для цього, як радить просвітитель, необхідно «ретельно слідкувати за проявами недоліків моральної поведінки молодих людей, спиняти їх і прищеплювати їм протилежні звички, яких би вони дотримувалися в усіх випадках спілкування з людьми» [84, с. 545].

Отже, згідно з ідеями Д. Локка, у контексті нашого дослідження, важливою умовою досягнення успіхів у формуванні КК майбутніх фахівців є розвиток у них інтелектуальних здібностей і моральних якостей, етичних звичок спілкування. Головним при цьому є цілеспрямоване формування в студентів уміння слухати, спостерігати, запам'ятовувати, аналізувати, робити висновки й висловлювати власні думки, а також навичок дотримуватися етично-культурної поведінки, виявляти увічливість, скромність, толерантність, взаєморозуміння під час спілкування.

Плідні ідеї у контексті нашого дослідження висловлював французький філософ, письменник, педагогЖ.-Ж. Руссо: «Щоб жити в суспільств, треба вміти поводитися з людьми, треба знати, якими способами можна впливати на них: треба розраховувати дію і протидію приватних інтересів в громадянському суспільстві і так правильно передбачити події, щоб рідко обманюватися у своїх починаннях, або в крайньому разі застосовувати завжди кращі дії для успіху» [64, с. 291]. Для цього, як зазначає педагог, необхідно розвивати в молоді важливі для спілкування риси характеру, наставляти її на доброчинність, збуджувати в молодих людей «доброту, гуманність, співчуття, благодійність, усі риси привабливі й ніжні, які від природи подобаються людям, і перешкоджати зародженню заздрості, жадібності, ненависті, усіх рис відразливих і жорстоких, які не тільки знищують чутливість, але й роблять її негативною…» [64, с. 282].

Вельми важливим є позиція вченого щодо виховання: «істинне виховання полягає не стільки у правилах», скільки у діях, вчинках [64, с. 205]. Так, він говорить: «Я не перестаю повторювати, надавайте всім вашим урокам для молодих людей форму вчинків, а не речей; нехай вони не вчать по книжках того, чого може навчити їх досвід. Яка безглузда задача – тренувати їх в умінні говорити без усяких намірів що-небудь сказати; давати відчувати енергію мови пристрастей і всю силу майстерності переконувати за учнівським столом, коли вони не мають ніякого інтересу кого-небудь і в чому-небудь переконувати! Усі правила риторики здаються лише пустою балаканиною тому, хто не знає, як застосувати їх на свою користь" [64, с. 291].

Отже, згідно з ідеями Ж.-Ж. Руссо і концепцією нашого дослідження, успішне формування КК у майбутніх фахівців значною мірою залежить від їхньої здатності й бажання працювати, ініціювати й здійснювати діяльність, активно оволодіваючи основами комунікації. Тож студентів важливо привчати до розумової праці, прищеплювати їм творче до неї ставлення, залучати до взаємодії з метою формування в них комунікативних знань, умінь, навичок (аналізувати нові ситуації, помічати проблеми й шукати шляхи їх вирішення, освоювати будь-які знання з власної ініціативи, брати на себе відповідальність, знаходити нестандартні методи розв'язання складних проблем, обирати оптимальні способи й прийоми успішної взаємодії й співробітництва тощо) та здатності застосовувати їх на практиці.

Увібравши досягнення попередніх епох, демократичні ідеї й нові проблеми освіти знайшли своє теоретичне обґрунтування в педагогічних працях і втілення в практичній діяльності європейських педагогів-класиків кінця XVIII–XIX ст. Й.-Г. Песталоцці, Й.-Ф. Гербарта, А. Дістервега та інших [21, с. 586].

Видатний швейцарський педагог Й.-Г. Песталоцці, визначаючи мету моральної освіти молоді, підкреслював, що вона має бути спрямована на «всебічний і гармонійний розвиток моральних задатків людини, необхідних їй для забезпечення самостійності моральних суджень і прищеплення їй певних моральних навиків» [119, с. 401–402].

Учений також наголошував: «…освіта тільки тоді може бути справжньою народною освітою, а не химерою, коли її вплив на промислову діяльність народу виходить із суті її основних принципів» [120, с. 304].

Принцип гармонійного розвитку природних нахилів людини, як стверджує Й.-Г. Песталоцці, не допускає придушення її вродженого хисту чи примушування до діяльності невідповідної природним здібностям, це може заподіяти невиправної шкоди як людині, так і суспільству. Він переконує: «Людська сила, природне почуття, природний і гострий розум (учня) як результат будь-якого методу навчання для мене є єдиним критерієм оцінки його внутрішнього достоїнства; а кожний метод, який випікає на лобі учня клеймо, що

свідчить про придушення природних сил, нестачу природного чуття й природної гостроти розуму, засуджується мною, які б він не мав переваги. Я, правда, не заперечую, що й такий метод може підготувати гарних кравців, купців і солдат, але я оскаржую те, що він у змозі підготовити кравця чи купця бути людиною у високому розумінні цього слова» [119, с. 347].

Отже, згідно з ідеями Й.-Г. Песталоцці й концепцією нашого дослідження, зусилля викладачів, спрямовані на формування в майбутніх фахівців КК (знань, умінь ставити цілі й планувати результати своєї комунікативної діяльності, самостійно приймати рішення, працювати в команді, вибирати ефективні стратегії поведінки й способи успішного спілкування, навичок постійної самоосвіти й самовдосконалення КК), є найкращою допомогою в оволодінні ними здатністю допомагати самим собі в досягненні своїх життєво-важливих цілей.

Німецький філософ, психолог і педагог Й.-Ф. Гербарт у своїх працях розкрив психолого-педагогічні основи підготовки людини до життя, виховання й розвитку в неї культурних, соціальних, мовних знань, умінь, моральних якостей тощо [21, с. 589], виклав ідею виховного навчання, що ґрунтується на виробленні шести видів багатосторонніх інтересів: емпіричного – до спостереження навколишнього світу, умоглядного – що налаштовує на роздуми, естетичного – до прекрасного, симпатичного – до рідних і близьких людей, соціального – до всіх людей, релігійного – до віри й служіння релігії, задоволення яких потребує розвитку пам’яті, уяви, логічного мислення, моральних якостей, потягу до знань тощо [192, с. 494–495].

Й.-Ф. Гербарт сформулював п’ять «моральних ідей», які, на нашу думку, мають бути підґрунтям комунікативної поведінки фахівця: внутрішньої волі, вдосконалення людини, приязні між людьми, права (у вирішенні конфліктів), справедливості (у визначенні нагороди, чи покарання). Людина, яка на їхній основі вихована, вважає він, ніколи не вступатиме в конфлікт із середовищем [192, с. 495; 21, с. 590]. Слушною є думка Й.-Ф. Гербарта, що моральність важливо виховувати у почуттях і готовності нею користуватися, а не просто

знати, що це таке [26, с. 56].

Завдання моральної освіти, стверджував Й.-Ф. Гербарт, полягає в тому, щоб «постійно займатися характером вихованця … намагатися оберігати його від пристрастей і попереджати шкідливі прояви афектів» [26, с. 41–42]. І оскільки від вихованості, розвитку моральних якостей значною мірою залежить успішність спілкування, то педагог повинен у процесі навчання під час різних (природних і спеціально створених) ситуацій взаємодії з вихованцем постійно спрямовувати свої зусилля на формування в нього навичок правильної поведінки на основі норм і принципів моралі. «Практичне виховання, – підкреслює педагог, – полягає в тому, щоб увести вихованця в суспільні стосунки, які мають для нього цінність, але таким чином, щоб моральна строгість була при цьому основним законом» [26, с. 358]. Та особливо важливим, наголошує Й.-Ф. Гербарт, є те, щоб педагог сам володів знаннями й уміннями ефективного спілкування, щоб «гнучкість у відношеннях до людей була однією з головних його здібностей» [26, с. 226].

Наведені ідеї видатного педагога є актуальними для нашого дослідження.

Педагогічну теорію, яка містить ідеї гармонійного розвитку людини, її інтелектуальних, емоційно-вольових і моральних якостей, пізнавальних здібностей, мовленнєвих умінь, здатності набувати знання й застосовувати їх на практиці, розробив німецький педагог-демократА. Дістервег [21, с. 590–591].

Основними принципами формування гармонійно розвиненої особистості він визначив: природовідповідність – розкриття вроджених задатків, їх збудження й розвиток; культуровідповідність – передавання досягнень культури даної історичної епохи молодому поколінню; самодіяльність – активність та ініціативність особистості, що сприяють розвитку її мислення й волі та виявляються у вчинках [150, с. 547; 21, с. 591].

А. Дістервег запропонував та обґрунтував розвивальний метод навчання, який має виховний характер і орієнтований не тільки на засвоєння навчального матеріалу, збудження пізнавальних здібностей, розвиток пам’яті, уваги, мислення слухачів, а й формує в них високі моральні почуття, сильний характер,

свідоме ставлення до праці тощо [21, с. 591; 191, с. 477–478]. Цей метод передбачає проведення занять у формі діалогу, коли взаємні висловлювання, запитання, відповіді привчають тих, хто навчається, мислити, самостійно знаходити рішення, зрозуміло викладати свої думки, стежити за правильною вимовою і логічною побудовою висловлювань, правильно поводитися тощо.

Відповідно до ідей А. Дистервега й концепції нашого дослідження, важливо для формування КК майбутніх фахівців розвивати в них інтелектуальні, розумові, пізнавальні здібності, а також вольові, моральні й інші комунікативно-значущі якості, формувати комунікативні знання, уміння та здатність і навички застосовувати їх у практичній комунікативній діяльності.

Основні теорії представників європейської освіти Нового часу (Г. Гаудіга, О. Кей, Г. Кершенштейнер, С. Редді, А. Ферр'єр, С. Френе та інші; кінець XIX – початок XX ст.) утілюють ідеї виховання ініціативної, всебічно розвиненої молодої людини, здатної в майбутньому стати підприємцем, активним діячем у різних галузях державного й громадського життя. Провідним завданням освіти педагоги вважали не збільшення обсягу знань, а розвиток самодіяльності особистості на основі самостійного мислення, уміння спостерігати, вести бесіду, переказувати зміст прочитаного, готувати доповіді, а також формування в неї здатності до самовдосконалення моральних, емоційно-вольових, естетичних якостей, природних здібностей тощо. Велика увага приділялася вмінням застосовувати набуті знання на практиці [21, с. 594].

Важливого значення для нашого дослідження мають ідеї німецького педагога Г. Вінекена про те, що кожний із тих, хто навчається (вихованець, студент) має право відкрито висловлювати свою думку (з питань організації занять, позааудиторної діяльності тощо), відстоювати свої переконання. Важливим є також принцип свободи: виховання молоді на підставі її життєвого досвіду, уміння самостійно ставити й вирішувати свої життєво важливі проблеми; сприяння вільному обміну думками, висловлюванням з будь-якого питання; побудова навчальної діяльності на основі взаємодопомоги, доброчинності, чесності, відповідальності перед членами колективу,

добросовісного ставлення до своїх обов’язків тощо.

Отже, зважаючи на ідеї Г. Вінекена, у контексті нашого дослідження, професійну підготовку й формування КК студентів, у тому числі майбутніх фахівців із ДтаІД, необхідно здійснювати на основі суб’єкт-суб’єктної взаємодії всіх його учасників. Важливо встановити між викладачами й студентами довірливі взаємовідносини, доброзичливе спілкування, співробітництво й узгодженість рішень, визнання унікальності особистості кожного студента, його інтелектуального й морального потенціалу, права на повагу, на природний процес саморозвитку.

Простежимо ґенезу ідеї формування комунікативної компетентності особистості майбутнього фахівця ***у вітчизняній педагогіці***.

Підпорядковуючись загальним принципам, законам і закономірностям, процес навчання молоді, передавання знань, виховання, у тому числі формування комунікативних знань, умінь і якостей в українського народу має свої особливості.

Вагомий внесок у розвиток освіти України й усього світу зробили видатні вчені, педагоги, освітні й релігійні діячі, які жили й працювали в добу українського Відродження. Одним із найвідоміших просвітителів цього часу був політичний та освітній діяч, київський митрополит П. Могила, який сконцентрував увагу на питаннях свідомого навчання з використанням рідної мови, застосуванням особистісного підходу, урахуванням природних властивостей кожного учня (студента), підкреслив вирішальну роль розуму (а не емоцій) у виборі форми поведінки й досягненні поставленої мети, закликав молодь розмірковувати й розуміти, а не лише механічно повторювати наукові, релігійні та морально-етичні істини [188, с. 106–107].

П. Могила надавав великого значення як навчанню наукових знань, так і формуванню моральних якостей, комунікативних здібностей, поєднуючи їх у єдиний освітній процес. Його твори містять багато повчань і виховних вимог, пов’язаних із загальнолюдськими поглядами на поведінку людини в суспільстві, зокрема: не перебивати товариша, коли він із кимось розмовляє; «говорити

лагідно й цнотливо», не припускати «пустопорожньої балаканини» [97, с. 97]. Просвітитель акцентує увагу на вихованні в молоді поступливості, стриманості, милосердя, поваги до батьків, бажання робити добрі справи.

На необхідності цілеспрямованого виховання в молоді високої моралі, знань і вмінь дотримання етики спілкування й поведінки, розвитку мислення й здатності до самовдосконалення й самореалізації наголошував педагог, письменник, освітній і церковний діяч К. Транквіліон-Ставровецький [21, с. 529]. Значну увагу педагог приділяв виховній ролі слова, його силі в ораторському мистецтві й спілкуванні, що перетворює мову на зброю в боротьбі зі злом за моральне вдосконалення суспільства. Особливо важливим, на його думку, є використання в освіті живої народної мови [188, с. 92–93].

Значний внесок у розвиток педагогічної науки, з'ясування питань виховання молоді, формування в неї особистісних якостей, мовленнєвих умінь, культури комунікативної поведінки здійснив учений, педагог, освітній і церковний діяч С. Полоцький. Значну увагу у своїх працях він приділяв природовідповідності виховання, ролі педагога й впливу середовища на формування поглядів, ціннісних орієнтацій і моральних якостей молоді [21, с. 530; 188, с. 142].

У своїх побажаннях щодо виховання молодих людей просвітитель радив: учити їх «вимовляти добрі і чисті слова й правдиве казати» [117, с. 630–631]; не дозволяти їм «погане товариство», а натомість спілкуватися з добрими людьми, оскільки «ті, що спілкуються з благом, благостині навчаються або принаймні не звикають робити зло, і з мудрим співбесідником стають мудрими» [117, с. 627–628]; навчати бути гуманними, добрими, не проходити повз чужої біди, а обов'язково допомагати [117, с. 630]. Особливу увагу у своїх проповідях він приділяв риторичній формі й рівню мовної грамотності промов, характерному застосуванню метафор, алегорій, прикладів із філософії, історії, міфології, античної поезії [188, с. 145].

Цінні ідеї щодо мовної комунікації запропонував учений, педагог, громадський і церковний діяч Феофан Прокопович. У праці «Про риторичне

мистецтво» він характеризує основні засоби набуття красномовства, якими вважає: природні здібності; мистецтво (навчання); вправи (навички), що закріплюють знання, а також наслідування досвідчених фахівців (як доповнення до мистецтва). Водночас він попереджає, що без комплексного їх застосування неможливо оволодіти красномовством і здатністю ефективних взаємовідносин, та застерігає: «Багатьох погубило вже те, що один задовольняється самим мистецтвом, інший довіряє природним здібностям, ще інший даремно вправляється без мистецтва…» [129, с.148].

Також у цій праці Ф. Прокопович, надаючи важливі поради й настанови щодо мовленнєвої комунікації, розкриває суть відповідних понять: «*говорити ясно»*, на його думку, означає говорити зрозуміло, так, щоб легко сприймали слухачі, і зауважує: «Дотримуватися цієї настанови невелика заслуга, а порушувати – прикра вада … це ж велика дурість – хотіти говорити, а не хотіти бути зрозумілим!» [129, с. 246–247]; *«правильно володіти голосом залежно від ситуації й стилю мовлення»* означає: у розповідях голос мовця має бути відкритим і простим; у доказах – різноманітним і багатогранним; в аргументації – здебільшого поважнішим, жвавішим, енергійнішим [128, с. 188].

Важливим є поради просвітителя, як завдяки знанням закономірностей психіки людини й власним емоціям впливати на слухача, викликати в нього ті чи інші почуття. «Основний сенс щодо збудження почуттів, – указував він, – полягає… у тому, що ми самі хвилюємось… Чи ж буде переживати біль слухач, якщо я про це розповідатиму не хвилюючись?" [129, с. 286–289; 111, с. 102]. Тобто, за Ф. Прокоповичем, учасники спілкування повинні збуджувати у свого співрозмовника зацікавленість до змісту власної промови чи висловлювання, розповідати зрозуміло, коротко, знаходити можливі способи переконання, майстерно володіти живим словом тощо.

Отже, уважаємо необхідним у процесі формування КК у майбутніх фахівців із ДтаІД приділяти значну увагу розвитку в них умінь і навичоу мовної комунікації з урахуванням наведених ідей і порад Ф. Прокоповича

Найголовнішим в освіті, на думку видатного філософа, просвітителя,

педагога Григорія Сковороди, є розвиток мислення й мови особистості [16, с. 144]. Особливо високо філософ підносить науку словесного спілкування педагогів, наставників із молоддю, вбачає у слові силу, що може викликати в них любов до знань, а може поселити в душі почуття відрази до навчання. Запорукою успіху спілкування він убачав у вміння викладачів правильно наставляти студентів, логічно й дієво переконувати їх, рекомендує проводити бесіди-роздуми, особливо на моральні теми, а також використовувати такі методи, як запитання й відповіді, приклади, повчання, роз'яснення тощо.

Педагог підкреслює необхідність цілеспрямованого формування в молоді таких важливих особистісних якостей, як чесність, людяність, справедливість, скромність, сила волі, вміння критично ставитися до своїх вчинків, почуття людської гідності, уміння вибирати друзів і товаришувати, любов до праці, прагнення до знань, здатність ефективно використовувати набуті знання й здібності в практичній діяльності.

Отже, з огляду на ідеї Г. Сковороди, у процесі формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД слід звертати увагу на: інтелектуальний, розумовий розвиток студентів, формування в них умінь і навичок вільного володіння рідною мовою, дотримання культури мовленнєвої поведінки; виховання комунікативно-значущих особистісних якостей – доброти, вдячності, людяності, любові до знань, працелюбності, товариськості, чесності, взаєморозуміння, увічливості тощо [171, с. 31].

Цінні ідеї для нашого дослідження знаходимо в спадщині видатних діячів освіти, учених, педагогів, просвітителів України XIX–XX ст. – Т. Шевченка, О. Духновича, К. Ушинського, І. Франка, І. Огієнка, Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Пріоритетними педагогічними цінностями на той час були: рідна мова, народність, розвиток культури й вітчизняної педагогічної думки з притаманними їй підходами, принципами, методами, засобами навчання й виховання.

Для нашого дослідження є цінними ідеї К. Ушинського щодо значення мови в спілкуванні та «психологічного такту» (рефлексії) особистості.

Надаючи особливого значення рідній мові, видатний учений підкреслював, що: «Слово буде добрим тільки тоді, коли воно правильно передає думку» [190, с. 246], а не тоді, коли увага була звернена не на зміст, а на форму думки, та ще й чужої думки. «Не вміти добре висловлювати свої думки, – наголошував педагог, – недолік, але не мати самостійних думок – значно більший …» [Там само].

Щодо «психологічного такту» К. Ушинський у праці «Людина як предмет виховання» зазначає, що цей феномен «має найширше застосування в усьому нашому житті, без нього було б неможливе будь-яке спілкування між людьми і самий дар слова не міг би існувати». Кожна людина, на думку вченого, керується у своїх діях нічим іншим, як «психологічним тактом» – усвідомленням того, «який вчинок або які розмови випливуть із того чи іншого душевного руху, і який душевний рух збудять вони в іншій особі, з іншою вдачею, і як, нарешті, ці розмови і вчинки вплинуть на душу» [117, с. 35–36].

«Психологічний такт», за визначенням К. Ушинського, «не є щось природжене, а формується в людині поступово … в міру того, як людина живе й спостерігає … за тим, що діється в її власній душі … Чим більше буде цих спостережень душі над власною своєю діяльністю, тим будуть вони настійнішими і точнішими, тим більший і кращий психологічний такт буде розвинений в людині». Також, як зауважує педагог, «заняття психологією і читання психологічних творів, спрямовуючи думку людини на процес її власної душі, можуть сильно сприяти розвиткові в неї психологічного такту» [190, с. 255–256].

Слід відзначити, що згідно з концепцією нашого дослідження, рівень розвитку рефлексивних умінь у майбутнього фахівця з ДтаІД є вельми важливим показником сформованості в нього КК, здатності до ефективного спілкування, що потребує спеціального їх формування й саморозвитку.

Психолого-педагогічні засади формування комунікативно розвиненої особистості розглядає у своїх працях Г. Ващенко [16].

Першорядне місце Г. Ващенко відводить вихованню в молоді чемності й пристойності в особистій поведінці й у ставленні до інших, умінню володіти

своїми емоціями, стриманості під час спілкування [16, с. 188]. В основі взаємовідносин, як він доводить, має лежати «християнське ставлення до людини: щира пошана до неї, як до образу і подоби Божої, незалежно від того, який її матеріальний стан і соціальне становище. Звідси – доброзичливість, уважність, щирість, пошана до старших, до священослужителів тощо…». Така поведінка, як наголошує педагог, є «виявом добрих християнських почувань і разом із тим сприяє добрим відношенням між людьми, робить спілкування з ними джерелом чистої радості, є одною з умов дружної співпраці людей для загального добра» [16, с. 189].

Отже, найвищою метою Г. Ващенка є виховання національно свідомої, високоморальної, комунікативно досконалої, розумної, працелюбної молоді. Ці ідеї відповідають концепції нашого дослідження

Відомий педагог А. Макаренко особливого значення для формування і розвитку особистості надавав дисципліні, вважаючи її не засобом виховання, а його результатом [86, с. 134]. Він стверджував, що дисципліну можна вимагати лише від морально грамотних юнаків і дівчат, бо вони її сприймають як суму етичних норм життя, що дає змогу відчувати себе більш захищеною й вільною людиною. За визначенням педагога: «Дисципліна є продуктом усієї суми виховного впливу, включаючи й освітній процес, і процес політичної освіти, і процес формування характеру, і процес сутичок, конфліктів та розв’язування конфліктів у колективі, у процесі дружби, і довір’я, і всього виховного процесу…» [86, с. 135, 138; 117, с. 496].

Гуманістичне спрямування виховних ідей педагог убачає, зокрема в правомірності вдумливого й коректного втручання в розвиток характеру молодої людини, ураховуючи її індивідуальність, щоб «ідучи за якостями особи, за її нахилами та здібностями», спрямовувати «цю особу в найбільш потрібний для неї бік» [86, с. 120].

Великого значення в ефективному впливі на особистість А. Макаренко надає правильній всебічній підготовленості педагогів, оволодінню ними спеціальними знаннями, уміннями, розвитку в них важливих особистісних

якостей. Із цього приводу він писав: «Я вважаю, що наших педагогів у вузах, де вони вчаться, треба виховувати… а не тільки давати їм освіту» [86, с. 234]. Така освіта, як пояснює А. Макаренко, полягає «насамперед, в організації характеру педагога, вихованні його поведінки, а потім в організації його спеціальних знань та навичок», без яких він не може працювати [117, с. 48].

Отже, зважаючи на ідеї А. Макаренка, у контексті нашого дослідження, важливо забезпечити: створення спеціальних педагогічних умов (підготовки викладачів до формування в студентів КК і мотивації оволодіння нею, організації освітнього процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх його учасників); застосування особистісно-орієнтованого, діяльнісного та інших методологічних підходів; реалізацію педагогічних принципів (поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, професійної спрямованості виховання, свідомості й активності, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів, творчої активності у спілкуванні тощо).

Видатний український учений-педагог В. Сухолинський вельми важливими для формування особистості, у тому числі її комунікативних якостей, вважав: розвиток творчих здібностей особистості (на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, спрямованих на творчу працю); застосування демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (на основі поваги, заохочення, опори на позитивне); звернення до внутрішнього світу особистості (опора на її сили, внутрішні потенції) [189, с. 384]. Педагог підкреслював: «Кожен із нас повинен здійснювати індивідуальний вплив на конкретного вихованця, чимось зацікавити, захопити, надихнути його, пробудити в ньому неповторну особистість. Кожен з нас мусить бути не абстрактним втіленням педагогічної мудрості, а живою особистістю, яка допомагає молодій людині пізнати не лише світ, а й саму себе» [153, с. 317].

Услід за К. Ушинським та іншими педагогами-гуманістами В. Сухомлинський великого значення надавав розвитку правильного мовлення: «Ми добиваємося того, – зазначав учений, – щоб викладачі всіх предметів учили учнів правильно думати й висловлювати свої думки» [154, с. 96], і далі:

«Навчити правильно говорити – це ціла галузь виховної роботи, від успіху якої великою мірою залежить духовне життя особистості й колективу» [154, с. 96].

В. Сухомлинський акцентував увагу на вміннях спілкуватися, що «великою мірою визначається мовною культурою в широкому значенні цього поняття – культурою правильного, точного бачення людських взаємин, культурою розуміння ролі своєї особистості в системі цих взаємин» [154, с. 96]. Оцінюючи успішність взаємних стосунків високим рівнем індивідуальних якостей людини, її культури спілкування, В. Сухомлинський пояснює: «Багатство індивідуальності – інтелектуальне, ідейне, моральне, естетичне, творче, емоційне, громадянське – визначається багатством її стосунків і зв'язків з навколишнім світом, а навколишній світ – це насамперед люди, їх відносини і зв'язки» [154, с. 156].

У праці «Народження громадянина» педагог звертається до молоді словами: «Будьте добрими і чуйними до людей…» і запевняє: «Гуманність, чуйність до людини, готовність прийти їй на допомогу – ці елементарні риси людяності, порядності мають стати надбанням, особистим моральним багатством кожного…» [153, с. 368]. В. Сухомлинський підкреслював: «Пам'ятай, що ти живеш серед людей. Ти є не те, що ти сам про себе думаєш, а те, що думають про тебе люди… умій стати справжньою людиною» [155, с. 608].

Отже, згідно з ідеями В. Сухомлинського, формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД неможливе без розвитку в них інтелектуальних здібностей, критичного, творчого мислення, емоційно-вольових, моральних та інших особистісних якостей, які, впливаючи на комунікативну діяльність, виявлятимуться в їхніх взаємовідносинах, пізнавальних інтересах, уміннях формувати власний світогляд, набувати комунікативні знання та ефективно застосовувати їх на практиці.

У висновку слід відзначити, що вивчення й аналіз історико-педагогічних джерел дозволяють акцентувати на тому, що термін «комунікативна компетентність» в історії європейської й вітчизняної педагогіки до 60-70-х рр. XX століття не вживався [53, с. 101; 63, с. 9; 102, с. 15–16; 144, с.15–21]. У той же

час багато вітчизняних і зарубіжних учених, педагогів зробили значний внесок у розвиток ідеї формування комунікативної компетентності особистості. У своїх наукових працях вони звертали увагу на виховання в учнів і студентів національної свідомості, ціннісного ставлення до культури свого народу, його мови, традицій, звичаїв, на формування навичок ефективного спілкування, умінь слухати, говорити, переконувати, на розвиток інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних якостей (гуманності, поваги й уваги до співрозмовника, доброзичливості, стриманості, товариськості тощо), пропонуючи різноманітні методи навчання та виховання, зокрема такі, як евристичні бесіди, бесіди-роздуми на моральні теми, запитання й відповіді, повчання, роз'яснення, розповіді, диспути, дискусії й інші.

Аналізуючи історичний розвиток проблеми формування комунікативних знань, умінь, якостей особистості в європейській і вітчизняній педагогічній спадщині, узявши до уваги конкретні факти наукової діяльності й творчості вищезгаданих учених, філософів, педагогів, освітніх і релігійних діячів минулих поколінь, ми об'єктивно виявили в їхніх працях неминущі цінності для сучасної педагогічної теорії й практики формування КК студентів.

2.2. Комунікативна компетентність як педагогічна категорія

На початку третього тисячоліття розвиток матеріальної й духовної культури України, як і всього світу, відзначився докорінними змінами в парадигмі й методології освіти, яка ще недавно відбивала інтереси й суть індустріального суспільства, детермінованого пізнання й однозначності оцінок, сьогодні набуває новітньої методології інформаційного суспільства, плюралістичного пізнання й імовірнісних оцінок, нових методів засвоєння знань, умінь і навичок, одночасно спрямованих на формування компетентностей, що сприяють гармонійному розвитку високоморальних особистостей – самостійних, ініціативних, відповідальних членів суспільства, здатних творчо взаємодіяти, ефективно застосовувати набуті знання в практичній діяльності,

навчатися впродовж усього життя.

Для розв'язання завдань дослідження, спираючись на результати й висновки здійсненого нами історико-гносеологічного аналізу розвитку ідеї формування комунікативних знань, умінь, якостей особистості у контексті європейської й вітчизняної педагогічної думки, розкриємо суть комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД з урахуванням наукових наробок у сучасній педагогічній науці.

Передусім, конкретизуємо термінологічне поле дослідження, яке складають такі поняття, як: «компетентність», «компетенція», «ключова компетентність/компетенція», «комунікативна діяльність», «професійне спілкування», «комунікація» та інші (див. словник термінології з КК – *додаток А*).

Розкриємо суть указаних понять.

Ключовим для нашого дослідження є поняття ***«компетентність»***. Сьогодні в науковому просторі існує багато праць, присвячених питанням компетентнісної освіти, проте єдиного підходу до визначення суті зазначеного ключового поняття немає.

Зазначимо, що поняття «компетентність» прийшло до нас із зарубіжжя, з європейських країн. У «Новому словнику іншомовних слів» це поняття розкривається як: поінформованість, обізнаність, авторитетність [109, с. 363].

З'ясовано, що експерти країн Європейського Союзу визначають поняття «компетентність» як «здатність застосовувати знання й уміння», що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. У публікаціях ЮНЕСКО компетентність тлумачиться як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосовних у повсякденні. На міжнародній конференції за участі ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії (2004 р.) дійшли згоди у трактуванні поняття компетентності як: здатність ефективно й творчо застосовувати знання та вміння в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях [65, с. 8].

За законом України «Про вищу освіту», термін *компетентність* визначається як динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність [127, с. 8].

Компетентність, на думку Н. Бібик і Д. Швець, – це набута характеристика особистості, що сприяє успішному її входженню в життя сучасного суспільства, тому компетентність необхідно розглядати як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів із накопичення визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток у молодої людини здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері [103, с. 302; 40, с. 408–410]. Саме набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвиткові ринку праці, сприяти інтелектуальному й культурному її розвитку [65, с. 7].

Погоджуємося з Т. Єрмаковою й О. Кононко, які вважають, що компетентність тісно пов’язана з близьким до нього поняттям «зрілість», яке асоціюється з високим розвитком інтелектуальних, вольових, емоційних, моральних, соціальних параметрів поведінки особистості, що забезпечує їй готовність до повноцінного функціонування у природному, предметному й людському довкіллі, а також обізнаність у сфері «Я» [42, с. 159; 66, с. 3–4].

Узагальнюючи результати вивчення наукових праць із досліджуваної проблеми вищезгаданих та інших науковців (В. Андрієвська, К. Гончарова, О. Добротвор, В. Лозова, Н. Лосєва, А. Маркова, Н. Ничкало, Г. Селевко В. Стрельніков, Л. Штефан та ін. [6; 28; 36; 83; 81; 82; 89; 157; 140; 151; 152; 201; 202; 225]), *компетентність* розглядаємо як здатність особистості, що інтегрує в собі сукупність знань, умінь, особистісних якостей, досвід соціально-професійної життєдіяльності, що забезпечує кваліфіковане здійснення певного виду професійної діяльності.

Поряд із поняттям «компетентність» у наукових дослідженнях

застосовується поняття «компетенція». Тож розкриємо суть цього поняття та з'ясуємо його співвідношення з поняттям «компетентність».

У «Сучасному тлумачному словнику української мови» термін «***компетенція»*** визначається як: «1. Добра обізнаність із чимось. 2. Коло повноважень певної організації, установи або особи» [156, с. 411].

Г. Чайка вважає, що: компетенція – це комплекс вимог, необхідних і достатніх для ефективного, гарантованого виконання професійної діяльності в заданих умовах та із заданим рівнем якості [197, с. 15–16].

Погоджуємося з ученими, які вважають, що під терміном «компетенція» слід передусім розуміти «коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати/набути компетентність (компетентності) у певній сфері діяльності. Оскільки йдеться про процес навчання й розвитку особистості, що відбувається в системі освіти, то одним із результатів освіти й буде набуття людиною набору компетентностей, що є необхідними для діяльності в різних сферах суспільного життя» [65, с. 66].

Проте в сучасній педагогічній науці майже загальноприйнятою є інша точка зору, згідно з якою компетенція розглядається як складник, структурний елемент компетентності. Так, Т. Андріанова, Е. Зеєр, О. Ібрагімова, В. Краєвський, А. Хуторський та інші використовують поняття «*освітні компетенції*» і визначають його як складні узагальнені способи діяльності, що їх опановує учень (студент) під час навчання. Ці компетенції потрібні не для всіх видів діяльності, а тільки для тих, що охоплюють основні освітні сфери й навчальні предмети. Результатом набуття компетенцій є компетентність [48; 53, с. 101–112; 85, с. 156; 65, с.20]. Такий підхід суперечить етимологічному значенню зазначеного терміну, проте, як доведено багатьма вченими, є досить плідним для вирішення завдань «компетентнісної» професійної підготовки майбутніх фахівців. Тож у нашому дослідженні будемо дотримуватися останньої з указаних позицій.

Усвідомлення поняття компетентності в контексті дослідження проблеми

формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД потребує обґрунтування поняття «***ключова компетенція/ компетентність»*** та аналітичного розгляду її видів.

Суть поняття «ключова компетентність» (за К. Крутієм [70, с. 2]) визначається як особисто-усвідомлена система знань, умінь, навичок, що увійшла в суб'єктний досвід і має особистісний сенс та універсальне значення, тобто може бути використана в різних видах діяльності в процесі вирішення різноманітних життєво значущих проблем.

За визначенням О. Пометун, ключова компетентність є об'єктивною категорією, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Тобто, якщо сфера життя, у якій людина відчуває себе компетентною (здатною ефективно функціонувати), є достатньо широкою, йдеться про «ключові» (життєві, надпредметні) компетентності, якщо ж компетентність поширюється на сферу в межах певної наукової дисципліни, то це «предметна компетентність» [65, с. 18, 67].

У світовій освітній практиці розглядаються різні види ключових компетентностей, які залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі тощо [196]. Критерії для вибору і класифікації ключових компетентностей різними авторами (педагогами, науковцями) окремих держав значно відрізняються. Так, науковці Австрії виокремлюють чотири види ключових компетентностей: предметну, особистісну, соціальну, методологічну; учені Німеччини ключовими визначили три компетентності: навчальну, соціальну й ціннісних орієнтацій; у Нідерландах до ключових компетентностей віднесено: здатність до самоосвіти, самовизначення й самовдосконалення, уміння розв'язувати проблеми, співпрацювати, знаходити творчі рішення, грати різні ролі, ефективно набувати нові здібності й інші; фінські вчені запропонували пізнавальну, соціальну, стратегічну, педагогічну й комунікативну ключові компетентності; у Бельгії науковці обрали ключовими соціальну, мотиваційну й комунікативну компетентності [213, с. 8; 157, с.198–199].

Розгорнутий перелік ключових освітнх компетенцій (компетентностей) запропонував А. Хуторський, зокрема це: 1) *ціннісно-смислова* – ціннісні орієнтації, здатність бачити й розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, уміти вибирати смислові установки, приймати рішення тощо; 2) *загальнокультурна* – обізнаність із особливостями національної та загальнолюдської культури, духовно-моральними основами життя людини, людства й окремих народів, культурологічними основами соціальних, суспільних явищ і традицій тощо; 3) *навчально-пізнавальна* – здатність до самостійної пізнавальної діяльності, до цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності, креативні навички ефективної діяльності (добування знань безпосередньо з реальності, володіння способами дії в нестандартних ситуаціях, евристичними методами вирішення проблем), здатність відрізняти факти від домислів тощо; 4) *інформаційна* – уміння за допомогою інформаційних технологій (електронної пошти, мобільного зв'язку, ЗМІ, Інтернету, телебачення, радіо тощо) самостійно віднаходити, відбирати, аналізувати потрібну інформацію, перетворювати її, зберігати, передавати тощо; 5) *комунікативна* – знання мов, способів взаємодії з людьми, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями в колективі, уміння представити себе, написати повідомлення, анкету, заяву, ставити питання, вести дискусії тощо; 6) *соціально-трудова* – володіння знаннями, досвідом та навичками соціальної активності й функціональної грамотності у сфері громадянсько-суспільної діяльності (виконання ролей громадянина, спостерігача, виборця тощо), у соціально-трудовій сфері (знання прав споживача, покупця клієнта, виробника тощо), у питаннях економіки й права, у сфері професійного самовизначення; 7) *особистісного самовдосконалення* – володіння способами фізичного, духовного, інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції і самопідтримки, способами діяльності у власних інтересах і можливостях, неперервне самопізнання, розвиток особистісних якостей, формування психологічної грамотності, культури мислення й поведінки [157, с. 199; 196].

Узагальнено, за висновком І. Єрмакова, навчальні програми різних країн світу виявляють переважну зорієнтованість на формування таких ключових компетентностей, як: соціальна (здатність до співпраці), навчання впродовж усього життя, комунікативна, політична, культурна, міжкультурна, естетична, фізична (здоров'я, спорт), екологічна, креативність як компетентність, медіа-компетентність, здатність використовувати знання на практиці та інші [42, с.180–181; 229, с.27].

Більшістю українських педагогів (за матеріалами дискусій в рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному») було визначено перелік із семи ключових компетентностей, зокрема: уміння вчитися, соціальна, загальнокультурна, здоров'язберігаюча, з інформаційних і комунікаційних технологій, громадянська, підприємницька [65, с. 86].

Утім наразі переважна більшість учених, педагогів у своїх дослідженнях відштовхується від затверджених Радою Європи п'яти ключових компетентностей як нормативного орієнтиру, що відповідає вимогам Болонського процесу, як-от: 1) *соціально-політична* – здатність брати на себе відповідальність, брати участь у колективних рішеннях, вирішувати конфлікти без насильства, підтримувати й покращувати демократичні інституції; 2) *полікультурна* – вияв толерантності, поваги до людей інших культур, мов і релігій, здатність жити в багатонаціональному суспільстві і сприймати різницю між людьми; 3) *комунікативна* – володіння усною й писемною комунікацією, володіння більш ніж однією мовою; 4) *інформаційної грамотності* – володіння інформаційними технологіями, розуміння мети їх застосування, здатність критично сприймати розповсюджувану інформацію; 5) *когнітивна* – готовність і здатність учитися впродовж усього активного життя, уміння самостійно здобувати нові знання й реалізувати свій особистісний потенціал [42, с. 210]. Рівень їх сформованості має стати показником якості освіти, загальним для всієї молоді (учнів, студентів) у всіх європейських країнах.

Згідно з концепцією нашого дослідження, вищенаведені ключові (надпредметні) компетентності (соціальна, культурна, інформаційна, мовна,

самоосвітня) мають бути акумульовані в КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Визначення суті КК майбутніх документознавців вимагає розкриття таких понять, як«комунікативна діяльність», «професійне спілкування», «комунікація».

Сутнісно-феноменологічний аналіз КК майбутніх фахівців із ДтаІД потребує, зокрема, пояснення поняття ***комунікативна діяльність***. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури (Л. Власов, О. Головаха, Ю. Жуков, М. Дороніна, А. Колова, Ф. Кузін, Н. Паніна, О. Рембач, О. Цуканова [18; 27; 43; 44; 37; 73; 133; 134] та інші) виокремлено різні підходи до розуміння суті комунікативної діяльності, що зумовлено складністю та неоднозначністю вказаного феномена.

Так, у розумінні В. Воронкової, А. Біліченка, В. Мельник, М. Ажажи, комунікативна діяльність представляє собою складну багатоканальну систему взаємодії людей певної професії, основними процесами якої є: 1) комунікативний, що забезпечує інформацією; 2) інтерактивний, що регулює взаємодію партнерів у спілкуванні; 3) перцептивний, що свідчить про взаємосприйняття, взаємооцінку та рефлексію один одного [24, с.75].

На думку Г. Хорошавіної, комунікативна діяльність – це усвідомлена, мотивована, психічно регульована предметна й цілеспрямована соціально регламентована активність соціального суб’єкта, що опосередковує усі його зв’язки з природним, соціокультурним оточенням [195, с. 62].

Ураховуючи наведені та інші підходи щодо визначення суті комунікативної діяльності, розглядатимемо її як активну, зумовлену потребами спільної діяльності взаємодію, спрямовану на встановлення й розвиток професійних контактів, виконання функціональних обов’язків, що передбачає вироблення ефективної стратегії взаємодії, обмін інформацією, адекватне сприйняття й розуміння поведінки партнерів зі спілкування.

У процесі дослідження дійшли висновку, що особливістю комунікативної діяльності фахівця з ДтаІД є те, що вона визначається не лише в термінах, що відображають процес діяльності – мотив, мета, планування, аналіз поточної інформації, прийняття рішень, перевірка результатів процесу комунікації, але і в

таких термінах, як відправник, одержувач, форма повідомлення, код, ситуація. Тож фахівців із ДтаІД логічно віднести до групи професій «людина–знакова система», адже вони працюють з документами, що є поєднанням різних знаків, цифр, кодів, формул, відображених різними мовами. Отже, слушно підкреслює О. Янишин, успіх професійно-комунікативної діяльності фахівців указаного профілю безпосередньо залежить від уміння успішно здійснювати комунікацію не тільки з присутньою поряд людиною (замовником, колегою тощо), але й з автором певного письмового повідомлення/документа, відстань до якого вимірюється не тільки в кілометрах, а іноді навіть у роках чи тисячоліттях [205, с.131]. У цьому полягає одна із особливостей КК фахівця з ДтаІД.

Із феноменом «комунікативна діяльність» тісно пов'язані поняття «професійне спілкування» і «комунікація».

Поняття «***професійне спілкування»*** учені О. Янишин і Л. Савенкова визначають як обмін інформацією, досвідом та організація взаємостосунків [205, с. 40; 137]; Г. Бабій – як обумовлений професійно значущими цілями процес встановлення та підтримання контакту, що враховує загальні закономірності спілкування, особливості ділового спілкування, а також знання мови професії [8, с. 236]; О. Абрамова – як особливий вид діяльності, що може здійснюватися тільки в процесі професійної діяльності, будучи завжди детермінованим не лише специфікою професійної діяльності, її цілями, задачами, але й психологічними властивостями його учасників [1]. На підставі вивчення наукових праць із досліджуваної проблеми, аналізу й узагальнення вищенаведених та інших визначень, *професійне спілкування* розглядаємо як активну, зумовлену потребами спільної діяльності взаємодію, спрямовану на встановлення й розвиток професійних контактів, виконання функціональних обов'язків.

Поняття ***«комунікація»*** учені (Н. Волкова, Г. Єлізарова, М. Каган, В. Крисько [20; 39; 54; 72; 71] та інші) розглядають як соціально зумовлений процес передачі та сприйняття інформації, що здійснюється через різні канали за допомогою вербальних і невербальних комунікативних засобів. Отже, тоді як професійне спілкування передбачає міжсуб'єктну взаємодію, у якій кожний

учасник діє над відпрацюванням спільного сенсу висловленої інформації і передбачає взаєморозуміння, взаємовплив, взаємодопомогу, комунікація є суто інформаційним процесом, у якому одержувач інформації сприймається лише як об'єкт активності її відправника.

Провідна педагогічна категорія нашого дослідження – ***комунікативна компетентність*** (згідно з вищерозглянутими визначеннями термінів) є ключовою (надпредметною) компетентністю.

Для з'ясування особливостей КК майбутніх фахівців із ДтаІД, окреслимо суть поняття КК та акцентуємо увагу на її значущості для фахівців, професія яких пов'язана з комунікативною діяльність, що потребує високого рівня комунікативних знань, умінь, навичок, особистісних якостей тощо. До них відносяться педагоги, психологи, лікарі, менеджери, а також фахівці з ДтаІД – секретарі, референти, інформаційні аналітики, координатори ділових проектів і презентацій, спеціалісти в галузі архівної, бібліотечної, музейної справи, керівні працівники місцевих органів влади та інші.

Слід зазначити, що КК узагалі є важливою й визначальною якістю для кожної людини у вирішенні всіх життєвих проблем і ситуацій, вона виступає основою багатьох інших компетентностей. Як наголошує К. Крутій, КК перебуває на найвищому щаблі в ієрархії всіх компетентностей особистості, поєднуючи в собі різноманіття їхніх видів (соціокультурну, інформаційну, лінгвістичну, когнітивну тощо) [70, с. 9].

Поняття КК особистості, як визначає Н. Климова, є педагогічною проблемою сьогодення, однією з найважливіших наукових категорій, і хоча наразі існує значна кількість досліджень, присвячених цій проблемі, учені постійно вказують на виняткову важливість і точність визначення цього терміну, оскільки представники різних галузей знань характеризують його по-різному, відповідно до мети й завдань власного дослідження [63, с. 9].

Проаналізуємо представлені різними авторами тлумачення поняття «*комунікативна компетентність»* для вироблення власного визначення цього феномену згідно з концепцією нашого дослідження.

У процесі наукового пошуку з'ясували, що в широкому сенсі КК учені (Г. Андреєва, В. Андрієвська, А. Болотова, А. Гуралюк, Л. Знікіна, Н. Клімова, І. Новгородцева, Т. Тихонова, О. Шломенко [5; 6; 12; 31; 52; 63; 108; 162; 200] та ін.) розглядають як інтегративне утворення, що включає широкий спектр комунікативних знань, ставлень, умінь, навичок, відповідних особистісних якостей та виявляється в готовності і здатності фахівця до комунікативної діяльності в різних професійних галузях і з представниками різних культур на основі партнерства, взаєморозуміння і співробітництва.

У контексті професійної підготовки майбутніх фахівців В. Андрієвська, Е. Драніщева, С. Тищенко визначаютьт суть КК як певний рівень сформованості особистісного й професійного досвіду взаємодії з оточуючими людьми, який потрібен індивіду, щоб у межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в професійному середовищі й суспільстві [96, с. 11].

На думку А. Гуралюк, КК – система психологічних знань про себе й інших, умінь і навичок спілкування, стратегій поведінки в соціальних ситуаціях, що дозволяє будувати міжособистісне спілкування відповідно до цілей і умов взаємодії [31].

Г. Андреєва розглядає КК як здатність до орієнтування в різних ситуаціях спілкування, заснованого на знаннях і чуттєвому досвіді індивіда, на здатності ефективно взаємодіяти завдяки розумінню себе та інших за умови постійної видозміни психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища [5, с. 73].

За підходом О. Леонтович, КК – це наявність комплексу вмінь, які дозволяють адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, співвідносити інтенції з передбачуваним вибором вербальних і невербальних засобів, утілювати в життя комунікативний намір і верифікувати результати комунікативного акту за допомогою зворотного зв'язку [75, с. 50]. Таке визначення КК уважаємо обмеженим, оскільки поза увагою залишаються такі важливі компетентнісні складові, як знання, досвід, особистісні якості.

І. Виноградова розглядає КК передусім як соціальну категорію, яка

визначає певний рівень набутого досвіду взаємодії з іншими людьми, що забезпечує особистості адекватне (у рамках своїх здібностей і соціального статусу) функціонування в суспільстві. КК є детермінованою насамперед змінами, що відбуваються в суспільстві, вимогами, які воно висуває до його членів [17, с. 7].

За Г. Трофімовою і В. Ядовим, КК – інтегративна здатність доцільної комунікативної взаємодії людей, кожного на своєму рівні навченості, вихованості, розвитку, на основі гуманістичних особистісних якостей (товариськості, щирості, такту, емпатії, рефлексії тощо), заснованих на гуманістичній ціннісній позиції та з урахуванням комунікативних здібностей співрозмовників [167, с. 19].

У системі різних компетентностей, як слушно зазначає Н. Климова, КК є індикатором, що дозволяє визначити здатність випускника до активної та ефективної участі в житті суспільства, готовність до подальшого особистого комунікативного розвитку, тобто КК – це здатність до здійснення комунікативної діяльності. На думку дослідниці, КК є самостійно реалізованою здатністю особистості ефективно взаємодіяти в різних соціальних групах, тому оволодівати нею можна й необхідно самостійно, знайшовши та випробувавши різні моделі поведінки в певній сфері та обравши з них ті, які найбільшою мірою відповідають власному стилю та вимогам [63, с. 6–8].

Поділяємо позицію вчених (А. Болотова, І. Бевзюк, Ю. Жуков, Л. Петровська, Н. Пижова, П. Растянников, Н. Сергієнко, Л. Ширяєва та ін.), які КК розглядають як інтегровану якість, котра характеризується: *здатністю й умінням особистості планувати й здійснювати ефективні комунікативні дії з використанням своїх внутрішніх і зовнішніх ресурсів; здатністю встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, сукупністю знань, умінь, навичок, що забезпечують ефективне спілкування; уміннями змінювати глибину й коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера по спілкуванню.* Формуючись в умовах безпосередньої взаємодії, КК є результатом досвіду спілкування між людьми [11, с. 24; 12; 45, с. 75–77; 131,

с. 45; 142].

Для уточнення суті КК майбутніх фахівців із ДтаІД слід урахувати вище наведені особливості їхньої професійно-комунікативної діяльності, а також з'ясувати структуру КК, яку розглядаємо як складно організоване внутрішньо взаємозалежне системне поєднання певних складників і компонентів, що відображають цілі, напрями, шляхи та результати її формування.

У процесі дослідження дійшли висновку, що в сучасній педагогічній науці одностайної думки вчених щодо структурування КК фахівця не існує. Це зумовлене, на нашу думку, тим, що різноманітність складу КК є невичерпною, у кожному конкретному випадку її структура має свою специфіку і залежить визначальною мірою від мети, завдань, напряму дослідження.

Тож проаналізуємо розроблені різними авторами моделі структури КК фахівців різного профілю та імплементуємо найбільш конструктивні підходи до структурування КК майбутнього фахівця із ДтаІД у авторському баченні.

Спираючись на дані А. Болотової і Ю. Жукова [12], передусім необхідно зазначити, що спочатку моделі КК створювалися під впливом лінгвістичних теорій мовної компетентності (у першу чергу, теорії Н. Хомського). Первісний варіант моделі містив у якості своїх компонентів мовну і соціальну компетентності. КК розглядалася як механізм прийняття рішень, що співвідносить задум повідомлення з комунікативною ситуацією й можливостями комунікатора. Пізніше модель КК включала три види компетентностей: мовну (забезпечує можливість комунікації), соціальну (контролює її допустимість), психофізичну (відповідає за її здійсненність). Сьогодні досліджувані моделі структури КК містять, крім перерахованих, також інформаційну, культурну, самоосвітню й інші компетентності.

Т. Андріанова, І. Зимня, Г. Ібрагімов Е. Ібрагімова, Ю. Татур та інші вчені вважаютть, що всі ключові компетентності, маючи інтегровану природу, містять обов'язкові *компоненти*, як-от: *позитивна мотивація* (готовність до виявлення компетентності); *ціннісно-смислові уявлення* (відношення до змісту й результату діяльності); *когнітивний компонент* (знання, на яких ґрунтується вибір способу

здійснення відповідної діяльності); *поведінковий компонент* (уміння, навички успішного здійснення необхідних дій на основі наявних знань); *емоційно-вольова саморегуляція* [53, с.105; 50, с. 34–42; 65, с. 20; 160, с. 20–26].

К. Гончарова пропонує структуру КК майбутнього спеціаліста у складі таких компонентів, як: 1) *індивідуально-особистісний* – містить психофізіологічні особливості індивіда (пам'ять, мислення, мовлення) та психологічні (темперамент, акцентуації характеру, тип людини – екстраверт/інтраверт); 2) *загальнокультурний* – об'єктивується в моральних якостях, ціннісних орієнтаціях, світогляді, особливостях менталітету, ерудиції особистості; 3) *знаннєвий* – становить сукупність уявлень про комунікативний процес в цілому, його основні закономірності, принципи й правила ефективної взаємодії, а також знання структури, функцій, видів, типів, закономірностей спілкування та основних комунікативних моделей і особливостей ефективного спілкування в ситуації конфлікту; 4) *поведінковий* – актуалізується в діяльнісному аспекті КК і містить наступну систему складників: усне й письмове мовлення, невербальна комунікація, міжособистісне сприйняття, управління комунікативним процесом; 5) *мотиваційно-рефлексивний* – включає: внутрішні й зовнішні передумови, що сприяють ефективному оволодінню КК студента, уміння аналізувати ситуацію й дії партнерів, власне цілепокладання, адекватну самооцінку в професійно-комунікативній взаємодії [28].

Як підкреслює Т. Єрмаков, головним питанням формування КК є знання рідної мови; її вивчення вважається в усіх країнах головною компетентністю. Основу окресленої ним КК становлять вміння адекватно сприймати діалог і монолог, користуватися різними видами читання, свідомо ставитися до вибору, що читати, критично оцінювати сприйнятий текст, вести діалог з додержанням вимог мовленнєвого етикету в різних життєвих ситуаціях, створювати усні монологічні висловлювання й письмові тексти різних стилів, типів, жанрів, обстоювати власну думку, знаходити взаєморозуміння під час розгляду суперечливих питань [42, с. 165, 177–178]. Отже, Т. Єрмаков розглядає КК особистості насамперед як її мовно-комунікативні знання, уміння, відповідні

особистісні якості, також передбачає культурний, соціальний, інформаційний, самоосвітній напрями їх набуття.

Повною мірою погоджуємося з О. Кравченко-Дзондзою, що КК є однією з основних базових компетентностей сучасного студента – майбутнього фахівця, що містить такі складові, як: 1) *лінгвістична* (мовна); 2) *соціолінгвістична* (уміння використовувати мовний матеріал відповідно до контексту); 3) *соціокультурна* (уміння користуватися знаннями історії, культури, традицій і звичаїв країни, мова якої вивчається); 4) *дискурсивна* (уміння організувати мовлення, підтримати розмову, слухати співрозмовника, враховувати його точку зору); 5) *стратегічна* (уміння ставити завдання, досягати мети, встановлювати контакт зі співрозмовником), 6) *соціальна* (уміння поставити себе на місце іншого й здатність упоратися із ситуацією) [68].

Отже, розглянута структура КК студента ЗВО переважно включає мовний, соціальний, культурний аспекти, набуття відповідних знань, умінь, навичок, розвиток індивідуально-психологічних якостей і рефлексії. Як показує аналіз наведених підходів до структурування КК майбутніх спеціалістів, формування знаннєвого, загальнокультурного, поведінкового її компонентів відбувається відповідно в культурному, мовному, соціальному напрямах. У контексті індивідуально-особистісного, мотиваційно-рефлексивного і загальнокультурного компонентів відображено розвиток у них особистісних якостей (інтелекту, мислення, моральних рис характеру, ставлень, рефлексії тощо).

Науковці Л. Пашко, Н. Ларіна, О. Руденко окреслюють КК сучасного фахівця як багатокомпонентне явище, що складається із сукупності *знань*, *умінь*, *якостей*, необхідних для міжособистісної, міжкультурної ділової комунікації, зокрема це: 1) знання системи прийомів і засобів усного й письмового передавання інформації, розвиток способів мислення, що визначає власну поведінку тощо; 2) уміння застосовувати знання в спілкуванні: вибір доцільного стилю вербальної й невербальної поведінки тощо; 3) особистісні поведінкові якості, що включають: емпатію (здатність розуміти людей, їхні почуття, світогляд, уявляти себе на їхньому місці тощо), гнучкість (уміння

використовувати варіативні комунікативні стратегії й тактики, коригувати свою поведінку відповідно до соціокультурної ситуації тощо), толерантність (здатність неагресивно сприймати інші думки, що відрізняються від власних тощо) [114, с. 21–22, 26].

Також КК характеризується компетентностями: 1) *мовною* – знання мовного коду, володіння всіма рівнями мови, стилістикою, необхідним запасом слів тощо; 2) *культурною* – орієнтування в базових елементах культури, ціннісних установках, звичаях, стереотипах, володіння усталеними стратегіями й тактиками професійно-комунікативної діяльності; 3) *прагматичною* – уміння користуватися правилами спілкування, законами рольової комунікації, проектувати ситуації комунікації, обирати стилістику спілкування, вирішувати конфліктні ситуації; 4) *предметною* – розуміння онтології зовнішнього й внутрішнього світу та способів їх категоризації в рамках лінгвосоціокультурної ситуації спілкування; 5) *стратегічною* – уміння обирати ефективну стратегію й тактику комунікативних дій, залежно від мети й ситуації комунікації; 6) *ілокутивною* – здатність реалізувати комунікативні наміри, використовуючи вербальні й невербальні комунікативні засоби; 7) *представницько-комунікативною* – володіння вербальними, невербальними, поведінковими та іншими технологіями у взаємодії з іншими організаціями, громадськістю тощо [114, с.26].

Отже, можна констатувати, що набуття комунікативних знань, умінь, якостей спеціалістами зазначеної сфери діяльності здійснюється переважно за культурним, мовним, соціальним, інформаційним напрямами, передбаченими формуванням мовної, культурної, прагматичної, предметної, стратегічної, ілокутивної, представницько-комунікативної компетентностей у складі КК.

За визначенням І. Гуменної, КК майбутнього фахівця є інтегрованою якістю, сукупністю когнітивних, емоційних, поведінкових характеристик особистості, що базується на вміннях спілкуватися. До структурних елементів КК майбутнього фахівця дослідниця відносить: 1) професійні знання й досконале оволодіння понятійно-категоріальним апаратом професійної сфери та

відповідною системою термінів; 2) уміле професійне використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця, часу, обставин взаємовідносин і статусно-рольових характеристик партнера (партнерів); 3) знання етикетних мовних формул і вміння ними користуватися в професійному спілкуванні; 4) уміння знаходити, вибирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію профільного спрямування; 5) володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність миттєвої відповідної реакції на повідомлення чи інформацію, що знаходиться в контексті попередніх повідомлень; 6) володіння основами риторичних знань і вмінь; 7) уміння оцінювати комунікативну ситуацію швидко й на високому професіональному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії. Найважливішими показниками сформованості КК є високо розвинені особистісні якості: комунікативність, презентабельність, гнучкість спілкування, емпатія, толерантність, рефлексія, уміння вислухати, тактовність тощо [30, с. 44; 123, с. 230].

Р. Загнибіда у складі КК майбутнього фахівця виокремила компетентності: 1) у сфері самостійної пізнавальної діяльності, підґрунтям якої є засвоєння способів придбання знань з різних джерел інформації; 2) у сфері громадсько-суспільної діяльності (виконання ролі громадянина, виборця, споживача тощо); 3) у сфері соціально-трудової діяльності (уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах та етиці взаємостосунків, навички самоорганізації тощо); 4) у побутовій сфері (аспекти власного здоров’я, сімейного благополуччя та інші); 5) у сфері культурної діяльності з організації часу (вибір шляхів та способів використання вільного часу, що культурно та духовно збагачують особистість) [46, с. 55–58]. Отже, у підході Р. Загнибіди структура КК майбутнього фахівця включає компетентності, розподілені за сферами функціонування: компетентності у сфері інформаційної і самоосвітньої діяльності, а також компетентності, що охоплюють соціальнупобутову й культурну сфери.

У дослідженні Н. Назаренко, присвяченому формуванню КК майбутніх

документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, запропоновано структуру КК, що містить компоненти: 1) *когнітивний* – усвідомлення потреби формування КК, розуміння її необхідності для повсякденного життя й навчально-професійної діяльності; 2) *емоційно-оцінний* – узагальнені оцінки фактів, ситуацій, явищ; розуміння спрямованості знань та готовності застосовувати їх у взаємодії; 3) *поведінковий* – уміння відстоювати й обґрунтовувати власну позицію, критично мислити, здійснювати самовиховання, а також складові: *знання* – загальні, фахові та знання про способи мислення; *уміння* – добирати, аналізувати та узагальнювати інформацію, оперувати знаннями чинного законодавства України, працювати зі ЗМІ, володіти засобами й прийомами мовленнєвого контакту, правилами усного й письмового мовлення на ситуативно-варіативному рівні, методиками дослідження й вирішення конфліктів, комунікативною культурою, засобами впливу на аудиторію, прийомами формування іміджу; *особистісні якості* – загальнолюдські, професійні якості та ціннісні ставлення [102, с. 89, 91, 93, 173].

До структури КК майбутнього фахівця Н. Сушик включає компетентності, що виявляються: 1) у здійсненні перцептивного, комунікативного та інтерактивного аспектів професійного спілкування; 2) у реалізації суб’єкт-суб’єктної взаємодії з партнерами спілкування; 3) у розв’язанні продуктивних і репродуктивних завдань спілкування; 4) у реалізації як поведінкового, операційно-інструментального, так і особистісного рівнів спілкування [158].

Структура КК майбутнього фахівця, за Н. Сушик, містить такі компоненти: *когнітивний* – система знань про суть, структуру, функції та особливості професійного спілкування, знання про стилі спілкування, творче мислення; *емоційний* – гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в міжособистісні, діалогічні взаємини, розвинуті емпатія та рефлексія, високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями, інтерес до власного внутрішнього світу, позитивна Я-концепція, адекватні вимогам професійної діяльності психоемоційні стани; *поведінковий* – загальні та специфічні комунікативні вміння, які

дозволяють успішно встановлювати контакт з іншою людиною, адекватно пізнавати її внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з нею, застосовувати конструктивні стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях, перцептивно-рефлексивні вміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера зі спілкування та розуміння самого себе. Як бачимо, запропонована Н. Сушик структура КК майбутнього фахівця містить у своєму складі компетентності, що виявляються в різних аспектах спілкування, та компоненти – когнітивний, емоційний, поведінковий, які передбачають формування комунікативних знань, умінь, навичок, якостей переважно в соціальному й мовному напрямах.

Запропонована Т. Непомнящою структура КК майбутнього фахівця містить компоненти, зокрема: 1) *когнітивний*, що включає систему знань про специфіку професійного спілкування, його мету, функції, засоби, особливості, знання етикету професійного спілкування; 2) *ціннісно-цільовий* – включає позицію й спрямованість щодо взаємодії (співпраці), позитивні установки на професійну взаємодію задля самореалізації й досягнення спільних цілей; 3) *особистісно-емоційний* – включає особистісні якості, необхідні для здійснення ефективної професійної комунікації (доброзичливість, толерантність, емпатійність, рефлексивність, інтелігентність, товариськість, контактність, лідерство) і для підтримки професійних стосунків (дисциплінованість, активність, організованість тощо); 4) *операційно-діяльнісний* – включає використання професійної термінології в усному й писемному мовленні, володіння (вербальними й невербальними) засобами професійної комунікації, технічними засобами комунікації, досвідом подолання конфліктів, відстоювання своєї позиції тощо [107, с. 53–56].

Отже, аналізуючи й узагальнюючи наведені (та інші) моделі структури КК майбутніх фахівців різного профілю, відзначимо, що їхній склад (структурні компоненти, компетентності й інші складники, які по-різному систематизовані, мають різні трактування однакових понять і навпаки) в основному містить когнітивний, ціннісно-цільовий, діяльнісний, індивідуально-психологічний,

рефлексивний компоненти, які переважно формуються за культурним, соціальним, інформаційним, мовним, самоосвітнім напрямами їх набуття. Це зумовлює усвідомлення змісту (внутрішньої основи) КП майбутніх фахівців як сукупності культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього її складників, що, по суті, є компетентностями, визначеними Радою Європи ключовими (див. вище).

Згідно з ідеями вчених та власного досвіду педагогічної роботи, важливо підкреслити, що у змісті будь-якої компетентності практично завжди присутня її комунікативна складова як невід'ємний і значущий ресурс організації й здійснення комунікативної діяльності. Більше того, до таких компетентностей, як мовна, соціальна, інформаційна, культурна, самоосвітня, комунікативні складові входять на правах основних утворювальних, тобто у якості метакомпетентностей. Інакше кажучи, КК, з одного боку, має розглядатися як частина культурної, соціальної, інформаційної, мовної, самоосвітньої компетентностей, а з іншого – перераховані компетентності входять у комунікативну як її складники. З огляду на наведені міркування, є підстави вважати КК наскрізною «ядерною» компетентністю (А. Болотова і Ю. Жуков), що не тільки входить у всі визначені різновиди компетентностей як їх комунікативний складник, але й зв'язує їх у цілісну систему – інтегрований об'єкт [12].

На підставі сказаного представимо КК як інтегрований об'єкт у сукупності комунікативних складових культурної, соціальної, інформаційної, мовної, самоосвітньої компетентностей у графічному зображенні (рис. 2.1).

Рис. 2.1. КК як інтегрований об'єкт у сукупності комунікативних складових культурної, соціальної, інформаційної, мовної, самоосвітньої компетентностей

Зображена система взаємовідношення компетентностей дає уявлення про зміст КК майбутнього фахівця як цілісну систему, утворену об'єднанням взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів – комунікативних складових зазначених компетентностей і дозволяє розробити відповідну структуру КК майбутнього фахівця із ДтаІД.

Отже, розроблена (на основі вивчення й аналізу структур КК майбутніх фахівців різного профілю, власного досвіду викладацької діяльності) структура КК майбутнього фахівця з ДтаІД відображає внутрішню її основу як інтегровану якість, що об'єднує в собі компоненти (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-самотворчий, оцінно-рефлексивний), опанування кожним із яких відбувається в процесі комунікативної підготовки (КП), яка містить складники: культурний (далі КСКП), соціальний (далі ССКП), інформаційний (далі ІСКП), мовний (далі МСКП), самоосвітній (далі СОСКП). Виокремлені складники КП майбутніх фахівців із ДтаІД знаходяться у тісному взаємозв'язку, що відбито на на рис. 2.2.

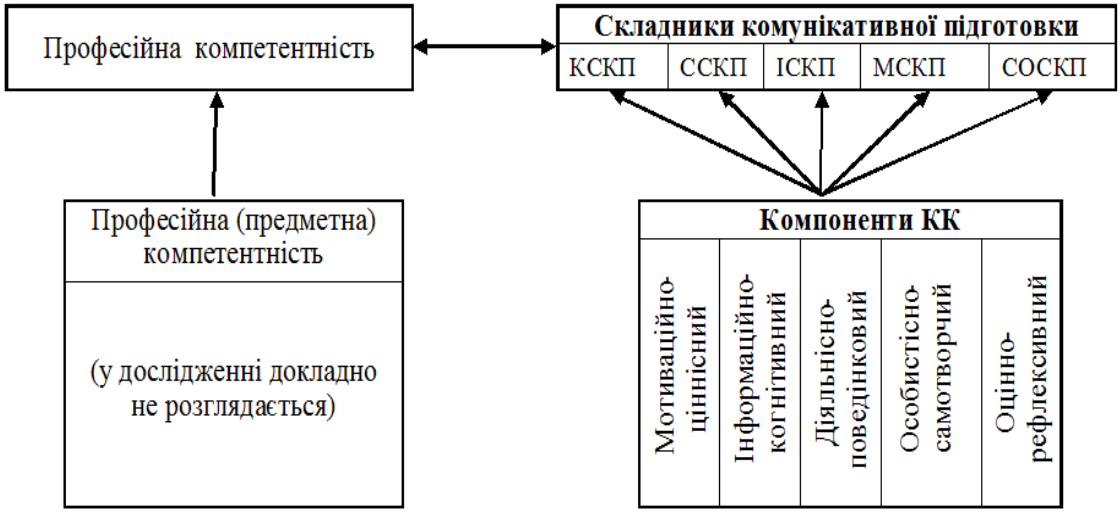

Рис. 2.2. Структура КК та КП майбутніх фахівців із ДтаІД

У вищенаведеній структурі відображено також взаємозв'язок комунікативної й професійної компетентностей, які, впливаючи одна на одну, є взаємозалежними елементами системи професійної підготовки КК майбутніх

фахівців із ДтаІД. Тож формування КК, здійснюване одночасно з формуванням професійної компетентності майбутніх документознавців, суттєво сприяє розвитку в них здатності до ефективного професійного спілкування в майбутній професійній діяльності.

Отже, з урахуванням поглядів учених щодо суті й структури КК, а також специфіки професійної діяльності фахівця із ДтаІД ***комунікативну компетентність*** фахівця такого профілю визначено як *інтегративне утворення, що, характеризуючись розгалуженою системою знань, ставлень, умінь, здібностей тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників, дозволяє фахівцю здійснювати своєчасні й адекватні комунікативні дії в різних ситуаціях професійної взаємодії на основі партнерства, взаєморозуміння і співробітництва, гарантуючи ефективне розв'язання поліфункціональних завдань документно-інформаційної діяльності.*

На підставі науково-педагогічної літератури [9; 41; 38; 87; 95; 65; 113; 148; 116; 149; 168; 198], власного досвіду практичної роботи структуру КК майбутнього фахівця з ДтаІД визначили як сукупність мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного компонентів, оволодіння кожним із яких здійснюється в контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного і самоосвітнього складників КП. Зміст зазначених складників і компонентів буде розкрито в наступному підрозділі.

2.3. Зміст комунікативної підготовки та структурних компонентів комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності

Розкриємо зміст культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників комунікативної підготовки (КП) майбутніх фахівців із ДтаІД.

Культурний складник КП (КСКП) ґрунтується на гуманістичному світогляді й широких знаннях про загальнолюдські культурні цінності й національні пріоритети. Питання культури, культурологічного підходу в освіті досить широко досліджено в працях відомих вітчизняних і зарубіжних учених (С. Абрамович, С. Амеліна, В. Гребенникова, С. Вольхін, А. Конверський, О. Леонтович, Н. Мойсеюк, Н. Нікітіна, О. Павленко, Н. Саєнко, М. Тілло, С. Толстікова, М. Чікарькова [2; 4; 29; 22; 74; 75; 98; 113; 139] та ін.).

Як підкреслює Н. Мойсеюк, від рівня засвоєння культури залежить розвиток усіх сторін особистості в гармонії із загальнолюдською культурою [98, с. 108]. Сформований культурний складник КП майбутніх фахівців – це насамперед глибокі ґрунтовні знання й чітке розуміння духовних, інтелектуальних, емоційних рис народу, системи його цінностей, традицій, вірувань, основних правил і способу життя, а також закономірностей і особливостей соціального, економічного, мистецького розвитку суспільства [74, с. 107–108]. Реалізуючи свої важливі функції (комунікативно-інтеграційну, інформативну, творчу, гуманістичну, аксіологічну й інші), культура активізує й мотивує діяльність студентів, спонукаючи їх до засвоєння в межах культури комунікативних знань, умінь, якостей і перетворення їх в «особистий сенс» – сформованість КК [98, с. 108–109].

З огляду на вищезазначене, у процесі формування КК майбутніх фахівців з ДтаІД необхідно широко долучати до національних і загальнолюдських цінностей культури, засвоєння знання про духовно-культурні надбання людства, ідеали емоційно-вольового й морально-естетичногорозвитку особистості, звичаї, норми й способи життя, оволодівати властивими для суспільства і його культури навичками комунікативної діяльності й поведінки, опановуючи професійно-культурними, національно-культурними, міжкультурними, духовно-культурними компетенціями [178, с. 202]. Розкриємо їх зміст.

Важливим напрямом формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД є оволодіння ними *професійно-культурними компетенціями*, зміст яких складають: знання культури й етики професійного спілкування та відповідних

умінь і навичок їх практичного застосування в професійній взаємодії і співпраці; ціннісне ставлення до культури праці; інтелектуальні, емоційно-вольові якості та усвідомлення морально-культурних норм і правил, що регулюють поведінку і взаємини людей у професійно-комунікативній діяльності; спонукання студентів до комунікативної самоосвіти й саморозвитку, до безперервного самовдосконалення професійно-комунікативної культури впродовж усього трудового життя;

У процесі дослідження дійшли висновку, що в процесі формування КК майбутні фахівці з ДтаІД мають оволодіти *національно-культурними компетенціями*, зміст яких складає сукупність національних цінностей, вірувань, закономірностей, звичаїв, правил, норм поведінки, котрими керується більшість людей, усвідомлюючи власну належність до свого народу, країни, до загальнонаціональної мови, національних традицій тощо [113, с. 74–75].

Опанування майбутніми документознавцями національно-культурними компетенціями зумовлює успішність їх соціалізації в суспільстві, що характеризується рівнем розвитку й підняття їхньої свідомості, знань, ставлень, спрямувань до культурно-національних цінностей. Засвоєні цінності національної культури й сформовані на їх основі стійкі індивідуальні системи ціннісних орієнтацій детермінуватимуть комунікативну діяльність і поведінку майбутніх фахівців.

Цінності культури стають об’єктом потреб студентів, набувають спонукальної сили мотиву діяльності, допомагають їм формулювати цілі власної діяльності, знаходити ефективні засоби їх реалізації, способів культурно-комунікативної діяльності, уміння й навички застосовувати їх на практиці, розвивати культуро-відповідні комунікативно-значущі індивідуально-психологічні якості, рефлексивні здібності тощо. Національно-культурний аспект формування КК спрямований на вдосконалення рідної мови, вивчення національної історії, етнографічного, фольклорного, літературного, географічного краєзнавства, народних традицій, звичаїв, обрядів, мистецтва тощо [115, с. 48].

Міжкультурні компетенції характеризуються здатністю й умінням жити в багатокультурному суспільстві, знанням іноземних мов. Спираючись на знання загальнолюдських комунікативних цінностей, норм і правил культури й етики спілкування й поведінки, майбутній фахівець із ДтаІД в змозі досягати успіхів у професійно-діловій і особистісній взаємодії з представниками інших культур. Також майбутнім документознавцям важливо набувати знання культури представників інших народів, що сприятиме, як підкреслюють Г. Ібрагімов і Е. Ібрагімова, розширенню їхнього кругозору, інтелектуально-емоційному розвитку, здатності до поваги й взаєморозуміння, толерантності, емпатії, правильного сприйняття відмінностей людей інших культур, мов і релігій, умінню з ними жити, взаємодіяти, співпрацювати [53, с. 117; 178, с. 203–204].

Духовно-культурні компетенції визначаються спрямованістю майбутніх фахівців із ДтаІД на пізнання, осмислення й актуалізацію національних і загальнолюдських духовно-культурних цінностей. В історії культури зберігаються найвищі духовні цінності – ідеали, норми й правила культури спілкування й поведінки, які існують тисячоліттями і, втілюючи досвід багатьох поколінь, відповідають і слугують потребам людини, захищають її права на життя, освіту, працю тощо. Розвиток духовності майбутніх фахівців має відбуватися в умовах стабільних культурних традицій, сприяння розвитку комунікативно-значущих інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних якостей, підтримки й допомоги особистості пізнати саму себе. Адже, як слушно зазначають С. Абрамович і М. Тілло, чим менше людина культурна, тим більшу владу над нею мають емоції, тим більше тяжіє вона до «самовиразу», нав’язування себе іншим, і, навпаки, чим людина культурніша й морально досконаліша, тим більше уваги вона приділяє тому, щоб когось не образити, не порушити чиїхось інтересів. Спочатку культурна людина думає про того, хто поруч, а потім уже про себе. Виживає в умовах цивілізації все ж таки не той, хто починає в стані афекту нищити все навколо себе, а той, хто вміє подолати гнів, невдоволення, агресивні бажання [2, с. 69].

Підсумовуючи, відзначимо, що культурний складник КП відіграє важливу

роль у формуванні КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Важливо для формування КК в майбутніх документознавців під час професійної підготовки створити такі культуро-комунікативні умови організації освітнього процесу, за яких вони зможуть максимально реалізувати весь свій духовно-творчий потенціал, стати висококультурними особистостями [173].

Такожважливу роль у формуванні КК майбутніх фахівців із ДтаІД відіграє **соціальний складник комунікативної підготовки (*ССКП*)**. Вивченню соціального аспекту підготовки майбутніх фахівців, у тому числі формування в них КК, присвятили свої праці відомі вітчизняні й зарубіжні вчені такі, як Г. Андреєва, О. Вишняк, В. Городяненко, Т. Єрмаков, Ю. Жуков, І. Зимня, В. Кашинцева, О. Куценко, О. Леонтьєв, А. Маркова, І. Мартинюк, Л. Петровська, В. Погрібна, О. Пометун, В. Пилипенко, Д. Равен, П. Растянников, Л. Сохань, А. Хуторський, П. Якобсон [5; 147; 146; 42; 45; 49; 51; 59; 77; 76; 89; 121; 123; 65; 132; 196; 204] та багато інших.

Соціальну спрямованість модернізації української системи освіти декларують сьогодні різні законодавчі й нормативні державні документи, зокрема: Закон України «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст., Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 роки й інші [127; 104, с. 243–270; 105; 67]. Сприяючи зростанню соціальної ролі й соціалізації майбутніх випускників у суспільстві, вони передбачають, у контексті досліджуваної проблеми, перегляд позицій соціальної підготовки майбутніх фахівців: забезпечення соціальної орієнтованості формування КК майбутніх фахівців, створення умов організації освітнього процесу на основі узгодженості інтересів, захищеності соціальних прав і потреб тих, хто навчається [15, с. 82–83; 104; 127].

У змісті ССКП майбутніх фахівців із ДтаІД нами виокремлено формування соціально-трудових, соціально-економічних, соціально-правових, соціально-політичних компетенцій.

Соціально-трудові компетенції ССКП передбачають сформованість у

майбутніх фахівців із ДтаІД: усвідомлення значущості КК для майбутньої трудової діяльності та ролі трудової діяльності у формуванні КК, сприйняття ними праці як умови й засобу його самовдосконалення; формування ціннісно-цільових установок на досягнення високого рівня сформованості КК як професійної якості конкурентноздатного фахівця з ДтаІД; наявність цілей на майбутнє – набуття навичок і здатності до безперервної комунікативної самоосвіти й самовдосконалення КК упродовж усієї трудової діяльності (Ю. Пачковський [147, с. 259]). Соціально-трудові концепції КК є постійно затребуваним і водночас набувається у процесі навчальної, професійно-практичної, позааудиторної та інших видів комунікативної діяльності. Навчаючись і працюючи, створюючи духовні чи матеріальні блага, майбутній фахівець, на думку В. Городяненко, повинен формуватися як соціально-комунікативна особистість, удосконалювати й розвивати свої соціально-значущі професійно-комунікативні здібності і якості – ініціативність, відповідальність, дисциплінованість, безконфліктність, уміння працювати в команді, налагоджувати ефективні взаємини, вирішувати складні питання, розв’язувати нестандартні проблеми тощо [146, с. 269–277].

Соціально-економічні компетенції ССКП майбутніх фахівців із ДтаІД передбачають: оволодіння студентами знаннями про соціально-економічні структури держави й механізми їх розвитку та відповідно до них уміннями планувати особисті соціально-економічні цілі; формування в майбутніх фахівців відповідних інтересів, потреб, поглядів, що раціонально регулюють їхні взаємостосунки й поведінку; усвідомлення майбутніми фахівцями об’єктивних особливостей комунікації у сфері економіки й готовність до вияву індивідуальності, здатності до самореалізації професійно-комунікативної діяльності в нових соціально-економічних умовах; формування в них зацікавленості до підприємництва як особливого виду економічної діяльності; розвиток відповідних, важливих комунікативних якостей, таких як організаторські й управлінські здібності, здатність до співпраці й конструктивної взаємодії, самостійність, самодостатність, наполегливість, відповідальність,

здатність до ризику й невизначеності, творча активність, новаторство, раціональність тощо [146, с. 252–257, 264–267].

Соціально-правові компетенції, на формування яких спрямований ССКП, передбачають: набуття й розвиток майбутніми документознавцями правових знань та індивідуально-правової свідомості (знань державного законодавства, власних прав і обов'язків, системи правових норм та їх ролі в суспільстві й механізми реалізації в спілкуванні й поведінці особистості); формування правових орієнтацій, переконань, умінь та навичок з метою дотримання своїх прав і обов'язків громадянина під час здійснення професійно-комунікативної діяльності, коригування комунікативної взаємодії, поведінки, правового мислення, ставлень, емоцій, почуттів тощо [146, с. 293, 304].

Формування соціально-політичних компетенцій передбачає: розвиток у майбутніх фахівців суспільно-політичної свідомості, урахування в професійно-комунікативній діяльності демократичних і політичних процесів і подій в Україні та інших країнах світу; формування позитивних орієнтацій на демократичні, суспільно-політичні цінності з метою вироблення вмінь і навичок компетентної професійної комунікації; розвиток здатності прогнозувати соціально-політичні зміни й перетворення, виявляти активну й справедливу громадянську позицію щодо політичних реалій [60; 146, с. 312, 318].

Успішність формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД значною мірою залежить від реалізації ***інформаційного складника (ІСКП)***, якийпов'язаний із пошуком, сприйняттям, опрацюванням інформації, її ефективним використанням в навчальній, професійно-практичній та інших напрямах професійно-комунікативної підготовки.

Залежно від цілі використання, суть поняття «інформація» може визначатися як: універсальна субстанція, що пронизує всі сфери людської діяльності, слугує провідником знань та думок, інструментом спілкування, взаєморозуміння та співробітництва, утвердження стереотипів мислення та поведінки (ЮНЕСКО); документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому

природному середовищі (Закон України «Про інформацію»); результат інтелектуальної (аналітко-синтетичної, евристичної) діяльності щодо подання відомостей, повідомлень тощо; нові знання, що отримує суб'єкт у результаті сприйняття й переробки певних відомостей тощо [14, с. 15].

Сьогодні ми живемо в інформаційному суспільстві, де велика кількість працівників займається збиранням, відображенням, вивченням, накопиченням, дослідженням, створенням, збереженням і поширенням інформації, особливо її вищої форми – знань. Завдяки сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям, що забезпечують високу швидкість пошуку й обробки інформації та доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування, інформація стала економічним ресурсом, елементом ринкового механізму, фактором конкурентної боротьби, суспільною і особистісною цінністю. Відповідно до умов швидкого розвитку інформаційних можливостей, перед освітою постало важливе завдання – підготовка майбутніх фахівців до активної і плідної діяльності в інформаційному суспільстві, формування в них інформаційно-комунікативних знань, умінь, здібностей тощо [14, с. 16; 225, с.121].

Науковим дослідженням розвитку інформатизації освіти, проблемам формування інформаційної компетентності/компетенцій, інформаційної культури тощо велику увагу приділили учені, педагоги І. Баштанар, В. Варенко, А. Гуралюк, А. Гусак, І. Демешко, В. Демченко, М. Жалдак, С. Зайцева, С. Калмикова, С. Каракозов, А. Клєба, С. Лісіна, Н. Лосєва, О. Матвієнко, В. Морозов, А. Пелещишин, А. Ткачов [10; 14; 31; 33; 34; 35; 40; 47; 55; 56; 62; 80; 92; 100; 118; 164; 225] та інші. Як відзначає М. Жалдак, інформаційну компетентність майбутніх фахівців необхідно розглядати як інтегрований показник рівня їхньої досконалості в інформаційній сфері діяльності [40, с. 363]. За визначенням С. Калмикової, інформаційна компетентність – це знання й уміння самостійного пошуку, аналізу й відбору необхідної інформації, а також навички її організації, перетворення, збереження й передавання [55, с. 12].

Необхідність опанування інформаційною компетентністю майбутніми фахівцями з ДтаІД у межах ІСКП відображена у вимогах до рівня професійної їх

підготовки. Відповідно до системи Стандартів вищої освіти України, встановлених ОКХ галузевих кваліфікаційних вимог, студенти повинні набути базові знання в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій: уміти використовувати різні види пошуку й здійснювати інформаційний моніторинг на базі ресурсів Інтернету, створювати бази даних і працювати з ними, розміщувати інформаційні матеріали на Web-сайтах, використовувати сервіси Інтернету (WWW, E-mail), Skipe, Viber, готувати інформаційну продукцію в електронній формі, надавати інформаційні послуги тощо [148; 25].

Водночас ІСКП майбутніх фахівців із ДтаІД передбачає формування в них: знань, умінь, навичок інформаційно-комунікативних способів пізнання, здатності критично оцінювати інформацію про об'єкти і явища дійсності, про факти й події, що відбуваються в реаліях буття, прогнозувати їх розвиток, ураховуючи як типові параметри, так і нестандартні ситуації, суб'єктивні випадкові впливи, протиборства інтересів, втручання соціальних технологій тощо; здібностей адаптуватися до зростаючих потоків інформації, залежно від ситуації обирати найбільш відповідні інформаційні засоби та канали комунікацій; умінь створювати власний інформаційний продукт: відбирати, оцінювати й систематизувати інформацію щодо конкретного питання, розтлумачувати її та логічно й продумано викладати в усній чи письмовій формах [14, с. 11, 17–18].

Мовний складник комунікативної підготовки (***МСКП)***у формуванніКК майбутніх фахівців із ДтаІД займає одне з першорядних місць. Питання мовної підготовки майбутніх фахівців, комунікативної лінгвістики, риторики, етики ділового спілкування, культури фахової мови й мовлення широко висвітлено в працях вітчизняних і закордонних учених (Ф. Бацевич, О. Горошкіна, С. Дорошенко, І. Зимня, С. Караман, О. Караман, В. Кашинцева, Л. Мацько, А. Мурашова, О. Олійник, Л. Петровська, О. Піскунова, В. Русецький, О. Семенюк, А. Токарська, Ф. Хміль, С. Шевчук, І. Ющук [9; 57; 130; 38; 50; 49; 57; 59; 95; 101; 110; 121; 122; 141; 166; 194; 199; 203] та інші).

За висновками В. Кашинцевої, термін комунікативна компетенція/компетентність був використаний Н. Хомським у другій половині

XX століття і спочатку означав мовну компетенцію, яка складалася зі здібностей індивіда: розуміти й створювати необмежену кількість речень, побудованих за структурними схемами; виявляти формальну схожість чи різницю близьких за змістом висловлювань. Тож мовний складник спочатку був майже єдиним, що був спрямований на формування КК.

Згодом із лінгвістики означений термін був перенесений у соціолінгвістику й методику вивчення іноземної мови та усвідомлювався як мовленнєва здібність особистості. Комунікативна компетенція розглядалася як здібність суб'єкта навчання адекватно спілкуватися в конкретних комунікативних ситуаціях і вміння організувати комунікативну діяльність із урахуванням соціокультурних норм поведінки і комунікативної доцільності висловлювання.

У міру того, як змінювалися соціальні запити держав, характер економічних, політичних і міжнародних зв'язків та соціокультурна ситуація в цілому, термін комунікативна компетентність зазнав переосмислення й значно розширив свій зміст [59]. Сьогодні більшість дослідників розглядають КК як багатокомпонентний інтегрований феномен, проте одним із найголовніших у її змісті залишається мовний складник.

Головним завданням мовного складника КП є забезпечення мовно-комунікативної підготовки студентів, що є однією з визначальних передумов досягнення успіху в професійно-комунікативній діяльності. Саме мовно-комунікативна підготовка майбутніх фахівців із ДтаІД значною мірою визначає рівень сформованості в них КК, досягнення професіоналізму спілкування.

Уважаємо доцільним розглянути суть і зміст МСКП у сукупності мовно-професійних, мовно-культурних, мовно-міжкультурних, мовностильових і мовно-риторичних компетенцій, що характеризують КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Для майбутніх документознавців є важливим інструментом професійної діяльності є слово й від різноманіття, багатства словникового запасу, рівня культури й техніки мовлення значною мірою залежить успішність професійно-комунікативної діяльності майбутніх фахівців із ДтаІД, яка вимагає високого

розвитку в них *мовно-професійних компетенцій*, як-от: знань, умінь, навичок вести переговори, укладати угоди, виступати з доповідями, готувати звіти, надавати консультації, працювати з діловою документацією, різними типами текстів, аналізувати й коригувати потрібну інформацію, брати участь у засіданнях, ділових зустрічах, дискусіях; здатності чітко орієнтуватися в різних умовах професійно-ділового спілкування, рефлексивно оцінювати професійно-комунікативні ситуації, умінь контролювати власну мовленнєву поведінку й емоції, швидко й правильно реагувати на ділові нестандартні мовленнєві контакти, приймати креативні рішення, планувати комунікативну взаємодію, вести діалоги й досягати необхідних результатів комунікації тощо.

Крім ознак діалогічності, безпосереднього словесного контакту, активної мовленнєвої взаємодії й використання невербальних засобів (жестів, міміки тощо), професійна мова має бути логічною, доцільною, емоційною, естетичною й відповідати сучасним мовним нормам літературної вимови, грамотного письма, відсутності чужих слів, вульгаризмів, суржику, правильної побудови речення й нормативних словоформ, відповідати меті, завданням і ситуації спілкування. Як зазначають Л. Кравець і Л. Мацько, естетичність професійної мови (лаконічність, доречність, чистота, вишуканість, дотепність, увічливість тощо), створюючи гармонію усного чи письмового тексту, має викликати почуття естетичного задоволення [95, с. 11, 18, 55].

Успішне формування в майбутніх документознавців мовно-професійних компетенцій значною мірою залежить від їхніх знань, умінь і навичок культури спілкування, дотримання правил і норм мовно-ділового етикету, використання риторичних знань і вмінь професійно-публічного мовлення та мовних стилів у професійно-комунікативній діяльності, що розглянемо нижче відповідно до інших компетенцій МСКП.

У *мовно-культурному контексті* МСКП розглядаємо як культуру спілкування, яка є невід’ємною й важливою частиною загальної і професійної культури майбутніх фахівців із ДтаІД. Від знання й дотримання закономірностей зазначеної культури, її основних норм і положень значною мірою залежить

рівень сформованості в них КК, ефективність міжособистісних взаємовідносин, досягнення успіхів у навчальній, майбутній професійній та іншій діяльності.

Культура спілкування є інтегрованою якістю, що містить: зовнішню культуру, культуру мовлення, культуру почуттів, культуру поведінки, мовленнєвий етикет тощо.

Охарактеризуємо зазначені складові культури спілкування, ураховуючи наукові наробки вчених (Л. Анохіна, Ф. Бацевич, С. Гриценко, Т. Гриценко, Т. Іщенко, І. Клименко, Т. Мельничук, Ф. Хміль, Н. Чуприк, С. Шевчук та інші) та спираючись на власний досвід педагогічної діяльності.

Про *зовнішню культуру* особистості свідчать невербальні засоби спілкування (міміка, погляд, жести, постава, хода, дистанція, манери, інтонація, гучність, тембр, тональність, одяг, зачіска, прикраси, макіяж, парфуми тощо), які дають інформацію про її характер, ставлення до себе й до оточення, про комунікативно-ділові якості як спеціаліста [194, с. 31–40]. Для успішної комунікації майбутнім фахівцям важливо знати й уміти використовувати та розпізнавати невербальні засоби спілкування, оскільки вони дають можливість краще зрозуміти істинні значення слів і суттєво підвищити ефективність взаємодії. Вибираючи невербальні засоби спілкування, варто звернути увагу на національні особливості їх застосування, оскільки вони можуть мати різне значення в представників різних народів [41, с. 57; 179].

Важливим показником сформованості КК майбутніх документознавців є *культура мовлення*, тобто знання і навички дотримання усталених мовних норм усної й писемної форм літературної мови, уміння використовувати виражальні засоби мови залежно від стилю, жанру, типу мовлення тощо.

Найважливішими комунікативно-значущими ознаками культури мовлення є його різноманітність, виразність, логічність, точність, змістовність, правильність тощо. Основними джерелами *різноманітності,* багатства мовлення студента є відмінне володіння лексичними, фразеологічними, словотворчими, граматичними, стилістичними ресурсами мови; *виразність* його мовлення має досягатися застосуванням виразності дикції, логічного наголосу, пауз, інтонації,

темпу, міміки, жестів тощо; *точність* залежить від рівня знань, ерудиції й активного словникового запасу особистості; *змістовність* передбачає глибоке усвідомлення теми й головної думки висловлювання; *правильність*, як визначальна ознака культури мовлення майбутнього фахівця, має виявлятися в його знаннях орфоепічних, орфографічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних, пунктуаційних, словотвірних літературних норм та вміннях і навичках дотримуватися їх на практиці [172; 175, с. 51–52; 181, с. 488–489; 199, с. 68, 94].

У процесі дослідження дійшли висновку, що особливо важливою передумовою ефективного спілкування майбутнього фахівця є його *культура почуттів*, яка передбачає наявність умінь керувати емоціями й почуттями, дбаючи про те, щоб вони узгоджувалися з контекстом розмови, відповідали особистим інтересам та інтересам справи, не посягали на особисту сферу співрозмовника. У професійному (діловому) спілкуванні культура почуттів має виявлятися характером емоційних реакцій на комунікативну ситуацію, вибором інтонації, експресивно забарвленою лексикою, співчутливістю тощо. Головним у культурі почуттів має бути доброзичливе ставлення до співрозмовника, зацікавлене й відверте співпереживання [194, с. 31–40].

Значущим компонентом культури спілкування майбутніх фахівців із ДтаІД є *культура мовленнєвої поведінки*, що відображає реалізацію вимог моралі, характеризуючи морально-естетичний образ майбутнього фахівця й те, наскільки глибоко й усвідомлено засвоєні ним культурно-комунікативні, духовні надбання людства, зокрема такі важливі якості, як: делікатність, увічливість, тактовність, уміння цінувати чужий час, відвертість, толерантність, обов’язковість, своєчасність і точність у виконанні домовленостей тощо [194, с. 39].

Із метою ефективного спілкування особливо важливими для майбутніх фахівців із ДтаІД є знання *мовленнєвого етикету* – системи стандартних, стереотипних словесних формул спілкування та моральних норм поведінки. Вони мають регламентувати зовнішні вияви мовленнєвої поведінки (ставлення до оточення, форми звернень і привітань тощо) студентів під час різних видів

діяльності в процесі професійної підготовки, а також майбутньої професійно-комунікативної діяльності (повсякденне доброзичливе, уважне ставлення до співробітників, партнерів, клієнтів незалежно від їхніх посад чи службового становища, тактовна поведінка у громадських місцях тощо) [194, с. 31–40; 181, с. 489]. Засвоєння майбутніми документознавцями норм і правил мовленнєвого етикету має велике значення для формування в них КК, розвитку мовної культури, комунікативно-значущих індивідуально-психологічних якостей, духовних цінностей, етичності у ставленні до співрозмовників. Мовленнєвий етикет українців, як зауважує Ф. Бацевич, має етнічні особливості й національну своєрідність, що вирізняє їх шанобливістю, емоційністю, естетичністю, демократичністю, поблажливістю тощо [9, с. 286–287].

Узагальнюючи, підкреслимо, що набуті майбутніми фахівцями з ДтаІД знання, уміння й навички дотримання культури спілкування є важливою запорукою високого рівня сформованості в них КК.

Важливими у змісті МСКП майбутніх фахівців є формування *мовно-міжкультурних компетенцій*, які містять у собі знання й дотримання національно-культурної специфіки мовного етикету тих етносів, із представниками яких доводиться чи доведеться спілкуватися. Адже в сучасному інформаційно-динамічному світі звичними стали взаємні контакти осіб різних культур і мов. Незнання норм вербальної і невербальної поведінки у взаємодії з представниками інших національних лінгвокультурних спільнот може призводити до непорозумінь у спілкуванні чи навіть до конфліктів. Тому майбутні фахівці з ДтаІД, котрі прагнуть вільно, невимушено й ефективно контактувати з носіями іншої мови в професійно-комунікативній діяльності, повинні знати мову партнера, а також оволодіти культурою, що знайшла своє вираження в цій мові [9, с. 276, 283, 290].

Спираючись на праці Ф. Бацевича, І. Клименко, Л. Кравець, Л. Мацько, С. Шевчук та інших учених, розкриємо, згідно з концепцією нашого дослідження, особливості й важливість формування в майбутніх фахівців із ДтаІД *мовностильових компетенцій* МСКП: знання і вміння використання

мовних стилів, жанрів відповідно до місця, обставин, статусно-рольових характеристик партнерів.

Зазначимо, що стиль як різновид літературної мови, її функціональна підсистема закріплена за певними сферами суспільної діяльності й характеризується певним принципом відбору мовленнєвих засобів. У сучасній українській мові виокремлюють офіційно-діловий, науковий, розмовний, публіцистичний, художній та інші функціональні стилі, кожний із яких має свою сферу поширення, призначення, систему мовних засобів і стилістичні норми [199, с. 109; 95, с. 26].

Основними в мові професійного спілкування майбутніх фахівців із ДтаІД є три функціональні різновиди літературної мови:

1) *науковий стиль* – використовується з пізнавально-інформаційною метою (статті, доповіді на наукові теми, дискусії тощо), зокрема його науково-навчальний підстиль реалізується в підручниках, посібниках для студентів;

2) *офіційно-діловий стиль* – регулює офіційно-ділові стосунки, реалізується в мові ділових документів (накази, звернення, розпорядження, звіти, заяви тощо). Усна офіційно-ділова мова реалізується у формі переговорів, співбесід, телефонних розмов, виступів на зборах тощо [9, с. 219; 95, с. 132; 199, с. 111]. Майбутні фахівці з ДтаІД, з метою забезпечення комунікативної досконалості мовлення й формування власної КК, мають засвоїти й доцільно послуговуватися мовними засобами наукового й офіційно-ділового стилів, уміти аналізувати й редагувати наукові й офіційно-ділові тексти, віднаходити й узагальнювати важливі факти, робити висновки, конструювати елементи висловлювань, приділяти увагу науковій та офіційно-діловій термінології [181, с. 490];

3) *розмовно-професійний підстиль* (різновид розмовного стилю) обслуговує офіційне й неофіційне спілкування в професійно-комунікативній діяльності, має велике значення для формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД і передбачає оволодіння студентами вміннями й навичками слухати й говорити, запитувати й відповідати, пояснювати й переконувати, правильно поводити себе

в певній професійній ситуації тощо.

Із метою опанування науковим, офіційно-діловим, розмовно-професійним стилями спілкування, відтворюючи в їх контексті під час занять навчальні ситуації професійно-комунікативних взаємодій, майбутнім фахівцям важливо відпрацьовувати вміння вступати в діалоги, вести дискусії, висловлювати власні переконання, набувати навичок ділового обміну думками, обговорення проблем, вирішення практичних ситуаційних завдань тощо. Оволодіння стилістичною системою сучасної української мови є однією з головних умов підвищення мовної культури й формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД [95, с. 32; 199, с. 118].

Спираючись на вивчення науково-педагогічної літератури (І. Клименко, Л. Кравець, Л. Мацько, А. Токарська, В. Паращук, О. Семенюк, С. Шевчук та інші) охарактеризуємо *мовно-риторичні компетенції* майбутніх фахівців із ДтаІД, які передбачають сформованість у них основ риторичних знань, умінь, навичок інформування та переконання колективу слухачів засобами живого слова [170, с. 132]. Професійне володіння публічним мовленням є важливою складовою успіху в усіх сферах діяльності будь-якого спеціаліста, у тому числі фахівців із ДтаІД, що дає можливість досягти високих успіхів у професійній діяльності.

Винятково важливим для формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД є ***самоосвітній складник комунікативної підготовки*** (***СОСКП***), який характеризується сукупністю знань, досвіду, ставлень, потреб, умінь, якостей, здібностей тощо, спрямованих на постійний саморозвиток і самовдосконалення означеної компетентності відповідно до сучасного вчення про теорію й методи самонавчання (безперервну освіту як стиль життя й самоосвіту як її провідну форму). Це відповідає напряму педагогічної науки – «х’ютагогіки» (окремого розділу андрагогіки), предметом якої є самовизначена навчальна діяльність, у процесі якої майбутній фахівець, оволодіваючи будь-якими знаннями, зокрема комунікативними, самостійно організовує своє навчання, визначає його траєкторію й обирає завдання для самоцінювання.

У зв’язку з вищезазначеним важливим є гнучкий підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців, згідно з яким викладач забезпечує ресурси, а студент самостійно розробляє власну траєкторію навчання. У процесі професійної підготовки студент паралельно опановує способами, прийомами комунікативної діяльності, аналізує власну освітню діяльність, орієнтовану на формування КК, розвиває свій комунікативний потенціал, процес навчання стає нелінійним [23, с. 95, 104, 106–107; 40, с. 953].

Головною педагогічною категорією у межах СОСКП майбутніх фахівців є поняття *самоосвіта*, яку розглядаємо як діяльність, спрямовану на самостійне опанування ними комунікативними знаннями, набуття комунікативного досвіду, мисленнєвих здібностей із метою здійснення постійного саморозвитку КК відповідно до поставлених перед собою цілей і завдань професійно-комунікативного самовдосконалення.

Самоосвіта майбутніх фахівців із ДтаІД, яка спрямована на формування й саморозвиток у них КК, має бути добровільною систематичною діяльністю, що здійснюється завдяки наполегливій, самостійній праці. Шляхом комунікативної самоосвіти як раціонального виду пізнавальної діяльності досягаються всі можливі глибинні зміни в індивідуальності студента, а самостійне засвоєння вмінь і навичок ефективної комунікативної діяльності стає для нього механізмом безперервного самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Комунікативна самоосвіта надає процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД активного, інтелектуально-насиченого характеру, що виявляється в самостійному збагаченні й поглибленні знань і уявлень студентів про КК, підвищенні рівня їхніх комунікативних умінь і навичок, розвитку комунікативно-значущих особтстісних якостей, прагненні й здатності віднаходити рішення складних питань.

У процесі самоосвіти й саморозвитку КК майбутні фахівці збагачують комунікативні знання і вміння, а також індивідуальний досвід комунікативної діяльності, змінюють стиль власного професійного й життєвого мислення. У майбутньому вони як спеціалісти, які ще студентами звикли самостійно

вчитися й самовдосконалювати важливі для себе комунікативні знання, уміння, якості тощо, не розгубляться в новій професійно-комунікативній ситуації, не зупиняться, якщо немає готових рішень, не чекатимуть підказок, а самостійно шукатимуть джерела необхідної інформації і шляхи розв'язання нестандартних проблем. Отже, сьогодні майбутніх фахівців важливо навчити постійно вчитися, безперервно набувати комунікативні знання й досвід, відповідно розвивати й самовдосконалювати КК упродовж усього життя.

Із метою формування в майбутніх фахівців КК у межах СОСКП (ціннісного ставлення і прагнення до постійного самовдосконалення КК, пізнавальних інтересів, зацікавленості в комунікативній самоосвіті, здатності самостійно, знаходити потрібні комунікативні знання й способи їх засвоєння, навичок активно залучати для цього різноманітні джерела нових знань, здатності до саморозвитку інтелектуально-вольових якостей (ініціативності, наполегливості, самостійності у вирішенні складних навчальних і практичних завдань, розв'язуванні нестандартних проблем тощо), важливим є навчити студентів самостійно визначати й ставити цілі комунікативного самонавчання та саморозвитку КК, сформувати навички організовувати свою комунікативно-орієнтовану навчально-пізнавальну діяльність, самостійно створювати алгоритми пізнавальної діяльності для вирішення завдань творчого, пошукового характеру, самовдосконалення комунікативних умінь, навичок, якостей тощо.

Спираючись на праці С. Вольянської, Л. Сігаєвої, Н. Терьохіної й інших науковців, педагогів та власний досвід педагогічної роботи, слід відзначити, що для формування КК майбутніх фахівців вагоме значення має також *інформальна освіта* (спонтанне навчання) як невід'ємна складова системи саморозвитку і самовдосконалення означеної компетентності.

Інформальна освіта (самоосвіта) являє собою неорганізований, не завжди усвідомлений і цілеспрямований процес, який триває впродовж усього життя людини. Вона сприяє набуттю студентами комунікативних знань, умінь, якостей у формі життєвого досвіду за межами освітнього середовища в результаті повсякденної життєдіяльності, комунікативної взаємодії, спілкування в побуті,

під час дозвілля, громадської діяльності тощо. Інформальна комунікативна самоосвіта студентів як індивідуальна пізнавальна діяльність реалізується завдяки їхній активності: спілкуванню, читанню, подорожам, відвідуванню закладів культури (бібліотек, лекторіїв, клубів), використанню інтернету, ЗМІ, телерадіопрограм тощо. У результаті цього майбутні фахівці трансформують освітні й виховні потенціали суспільства на дієві чинники свого комунікативного розвитку, задовольняючи індивідуальні потреби у формуванні власної КК. Важливими факторами успішного інформально-комунікативного самонавчання майбутніх документознавців є володіння ними знаннями й навичками організації комунікативної самоосвіти й самовдосконалення КК, наявність різноманітних джерел і засобів навчання, кваліфікована психолого-педагогічна допомога тощо [23, с. 50–51; 112; 143; 161].

Інформальна самоосвіта суттєво сприяє формуванню в майбутніх фахівців із ДтаІД комунікативних знань, умінь, навичок у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного складників КК, дієво впливає на розвиток у них комунікативно-значущих інтелектуальних, емоційних-вольових, морально-естетичних якостей: самостійності, кмітливості, незалежності суджень, оригінальності в розв’язанні проблем, контактності, адаптивності тощо, зумовлює безперервність саморозвитку в них КК упродовж усього життя.

У висновку підкреслимо, що сформованість у майбутніх фахівців із ДтаІД самоосвітнього складника КП значною мірою сприяє безперервному розвитку й самовдосконаленню означеної компетентності як під час їх навчання, так і згодом, упродовж усього трудового життя, допомагаючи в адаптації до зовнішнього середовища й досягненні мети – більше знати, більше вміти, бути кращими, мати більше переваг над іншими. У сучасних умовах високого рівня інформатизації суспільства комунікативне самонавчання, самовдосконалення КК відіграє важливу роль у формуванні конкурентоздатного майбутнього фахівця з ДтаІД, оскільки, лише будучи суб’єктом власної навчально-пізнавальної діяльності, він здатний поставити й досягти будь-якої комунікативної мети в навчальній, професійній чи інших сферах своєї життєдіяльності.

Як було встановлено в П.2.2., структуру КК майбутніх фахівців із ДтаІД складають мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-самотворчий, оцінно-рефлексивний компоненти. Розкриємо зміст зазначених структурних компонентів КК із урахуванням обґрунтованих концептуальних підходів досліджуваної проблеми, суті й особливостей досліджуваної компетентності, вимог суспільства, цілей і завдань освіти щодо її сформованості, а також у контексті складників КП (культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього).

Мотиваційно-ціннісний компонент КК майбутнього фахівця з ДтаІД складають професійно-комунікативні цінності професії; норми професійної деонтології й особистісне ставлення до них. Зазначений компонент пов'язаний, передусім, із усвідомленням майбутнім фахівцем значущості КК для успішного здійснення професійної діяльності; ціннісним ставленням до оволодіння КК, наявністю внутрішніх стимулів до професійно-комунікативного самовдосконалення; усвідомлене ставлення до спілкування як до вищої цінності людини й суспільства.

Суть КК як цінності для майбутніх фахівців із ДтаІД виявляється, згідно з аксіологічним підходом, в її значущих орієнтирах (змістових характеристиках) – комунікативних знаннях-цінностях, уміннях-цінностях, якостях-цінностях, здібностях-цінностях тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників також як цінностей. Від сформованості в студентів цілей, ставлень, установок, потреб, орієнтацій щодо цих цінностей залежить успішність формування в них КК. Усі вищезазначені цінності КК важливі й залежно від комунікативної ситуації набувають особливої значущості, з-поміж них складно виокремити однозначну ієрархію, вони тісно переплітаються, і тому можна говорити про їхню ціннісну феноменальність.

Отже, характеризуючи зміст і процес формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, передусім слід звернутися до її ціннісних детермінант, оскільки саме цінності, особливо культурні, соціальні, інформаційні, мовні, самоосвітні в контексті мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-

поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного компонентів визначають основні параметри сформованості зазначеної компетентності.

На основі аксіологічних засад формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, аналізу науково-педагогічної літератури (зокрема, А. Кир'якова, Р. Сойчук [61, с. 9; 145, с. 455] та ін.), власного досвіду педагогічної роботи з'ясовано, що процес орієнтації майбутнього фахівця у світі цінностей передбачає проходження таких етапів, як:

1) етап пізнання й опанування майбутнім документознавцем комунікативно-значущих цінностей внаслідок ціннісних ставлень до: КСКП (національної культури, її мови, звичаїв, традицій, культур інших народів та їх особливостей тощо); ССКП (законів України, державних символів, прав та свобод людини й громадянина, до праці, комунікативної взаємодії, особистих якостей як вищих цінностей людини і суспільства тощо); ІСКП (знань інформаційних технологій, умінь віднаходити, аналізувати, критично оцінювати й ефективно використовувати потрібну інформацію тощо); МСКП (володіння знаннями культури мови й мовлення, етичних норм спілкування й поведінки тощо); СОСКП (навичок постійного саморозвитку й самовдосконалення КК);

2) етап самотворення особистості на основі засвоєння комунікативно-значущих цінностей, що забезпечує перетворення «образу Я» і усвідомлення: власної національної ідентичності, свого призначення й ролі в культурному розмаїтті суспільного життя; усвідомлення демократичних цінностей у власній позиції щодо проблем сучасного соціально-економічного й політичного життя тощо; усвідомлення як цінності знання сучасних інформаційних технологій, уміння віднаходити інформацію, критично її аналізувати, опрацьовувати, створювати власний продукт тощо; усвідомлення як особистих переваг умінь і навичок ділової комунікації, професійної культури спілкування, етичної поведінки тощо; усвідомлення як значущих цінностей умінь і навичок самоосвіти з метою постійного самовдосконалення КК;

3) етап прогнозування (результативний) забезпечує побудову майбутнім фахівцем власної життєвої перспективи (критерію орієнтації) на системі

комунікативних цінностей: проектування ефективної культурно-комунікативної діяльності в умовах поліетнічного суспільства, формування власної громадської позиції й соціально-політичної орієнтації, інтеграція в суспільство, прагнення підвищувати власний авторитет, успішно індивідуально й колективно взаємодіяти, проектування майбутніх професійних досягнень на рівні інформаційно-комунікативної діяльності, культури ділового спілкування, засвоєння нових знань, досвіду з метою саморозвитку й самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Отже, виконуючи функції регулювання й цілеспрямування, ціннісно-цільові орієнтації, ставлення, потреби, прагнення майбутніх фахівців спонукають їх до засвоєння комунікативних знань, умінь, навичок, розвитку особистісних якостей, безперервного самовдосконалення КК із метою ефективної взаємодії і співпраці в навчальній та майбутній професійній діяльності.

Відповідно до аксіологічного підходу, КК майбутнього фахівця з ДтаІД є інтегрованою якістю-цінністю, що містить розгалужену, широку систему знань-цінностей, умінь-цінностей, особистісних (інтелектуальних, емоційних, вольових, моральних, естетичних) якостей-цінностей, рефлексивних здібностей-цінностей тощо (див. П. 1.2.). Кожна із зазначених цінностей КК також є інтегрованою, основаною на об’єднанні інших важливих цінностей. Наприклад, вольові якості майбутнього документознавця включають такі якості-цінності, як: рішучість, обов’язковість, відповідальність, почуття власної гідності, самокритичність, упевненість у собі та інші. Важливими його інтелектуальними й емоційно-моральними комунікативно-значущими якостями-цінностями є доброзичливість, чесність, тактовність, відкритість, повага до співрозмовника тощо. Однак включення певних знань-цінностей, умінь-цінностей, якостей-цінностей до формування КК студента залежить від його особистого вибору, його цілей, потреб, спрямувань, установок тощо. Та обов’язковим орієнтиром у формуванні цінностей майбутніх фахівців має бути ставлення до людини як до найвищої цінності. Адже усі знання-цінності, уміння-цінності, якості-цінності КК пов’язані з цінністю людини як найголовнішою цінністю, що визначає

стрижень ціннісної системи КК. Орієнтація у світі цінностей і їх вибір майбутнім фахівцем характеризують рівень сформованості його КК і відповідно ефективність професійно-комунікативної діяльності [165, с. 259].

Розглянемо зміст *мотиваційно-ціннісного компоненту* КК умежах визначених складників КП:

- за КСКП майбутніх фахівців із ДтаІД зазначений компонент передбачає усвідомлення студентами значущості загальнолюдських і національних комунікативно-культурних цінностей, зацікавленість і потребу у їх пізнанні й засвоєнні. Прищеплені студентам ціннісні орієнтації мають бути спрямовані на: оволодіння майбутніми фахівцями знаннями про національне багатство країни, її культуру, мову, традиції, уміннями мирного співжиття в багатокультурному суспільстві, навичками дотримання культури й етики ділового спілкування й поведінки тощо;
- у контексті ССКП мотиваційно-ціннісний компонент КК майбутніх фахівців із ДтаІД передбачає формування потреб та ціннісних орієнтацій, спрямованих на оволодіння соціальними компетенціями, які необхідні для успішного здійснення професійно-комунікативної діяльності;
- за ІСКП мотиваційно-ціннісний компонент передбачає: прищеплення студентам ціннісних орієнтацій і прагнень, спрямованих на досягнення високого рівня його сформованості й відповідно ефективності інформаційно-комунікативної їх діяльності; розвиток у студентів ціннісного ставлення й інтересу до оволодіння новітніми інформаційними технологіями й способами інформаційно-комунікативної діяльності, готовності самостійно, на основі загальноприйнятих цінностей оцінювати інформаційні процеси, відстоювати власні переконання, створювати нові інформаційні продукти; формування в них потреб і зацікавленості в активній інформаційно-комунікативній діяльності, безперервному розвитку й самовдосконаленні ІСКК упродовж усього життя, усвідомлення його як однієї з провідних комунікативно-значущих цінностей (за А. Гусак, І. Микитюк, І. Прокопенком [33, с. 205–209; 116, с. 414]);
- за МСКП мотиваційно-ціннісний компонент передбачає потреби і

бажання вдосконалювати й розвивати мовно-мовленнєві знання, уміння, навички, ціннісне ставлення до національно-культурних традицій мовлення, до норм моралі, етики й культури ділового спілкування, що забезпечують його ефективність і взаєморозуміння співрозмовників [199, с. 17–19, 77–79];

- у контексті СОСКП мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність у студентів: ціннісно-цільових орієнтацій і установок на систематичне й послідовне самовдосконалення КК упродовж усього життя; особистісних потреб і зацікавленості в набутті додаткових комунікативних знань, умінь, якостей з метою самостійного оволодіння високим рівнем КК; прагнення до комунікативного самовдосконалення.

Отже, мотиваційно-ціннісний компонент КК майбутнього фахівця з ДтаІД передбачає сформованість ціннісного ставлення до оволодіння КК, усвідомлення значущості КК для успішної професійної діяльності, внутрішніх мотивів (стимулів) до професійно-комунікативного самовдосконалення.

Мотиваційно-ціннісний компонент у структурі КК майбутніх фахівців із ДтаІД вважаємо домінантним, адже виявляючись ставленнями, цілями, потребами, інтересами, установками, спрямуваннями тощо означений компонент виступає важливим показником сформованості КК, детермінує розвиток майбутніх документознавців як комунікативно компетентних особистостей, забезпечує високу ефективність формування в них КК.

Інформаційно-когнітивний компонент КК майбутнього фахівця з ДтаІД передбачає оволодіння студентами сукупністю знань: суті та змісту структурних складників КК фахівця документно-інформаційної сфери, теоретичних основ способів комунікації, деонтологічних норм професійно-комунікативної діяльності тощо; національних традицій, звичаїв; особливостей соціально-економічної системи країни, процесів та явищ суспільного життя; у галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; правил і норм усної й писемної літературної мови у слововжитку, у граматичному її оформленні, у вимові й наголошуванні; правил мовленнєвого етикету й культури спілкування; способів професійно-комунікативного самовдосконалення.

Суть поняття когнітивність (лат. cognitio – знання, пізнання, усвідомлення) розглядається як здатність до розумового сприйняття та перероблення зовнішньої інформації, а також використовується на позначення акту пізнання, або саме знання [23, с. 55]. Згідно з ідеями Т. Єрмакова, когнітивний (пізнавальний) компонент відіграє роль динамічної домінанти, яка зумовлює розвиток і саморозвиток КК особистості. Він визначається обсягом і якістю комунікативної інформації, способами оволодіння комунікативними знаннями, умінням учитися, підходом до комунікативних знань як інструменту розв'язання навчальних, практичних та інших життєвих проблем [42, с. 139].

Слід підкреслити, що метою зазначеного компонента є не тільки оволодіння студентами «комунікативних» знань, а й розвиток розумових здібностей, способів мислення, що забезпечують творчий рівень здійснення професійно-комунікативної діяльності.

Проблема *знання* як категорії педагогіки стала предметом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних учених (І. Єрмаков, Т. Єрмаков, І. Зимня, С. Клепко, В. Краєвський, І. Лернер, С. Максименко, Н. Саєнко, М. Скаткін, В. Сластьонін, Р. Дж. Стернберг, Дж. Хедланд [42; 51; 69; 78; 88; 139; 126] та інші). Як слушно зауважує Р. Дж. Стернберг, знання є необхідною умовою будь-якої компетентності [126, с. 13].

Як зазначають І. Єрмаков й С. Клепко, поняття знання (в сенсі відомого беконівського «знання є сила») можна вважати ключовою компетентністю, тому справжнє знання завжди є компетентнісним знанням, а компетентність завжди є знаннєвою [42, с. 223].

Знання є метою навчання, у якій концентруються багато інших цілей, із знаннями пов'язані всі інші цілі навчання [139, с. 211; 78, с. 5]. Так, без комунікативних знань неможливо набути комунікативні вміння, навички й здібності; комунікативні знання виступають передумовою ціннісних орієнтацій і спрямувань; без них неможливий розвиток комунікативно-значущих індивідуально-психологічних і рефлексивних якостей; зрештою, без знань про суть і зміст культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього

складників КП неможливе формування КК у майбутніх фахівців.

Отже, КК майбутнього фахівця – це передусім наявність у нього комунікативних знань, які виявляються в його комунікативній діяльності й поведінці. Бути компетентним – це значить володіти певними знаннями, особливими способами мислення й життєвими навичками, уміти ефективно мобілізувати набуті комунікативні знання й досвід у будь-якій ситуації [42, с. 141– 143].

Вичерпні знання про об'єкти дійсності, їх внутрішню, безпосередньо не дану у відчуттях суть, людина одержує за допомогою *мислення* – вищої абстрактної форми пізнання об'єктивної реальності [87, с. 347]. Учені (М. Кашапов, О. Ткаченко й ін.), підкреслюють, що усвідомлюючи тісний взаємозв'язок КК як інтегрованої якості особистості з її інтелектуальними здібностями, комунікативно компетентним можна вважати такого випускника вишу, який володіє розвиненими способами мислення, здатний ефективно реалізувати їх у будь-якій комунікативній діяльності не лише на рівні вирішення поточних, звичних ситуацій, але й на рівні, що відповідає високим вимогам вирішення нестандартних ситуацій, розв'язання складних проблем [42, с. 143; 58, с. 48; 163, с.140–147].

Методи і прийоми формування КК (зокрема комунікативних знань) майбутнього фахівця значною мірою залежать від його особистісного когнітивного стилю (притаманних конкретному індивіду способів пізнання, характерних стратегій сприймання, мислення, запам'ятовування, розв'язування задач тощо), який, за визначенням Г. Куценка, виявляється біполярним конструктом (від максимального до мінімального прояву певної якості), наприклад: аналітичність – синтетичність, простота – складність, ригідність – гнучкість, імпульсивність – рефлексивність тощо.

Особистісний когнітивний стиль не впливає безпосередньо на успішність діяльності студента, він визначає його манеру, спосіб, шлях досягнення мети [40, с. 401]. Викладачі не завжди враховують особливості мислення студентів як представників різних когнітивних стилів. Та коли до цього застосовується ще й

догматичний стиль викладання, і від студентів вимагається засвоєння готових істин – усе це негативно позначається на їхній мотивації щодо комунікативної самоосвіти й саморозвитку. Натомість, співробітництво викладача й студентів, можливості останніх невимушено, вільно, сміливо висловлювати власні думки, обговорювати різні підходи до вирішення наукових питань, обирати форми самостійної навчальної роботи тощо, стимулюють в них інформаційно-пізнавальну активність, сприяють розвитку інтелекту, мислення, накопиченню комунікативних знань і відповідно успішному формуванню КК [124, с. 180–181].

Щоб комунікативні знання майбутнього фахівця з ДтаІД були затребуваними, вони мають бути дієвими, залучатися до теоретичної діяльності (активного мислення) і усвідомлюватися як головний засіб вирішення різноманітних проблем, а також характеризуватися комплексністю, динамічністю, актуальністю, вагомістю, достатністю тощо. Пізнавальні дії щодо цих знань, ґрунтуючись на розвиненому мисленні й свідомості майбутнього документознавця, повинні вирізнятися творчим сприйняттям їх ціннісної значущості, умінням віднаходити в них особистісний сенс, здатністю до аналізу, порівняння, узагальнення, моделювання, абстрагування, прогнозування, рефлексії, пошуку закономірностей тощо.

Формування інформаційно-когнітивного компоненту КК майбутніх фахівців із ДтаІД, опанування ними важливими комунікативними знаннями, розвиток у них мисленнєвих здібностей передбачають застосування спеціальних педагогічних умов: спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, створення інтелектуально-комунікативного фону занять, розв’язання комунікативних ситуаційних завдань тощо, застосування сучасних технологій навчання (проблемного, розвивального навчання, проектної та дистанційної технологій навчання тощо), а також відповідних їм комунікативно-спрямованих, інтерактивних форм і методів [90, с. 160; 91, с. 46–47].

Розглянемо зміст *інформаційно-когнітивного компоненту* в межах визначених складників КП майбутніх фахівців із ДтаІД:

- за КСКП зазначений компонент передбачає одночасне із засвоєнням майбутніми документознавцями основ культури, поглиблення й розширення культуро-комунікативних знань, а саме: знань про явища й процеси культурного життя суспільства, його традиції, звичаї, етичні норми, культуру спілкування, правила комунікативної поведінки, способи взаємодії, особливості взаємовідносин із представниками інших національностей і культур тощо, які сприяють підвищенню рівня сформованості в них КК;
- у контексті СККП *інформаційно-когнітивний компонент* містить знання: про соціально-економічну й культурну систему держави, суть соціальних процесів і явищ у суспільстві; способів, прийомів, стратегій і тактик ефективної міжособистісної взаємодії в соціумі, а також комунікативні знання й досвід вирішення складних соціально-трудових, економічних, політичних, правових та інших проблем;
- за ІСКП формування *інформаційно-когнітивного компоненту* передбачає оволодіння студентами знаннями: сучасних інформаційних технологій і способів правильного їх використання, особливостями інформаційно-технологічних процесів і методів роботи з інформацією; усвідомленнями безмежності різноманітної інформації й необхідності критичного ставлення до неї; досвідом інформаційно-комунікативної культури й етично-культурного усного й письмового спілкування в інформаційному інтернет-середовищі; розуміннями ролі інформаційного середовища, інформаційних ресурсів у пізнанні навколишньої дійсності, формуванні й розвитку всіх складників КК тощо [40, с. 363];
- у контексті МСКП майбутніх фахівців із ДтаІД *інформаційно-когнітивний компонент* містить знання: про норми, правила, засоби вербальної (усної та писемної) і невербальної комунікації, особливості професійного спілкування, мотиваційно-ціннісну й діяльнісно-поведінкову сторони спілкування, особистісно-самотворчі якості, які сприяють чи перешкоджають спілкуванню, а також про систему мови, основних мовних понять і засобів, знання культури спілкування у професійній і соціальній сферах життя,

усвідомлення потреб, ціннісних орієнтацій, мотивів саморозвитку мовної освіченості. Сформованість означеного компоненту, на думку О. Піскунової, значною мірою визначається предметними знаннями з різних дисциплін («Основи культури і техніки мовлення», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Етика і психологія ділового спілкування», «Основи мовної комунікації», «Лінгвістичні основи документознавства» тощо), а також мисленнєвими здібностями, пов'язаними з предметним навчанням, уміннями виконувати когнітивні операції (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення тощо) та здатністю до пізнавальної діяльності (сприйняття, усвідомлення, уявлення, розмірковування тощо), набуття і розвиток яких зумовлює характер мовленнєвої поведінки майбутніх фахівців [122, с. 119–121];

- у контексті СОСКП формування в майбутніх фахівців із ДтаІД *інформаційно-когнітивного компоненту* передбачає оволодіння ними знаннями про способи, прийоми самостійного пошуку нових комунікативних знань, самостійного їх засвоєння й ефективного використання на практиці;

Отже, формування інформаційно-когнітивного компоненту КК майбутніх фахівців із ДтаІД передбачає оволодіння ними знаннями про зміст КК у сукупності культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП, глибоке й різнобічне усвідомлення їх суті, віднаходження особистісного сенсу в цих знаннях і творче сприйняття їх ціннісної значущості, розвинений інтелект і мисленнєва здатність до набуття комунікативних знань та самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Під час визначення змісту ***діяльнісно-поведінкового компонента*** враховували, що формування КК студента відбувається в різних видах діяльності, орієнтованій на розвиток майбутнього фахівця як комунікативно-компетентної особистості.У різних формах діяльності – навчально-пізнавальній, науково-дослідній, практичній (під час виробничих практик), позааудиторній виховній та ін. – студент цілеспрямовано виробляє певні ставлення, привласнює комунікативні знання, уміння, якості, набуває комунікативного досвіду, відпрацьовує способи взаємодії [51, с. 193; 136, с. 495]).

Слід підкреслити, що основним видом діяльності студента є його навчальна діяльність, тому слід відшукувати можливості для формування КК у зазначеній діяльності.

Реалізація комунікативних знань у практичній діяльності студента у вигляді комунікативних умінь і навичок визначає діяльнісну функцію КК, її діяльнісно-поведінковий компонент. У змісті КК означений компонент усвідомлюється як визначальна якість майбутнього фахівця, породжена його комунікативною діяльністю й накопиченням відповідного досвіду. Саме опанування діяльнісно-поведінковим компонентом КК передбачає розвиток у майбутніх фахівців із ДтаІД комунікативних умінь і навичок застосовувати набуті комунікативні знання на практиці, успішну в майбутньому адаптацію в соціумі, ефективність вирішення різноманітних професійно-комунікативних проблем, здатність до комунікативної самоосвіти й самовдосконалення КК упродовж усього життя [174].

На основі опитування фахівців різних галузей діяльності, Дж. Равеном було визначено основні, узагальнені комунікативно-ділові уміння, навички, здібності, які потрібні кожному спеціалісту будь-якого фаху, а саме: уміння працювати самостійно без постійного керівництва, брати на себе відповідальність, виявляти ініціативу, не очікуючи порад від інших, чи потрібно це робити, помічати проблеми й шукати шляхи їх вирішення, аналізувати нові ситуації та застосовувати набуті знання для такого аналізу, навички уживатися, лагодити з іншими, освоювати будь-які знання з власної ініціативи, ураховуючи свій досвід, використовувати зворотній зв’язок з оточенням, приймати рішення на основі здорових суджень тощо [536, с. 116].

Переважна більшість дослідників і роботодавців, за висновком О. Матяш, до головних відносять такі комунікативні вміння: базові (ясно висловлювати свої думки, уважно слухати, складати документи, запитувати й відповідати на запитання), міжособистісні й міжгрупові (вибудовувати конструктивні трудові взаємовідносини, працювати в команді, розпізнавати й поважати інші культури, їхню різноманітність, компетентно поводити себе в конфліктній ситуації й

управляти конфліктом, вести переговори), аналітико-комунікативні (аналізувати й вирішувати проблеми), уміння адаптуватися до змін [94; 93].

На основі узагальнення результатів досліджень та власного педагогічного досвіду нами виокремлено вміння й навички, які характеризують КК фахівців із ДтаІД. Зазначені вміння і навички нами класифіковано як:

– *інтелектуально-прогностичні* – уміння критично аналізувати, систематизувати, класифікувати, узагальнювати інформацію, давати їй оцінку; професійно читати й аналітично оброблювати документи і текстові повідомлення; за небагатьма ознаками передбачати розвиток комунікації, бачити варіанти комунікативної взаємодії;

– *презентаційно-комунікативні* – уміння самопрезентації; міжособистісного спілкування, здатність вибудовувати стосунки з діловими партнерами, домагатися ефективної взаємодії на основі спільних інтересів, відкрито демонструвати, добирати переконливі аргументи на користь своєї позиції й тактовно її відстоювати; емпатійні й перцептивні вміння; уміння взаємодіяти і знаходити взаєморозуміння в міжкультурному спілкуванні;

– *організаторсько-управлінські* – уміння ефективно співпрацювати в команді, приймати рішення й брати на себе відповідальність, виконувати різні соціальні ролі в колективі, налагоджувати товариське спілкування;

– *емоційно-регулятивні* – уміння стримувати прояви негативних емоцій щодо суб’єкта взаємодії, здійснювати саморегуляцію, запобігати конфліктам та вирішувати їх у разі виникнення, здійснювати самоконтроль своєї поведінки з позиції професійно-етичних норм і за необхідності своєчасно вносити до неї корективи, здатність налаштуватися на позитивне сприйняття й прийняття чужих ідей, поглядів, цінностей, які суттєво відрізняються від власних переконань;

– *інформаційно-комунікаційні* – уміння використовувати засоби сучасних ІКТ, створювати бази даних і працювати з ними, використовувати інтернет-ресурси для пошуку й оброблення інформації, збирати, аналізувати та управляти інформацією, використовувати програмні засоби;

– *мовно-лінгвістичні* – уміння чітко, зрозуміло й грамотно висловлювати

думки й почуття, застосовувати лексичний склад рідної/іноземної мови, володіння культурою мовлення, вербальними та невербальними засобами обміну інформацією з колегами, партнерами, клієнтами тощо;

– *рефлексивно-коригувальні* – уміння адекватно оцінювати наявну комунікативну ситуацію й самовизначатися в ній, гнучко реагувати на будь-які її зміни, проводити самоаналіз, самооцінювання; здатність до розвитку власного творчого потенціалу та готовність застосовувати додаткові ресурси в процесі професійно-комунікативного самовдосконалення.

Набути комунікативні вміння й навички практичної комунікативної діяльності майбутні документознавці повинні в процесі навчання під час лекцій і семінарських занять, проходження різних видів практики тощо, завдяки застосуванню сучасних технологій навчання, відповідних їм комунікативно спрямованих інтерактивних форм і методів, забезпеченню сприятливого освітнього середовища для їх професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку (організації освітнього процесу на основі суб’єкт-суб’єктної взаємодії всіх його учасників, залученню студентів до формування КК під час позааудиторної діяльності). Це сприятиме формуванню в майбутніх фахівців умінь застосовувати комунікативні знання на практиці, у майбутній професійній діяльності, активно спілкуватися, вибирати ефективні стратегії поведінки, підтримувати ділові взаємостосунки, а також навичок безперервної комунікативної самоосвіти й самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Розглянемо зміст *діяльнісно-поведінкового компоненту* в межах визначених складників КП майбутніх фахівців із ДтаІД:

➢ у контексті КСКП зазначений компонент передбачає опанування студентами вміннями й навичками ефективної комунікативної діяльності, як-от: умінями працювати й жити в поліетнічному суспільстві, встановлювати культурні ділові контакти з представниками різних націй, навичками професійно-ділової культури спілкування й етичної поведінки, здатністю толерантно підтримувати культурні стосунки, налагоджувати взаєморозуміння й культурні взаємовідносини в навчальній, професійній та інших сферах

міжособистісної комунікації;

- у контексті ССКП діяльнісно-поведінковий компонент виявляється в: уміннях успішно взаємодіяти із соціальним оточенням; відстоювати власну соціально-громадянську позицію; здатності вступати в ділові міжособистісні взаємодії (спілкування, дискутування, відстоювання власних поглядів тощо), аналізувати, оцінювати ризики, брати на себе відповідальність, приймати спільні рішення в ситуаціях невизначеності, брати участь у їх реалізації, працювати в команді тощо;
- за ІСКП вищевказаний компонент містить у собі: інформаційно-комунікативні вміння й навички здобувати інформацію і переробляти її згідно зі своїми навчальними, у майбутньому професійними й іншими цілями й завданнями; здатність до творчої роботи з різноманітними джерелами інформації, уміння створювати інформаційні ресурси й використовувати їх у навчальній, професійно-практичній інформаційно-комунікативній взаємодії (письмовій, усній); навички, співпрацюючи в дистанційному режимі, застосовувати різні способи ефективного спілкування, використовуючи інтернет-технології; уміння за допомогою інформаційних і комп'ютерних технологій (технології дистанційного навчання) здобувати й засвоювати комунікативні знання, відтворювати й розширювати їх із метою постійної комунікативної самоосвіти й самовдосконалення КК [13, с. 205–209; 40, с. 363; 98, с. 151];
- у контексті МСКП діяльнісно-поведінковий компонент передбачає цілеспрямоване формування в студентів комунікативних умінь, навичок, здібностей, які інтегрують у собі на рівні комунікативної діяльності й поведінки різні напрями їх набуття, зокрема вміння й здібності професійно-ділового спілкування (швидко орієнтуватися в умовах професійної комунікації різної складності, уважно слухати партнерів зі спілкування, наводити логічні аргументи й тактовно відстоювати свою точку зору, гнучко підходити до розв'язання різноманітних проблем, оперативно змінювати стратегію й тактику мовленнєвої поведінки залежно від ситуації тощо) [122, с. 119–121];
- за СОСКП діяльнісно-поведінковий компонент передбачає набуття

студентами: інтелектуально-організаційних умінь планувати й приймати до виконання завдання комунікативної самоосвіти й саморозвитку КК, визначати основні шляхи пошуку й засвоєння комунікативних знань і досвіду, навичок використовувати різноманітні засоби й способи самовдосконалення КК на рівнях пошукової, пізнавальної й творчої активності.

Отже, діяльнісно-поведінковий компонент КК майбутнього фахівця з ДтаІД передбачає сформованість у нього інтелектуально-прогностичних, презентаційно-комунікативних, організаторсько-управлінських, емоційно-регулятивних, інформаційно-комунікаційних, мовно-лінгвістичних, рефлексивно-коригувальних умінь і навичок, що забезпечують успішність комунікативної діяльності. Високий рівень сформованості в майбутніх фахівців із ДтаІД комунікативних умінь і навичок, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП, є важливою передумовою досягнення ними професіоналізму.

Особистісно-самотворчий компонент *КК* майбутнього фахівця з ДтаІД характеризується сформованістю значущих особистісно-професійних якостей, які впливають на успішність його комунікативної діяльності.

Вивчення й аналіз історичних джерел та сучасної науково-педагогічної літератури щодо порушеної проблеми та власний досвід викладацької роботи свідчать, що сформованість КК майбутніх фахівців із ДтаІД значною мірою залежить від розвитку в них індивідуально-психологічних якостей, позитивних властивостей характеру, культури спілкування і взаємовідносин та їхньої відповідності історично сформованому ідеалу комунікативно-розвиненої особистості, суспільному менталітету й особливостям мислення народу, втілених у мові, нормах поведінки, звичаях, традиціях тощо [115, с. 45].

Спираючись на вивчення науково-педагогічної літератури, власний досвід викладацької діяльності й дані дослідження з’ясовано, що детальний і повний перелік необхідних і достатніх індивідуально-психологічних якостей, якими має оволодіти майбутній фахівець із ДтаІД є надто широким. Тому ми спробували виокремити найсуттєвіші з них, що забезпечують їм належний рівень здійснення

професійно-комунікативної діяльності, ефективне її регулювання.

Згідно з концепцією нашого дослідження особистісно-самотворчий компонент КК характеризується (узагальненими у п’яти групах) основними якостями особистості: інтелектуальними, емоційно-вольовими, моральними, комунікативними, естетичними. Вони мають складну структуру, доповнюються іншими якостями, які також є важливими показниками сформованості КК.

Розкриємо зазначені індивідуально-психологічних якості у наведеній послідовності.

Важливими якостями, які визначають рівень сформованості КК фахівця з ДтаІД, уважаємо такі, що *характеризують інтелектуальний розвиток особистості*: інтелектуальні здібності (кмітливість, логічність, дотепність, оригінальність суджень, креативність, контактність тощо); інтелектуальна мобільність, критичність мислення.

Інтелектуальні здібності як особливий тип організації знань і способи мислення забезпечують майбутньому фахівцю можливість прийняття ефективних рішень, у тому числі в нестандартних ситуаціях, у різних сферах комунікативної діяльності. Розвинуті інтелектуальні здібності особистості характеризуються такими якостями, як кмітливість, логічність, дотепність, оригінальність суджень, креативність, контактність тощо, і свідчать про розвиток у майбутнього фахівця здатності до критичного мислення, сприяють розвитку пізнавального інтересу, зацікавленості в ефективній комунікативній діяльності, внутрішньої мотивації щодо формування КК та постійного її самовдосконалення, здатності застосовувати комунікативні знання й уміння на практиці [115, с. 51].

Суттєвим чинником розвитку комунікативно-значущих інтелектуальних здібностей майбутніх фахівців є формування в них світогляду, системи поглядів на навколишній світ і своє призначення в ньому. Результати пізнання навколишньої дійсності (зокрема, світової та національної культури, її мови, традицій, вірувань, особливостей соціально-політичної й економічної системи країни, подій та явищ суспільного життя, сучасних можливостей управління інформаційними процесами тощо) відображаються у світогляді студента як

знання, ставлення, поняття, переконання, ідеї, що стають його духовним внутрішнім середовищем, «внутрішнім-Я». Виконуючи регулятивну функцію, вони визначають його комунікативну поведінку, комунікативно-спрямовані інтереси, потреби, ціннісно-цільові орієнтації, мотиви формування КК.

Важливою умовою розвитку світогляду майбутніх фахівців, орієнтованого на формування в них КК, інтелекту й мислення, є: спеціальні методи викладання, відбір відповідного змісту комунікативно-спрямованого навчання, виокремлення основоположних ідей у різних галузях знань, міждисциплінарні зв'язки, застосування сучасних технологій, форм і методів навчання, інтегровані спецкурси, досвід спілкування в навчальній, професійній, громадській та інших сферах діяльності, які сприяють розвитку в них здатності до діалогу, полілогу, уміння висловлювати власні думки, слухати й розуміти думки інших, оцінювати аргументи, пояснювати факти, знаходити протиріччя тощо [115, с. 54, 56].

Особливість інтелекту ділової людини, фахівця в тому й полягає, що йому часто доводиться приймати рішення, діючи в умовах високої відповідальності, дефіциту часу й інформації, у конкретних ситуаціях, кожна з яких унікальна, часто непередбачувана й невизначена, а об'єктами його розумової діяльності переважно є стосунки з людьми (співробітниками, колегами, партнерами, клієнтами тощо).

Процес прийняття рішень включає такі функціональні етапи, як: пізнавальні дії, аналіз, узагальнення й систематизація вихідної інформації, оцінка альтернатив, вибір кінцевого варіанту з наступним виробленням поведінки й розгляд можливих наслідків. Оскільки їх ефективність передбачає уміння мислити, розум майбутнього фахівця повинен характеризуватися практичністю (здатністю до перетворення складного в просте з виокремленням найсуттєвішого), мати типи мислення: інноваційний (здатність працювати в атмосфері змін, усвідомлювати переваги нового, уміння відмовитися від звичного й гарного заради кращого), адаптивний (орієнтування на стабілізацію, оптимізацію, вдосконалення існуючого, потяг до визначеності, підпорядкованість логіці й знанням), концептуальний (орієнтація на аналітичні

операції, здатність до системного усвідомлення дійсності, уміння бачити й прораховувати варіанти), спрямований на результат (потреба в точно визначених цілях, критеріях успіху) тощо [79].

Для досягнення високого рівня інтелектуального розвитку студентів, умінь і навичок ефективного їх спілкування, освіта має остаточно перейти від навчання у вигляді засвоєння системи знань (у їх традиційному розумінні), до формування в них розвинутих інтелектуальних здібностей, що є головними показниками сформованості КК.

Ураховуючи специфіку умов роботи в документно-інформаційній галузі, важливим показником сформованості КК майбутніх її фахівців є розвинені *емоційні якості*, що великою мірою забезпечують ефективність міжособистісної взаємодії. Емоційні якості характеру людини пов'язані із силою почуттів, що супроводжують її активність і залежать від інтенсивності й характеру переживань, зокрема це пристрасність чи емоційна стриманість, емпатія (співчутливість) чи емоційна нечутливість, теплота, приязнь, привітність, повага або відчуженість, заздрість, злість, гнів, образа тощо. [168, с. 172]. Висока позитивна емоційність, як зазначає І. Трухіна, робить будь-яку людину приємним співрозмовником, оскільки інтерес і співчуття до партнера в неї виявляються виразно й зрозуміло. Виразна емоційність у поєднанні з адекватною впевненістю в собі, з привітністю, тактовністю, доброзичливістю сприяють кращому взаєморозумінню й відповідно дружнім стосункам [168, с. 172–173]. Форми та інтенсивність виявлення емоцій значною мірою залежать від вихованості, рівня культури особистості, додержання звичаїв і традицій.

Переживання позитивних емоційних станів (дружби, симпатії, прихильності тощо) чи негативних (суму, страху, ненависті тощо) завжди супроводжуються відповідними їм вираженнями, особливо зовнішніми засобами (жестами, мімічними та пантомімічними рухами), що потребує формування в майбутніх фахівців із метою позитивного впливу на комунікативну взаємодію та стосунки в колективі витримки й культури прояву емоцій.

Удосконалюючи експресивні способи вираження емоцій і почуттів, людина

водночас удосконалює свою здатність сприймати й розуміти різні форми й відтінки вияву переживань іншої людини та вміння їх розпізнавати, також розвиває вміння користуватися емоціями з метою впливу на інших. Така здатність потрібна в професійно-комунікативній діяльності не лише педагогу, психологу, юристу, але й фахівцю з ДтаІД, адже, розпізнавши завдяки спостережливості внутрішні стани та переживання колег, співробітників, клієнтів, відвідувачів чи інших співрозмовників, він в змозі впливати на них, управляти їхньою увагою, керувати ними, впливати на них виявленням власних експресивних емоцій і почуттів із метою досягнення успіху у вирішенні професійних завдань [87, с. 383–384].

Отже, важливими якостями, що характеризують рівень КК майбутнього фахівця з ДтаІД уважаємо: виваженість, правильність мовлення й невербальних виявів під час спілкування, емоційної поведінки, здатність до саморегуляції, здатність створювати й підтримувати позитивний емоційний контакт зі співрозмовником. Саме емоційний фон створює відчуття психологічно сприятливого чи несприятливого, комфортного чи дискомфортного спілкування.

Спираючись на праці С. Максименка й І. Трухіна, звернемо увагу на важливість *вольових* рис характеру, які визначаються енергійністю, з якою особистість прагне досягнення своїх цілей у спілкуванні й керує своїми психічними станами, зокрема це: наполегливість, цілеспрямованість, ініціативність, рішучість, самостійність, самовладання, витримка, дисциплінованість тощо.

Набуття вольових якостей відіграє важливу роль у формуванні особистісно-самотворчого компоненту КК майбутніх фахівців із ДтаІД, розвитку в них здатності: гальмувати небажані психічні процеси; перемагати нерішучість, підвищуючи таким чином упевненість у собі; приховувати образу, неприязнь і вести себе привітно; стримувати роздратування й бути врівноваженим; керуватися у своїх діях не випадковими прагненнями, а стійкими переконаннями й принципами; самостійно ставити перед собою завдання й без нагадування й спонукань інших виконувати їх; своєчасно та обдумано приймати рішення, у

тому числі у складних нестандартних обставинах, долати труднощі, що виникають на шляху до досягнення мети; критично ставитися як до власних вчинків і дій, так і до вчинків інших, не піддаватися їхнім негативним впливам; володіти собою, керувати власною поведінкою у спілкуванні.

Слід підкреслити, що вольові якості майбутніх фахівців, характеризують сформованість у них КК не самі по собі, а в поєднанні з іншими, особливо моральними якостями. Високо моральна й вольова людина, яка визнає лише демократичний вид спілкування, втілює свої вольові якості в позитивне лідерство й допомогу партнерам у несприятливих для них ситуаціях взаємодії [168, с. 170–172; 87, с. 395–401].

Важливою емоційно-вольовою якістю для успішного здійснення фахівцієм із ДтаІД професійно-комунікативної діяльності вважаємо *стресостійкість* – якість характеру, що виявляється в єднанні інтелектуальної, вольової й емоційної стійкості до зовнішніх впливів. Від спеціаліста (особливо на керівних посадах) часто очікують миттєвих рішень на ділових нарадах у гострій суперечці, коли працювати доводиться в умовах дефіциту часу й браку інформації, на фоні особистісних і професійних конфліктів, перебуваючи весь час на очах інших людей. Борня думок і самолюбства обов’язково супроводжує кожне демократичне обговорення проблем і прийняття колективних рішень, та зберігати в цих умовах самовладання, витримку й виваженість мислення можуть не всі. Стресостійкість є якістю, яку необхідно невтомно формувати й вдосконалювати, її можна покращити тренуванням, звичкою до повсякденної напруженої творчої праці. Однак, якщо немає відповідних задатків, придатних умов, навичок і готовності до формування такої якості, неврівноважений фахівець (керівник чи підлеглий) приносить збитки собі, колегам і колективу.

Особливо важливим показником сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД є їхні *моральні* якості – засвоєні морально-духовні цінності, норми й принципи поведінки, ідеали суспільства на рівні власних переконань, що виявляються в їхніх ставленнях, звичках, взаємовідносинах, почуттях, поглядах, оцінках тощо.

В Україні з давніх часів ставилися надзвичайно високі вимоги до моральних якостей особистості таких, як доброта, порядність, ввічливість, тактовність, толерантність, чесність, справедливість, увага й повага до співрозмовника, дружелюбність тощо [115, с. 69–70].

Серед моральних якостей майбутніх документознавців, що мають особливе значення для їхньої майбутньої професійно-комунікативної діяльності, найважливішими, на слушну думку Н. Дяченко і М. Фіцули [193], є професійний обов'язок і відповідальність, професійна честь і гордість, професійна культура й етика, працелюбність, діловитість тощо. Формування й розвиток зазначених якостей має відбуватися в процесі професійної підготовки в різних видах діяльності (навчально-пізнавальній, практично-професійній, громадській та інших). Варто підкреслити, що важливим і ефективним засобом формування в них морально-етичних рис характеру є особистий приклад викладача.

Також до важливих для професійно-комунікативної діяльності майбутніх фахівців із ДтаІД відносимо *інтелігентність*, яка виявляється в уміннях тактовно, чемно спілкуватися, стримувати й не виявляти негативні емоції, дотримуватися норм етичної поведінки, стежити за культурою, акуратністю свого зовнішнього вигляду тощо.

До важливих комунікаційних якостей майбутніх фахівців із ДтаІД відносимо такі, як:

- *контактність* – здатність привертати до себе людей, встановлювати з ними професійно-ділові й інші соціальні контакти, виявляти товариськість, комунікабельність, відкритість характеру, високий рівень домагань у сфері міжособистісних стосунків, честолюбний потяг до підвищення самооцінки, інтерес до людей і бажання більше знати про них, про стан їхніх справ, уміння бачити себе завдяки розвинутій рефлексії з погляду іншої людини, дивитися на конфліктну ситуацію очима супротивника, уміння вислуховувати, розуміти, переконувати тощо;
- *адаптаційна мобільність* – сукупність якостей, пов'язаних із поведінкою фахівця з ДтаІД в системі професійно-міжособистісних стосунків у

колективі, що поєднує потяг до безперервного отримання й поглиблення знань, схильність до творчих форм діяльності, низький «поріг» психологічних бар'єрів у діяльності спілкування, нетерпимість до всього відсталого й консервативного, здатність протистояти дестабілізуючому впливу негативної поведінки, потяг до обґрунтованого ризику, до розширення кола своїх компетенцій, ініціативність, підприємливість тощо.

Важливим чинником гармонійного, комунікативного розвитку особистості, складовою частиною змісту КК майбутніх фахівців із ДтаІД є сформованість в них *естетичних* якостей – здатності до повноцінного сприймання й правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності, прагнення й уміння будувати, перетворювати своє життя та діяльність за законами краси [193, с. 359]. Ще стародавні філософи відзначали позитивний вплив краси на духовну сферу молодої людини, її вчинки і поведінку.

Для розвитку естетичних якостей студентів у процесі формування в майбутніх фахівців із ДтаІД КК вважаємо доцільним використання духовно-культурного потенціалу всіх навчальних дисциплін, що вивчаються в ЗВО. Важливим є впровадження до структури їх змісту (під час лекцій, семінарських, практичних занять) елементів естетичних знань, створення естетичних ситуацій, що передбачають оцінювання, використання виразності й естетичності висловлювань викладача й студентів.

Надзвичайно важливим для формування естетично-духовних цінностей майбутніх документознавців є: засвоєння ними національної культури, знань історії, володіння естетичним багатством мови, захопленість красою рідного краю тощо, а також їх творчий підхід до розв'язання пізнавальних завдань, опанування знаннями й навичками (літературної, музичної й іншої) творчості тощо. Завдяки цим чинникам відбувається оволодіння студентами естетично-насиченими комунікативно-значущими знаннями, досвідом, уміннями й навичками естетичних взаємовідносин у праці, побуті, відпочинку, естетичного спілкування й естетичної поведінки – триматися природно, невимушено, культурно, естетично виявляти свої емоції, красиві манери, поставу, акуратність і

естетичність зачісок, одягу, взуття тощо [115, с. 76; 193, с. 359–361]).

Педагогічні цілі й завдання освіти, орієнтуючись на тривалу перспективу, мають передбачати необхідність створення умов для набуття майбутніми фахівцями з ДтаІД *здатності до постійного саморозвитку й самовдосконалення КК*. Як підкреслює І. Антоненко [7], такі завдання полягають у тому, щоб навчити студентів: самостійно вчитися, самостійно розв'язувати проблеми у сфері навчальної діяльності, правильно визначати цілі пізнавальної діяльності, швидко вибирати необхідні джерела інформації, знаходити оптимальні способи досягнення поставленої мети, адекватно оцінювати отримані результати, раціонально організовувати свою комунікативну діяльність, успішно працювати у взаємодії з іншими студентами, а також навчити їх: компетентно пояснювати явища дійсності, їх суть, причини, взаємозв'язки, використовуючи відповідний науковий апарат; самостійно орієнтуватися в ключових проблемах сучасного життя й вирішувати питання, пов'язані з реалізацією певних соціальних ролей (студента, фахівця, колеги, громадянина, організатора тощо); ефективно розв'язувати проблеми, загальні для різних видів професійно-комунікативної діяльності (пошуку й аналізу інформації, ухвалення рішень, організації взаємодії, налагодження взаємовідносин тощо).

Конкретизуємо зміст *особистісно-самотворчого компоненту* в межах визначених складників КП майбутніх фахівців із ДтаІД:

- за КСКП указаний компонент передбачає розвиток у майбутніх фахівців із ДтаІД культуро-відповідних, комунікативно-значущих інтелектуальних, емоційних вольових, моральних, естетичних якостей, зокрема таких, як: гуманність, демократичність, увічливість, доброзичливість, толерантність, відкритість, виявлення поваги й активної терпимості до представників інших культур, до їхніх прав, інтересів тощо;
- у контексті ССКП майбутніх фахівців із ДтаІД особистісно-самотворчий компонент передбачає стимулювання студентів до саморозвитку, реалізації власного творчого потенціалу, що характеризує глибину індивідуальності особистості; соціальні потреби, інтереси студента, рівень його

підняття до соціально-комунікативних цінностей та набуття на їхній основі комунікативно-значущих інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних якостей (здатності до творчого й критичного мислення, особистісної відповідальності перед суспільством, формулювання справедливої громадянської позиції, вияву високої соціальної активності, підприємливості, працелюбності, сумлінності, інтелігентності, товариськості, взаєморозуміння тощо);

- у контексті ІСКП слід ураховувати, що науково-технічний прогрес, інформатизація суспільства вимагають від майбутніх фахівців не лише професіоналізму, але й високого рівня розвитку в них комунікативно-значущих особистісних якостей – інтелектуальних, емоційних, вольових, моральних, естетичних тощо. Адже інтуїція, здатність до творчого сприйняття й аналізу інформації не мають технічного аналогу, а технічні системи «штучного інтелекту» не працюють без людини. Тому все ширше визнається потреба сучасного виробництва не в «голому техніцизмі», а в «одушевленні» людиною, у персоналізації й гуманізації. З огляду на це, у майбутніх фахівців слід формувати інтелектуальну мобільність, здатність до імпровізації тощо;

- за МСКП майбутніх фахівців із ДтаІД особистісно-самотворчий компонент передбачає оволодіння культурою мовлення під час вивчення комунікативно орієнтованих дисциплін, що (як пояснюють А. Мурашова, О. Піскунова, В. Русецький [101; 122, с.119–121]) має бути спрямоване на активний інтелектуальний пошук, сприяння інтенсивності й розвитку мислення (здатності набувати знання, формувати власний світогляд, висловлювати життєву позицію у слові). Якість мислення залежить від якості мовлення; мовленнєва поведінка особистості – це відображення характеристик її сприйняття й переосмислення світу; тобто мова – це не лише відображення мислення, але й саме мислення. Велике значення у мовному аспекті комунікативної взаємодії має виявлення студентами гуманізму, увічливості, чесності, поваги й уваги до співрозмовника, товариськості, уникнення гордовитості, непорозумінь, неприязні тощо; а також інтелектуальних здібностей (інтелектуальної мобільності, імпповізації, критичності мислення);

➢ у контексті СОСКП майбутніх документознавців особистісно-самотворчий компонент передбачає розвиток у студентів: інтелектуальних якостей (здатності визначати щодо комунікативно-самоосвітньої діяльності проблемні питання, формулювати їх, знаходити варіанти шляхів самостійного вирішення, актуалізувати знання про способи комунікативного самовдосконалення, які вже самостійно засвоєні, та логічно відбирати з них ті, що необхідні для ефективного розв'язання певних проблем); емоційно-вольових, моральних якостей (здатності наполегливо, невтомно працювати, самостійно віднаходити потрібні нові знання, старанно їх засвоювати, активно й доцільно використовувати в практичній комунікативній діяльності).

Отже, особлива увага в процесі формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД має приділятися розвитку прагненню до постійної комунікативної самоосвіти, безперервного самовдосконалення КК як інтегративної якості, що є головним показником їхньої здатності до самостійного вибору життєвої позиції, активної соціальної адаптації, творчої інноваційної діяльності.

У процесі дослідження дійшли висновку, що цілеспрямований, усебічний естетичний розвиток майбутніх фахівців, вплив на їхні інтелектуальні, емоційно-моральні, вольові й чуттєві складові психіки, суттєво сприяє підвищенню рівня сформованості в них КК, сприяє розвитку творчого потенціалу студентів, їхньому професійно-комунікативному самовдосконаленню [231].

Оцінно-рефлексивний компонент КК майбутнього фахівця з ДтаІД характеризує його здатність до рефлексивно-комунікативної інтерпретації власної поведінки та вчинків суб'єктів комунікативної діяльності, що сприяє вибору доцільних дій у тій чи іншій ситуації, коригуванню їх у подальшій діяльності з метою усунення власних недоліків та корекції власної поведінки.

Рефлексія відіграє провідну роль у формуванні КК майбутніх фахівців із ДтаІД, займаючи важливе місце у структурі інтелекту, основні комунікативні якості якого за своєю суттю рефлексивні. Процес рефлексії, крім аналізу власного мислення, включає аналіз спілкування з іншими людьми, розмірковування за іншу особу й розуміння іншого. У зв'язку з цим

виокремлюють дві форми рефлексії: рефлексію власної діяльності й рефлексію внутрішнього світу іншої людини.

Рефлексія власної діяльності, як підкреслюють К. Гончарова, Н. Мойсеюк, відіграє особливо важливу роль під час здійснення контролю й оцінювання, спрямованих на себе, на осмислення й аналіз власних дій, щоб встановити рівень їх результативності (позитивної чи негативної). У процесі такого аналізу визначаються правильність постановки мети, фактори успіхів та причини невдач, помилок, труднощів тощо.

У контексті нашого дослідження важливо підкреслити, що рефлексія включає вміння аналізувати ситуації, власні наміри, а також адекватну самооцінку як у професійному, так і комунікативному векторах [28; 98, с. 150].

Рефлексія як процес пізнання людиною самої себе, свого внутрішнього світу дає можливість студенту аналізувати власні думки і переживання; правильно, критично оцінювати себе як особистість, усвідомлювати те, як власну особистість сприймають і оцінюють інші (викладачі, одногрупники).

Рефлексійність особистості виявляється в її здатності критично оцінювати свої дії та змінювати відповідно до цього своє мислення і діяльність [124, с. 338–340]. Від здатності студента до самооцінки, в основі якої лежить розвиток рефлексії, як підкреслює О. Власова, залежить менша або більша впевненість майбутнього фахівця в собі, ставлення до власних помилок і складностей (навчальної і в майбутньому професійної) комунікативної діяльності та рівень домагань у цілому [19, с. 154, 156].

Низька самооцінка власних можливостей, як зазначає Л. Орбан-Лембрик, заважає індивідуальному зростанню, гальмує розкриття індивідуальності, сприяє формуванню комплексів, які утруднюють процес взаємовідносин. Висока самооцінка, навпаки, сприяє особистісному росту, самоутвердженню в соціумі й структурі групових відносин [111, с. 307].

Погоджуємося з О. Степановим і М. Фіцулою, що інша форма рефлексії, коли, пізнаючи один одного, його учасники намагаються відтворити у своїй свідомості внутрішній світ партнера, зрозуміти його почуття, мотиви поведінки з

метою краще й надійніше оцінити перспективи спільної комунікації, є одним із найважливіших засобів побудови особистістю образу співрозмовника в міжособистісному взаєморозумінні під час спілкування. Зазначений вид рефлексії є надзвичайно важливим для ефективного здійснення професійно-комунікативної діяльності, адже кожному суб'єкту спілкування з метою найбільш точного обрання тактики взаємодії важливо зрозуміти свого партнера, а також те, як партнер буде сприймати й розуміти його самого; чим глибше людина розуміє іншого, тим повніше й об'єктивніше оцінює себе [149, с. 80].

Отже, на основі вивчених праць вищезгаданих та інших науковців та власного досвіду педагогічної роботи можна стверджувати, що рефлексивні здібності майбутніх фахівців із ДтаІД є важливим елементом оцінно-рефлексивного компонента у структурі їхньої КК.

Розвинена рефлексія майбутніх документознавців має виявлятися в них як здатність до самооцінки й самоконтролю, уміння виокремлювати, аналізувати й співвідносити з комунікативною ситуацією власні розумові дії, здійснювати довільну регуляцію інтелектуальної діяльності, розмірковувати за іншу людину, розуміти себе й іншого, формувати образи свого й чужого "Я" в результаті спілкування [182, с. 56]. Також відзначимо, що рефлексія виступає як продукт інтеграції основних видів психічних процесів – когнітивного, інтуїтивного, регулятивного тощо й тому являє собою «процес організації процесів», тобто є психологічним процесом значно вищого порядку складності, ніж усі інші психологічні процеси. Саме він є визначальним для високоінтелектуальної професійно-комунікативної діяльності майбутніх фахівців. Тож розвиток оцінно-рефлексивного компонента КК має важливе значення, оскільки великою мірою забезпечує її формування.

Уточнимо зміст *оцінно-рефлексивного компонента* в межах визначених складників КП майбутніх фахівців із ДтаІД:

- у контексті КСКП майбутніх документознавців оцінно-рефлексивний зазначений компонент передбачає розвиток у студентів здатності до аналізу й самооцінки та сприйняття й оцінки внутрішнього світу співрозмовника під час

інтеркультурної взаємодії, ефективного інтерактивного використання рідної та іноземної мов тощо;

- за ІСКП майбутніх фахівців із ДтаІД оцінно-рефлексивний компонент включає такі елементи, як: здатність до глибокого, різнобічного самоспостереження, самоаналізу й оцінки механізмів власної інформаційно-комунікативної діяльності, до саморегуляції й змін із метою підкорення своїх інформаційно-орієнтованих інтересів тим нормам поведінки, яких необхідно дотримуватися в контексті інформаційно-зумовлених інтересів суспільства;
- у контексті ССКП указаний компонент передбачає формування у студентів рефлексивних здібностей (здатності до самоаналізу й оцінки власної комунікативної діяльності, прогнозування дій партнерів, коригування поведінки своєї й інших учасників спілкування тощо) [65, с. 68; 115, с. 47];
- у контексті МСКП оцінно-рефлексивний компонент передбачає формування у студентів умінь на основі рефлесивного аналізу оцінювати рівень розвитку в них мовленнєвої культури;
- за СОСКП майбутніх фахівців із ДтаІД оцінно-рефлексивний компонент включає рефлексивні вміння і особистісні якості: уміння прогнозувати результати поставлених цілей саморозвитку КК та усвідомленого їх досягнення; здатність до рефлексії; навички самоаналізу й самооцінки результатів комунікативної самоосвіти й самовдосконалення КК; уміння рефлексивного самоконтролю й самооцінки засвоєних комунікативних знань, умінь, якостей та їх коригування.

У висновку підкреслимо значущість вище охарактеризованих основних компонентів КК – мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого й оцінно-рефлексивного. Саме від успішного опанування ними залежить повнота і якість сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД [180, с. 130].

У загальному висновку відзначимо, що визначені складники КП і компоненти КК майбутніх фахівців із ДтаІД є взаємозалежними й взаємообумовленими, знаходяться в тісному взаємозв’язку, що відбито в таблицях Додатку Б.2.

Висновки до розділу 2

На основі ретроспективного аналізу наукових джерел, що розкривають ґенезу ідеї формування комунікативних знань, умінь, якостей, здібностей особистості та умови й способи їх формування й розвитку дійшли висновку, що досліджуване питання належить до наскрізних історико-педагогічних проблем. У процесі наукового пошуку з'ясовано, що витоки порушеної проблеми сягають античної філософії (Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон, Квінтіліан та ін.), педагогічної думки Середньовіччя (Ф. Аквінський, П. Абеляр та ін.), Відродження (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, М. Монтень, Т. Мор та ін.), Просвітництва (Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Д. Локк та ін.), Нового (Й.-Г. Песталоцці, Й. Гербарт, А. Дістервег та ін.) та Новітнього часу (Г. Вінекен, А. Ферр'єр, С. Френе та ін.). Цінні ідеї щодо важливості комунікативних знань, умінь, якостей особистості, мовленнєвої культури і мовної грамотності, етики спілкування й красномовства містять трактати, настанови, художні твори, педагогічні праці вітчизняних учених, філософів, педагогів, державних й релігійних діячів епохи України-Русі (Іларіон, К. Туровський, В. Мономах), українського ренесансу (П. Могила, Є. Славинецький, І. Галятовський, С. Полоцький, Ф. Прокопович, Г. Сковорода), педагогічної думки XIX – початку XX ст. (Т. Шевченко, К. Ушинський, О. Духнович, І. Франко, І. Огієнко), радянської доби (Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). Характеризуючи комунікативні здібності особистості, зокрема майбутнього фахівця, представники науково-педагогічної думки чільне місце відводили мовно-мовленнєвим знанням і вмінням, що забезпечують спілкування й мислення, навичкам комунікативної поведінки особистості, її моральності (здатності поважати співрозмовника, контролювати свої почуття й емоції, керувати власним характером і волею, бути ввічливим, тактовним, уважним, доброзичливим тощо). Ці ідеї не втратили своєї актуальності й були враховані під час вирішення теоретичних і практичних завдань дослідження.

Сутнісно-феноменологічний аналіз комунікативної компетентності

майбутніх фахівців із ДтаІД потребував з'ясування, передусім, суті таких понять, як «комунікативна діяльність», «професійне спілкування», «комунікація».

Комунікативну діяльність визначено як активну, зумовлену потребами спільної діяльності взаємодію, спрямовану на встановлення і розвиток професійних контактів, виконання функціональних обов'язків. Комунікативна діяльність передбачає адекватне сприйняття і розуміння поведінки партнерів по спілкуванню, обмін інформацією, вироблення ефективної стратегії взаємодії.

Із феноменом «комунікативна діяльність» тісно пов'язані поняття «професійне спілкування», «комунікація». *Професійне спілкування* розкрито як активну, зумовлену потребами спільної діяльності взаємодію, спрямовану на встановлення й розвиток професійних контактів, виконання функціональних обов'язків. *Комунікацію* розглянуто як соціально зумовлений процес передавання та сприйняття інформації, що здійснюється через різні канали за допомогою вербальних і невербальних комунікативних засобів. Тоді як професійне спілкування передбачає міжсуб'єктну взаємодію, у якій кожний учасник діє над відпрацюванням спільного сенсу висловленої інформації і передбачає взаєморозуміння, взаємовплив, взаємодопомогу, комунікація є суто інформаційним процесом, у якому одержувач інформації сприймається лише як об'єкт активності її відправника.

Установлено, що особливістю комунікативної діяльності фахівця з ДтаІД є те, що вона визначається не лише в термінах, що відображають процес діяльності – мотив, мета, планування, аналіз поточної інформації, прийняття рішень, перевірка результатів процесу комунікації, але і в таких термінах, як відправник, одержувач, форма повідомлення, код, ситуація.

Установлено, що в процесі професійної підготовки майбутній фахівець із ДтаІД має оволодіти різними видами компетентностей, важливе місце серед яких займає комунікативна.

З'ясовано, що в широкому сенсі *комунікативну компетентність* розглядають як інтегративне утворення, що виражається в готовності і здатності

фахівця до комунікативної діяльності в різних професійних галузях і з представниками різних культур на основі партнерства, взаєморозуміння і співробітництва.

Комунікативну компетентність фахівця з ДтаІД визначено як інтегративне утворення, що, характеризуючись розгалуженою системою знань, ставлень, умінь, здібностей тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП, дозволяє фахівцю здійснювати своєчасні й адекватні комунікативні дії в різних ситуаціях професійної взаємодії на основі партнерства, взаєморозуміння і співробітництва, гарантуючи ефективне розв'язання поліфункціональних завдань документаційно-інформаційної діяльності.

У дослідженні з'ясовано, що фахівців із ДтаІД доречно віднести до групи професій «людина–знакова система», адже вони працюють з документами, що є поєднанням різних знаків, цифр, кодів, формул, відображених різними мовами. Тож безпосередній успіх професійно-комунікативної діяльності фахівців указаного профілю безпосередньо залежить від уміння успішно здійснювати комунікацію не тільки з присутньою поряд людиною (замовником, колегою тощо), але й з автором певного письмового повідомлення/документа, відстань до якого вимірюється не тільки в кілометрах, а іноді навіть у роках чи тисячоліттях (О. Янишин). У цьому полягає одна із *особливостей комунікативної компетентності фахівця з ДтаІД*.

Інша особливість досліджуваної компетентності зумовлюється тенденцією на поглиблення інформатизації усіх сфер життєдіяльності українського суспільства, що вимагає постійного професійного вдосконалення фахівця з ДтаІД у галузі інформаційно-комунікаційних технологій.

Визначено структуру комунікативної підготовки майбутніх документознавців, яка містить культурний, соціальний, інформаційний, мовний і самоосвітній складники.

Структуру комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД представлено як сукупність мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного,

діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного компонентів, оволодіння кожним із яких здійснюється в межах виокремлених складників комунікативної підготовки.

На підставі обґрунтованих концептуальних підходів досліджуваної проблеми, визначення суті і особливостей комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, урахування вимог суспільства, цілей і завдань освіти щодо її сформованості, розкрито зміст структурних компонентів зазначеної компетентності.

Мотиваційно-ціннісний компонент комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД складають професійно-комунікативні цінності професії; норми професійної деонтології й особистісне ставлення до них. Зазначений компонент пов'язаний, передусім, із усвідомленням майбутнім фахівцем значущості комунікативної компетентності для успішного здійснення професійної діяльності; ціннісним ставленням до оволодіння комунікативною компетентністю, наявністю внутрішніх стимулів до професійно-комунікативного самовдосконалення; усвідомлене ставлення до спілкування як вищої цінності людини й суспільства.

Інформаційно-когнітивний компонент комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД передбачає оволодіння студентами сукупністю знань: суті та змісту структурних складників комунікативної компетентності фахівця документаційно-інформаційної сфери, теоретичних основ способів комунікації, деонтологічних норм професійно-комунікативної діяльності правил мовленнєвого етикету й культури спілкування; способів професійно-комунікативного самовдосконалення тощо.

Діяльнісно-поведінковий компонент досліджуваного феномену передбачає сформованість у майбутнього фахівця інтелектуально-прогностичних, презентаційно-комунікативних, організаторсько-управлінських, емоційно-регулятивних, інформаційно-комунікаційних, мовно-лінгвістичних та рефлексивно-коригувальних умінь і навичок.

Особистісно-самотворчий компонент комунікативної компетентності

майбутнього фахівця з ДтаІД характеризується сформованістю значущих особистісно-професійних якостей, які впливають на успішність комунікативної діяльності (комунікабельність, доброзичливість, інтелектуальна мобільність, інноваційне мислення, відповідальність, тактовність, толерантність, чесність, гідність, емоційна стійкість, стресостійкість, креативність тощо).

Оцінно-рефлексивний компонент досліджуваного феномена характеризує його здатність до рефлексивно-комунікативної інтерпретації власної поведінки, вчинків суб'єктів комунікативної діяльності, що сприяє вибору доцільних дій у тій чи іншій ситуації, коригуванню їх у подальшій діяльності з метою усунення власних недоліків та корекції власної поведінки.

Визначені компоненти і складники комунікаитивної компетеності майбутніх фахівців із ДтаІД є взаємозалежними й взаємообумовленими, знаходяться в тісному взаємозв'язку.

Основні результати розділу знайшли відображення в публікаціях автора [169; 170; 171; 172; 173; 174; 175; 176; 177; 178; 179; 180; 181; 182; 183; 184; 185; 186; 187; 231].

Список використанихджерел до розділу 2

1. Абрамова О. А. Современные исследования социальных проблем. *Электронный научный журнал.* 2012. №1 (09). URL: www.sisp.nkras.ru (дата звернення: 23.08.2016).

2. Абрамович С. Д., Тілло М. С., Чікарькова М. Ю. Культурологія. Київ : Кондор, 2005. 352 с.

3. Абульханова-Славская К. А. *Стратегия жизни*. Москва : Мысль, 1991.

4. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів : дис. … док. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2007. 423 с.

5. Андреева Г. М. Социальная психология : учеб. для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2000. 376 с.

6. Андрієвська В. В. Комунікативна компетентність психолога: методологічні засади дослідження. *Особистість у сучасному світі* : III Всеукраїнський конгрес з міжнародною участю. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014.

7. Антоненко І. Важливість компетентнісного підходу в вищій освіті. URL : http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19402-vazhlivist-kompetentnssnogo-pidxodu-v-vishhij-osviti/html (дата звернення : 09.03.2016).

8. Бабій Г. В. Професійне спілкування інженера з програмного забезпечення: дефініційний аналіз. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»*. Ялта, 2012. Вип. 37. Ч. 1. С.230–237.

9. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ Академія, 2009. 376 с.

10. Баштанар И. М. Формирование информационно-коммуникативной компетентнсти будущих специалистов-документоведов в высшей школе : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Челябинск, 2008. 20 с.

11. Бевзюк І. М., Ширяєва Л. М. Професійна комунікативна компетентність майбутнього прокурора : навч. посібник. Київ : Алерта, 2014. 224 с.

12. Болотова А. К., Жуков Ю. М. Психология коммуникаций. Москва : Издательский Дом ВШЭ, 2015. URL : https://mybook.ru/author/alla-bolotova/psihologiya-kommunikacij (дата звернення : 17.07.2016).

13. Вакуленко В. М. Акмеологічний підхід у теорії й практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії (порівняльний аналіз) : автореф. дис. … докт. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2008. 44 с.

14. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навчальний посібник. Київ : Університет «Україна», 2013. 416 с.

15. Варецька О. Розвиток соціальної компетентності вчителя початкової школи засобами економічної освіти. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 82–88.

16. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.

17. Виноградова И. А. Коммуникативная компетентность в социализации личности. Новый Новгород : НГУ им. Н. И. Лобачевского, 2002. С. 7–8.

18. Власова Л. В., Сементовская В. К. Деловое общение. Ленинград : Лениздат, 1980. 80 с.

19. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ : Либідь, 2005. 400 с.

20. Волкова Н. П. *Професійно-педагогічна комунікація*. Київ : Видавничий центр "Академія", 2006.

21. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.

22. Вольхин С. Н., Никитина Н. И., Толстикова С. Н. Компетентностно-культурологический подход к процессу формирования в вузе профессионально-коммуникативной культуры специалистов в сфере международного сотрудничества. URL : http://www.rusnauka/com/9_2012/ Pedagogica/2_105353 107 (дата звернення : 14.01.2016).

23. Вольянська С. Є. Довідник сучасного педагога. Харків : Видавнича група «Основа», 2016. 144 с.

24. Воронкова В. Г., Беліченко А. Г., Мельник В. В., Ажажа М. А. Етика ділового спілкування. Львів: Магнолія-2006, 2009. 310 с.

25. Галузевий стандарт вищої освіти України : ОКХ «бакалавра» за напрямом підготовки 6.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» з галузі знань 0201 «Культура». Полтава : ПолтНТУ, 2014. 32 с.

26. Гербарт І. Главнѣйшія педагогическія сочиненія Іог. Гербарта въ систематическомъ извлеченіи. Москва : Изданіе К. Тихомирова, 1906. 365 с. URL : http://elib.gnpbu.ru/text/gerbart (дата звернення : 23.02.1015).

27. Головаха Е. Интернет-коммуникация социологов: комментарий к материалам круглого стола. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2011. №2. С.202–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/crtmm_2011_2_16 (дата звернення: 13.03.2016).

28. Гончарова К. Э. Структура коммуникативной компетентности будущего специалиста. *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии* : матер. XI Междунар. науч.-прак. конф. (г. Новосибирск, 26.12.2011 г.). URL : http://sibac.info/conf/pedagog/xi/ 25883 (дата звернення : 27.12.2016).

29. Гребенникова В. М. Культурологический подход к развитию комуникативных компетенций руководителей общеобразовательных школ в системе повышения квалификации. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2012. № 4 (14). С. 95–98.

30. Гуменна І. Р. Комунікативна компетентність як одна із складових професійної культури майбутніх лікарів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Ужгород, 2013. № 29. С. 42–45.

31. Гуралюк А. Г. Інформаційна, комунікаційна та комунікативна компетентності у підвищенні кваліфікації керівника навчального закладу. URL : http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11gurdeo.pdf (дата звернення : 30.03.2016).

32. Гурвич С. С., Погорілко В. Ф., Герман М. А. Основи риторики. Київ : Вища школа, 1978. 176 с.

33. Гусак А., Микитюк І. Критерії, показники та рівні сформованості інформативної компетентності майбутніх фахівців. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2015. № 43. С. 205–209.

34. Демешко І. Застосування інноваційної методики в курсі «Інформаційно-аналітична діяльність». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. Кіровоград, 2016. Вип.147. С. 57–62.

35. Демченко В. В. Інформаційна культура майбутнього педагога як фактор готовності до професійного самовдосконалення. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця, 2015. Вип. 43. С.228–232.

36. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес* : зб. наук. праць. Київ : Едельвейс, 2013. Вип. 3. С. 56–61. URL : www.twirpx.com/file/1665580 (дата звернення : 24.11.2016).

37. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей: навч.посіб. Київ : КМ Academia, 1998. 191 с.

38. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.

39. Елизарова Г. Ф. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению : дис. … доктора пед. наук : 13.00.02. Санкт-Петербург, 2001. 371 с.

40. Енциклопедія освіти / АПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

41. Етика ділового спілкування : навч. посіб. / за ред. Т. Б. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.

42. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : ХНРБЦ, 2006. 640 с.

43. Жуков Ю. М. Модели группового развития (группа – коллектив – команда). *Развитие организации и HR-менеджмент*. Москва: Класс, 2004. С.147–174.

44. Жуков Ю. М. Эффективность делового общения. Москва : Знание, 1988. 64 с.

45. Жуков Ю. М., Петровская Л. А., Растянников П. В. Диагностика и развития компетентности в общении. Москва : Изд-во МГУ, 1991. С.75–77.

46. Загнибіда Р. П. Про роль комунікативної компетентності майбутніх менеджерів туризму. *Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних соціальних змін.* URL : http://iconf.univer. ck.ua/ attachments/article/13/od-2012-s-55.pdf (дата звернення : 18.04.2017).

47. Зайцева С. А. Система формирования информационной и коммуникационной компетентности будущих учителей начальных классов в педагогическом вузе : автореф. дис. … док. пед. наук : 13.00.08. Шуя, 2011. 41 с.

48. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к образованию. *Образование и наука*. 2005. №3 (33). С.27–40.

49. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.

50. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.

51. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. Москва : Логос, 2002. 384 с.

52. Зникина Л. С. Концепция профессионально-коммуникативной компетенции как системы экстрафункционального обеспечения профессиональных функций менеджера. *Вестник Кузбасского государственного технического университета*. Кузбасс : КГТУ, 2005. №5. С.137–142.

53. Ибрагимов Г. И., Ибрагимова Е. М., Андрианова Т. М. Теория обучения. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2011. 383 с.

54. Каган М. С. Мир общения : Проблема межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.

55. Калмыкова С. В. Технология формирования информационно-коммуникативной компетенции субъектов образовательного процесса в среде дистанционной поддержки обучения : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Санкт-Петербург, 2010. 23 с.

56. Каракозов С. Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности. *Педагогическая информатика*. 2000. № 2. С. 50.

57. Караман С. О., Караман О. В., Горошкіна О. М., Пентилюк М. І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.

58. Кашапов М. М. Психология педагогического мышления : монографія. Санкт-Петербург : Алстейя, 2000. 463 с.

59. Кашинцева В. Г. Профессионально-коммуникативная компетенция как современное требование работодателей к выпускникам учреждений среднего профессионального образования. Москва, 2012. URL : http://oldprosv.ru/Attaccyment.aspx?aspx?ld (дата звернення : 24.05.2016).

60. Квинтилиан М. Ф. Двенадцать книг риторических наставлений. URL : http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1295 (дата звернення : 28.05.2016).

61. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей. Оренбург: Южный Урал, 1996. 188 с.

62. Клєба А. Формування інформаційно-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2015. Вип. 1. С. 144–149.

63. Климова Н. А. Модуль «Комунікативна компетентність». Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 64 с.

64. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие. Москва : Педагогика, 1987. 416 с.

65. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : колективна монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

66. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3–4.

67. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 роки : проект / Мін-во освіти і науки України. URL: http://www.old.mon.gov.ua/ img/files (дата звернення: 17.11.2016).

68. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін. URL : http://ddpu.drohobech. net/wp-content/uploads (дата звернення : 18.10.2017).

69. Краевский В. В. Принципы личностно-ориентированного обучения. URL : http://sdo.elitarium.ru/principy_obuchenija.html (дата звернення : 24.12.2016).

70. Крутій К. Л. Формування ключових компетенцій у дітей дошкільного віку в умовах полілінгвальності : конспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ "ЛІПС" ЛТД, 2007. 256 с. URL : http://www.ukrdeti.com/umservik/ ukmsv0.html (дата звернення : 11.08.2015).

71. Крысько В. Г. Социальная психология : курс лекций. Москва : Омега-Л, 2006. 352 с.

72. Крысько В. Г. Социальная психология : схемы и комментарии. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. 208 с.

73. Кузин Ф. А. Культура делового общения : практическое пособие. Москва : Ось-89, 2002. 320 с.

74. Культурологія / кол. авт. : А. Є. Конверський, О. С. Онищенко, М. В. Попович та ін. ; за ред. А. Є. Конверського. Харків : Фоліо, 2013. 863 с.

75. Леонтович О. А. Россия и США. Введение в межкультурную коммуникацию. Волгоград : Перемена, 2003. 399 с.

76. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб. пособие для вузов. Москва : Академия : Смысл, 2004. 304 с.

77. Леонтьев А. Н. Теория речевой деятельности. Москва : Наука, 1985. 272 с.

78. Лернер И. Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? Москва : Знание, 1978. 48 с.

79. Личностные требования к специалистам по маркетингу. URL: www.referatbar.ru/referats/46DBA-1html (дата звернення: 23.08.2016).

80. Лісіна С. О. Документні ресурси : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. 240 с.

81. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів освіти. *Педагогічна підготовка вищих навчальних закладів* : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. Харків: ОВС, 2002. 164 с.

82. Лозова В. І., Троцько Г. В. (2002). *Теоретичні основи виховання і навчання*. Харків: ОВС.

83. Лозовая В. И., Троцько А. В. Активность школьника. *Советская педагогика*. 1989. № 11.С. 25–31.

84. Локк Дж. Сочинения в трех томах / под. ред. А. Л. Субботина ; пер. с англ. М. Б. Митин. Москва : Мысль, 1985. Т. 3. 702 с.

85. Лунячек В. Е. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі. Держава та суспільство. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/01.pdf (дата звернення : 10.06.2016).

86. Макаренко А. С. Сочинение в семи томах. Т. 5. Москва : Академия педагогических наук, 1958. 559 с.

87. Максименко С. Д., Євтух М. Б., Цехмістер Я. В., Лазуренко О. О. Психологія та педагогіка. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 584 с.

88. Максименко С. Д., Заброцький М. М. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування). Київ : Главник, 2005. 112 с.

89. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : РАО, 1996. 308 с.

90. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика. Київ : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. С. 160.

91. Мартиненко С., Чернігівська Н. Когнітивний компонент як складова моделі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності. *Вища школа* : наук.-практ. видання. 2010. № 7–8, С. 44–50.

92. Матвієнко О. В. Основи інформаційного менеджменту : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 128 с.

93. Матьяш О. И. Бибик С. А. Коммуникативное образование в России: история и современность. *Сибирь. Философия. Образование*. Ростов-на-Дону : ИУБиП, 2003. Вып.7. С.60–76.

94. Матьяш О. И. Коммуникативное образование. URL : http://polit.ru/article/2011/08/10communication (дата звернення : 17.11.2016).

95. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.

96. Методологічні проблеми трансформації комунікативної компетентності психолога в інформаційному суспільстві: монографія / В. В. Андрієвська, С. Т. Бойко, Л. Й. Ботіна, О. В. Виноградова та ін. ; за ред. В. В. Андрієвської. Київ–Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2014. 226 с.

97. Мицик Ю. А. Св. Петро Могила. Київ : ПАТ «ДАК», «Укрвидавполіграфія», 2012. 128 с.

98. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. Київ : ВАТ «КДНК», 2001. 608 с.

99. Монтень М. Проби. Київ : Дух і Літера, 2005–2007. 383 с.

100. Морозов В. Упровадження новітніх інформаційних технологій у сучасний педагогічний дискурс. *Вища освіта України*, 2013. № 2. С. 54–58.

101. Мурашова А. А., Русецкий В. Ф. Культура русской речи : учеб. пособие для 10–11 кл. гуманитарного профиля. Москва : Просвещение, 2005. 120 с.

102. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 259 с.

103. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія / редкол. : В. І. Шахов, О. В. Шестопалюк, Н. Г. Ничкало, О. В.Сухомлинська та ін. Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД, 2014. Вип. 41. 468 с.

104. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / за ред. В. Литвин. Київ : Навчальна книга, 2004. 943 с.

105. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст. *Освіта України*. 2002. № 33. С. 4–6.

106. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. №344/2013 / Президент України. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013 (дата звернення : 17.11.2017).

107. Непомняща Т. В. Формування комунікативної компетентності студентів ВТНЗ у процесі навчання математичних дисциплін : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Донецьк, 2013. 252 с.

108. Новгородцева И. В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих инжинеров в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Нижний Новгород, 2008. 259 с.

109. Новий словник іншомовних слів: 20000 слів / уклад. О. М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2007. 848 с.

110. Олійник О. Б. Риторика : навч. посібник. Київ : Кондор, 2009. 170 с.

111. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : навч. посібник. Чернівці : Книги – XXI, 2010. 528 с.

112. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика : Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/252/ (дата звернення : 16.10.2017).

113. Павленко О. П. Культурологія : посібник для підготовки до іспитів. Київ : Паливода А. В., 2006. 176 с.

114. Пашко Л. А., Ларіна Н. Б., Руденко О. М. Комунікативна компетентність керівника : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 76 с.

115. Пащенко М. І., Красноштан І. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 228 с.

116. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів III–IV рівнів акредитації / за ред. І. Ф. Прокопенко. Харків : Фоліо, 2015. 572 с.

117. Педагогіка : хрестоматія / уклад. : А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. Київ : Знання-Прес, 2003. 700 с.

118. Пелещишин А., Комова М., Вовк Н. Дидактичний досвід підготовки фахівців з інформаційної діяльності. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* : матеріали IX Міжнарод. наук.-прак. конф. (м. Одеса, 8–9 вересня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 196–202.

119. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения: в 3 т. / под. ред. М. Ф. Шабаева. Москва : Академия педагогических наук, 1963. Т. 2. 564 с.

120. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / под. ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина. Москва : Педагогика, 1981. Т. 1. 336 с.

121. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренінг. Москва : Изд-во МГУ, 1989. 216 с.

122. Пискунова Е. Н. Культура мышления и культура речи как определяющие факторы формирования лингвистической компетентности студентов. *Проблемы и перспективы развития образования* : материалы

междунар. заоч. науч. конф. (г. Пермь, 04.2011г.). Пермь : Меркурий, 2011. С. 119–121.

123. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта КНТ : ЦУЛ, 2008. 336 с.

124. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. Київ : Каравела, 2008. 352 с.

125. Попова О. В. Сутність педагогічних інновацій та їх класифікація. *Актуальні питання навчання і виховання особистості* : зб. наук. статей. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2008. Вип.2. С. 95–105.

126. Практический интеллект / Р. Дж. Стернберг и др. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 272 с.

127. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556 – VII / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 2014. № 63. С. 7–90.

128. Прокопович Т. Філософські праці. Вибране. Київ : Дніпро, 2012. 616 с.

129. Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво. Різні сентенції. *Філософські твори: в 3 т.* / ред. В. І. Шинкарук, В. Ю. Євдокименко, В. М. Нічин. Київ : Наукова думка,1979. Т. 1. 512 с.

130. Психология и этика делового общения : учеб. для вузов / В. Ю. Дорошенко и др. ; под. ред. В. Н. Лавриненко. Москва : Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. 279 с.

131. Пыжова Н. Н. Психологическая компетентность руководителя. Минск : Академия управления при Президенте РБ, 2005. С. 45.

132. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.

133. Рембач О. О. Формування культури ділового спілкування майбутніх міжнародників-аналітиків у вищих навчальних закладах : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2005, 20 с.

134. Рембач О. О. Ціннісні орієнтації в структурі культури професійного спілкування. *Наукові записки. Серія «Педагогіка»*. 2011. №2. С 270 – 277.

135. Роттердамский Э. Разговоры запросто / перевод с лат. С. Маркиша. Москва : Художественная литература, 1969. 704 с.

136. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 713 с.

137. Савенкова Л. О. Професійне спілкування менеджера : структура, функції, генезис. *Наукові праці МДГУ імені П. Могили. Педагогічні науки*. Миколаїв : В-во МДГУ імені П. Могили, 2005. Вип. 29. . Т.42.184 с.

138. Сагач Г. Хрестоматія : Золотослів : вибрані твори в 5 т. Рівне : ПП ДМ, 2006. Т. 2. 288 с.

139. Саєнко Н. В. Теоретичні та методичні засади культурологічної підготовки майбутніх інженерів : дис. … докт. пед. наук :13.00.04. Харків, 2012. 442 с.

140. Селевко Г. К. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. №4. С. 136 –144.

141. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.

142. Сергієнко Н. П. Комунікативна компетентність як фактор успішності професійної діяльності працівників ДСНС України. URL: http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Conferences (дата звернення : 16.07.2017).

143. Сігаєва Л. Є. Характеристика структури освіти дорослих в сучасній Україні. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. Житомир, 2011. Вип. 59. С. 38–42.

144. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів : монографія. Одеса : Абрикос Компани, 2013. 290 с.

145. Сойчук Р. Л. Формування національних цінностей як основи національного самоствердження особистості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* Київ – Вінниця, 2015. № 43. С. 452–458.

146. Соціологія : підручник / за ред. В. Г. Городяненка. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 544 с.

147. Спеціальні та галузеві соціології / В. Є. Пилипенко та ін. Київ : Каравела, 2003. 304 с.

148. Стандарт вищої освіти України : перший рівень вищої освіти (бакалаврський) за спеціалізацією «Документознавство та інформаційна діяльність» спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Полтава : ПолтНТУ, 2016. URL : http://www.pntu.edu.ua (дата звернення : 10.12.2016).

149. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2006. 520 с.

150. Столяренко Л. Д., Самыгин С. И. Психология и педагогика в вопросах и ответах. Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. 576 с.

151. Стрельников В. Компоненты профессиональной компетентности преподавателя высшей школы. *Edukasja I ekonomija*. Wloslawek Kaniewo, 2015.С. 213–221.

152. Стрельніков В. Ю. Проблеми та перспективи формування професійної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 22 листопада 2018 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 23–28.

153. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. Київ : Рад. шк.,1987. 544 с.

154. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу : вибрані твори в 5 т. / за ред. О. Г. Дзеверін. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1. 654 с.

155. Сухомлинський В. О. Формування переконань молодого покоління. Як виховати справжню людину. Сто порад учителеві : вибрані твори в 5 т. / за ред. О. Г. Дзеверін. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2. 670 с.

156. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «Школа», 2009. 1008 с.

157. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол. Н. Г. Ничкало та ін. Київ–Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 43. 537 с.

158. Сушик Н. С. Сутність, зміст, структура комунікативної компетентності майбутнього соціального педагога. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Педагогічні науки»*. Луцьк, 2010. № 23. С. 250–253.

159. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалистов. *Высшее образование сегодня*, 2004. №3. С. 20–26.

160. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалистов. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 3. С. 20–26.

161. Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова освіти дорослих. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. №6(20). С. 109–114.

162. Тихонова Т. А. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности студентов в процессе обучения в медицинском училище : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2008. 164 с.

163. Ткаченко О. Когнітивний компонент етнопедагогічної компетентності вчителя. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.* Кіровоград, 2011. № 102. С. 140–147.

164. Ткачов А. С. Формування інформаційної компетентності старшокласників у процесі навчання : дис. … канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2010. 213 с.

165. Товканець Г. Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді в США. *Вісник Львівського університету: Серія педагогічна*. Львів, 2016. № 30. С. 253–261.

166. Токарська А. С., Кочан І. М. Культура фахового мовлення правника : навч. посібник. Львів: Світ, 2003. 312 с.

167. Трофимова Г. С. Дидактические основы формирования коммуникативной компетентности обучаемых : автореф. дис. … докт. пед. наук : 13.00.08. Санкт-Петербург, 2000. 37 с.

168. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 336 с.

169. Тур О. Загальнокультурна компетентність як складник комунікативної компетентності майбутніх документознавців: дослідження рівня сформованості. *Наукові записки. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. Кропивницький: КДПУ імені Володимира Винниченка, 2016. Вип. 10. Ч. 3. С. 151–155.

170. Тур О. Комунікативна компетенція майбутніх документознавців як структурний компонент їхньої комунікативної компетентності. *Вісник Львівського університету : Серія Педагогічна*. Львів, 2016. Вип. 30. С. 129 –135.

171. Тур О. Комунікативна освіта на Україні у IX – XVIII століттях. *Особистість, суспільство, політика* : матеріали III Міжнарод. наук.-практ. конф. (Люблін, 15–16.02.2016 р.). Люблін, 2016. С. 29–31.

172. Тур О. Культура мовлення як фактор підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Полтава, 23 листопада 2016р.). Полтава : ПолтНТУ, 2016. С. 83–84.

173. Тур О. М. Вплив мовознавчих репресій 1933 року на мовленнєву культуру особистості як важливий складник її комунікативної компетентності. *Репресована культура України: регіональний вимір* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Internet-конференції (Полтава, 9 квітня 2015 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2015. С. 16–18.

174. Тур О. М. Діяльнісний підхід як основа формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2015. № 43. С. 325–328.

175. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: лінгвістичний аспект. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи* : матеріали І Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції (Полтава, 3 грудня 2015 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2015. С. 51–52.

176. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: рефлексивний компонент *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Херсон: Херсонський державний університет, 2016. Вип. LXXIII. Т. 2. С. 123–127.

177. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: лінгвокомунікативна складова. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. Дніпро: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2016. № 2 (12). С. 320–324.

178. Тур О. М. Міжкультурна комунікація як складова професійної діяльності майбутнього спеціаліста. *Педагогічна освіта : теорія і практика*. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д. Г., 2014. Вип. 1(16). С. 201–205.

179. Тур О. М. Невербальне спілкування як складова комунікативної компетентності особистості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2014. Вип. 41. С. 361–365.

180. Тур О. М. Підвищення якості фахової підготовки молоді як важлива проблема сучасної вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 26. С. 128–131.

181. Тур О. М. Професійна комунікація фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: сутність і структура. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 43. С. 487–491.

182. Тур О. М. Професійно-комунікативна компетентність майбутнього документознавця: зміст і структура. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. *Серія* «*Педагогіка*». Тернопіль: ТНПУ, 2014. № 2. С. 53–57.

183. Тур О. М., Мізіна О. І. Термінологічна лексика як основа професійної комунікації майбутніх документознавців. *Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації*: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (Полтава, 12–13 травня 2016 р.). Полтава: ПУЕТ, 2016. С. 77– 80**.**

184. Тур О. Проблема формування комунікативної компетентності особистості (Х – перша половина XIX ст.). *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 9. Ч. 3. С. 138–141.

185. Тур О. Соціально-історичні передумови становлення й розвитку проблеми формування комунікативної компетентності: антична доба. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 147. С. 138–141.

186. Тур О. Структура комунікативної компетентності особистості. *Педагогічний дискурс* : збірник наукових праць. Хмельницький : ПП Мошак М. І., 2016. Вип. 20. С. 187–191.

187. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: мотиваційний компонент. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах :* зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2016. Вип. 50 (103). С. 277–282.

188. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посібн. у 2 кн. Кн. 1. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. 624 с.

189. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2. 552 с.

190. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / под. ред. А. И. Пискунова и др. Москва : Педагогика, 1974. Т. 1–2. 584 с.

191. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 544 с.

192. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с.

193. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.

194. Хміль Ф. І. Ділове спілкування. Київ : Академ-видав, 2004. 280 с.

195. Хорошавина Д. Г. Коммуникативная деятелность как детерминанта высшего профессионального образования : дис. … док. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2003. 410 с.

196. Хуторской А. В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов. URL : www.eidos.ru/journal/2002/0422.htm (дата звернення : 06.03.2017).

197. Чайка Г. Л. Компетенції в управлінні. Київ : Знання, 2015. 167 с.

198. Чорненький Я. Я. Культурологія : теоретико-практичний курс. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 416 с.

199. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2010. 696 с.

200. Шломенко О. Б. Структурні компоненти професійно-комунікативної компетентності фахівців економічного профіля. *Засоби навчання та науково-дослідної роботи* : зб. наукових праць ХНПУ імені Г. С.Сковороди. Харків : ХДПУ, 2011. Вип.36. С.188 –193

201. Штефан Л. В. Психолого-педагогічні та культурологічні підходи як основа обґрунтування змісту інноваційної культури майбутніх інженерів-

педагогів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. праць. Харків, 2014. Вип. 42-43. С.46–54.

202. Штефан Л. В. Траєкторія формування інноваційної компетентності сучасного педагога. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць. Харків : УІПА, 2015. Вип.48–49. С.407–413.

203. Ющук І. П. Українська мова. Київ : Либідь, 2004. 640 с.

204. Якобсон П. М. Общение людей как социально-психологическая проблема. Москва : Знание, 1973. 32 с.

205. Янишин О. К. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 289 с.

206. Bagaric V., Djigunovic J.V. Defining communicative. *Metodica*. 2007. Vol. 8. P. 94–103.

207. Barnes J. Aristotle: a very short introduction. Oxford : Oxford University Press, 2000. 160 p.

208. Berry D. Health communication : theory and practice. Maidenhead, England : Open University Press, 2007. 152 p.

209. Brown H. D. Teaching by Principles – An Interactive Approach to Language Pedagogy. USA : Addison Wesley Longman, 2001. 480 pp.

210. Burgoon Judee K.,Guerrero Laura K., Floyd Kory. Nonverbal communication. London : Routledge, 2016. 509 p.

211. Canale M. From communicative competence to communicative language pedagogy. *Language and communication* / editors : Richards J.C., Schmidt R.W. London : Longman, 1983. P. 2–27.

212. Canale M., Swain M. A theoretical framework for communicative competence. *The construct validation of test of communicative competence*. London, 1981. P. 31–36.

213. Definition and Selection of Competencies (DeSeCo): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame

of Reference for an Assessment and Research Program. – OECD (Draft). URL : www.oesd.org/education/scil (дата звернення : 12.05.2016).

214. Demerson G. François Rabelais. Paris : Fayard, 1991. 350 p.

215. Goldman E. As others see us: body movement and the art of successful communication. New York and London : Routledge, 2004, 210 p.

216. Handbook of corporate communication and public relations: pure and applied / editor : Sandra M. Oliver. London : Routledge, 2004. 456 p.

217. Handbook of research on education communication and technology : a project of the Association for educational and technology / editor David H. Jonassen. Mahwah, New Jersy, London: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. 1210 p.

218. Hargie O, Dickson D. Skilled interpersonal communication: research, theory, and practice. London : Routledge, 2004. 584 p.

219. Heath Robert L., Bryant J. Human communication theory and research concepts, contexts, and challenges. Mahwah, New Jersy, London : Lawrence Erlbaum Associates, 2000. 454 p.

220. Hymes Dell H. On communicative competence. *Sociolinguistsc: selected readings* / Pride J.B., Holmes J. Baltimore : Penguin Education, Penguin Books Ltd, 1972. P. 269–293.

221. Hymes Dell H. Two types of linguistic relativity. *Sociolinguistsc* / Bright W. The Hague : Mouton, 1965. P. 114–158.

222. Interpersonal communication research: advances through meta-analysis / editors : Mike Allen et al. Mahwah, New Jersy, London : Lawrence Erlbaum Associates, 2002. 480 p.

223. Konyndyk DeYoung R., McCluskey C., Van Dyke C. Aquinas's ethics: metaphysical foundations, moral theory, and theological context. Indiana : University of Notre Dame Press, 2009. P. 46–66.

224. Leathers D., Eaves Michael H. Successful nonverbal communication: principles and applications. London : Routledge, 2008, 400 p.

225. Losyeva N., Kyrylenko N., Kyrylenko V. Introduction of information communication technologies for the development of creative thinking in future

educators in Ukraine. *Zeszyty naukowe szkoly Wyzczej Rodzin w Warszawie. Seria Pedagogiczna*. Warszawa, 2018. Zeszyt 16–17. № 9–10. P. 121–140.

226. Madonik Barbara G. I hear what you say, but what are you telling me? The strategic use of nonverbal communication in mediation. San Fracisco: Jossey-Bass, 2001. 288 p.

227. Mihaljevic Djigunovic J., Medved Krajnovic M. Language teaching methodology and second language acquisition. *Encyclopedia of Life Support Systems. (EOLSS)*. *Linguistics.* URL : http://www.eolss.net/sample-chapters (дата звернення : 30.07.2017).

228. Piller I. Intercultural communication: a critical introduction. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2011. 198 p.

229. Rycyen Dominique Simont. I. Definition and Selection of Key Competencies. Swiss Federal Statistical Office, 1997. P. 27.

230. Taylor D.S. The meaning and use of the term competence in linguistics and applied linguistics. *Applied Linguistics*. 1988. № 9. P. 148–169.

231. Tur O. Content individually-psychological component of communicative competence of future specialists on scientific discipline of documentationand informative activity. *Středoevropský věstnik provědu a výzkum: Central European Journal for Scienceand Research*. Praha : Publishinging house Education and Science, 2017. № 3 (39). P. 44–48.

РОЗДІЛ 3
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Загальна характеристика системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності

Згідно з концепцією дослідження розв'язання проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД вимагає розроблення й обґрунтування відповідної педагогічної системи, яка дає можливість уявити й розкрити внутрішню структуру, розглянути структурні елементи зазначеної системи в єдності, взаємозв'язку й взаємозалежності, систематизувати інформацію відносно досліджуваної проблеми, інтегрувати різноманітні уявлення про шляхи її розв'язання.

Педагогічна система формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, як було зазначено в попередніх розділах, є підсистемою в системі вищого рівня – професійної підготовки студентів і має реалізуватися в межах складників комунікативної підготовки студентів (культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього), а також у всіх видах їхньої діяльності в ЗВО (навчальній, практичній (виробничій), науково-дослідній, самоосвітній, громадсько-виховній тощо).

На основі осмислення й узагальнення теоретичного доробку вчених із досліджуваної проблеми (В. Гриньова, С. Золотухіна. Н. Лосєва, О. Попова, І. Прокопенко, В. Стрельнікова, Л. Штефан та ін. [50; 278; 130; 132; 138; 135; 185; 295; 184; 225; 227; 174]) та власного практичного досвіду розроблено систему формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Запропоновану систему, яку утворюють взаємопов'язані блоки (концептуально-цільовий, структурно-змістовий, технологічно-процесуальний, контрольно-корекційний), сукупність

яких забезпечує функціональну цілісність процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, набуття студентами досвіду професійно-комунікативного саморозвитку.

Обґрунтуємо необхідність виокремлення зазначених блоків, їх мету і завдання.

Концептуально-цільовий блок забезпечує створення передумов для поєднання інших блоків (підсистем) у цілісну єдність, їх змістового наповнення й розвитку. У системі він представлений єдністю мети й обумовлених потребою формування КК завдань, комплексне вирішення яких забезпечує її досягнення на відповідній методологічній основі. Відтак, метою зазначеної системи є: формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі їхньої професійної підготовки. Вона зумовлена й відповідає вимогам суспільства й державного замовлення (потреба у фахівцях документно-інформаційної сфери з високим рівнем сформованості КК), цілям і завданням вищої освіти, стратегіям і напрямам її розвитку, відбитими в державних законодавчих та нормативних документах (їх представлено у вступі та П. 1.1.).

Зазначимо, що основними орієнтирами під час визначення мети й завдань системи досліджуваного процесу нами було враховано: стандарти вищої освіти України, освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника відповідного профілю, національну рамку кваліфікацій, сформульовані в них вимоги до освітніх програм, до компетентностей випускників ЗВО [39; 40; 189; 220].

Згідно з Концепцією розвитку освіти України на період 2015–2025 роки (2014) та іншими законодавчо-нормативними освітніми документами, формування КК студентів сьогодні є важливим завданням вищої школи, вирішення якого надає можливість випускникам ЗВО ефективно вбудуватись у стрімко змінний сучасний глобальний світ, набути широкого культурного й соціального кругозору, інформаційної й мовної досконалості, готовності до саморозвитку КК упродовж усього життя.

Отже, про досягнення мети запропонованої системи, тобто досягнення майбутніми фахівцями з ДтаІД, дає підстави свідчити про такі показники:

здатність до ефективної професійно-комунікативної діяльності, наявність умінь розв'язувати складні комунікативні проблеми в нестандартних ситуаціях, критично мислити й сприймати інформацію, логічно викладати й адекватно відстоювати власні думки, ефективно вести переговори, конструктивно вирішувати конфлікти, толерантно взаємодіяти з представниками інших культур, виявляти високу соціальну активність, гнучкість, мобільність, підприємливість.

Відповідаючи суспільним пріоритетам і соціальним вимогам, логіка побудови системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД і досягнення означеної мети потребують вирішення таких завдань: урахування структури КК майбутніх фахівців із ДтаІД, особливості змісту її компонентів та складників комунікативної підготовки; обґрунтування й розроблення технологічного програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення означеної системи, що сприяло б цілісному формуванню всіх складників і компонентів КК; визначення педагогічних умов, які забезпечують ефективність системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД; відбір моніторингового інструментарію з метою відстеження динаміки процесу формування означеної компетентності для виявлення відповідності його бажаному результату й за потреби коригування.

На методологічному рівні концептуально-цільовий блок розробленої системи виконує важливу функцію педагогічного впливу на процес формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, відображає його загальні закономірності й особливості, визначає вимоги до змісту, форм і методів його організації.

Розробку системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД здійснено відповідно до вимог сукупності методологічних підходів, (компетентнісного, комунікативного, аксіологічного, системного, синергетичного, культорологічного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного), які обґрунтовано в П. 1.2 дисертації. Ці підходи виступають методологічною основою зазначеної системи, застосування яких у комплексі визначає стратегію педагогічного проектування, детермінує педагогічну технологію реалізації

системи і, як результат, уможливлює оптимальне досягнення мети – сформованість КК у майбутніх фахівців із ДтаІД.

На основі вивчення науково-педагогічної літератури (С. Амеліна, О. Винославська, Н. Волкова, Т. Денищич, В. Загвязинський, Л. Кнодель, А. Кузьмінський, З. Курлянд, І. Лернер, М. Малигіна, Н. Мойсеюк, В. Ортинський, А. Семенова, М. Фіцула, В. Ягупов [3; 28; 32; 58; 79; 99; 114; 175; 122; 157; 170; 266; 267; 283] та ін.), урахування власного досвіду педагогічної роботи, до концептуально-цільового блоку системи включено загальні й специфічні педагогічні принципи навчання й виховання, як-от: гуманізації; духовної взаємодії та інтелектуальної співтворчості; творчої активності у спілкуванні; безперервності й наступності, розвивального й виховного навчання; професійної спрямованості; свідомості й активності; емоційності; поєднання індивідуальних і колективних форм навчання; єдності педагогічного керівництва й самовдосконалення КК студентів.

Застосування принципу *гуманізації* полягає у створенні оптимальних умов для формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, розвитку в них комунікативно-значущих індивідуально-психологічних якостей (людяності, здатності й навичок дотримуватися гуманних норм, моральної культури, загальнолюдських правил і етики комунікативної поведінки, доброзичливості й чуйності у ставленні до інших, уважності до чужих потреб, відкритості, тактовності, справедливості тощо). Важливою умовою для цього є організація освітнього процесу на засадах особистісно-діяльнісного підходу, на основі рівноправної суб’єкт-суб’єктної взаємодії викладача й студентів та студентів між собою, гуманізації їхніх стосунків, щирості, взаєморозуміння, поваги, довіри тощо [114, с. 452; 175, с. 349–350; 267, с. 317; 283, с. 478–480; 32, с. 107–108; 248, с. 80–81].

Принцип *духовної взаємодії та інтелектуальної співтворчості* зумовлює продуктивність партнерського спілкування всіх учасників освітнього процесу, потребує від них інтелектуальних зусиль, готовності до взаємодії й пошуків компромісу заради знаходження оптимального варіанту розв’язання певної проблеми чи розвитку ідеї, а також умінь переконувати, відстоюючи власну

позицію, рахуватися з думками співрозмовника, бачити раціональне зерно в його доводах і аргументах. Цими вміннями майбутнім фахівцям із ДтаІД необхідно оволодіти для ефективної духовної взаємодії в професійному спілкуванні [3, с. 209].

Принцип *творчої активності у спілкуванні* зорієнтований на підтримку й розвиток у майбутніх фахівців із ДтаІД ініціативності, самостійності, незалежності, готовності займати активну позицію в професійній взаємодії. Із метою плідної співпраці, успішного перебігу та результативності професійного (ділового) спілкування важливе значення має наявність власної думки, власних ідей, переконань, здатність до їх продукування й розвитку в умовах творчої активності. Адже, як підкреслює С. Амеліна, активність суб'єктів професійного спілкування має бути творчою, спрямованою на створення в ситуації взаємодії раціональних новоутворень, значущих для спільного пошуку узгоджених рішень і ефективного розв'язання професійних проблем [3, с. 209–210].

Принцип *безперервності й наступності* ставить вимоги щодо безперервності вдосконалення КК майбутніх фахівців із ДтаІД, перетворення його на процес, що триває впродовж усього життя, а також нероздільності навчання та формування означеної компетентності, органічного поєднання, підпорядкування їх змісту розвитку комунікативно компетентної особистості. Формування свідомості, ставлень, комунікативно-значущих якостей, вироблення навичок і звичок поведінки студентів вимагає системи цілеспрямованих заходів у певній послідовності, а не випадкової сукупності виховних епізодичних впливів [58, с. 206; 157, с. 394; 175, с. 350; 267, с. 317].

Принцип *розвивального й виховного навчання* поєднує воєдино основні педагогічні категорії: навчання, виховання й розвиток, визначає їхню співпідпорядкованість, регулює взаємозалежність між оволодінням знаннями, вихованням і комунікативним розвитком студентів. Викладач, взаємодіючи зі студентами, дає їм знання та одночасно формує й розвиває в них КК, долучає до комунікативно-культурних цінностей, адаптує до соціальних умов, ураховуючи

особливості й можливості розвитку кожної особистості, збереження її індивідуальної унікальності й неповторності [170, с. 175–176].

Принцип *професійної спрямованості* передбачає надання змісту формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД професійної спрямованості, набуття ними професійно-значущих комунікативних знань, ставлень, умінь, навичок, особистісних якостей, здібностей тощо, необхідних і важливих для їхньої майбутньої професійно-комунікативної діяльності в документно-інформаційній сфері [170, с. 176; 267, с. 318].

Принцип *поєднання індивідуальних і колективних форм навчання* полягає в гармонійному поєднанні двох полярних форм навчання – індивідуального й колективного. Важливість цього принципу для формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД обґрунтовуємо тим, що надмірна індивідуалізація навчання позбавляє студентів розмаїтості спілкування, можливості навчитися співпрацювати, взаємодіяти в колективі, а переважання колективних форм навчання, неправильне їх застосування часто-густо призводить до втрати індивідуальності особистості.

Не порушуючи різнобічності спілкування та права на індивідуальність кожного студента, індивідуальні й колективні форми можуть виявлятися в різних варіантах групової диференційованої роботи, в оптимальному їх взаємному доповненні. Для цього викладачу необхідно, організовуючи колективну діяльність студентів із метою формування в них КК, ураховувати відповідно до змісту конкретної взаємодії особливості психології колективу й психіки особистості, зважати як на колективні, так і на індивідуальні потреби студентів, оптимально поєднувати колективні та індивідуальні форми й методи роботи, сприяючи таким чином ефективному формуванню в них КК [170, с. 180–181; 283, с. 480–481].

Принцип *єдності педагогічного керівництва й самовдосконалення КК студентів* передбачає ініціативну участь майбутніх фахівців із ДтаІД у плануванні власної комунікативної освіти, оволодіння навичками саморозвитку КК, здійснення самооцінки й корегування досягнутих результатів. Навчання

майбутніх фахівців самовдосконаленню КК, великою мірою, забезпечується завдяки комунікативному спрямуванню навчально-виховного процесу, застосуванню особистісно-діяльнісного підходу, методів індивідуальної роботи в умовах колективної, групової взаємодії.

Здійснюючи педагогічне керівництво, викладачам слід постійно звертати увагу на вмотивованість студентів щодо самовдосконалення КК, а також на розвиненість у них важливих особистісних якостей, рефлексивних здібностей, від яких значною мірою залежить результат їхньої самоосвітньої діяльності.

Головне завдання викладача: переконати кожного студента в необхідності приділяти увагу самовдосконаленню КК (визначати основні його цілі, завдання й зміст, формувати власні потреби, мотиви, установки щодо нього); допомогти їм у складанні особистої програми, у виборі прийомів, способів і методів самовдосконалення означеної компетентності, у їх реалізації (самостійному здобутті й розширенні нових комунікативних знань, досвіду, розвитку відповідних умінь, якостей тощо); організувати контроль за перебігом процесу самовдосконалення КК і внесення в нього, за необхідності, коректив на основі аналізу досягнутих результатів самовдосконалення студентами їхньої КК; допомогти в самоконтролі та привчанні студентів до самовдосконалення КК, у визначенні в ньому нових орієнтирів, унесенні нового змісту до особистої програми самовдосконалення означеної компетентності тощо [170, с. 401].

Слід підкреслити, що ефективне самовдосконалення КК можливе лише за умови поєднання ініціативи й самодіяльності студентів із досвідченим керівництвом викладача в тісній співпраці, побудованій на ґрунті взаємоповаги й взаєморозуміння. У результаті такого поєднання спільних зусиль, орієнтованих на ефективну міжособистісну взаємодію, у майбутніх фахівців розвиваються: інноваційне мислення й творча спрямованість, прагнення й здатність до самовдосконалення КК; відповідні комунікативно-значущі інтелектуальні, емоційні, вольові, моральні й естетичні якості; готовність брати на себе відповідальність за саморозвиток і самовдосконалення КК упродовж усього

життя; навички використання придбаних комунікативних знань, умінь, здібностей тощо в практичній діяльності.

Розглянемо ***структурно-змістовий блок*** системи формування КК майбутнього фахівця з ДтаІД. Цей блок визначається структурними складниками комунікативної підготовки (культурний, соціальний, інформаційний, мовний, самоосвітній) та компонентами КК (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-самотворчий, оцінно-рефлексивний), зміст яких докладно розкрито в П.2.3. Саме на формування вищезгаданих структурних компонентів КК майбутніх фахівців із ДтаІД зорієнтовано програмно-змістове і навчально-методичне забезпечення розроблюваної системи.

Оскільки, як було обґрунтовано в попередньому розділі дисертації, складники КП і компоненти КК тісно пов’язані, то формування досліджуваної компетентності має здійснюватися комплексно в межах усіх складників КП та в різних видах діяльності.

Технологічно-процесуальний блок відображає організаційне й науково-методичне забезпечення етапів процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, які реалізуються в різних видах діяльності студентів: навчально-пізнавальній, практичній (передусім, у період виробничих практик), науково-дослідній, самоосвітній, громадсько-виховній тощо. Виокремлення вказаного блоку пояснюється необхідністю вибору й обґрунтування етапів, умов, форм, методів, застосування яких дозволяє моделювати діяльність викладачів і студентів у різних її видах, спрямовану на оптимальну реалізацію мети та завдань процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Етапи формування КК студентів (організаційно-підготовчий, мотиваційно-стимулювальний, змістово-діяльнісний, рефлексивно-корегувальний) визначено на основі врахування змісту досліджуваної якості та логіки, змісту й структури процесу професійної підготовки майбутніх фахівців досліджуваного профілю. Докладно технологічні етапи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД буде розкрито в наступному підрозділі.

Реалізацію вищезгаданих етапів запропонованої технології планується здійснювати в різних видах діяльності – навчально-пізнавальній; громадсько-виховній (під час виконання громадських доручень; участі в студентському самоврядуванні, волонтерському русі тощо); науково-дослідній (участь у наукових гуртках, дискусійних клубах, наукових конференціях, створенні наукових проектів тощо); самовиховній що зумовлює набуття ними умінь і навичок комунікативної самоосвіти й здатності до безперервного самовдосконалення КК упродовж усього життя; виробничій (проходження різних видів навчально-виробничих практик).

Контрольно-корекційний блок системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД створює можливості для якісної оцінки результатів формування досліджуваної компетентності (здійснення моніторингу ефективності розробленої системи). Реалізація блоку, що розглядається як рівнево-результативний, передбачає визначення критеріальної бази, тобто критеріїв та показників рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Критеріальну базу дослідження та характеристику рівнів сформованості КК майбутніх документознавців буде представлено в П.3.5.

Для реалізації науково обґрунтованої системи формування КК майбутнього фахівця з ДтаІД за допомогою методу моделювання було розроблено модель науково-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи (Рис. 3.1.), що дало можливість формалізувати уявлення про формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД як цілісний процес, осмислити його мету, завдання й напрями їх вирішення.

Реалізація розробленої системи вимагає створення певних педагогічних умов, адже згідно з закономірністю системного підходу щодо взаємодії системи й середовища, кожна система, у тому числі й будь-яка педагогічна система, утворюючи особливу єдність із середовищем, може успішно функціонувати й розвиватися лише за дотримання певних умов. У педагогіці умови прийнято вважати чинниками, обставинами, від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи [3, с. 10; 110, с. 93].

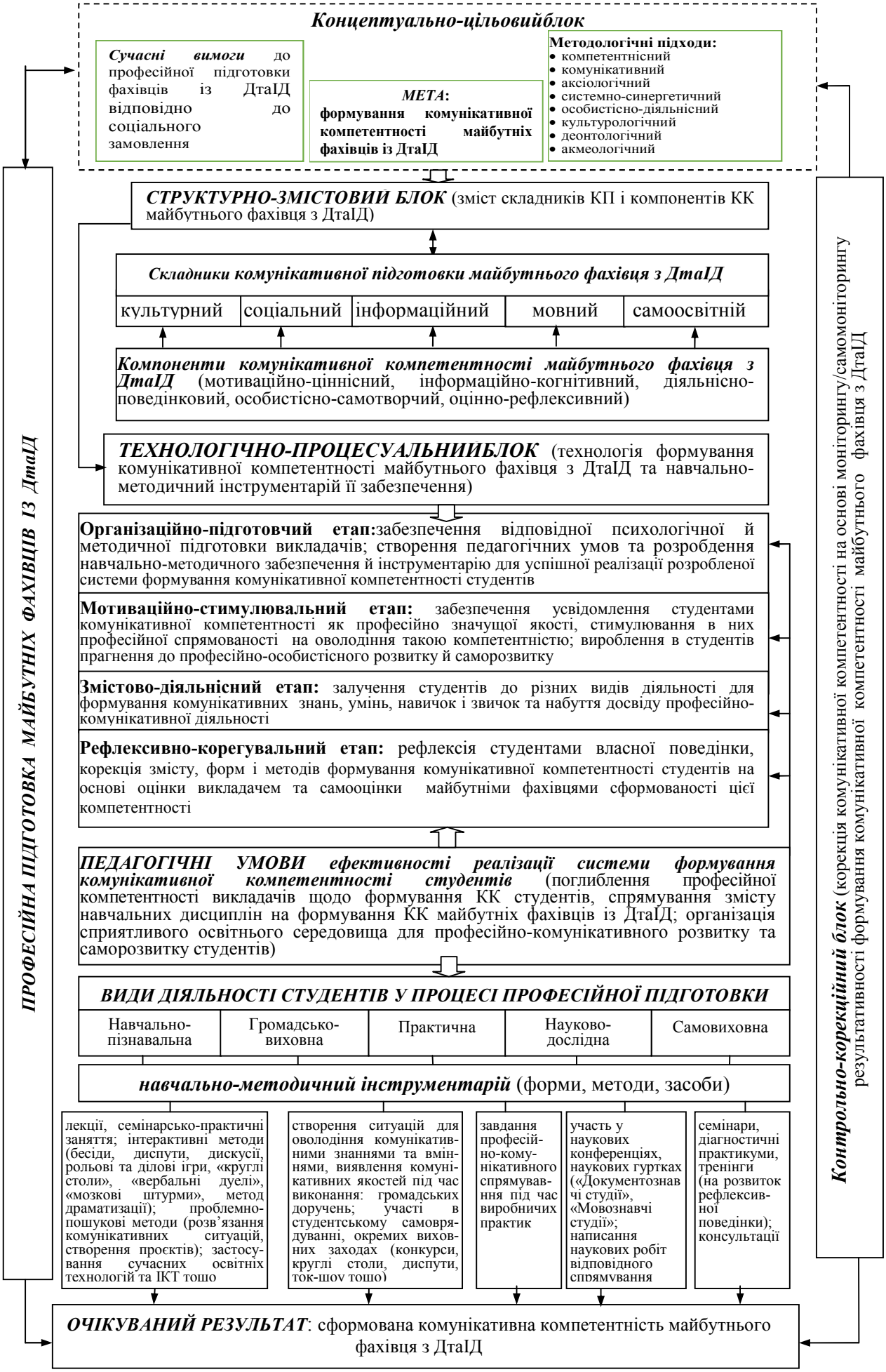

Рис. 3.1. Модель науково-методичного забезпечення системи формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД

Педагогічні умови ефективного функціонування освітніх систем визначено й досліджено в багатьох працях вітчизняних і закордонних науковців. Для обґрунтування педагогічних умов, які забезпечують успішне формування КК майбутніх фахівців, нами враховано наукові доробки таких учених, педагогів, як С. Амеліна, Ю. Вторнікова, М. Дяченко, В. Кочина, А. Кучер, Н. Назаренко, Н. Сабат, О. Семеног, С. Скворцова, С. Тітова, О. Янишин [3; 207; 70; 110; 121; 161; 196; 199; 207; 239; 284] та інші. Педагогічні умови розглядаються науковцями як сукупність взаємопов'язаних факторів: мети, форм, методів, змісту, напрямів, прийомів, матеріальних і технічних можливостей, реальних ситуацій, певних обставин тощо, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені та необхідні для здійснення системного педагогічного впливу й вирішення завдань наукового дослідження [3, с. 210; 110, с. 93; 265, с. 289].

Педагогічні умови розглядаємо як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування системи формування КК у майбутніх фахівців із ДтаІД досліджуваного процесу, які забезпечують її високу результативність і відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальностіІз метою визначення педагогічних умов, необхідних для забезпечення ефективності формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, було проаналізовано наукові підходи дослідників до визначення педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців різного профілю (їх представлено в табл. 3.1), що було враховано в нашій роботі.

Таблиця 3.1

Наукові підходи дослідників до визначення педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців

Автор підходу	***Педагогічні умови***
С. Амеліна	Цілеспрямована теоретико-методична підготовка викладачів і студентів до формування культури професійного спілкування; організація професійної підготовки студентів на діалогічних засадах; забезпечення духовної взаємодії викладачів і студентів у процесі навчального спілкування; створення позитивної емоційної насиченості навчального спілкування; залучення студентів до професійної самореалізації в процесі навчального діалогу; розширення сфери активного професійного спілкування майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі [3, с. 210 –211].

М. Дяченко	Створення сприятливих умов для розвитку й формування комунікативної особистості – доброзичлива атмосфера, творча обстановка, наближена до професійної тощо; організація творчої співпраці та духовної взаємодії студентів і викладачів на діалогічних засадах; конструювання професійних ситуацій, що стимулюють творче мислення, розвиток комунікативних здібностей, саморозвиток культури професійного діалогу; цілеспрямована внутрішньовузівська підготовка викладачів до формування КК студентів; створення розгалуженої системи стимулювання професійно-творчого виявлення КК студентів; встановлення гуманістичних міжособистісних стосунків на діалогічних засадах як базової основи формування КК; уведення спецкурсів професійно-комунікативної спрямованості та інші [70].
В. Кочина	Реалізація комплексного методу формування культури професійного спілкування; реалізація комплексної форми, що забезпечує поетапне формування культури професійного спілкування, яка поєднує підготовчі (фронтальну, індивідуальну) та основні (парну, колективну) форми інтерактивного навчання тощо [110, с. 94].
О. Краєвська	Поетапне формування мотивації до комунікативної діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців; проектування змісту комунікативної підготовки на основі системного та інтегративного підходів; застосування методики комплексного формування структурних компонентів компетентності з використанням інформаційних технологій та інші [113, с. 89].
А. Кучер	Забезпечення мотивації навчальної діяльності студентів із оволодіння вміннями професійного спілкування; цілеспрямоване впровадження комунікативного підходу до вивчення курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)"; раціональне поєднання інноваційної та традиційної парадигм навчання під час формування вмінь професійного спілкування [121, с. 102–104].
Г. Малик	Підвищення готовності викладачів до реалізації компетентнісного підходу (проведення семінарів, тренінгів, спільних досліджень, круглих столів тощо); упровадження сучасних технологій навчання (комунікативних тренінгів, мультімедійних і гіпертекстових технологій, кіно- й відеотехнологій тощо); покращення організаційних комунікацій – сайт кафедри, навчально-методичні комплекси дисциплін у локальній мережі, співучасть студентів у кафедральних проектах тощо [145, с. 12–13].
Г. Медведь	Уведення в навчальний процес спецсемінару з формування професійної комунікативної культури; реалізація інноваційних форм і методів формування професійно-комунікативної культури впродовж роботи спецсемінару; суб’єкт-суб’єктний підхід на заняттях із формування професійної комунікативної культури та інші [149, с. 12].
Н. Назаренко	Формування професійно значущої мотивації навчання; забезпечення професійної спрямованості навчання, розроблення комплексу професійно-орієнтованих ситуаційних завдань та їх методичного супроводу; забезпечення активності та розвитку навчально-пізнавальної діяльності; формування рефлексивного ставлення до комунікативного аспекту майбутньої професійної діяльності та інші [160, с. 70 –71].
С. Скворцова, Ю.Вторнікова	Залучення студентів до комунікативної діяльності під час опанування фахових дисциплін; розробка спеціального комплексу комунікативних ситуаційних задач; реалізація міждисциплінарних зв’язків на заняттях зі спецкурсу [207, с. 190].

О. Янішин	Створення позитивної професійно значущої мотивації формування комунікативних умінь студентів; цілеспрямована підготовка студентів із залученням позааудиторних можливостей (науково-методичний семінар, медіагурток, наукове студентське товариство); забезпечення взаємозв'язку між теоретичною комунікативною підготовкою та практикою; формування комунікативних умінь на всіх етапах професійної підготовки тощо [284, с. 145, 149].

Підсумовуючи наукові розвідки, зазначимо, що вищезгадані вчені, обґрунтовуючи необхідність створення визначених ними педагогічних умов, прогнозують завдяки їм ефективність формування КК майбутніх фахівців, розвиток у них комунікативних умінь, культури спілкування, професійно-комунікативної культури тощо. Вивчення й аналіз цих та інших умов дозволили нам виокремити найперспективніші з них для формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, з'ясувати їхні комунікативно-значущі особливості, а також теоретичним і дослідно-пошуковим шляхами розширити й доповнити їх новим змістом, модифікувати з метою раціонального використання (як приклад) у власному дослідженні.

Отже, на підставі вивчення науково-педагогічної літератури, аналізу вищенаведених та інших педагогічних умов, урахування основних положень методологічних підходів, педагогічних принципів, особливостей змісту структурних компонентів КК та складників КП, а також власного досвіду викладацької діяльності визначено педагогічні умови, що є важливими для формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, а саме: *поглиблення професійної готовності викладачів щодо формування КК студентів; спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД; організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів.*

Обґрунтовуючи першу умову ефективного функціонування розробленої системи – *поглиблення професійної готовності викладачів щодо формування КК студентів* – виходили з того, що успішність реалізації основних завдань формування КК студентів значною мірою зумовлюється рівнем особистісних, професійних здібностей викладачів, їхньої професійної компетентності у

відповідному напрямі. Із цього приводу науковці (В. Сластьонін, І. Ісаєв, Е. Шиянов [172]) слушно зазначають, що для того, щоб управляти розвитком особистості тих, хто навчається, педагогу необхідно володіти відповідною професійно-педагогічною компетентністю, адже жодна технологія не в змозі забезпечити викладачеві ефективне виконання освітньо-професійних завдань, у тому числі з формування КК майбутніх фахівців. Отже, успішність процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД значною мірою залежить від підготовленості викладачів до його здійснення.

Проте значна частина професорсько-викладацького складу сучасних ЗВО не мають базової психолого-педагогічної освіти, хоча саме вона значною мірою визначає успішність реалізації ними всіх професійно-педагогічних завдань. Недостатній рівень педагогічної компетентності викладачів призводить до зниження ефективності професійної діяльності, рівня викладання навчальних курсів, організації навчально-дослідної та науково-дослідної роботи зі студентами тощо.

У професійно-педагогічній практиці викладачі не завжди виявляють належну ініціативу й готовність до формування КК у студентів. Результат опитування під час пілотажного дослідження (*див. також підрозділ 4.1*), у якому взяли участь 147 викладачів, засвідчив, що в середньому тільки 20 % із них уважають свою готовність до формування КК студентів достатньо високою, пов’язуючи її з досвідом роботи й набутою професійною компетентністю. 45 % викладачів, сприймають свій рівень готовності до формування КК студентів як задовільний, але вважають, що для цього потрібні додаткові знання, методики, підготовленість. Решта викладачів оцінили свій рівень готовності до формування КК студентів як низький, вони нечітко уявляють можливі шляхи формування КК у студентів. Також деякі з них уважають, що КК студентів є вродженою здатністю,а досвід, комунікативні знання й уміння набуваються апріорі в процесі навчання і спілкування в позааудиторний час.

Отже, аналіз і узагальнення результатів проведеної діагностики викладачів дали підстави для висновку про недостатній рівень готовності більшості

викладачів до формування майбутніх фахівців із Дта ІД. З огляду на це, важливою умовою ефективності системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД є підвищення рівня готовності викладачів до здійснення означеного процесу.

Спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Системне цілеспрямоване формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД значною мірою відбувається під час вивчення навчальних дисциплін на заняттях у процесі професійної підготовки. Оскільки структурний зміст означеної компетентності містить культурний, соціальний, інформаційний, мовний, самоосвітній її складники,формування комунікативних знань, умінь, якостей доцільно розглядати в деталізації у контексті відповідних дисциплін.

Важливого значення набуває спрямування змісту навчальних дисциплін загальнопрофесійної і фахової підготовки на формування КК студентів, що передбачає: модифікацію програм цих дисциплін, уведення до них окремих тем, питань, завдань індивідуальної, самостійної роботи з формування означеної компетентності; збагачення й поглиблення змісту дисциплін комунікативними знаннями, відповідними науковими концепціями, інноваційними ідеями; доповнення змісту окремих навчальних дисциплін, зокрема, з професійної підготовки, на основі використання міждисциплінарних зв’язків, комунікативними знаннями з інших дисциплін, зокрема загальної підготовки, які частково вже містять елементи змісту КК («Культурологія», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Етика і психологія ділового спілкування», «Риторика» та ін.); посилення контролю викладачів за дотриманням студентами (під час навчання, практики) культури мовлення, культури комунікативної поведінки, норм і правил етики спілкування тощо; організацію освітнього процесу на основі суб’єкт-суб’єктної рівноправної взаємодії всіх його учасників; застосування сучасних технологій навчання, інтерактивних форм, методів, врахування визначених концептуальних підходів (компетентнісного, комунікативного, системного, синергетичного, аксіологічного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного),

педагогічних принципів (творчої активності у спілкуванні, розвивального навчання, діалогізації освітнього процесу та ін.).

Спроектована на вказаній основі комунікативно спрямована професійна підготовка майбутніх фахівців забезпечуватиме ефективне формування в них комунікативних знань, умінь, якостей тощо. Сформована на високому рівні в майбутніх документознавців КК, характеризуючись багатофункціональністю, креативністю, поліпредметністю, багатовимірністю, виявлятиметься в їхній навчальній, майбутній професійній та іншій комунікативній діяльності, впливаючи на її успішність.

Слід зауважити, що включення додаткової інформації до змісту нормативних дисциплін не має спричиняти перевантаження студентів збільшенням навчального матеріалу. Завдяки педагогічній майстерності й досвіду викладачів можливе зміщення акцентів у викладанні передбачуваного програмою матеріалу та врахування аспектів, пов’язаних із формуванням КК майбутніх фахівців, опануванням відповідними комунікативними знаннями, уміннями, якостями тощо.

Отже, студенти, які прагнуть у майбутньому стати конкурентоспроможними фахівцями, досягти професіоналізму в спілкуванні, повинні, засвоюючи предметно-професійні компетентності, одночасно формувати КК у всіх напрямах КП (культурному, інформаційному, мовному, соціальному, самоосвітньому), оволодівати, зокрема, комунікативними знаннями, уміннями й здатністю переконливо й логічно викладати своє бачення суті будь-якої отриманої інформації і розв’язувати різноманітні проблеми незалежно від їх складності.

Узагальнюючи, підкреслимо, що комунікативне спрямування змісту навчальних дисциплін сприятиме майбутнім фахівцям із ДтаІД в оволодінні КК у контексті всіх складників КП: культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього. Спрямування змісту освіти на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД на прикладі окремих навчальних дисциплін загальнопрофесійної та фахової підготовки надано й конкретизовано в П.3.3.

Важливою педагогічною умовою для успішної реалізації розробленої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД є *організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів*, що передбачає передусім організацію освітнього процесу на основі суб'єкт-суб'єктної рівноправної взаємодії викладача й студентів та студентів між собою.

Освітній процес як багатопланова, поліморфна взаємодія викладача й студентів може по-різному впливати на формування КК останніх. Раніше, як зазначає І. Зимня, навчальна взаємодія описувалася схемою $S \rightarrow O$, де S – викладач, активний суб'єкт, який ініціює навчання, передає знання, формує вміння, контролює й оцінює їх; O – студент, що розглядався як об'єкт навчання й виховання. Сьогодні, ґрунтуючись на такій особливості навчальної взаємодії, як активність усіх її учасників, схему цієї взаємодії розглядають як двосторонню суб'єкт-суб'єктну взаємодію $S^1 \leftrightarrow S^2$, де S^1 – викладач і S^2 – студент. Вона характеризується усвідомленістю й цілеспрямованістю взаємних дій обох сторін, які виступають з позиції рівноправних суб'єктів, забезпечуючи взаєморозуміння, спільність і узгодженість [84, с. 308–310].

Відмінність суб'єкт-суб'єктної взаємодії від традиційної між викладачем і студентами (студентом) в процесі професійної підготовки можна представити (за Є. Нікітіною [165]) схематично в таблиці 3. 2.

Таблиця 3. 2

Відмінність суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів від традиційної

Традиційна взаємодія	Суб'єкт-суб'єктна взаємодія
Викладач приймає рішення ↓	Пропозиція викладача ↓
Студенти (студент) виконують рішення	Узгоджене рішення
	↑ Пропозиція студентів (студента)

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача й студентів, на відміну від суб'єкт-об'єктної, відбувається на основі їхніх партнерських взаємовідносин, у яких ініціатива створення сприятливої обстановки, доброзичливих, проникнутих

повагою взаємин належить викладачеві. Він повинен ураховувати індивідуальні особливості кожного студента, їх особистісний комунікативний досвід, специфіку потреб і можливостей, не виявляти негативних установок, бути об'єктивним в оцінках, різнобічним та ініціативним у контактах.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія між викладачем і студентами виконує в освітньому процесі важливі функції, що сприяють ефективному формуванню в останніх КК, а саме: *конструктивну* – педагогічна взаємодія викладача й студента під час обговорення й роз'яснення змісту знань і практичної її значимості; *організаційну* – організація спільної освітньої діяльності викладача й студентів, взаємної особистісної поінформованості й спільної відповідальності за успіхи навчально-виховної діяльності; *комунікативно-стимулювальну* – поєднання різноманітних форм навчально-пізнавальної діяльності (індивідуальної, групової, фронтальної), організація взаємодопомоги з метою педагогічного співробітництва, поінформованість студентів про те, що вони мають дізнатися і зрозуміти на заняттях, чого навчитися; *емоційно-коригувальну* – реалізація в процесі навчання принципів «відкритих перспектив» і «переможного» навчання в ході зміни видів навчальної діяльності; довірливого спілкування між викладачем і студентом; *контрольно-оцінювальну* – організація взаємоконтролю викладача й студента, спільного підсумування результатів та оцінка із самоконтролем і самооцінкою [223, с. 560–561; 247, с. 125].

Встановленню оптимальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час занять, з метою формування в студентів КК, допомагає використання важливих комунікативних прийомів: прийоми профілактики й усунення блокувальних комунікативних афектів (комунікативної загальмованості, незручності, пригніченості, скутості, невпевненості студента в спілкуванні); створення на заняттях атмосфери захищеності під час спілкування викладача зі студентом (надання студенту можливості зорієнтуватися в ситуації, допомоги в доборі адекватної лексики, правильній побудові висловлювань тощо); схвалення практики звернення студентів за допомогою до викладача (вияв вербальних і невербальних засобів уваги до студентів, підтримка їхніх намірів до участі в

діалозі з викладачем); схвалення усних відповідей з власної ініціативи студентів, пряме спонукання їх до активної взаємодії з викладачем на заняттях; створення толерантних умов під час відповіді студента з помітно вираженою комунікативною загальмованістю, надання можливості йому висловити власну думку; недопущення будь-яких дій з боку окремих студентів, що пригнічують творчу активність товаришів на заняттях, роз'яснення їм суті комунікативних норм у конкретній ситуації спілкування та ін. [224, с. 479–480; 247, с. 125].

Розгортаючи комунікативну взаємодію, викладач повинен спостерігати за поведінкою студентів, звертати увагу на їхню комунікативну активність, коригувати як їхні дії, так і свої. Організація освітнього процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії усіх її учасників з метою формування КК студентів, передбачає розвиток у них таких особистісних якостей, як: емпатія (готовність до співпереживання, співчуття, здатність розуміти переживання іншої людини, співпереживати в процесі комунікації); рефлексія (здатність враховувати реакцію співрозмовника й психологічний ефект, який викликає та чи інша інформація, уміння зорієнтуватися й за допомагаю рефлексивних прийомів моделювання зрозуміти індивідуальні особливості партнера, виявити його мотиви, зацікавленість і цілі); толерантність (терпимість, емоційна стабільність, поблажливість до чужих поглядів і звичок, здатність досягати мирних, дружніх взаємовідносин у складних ситуаціях), що дозволяють організувати довірливе, доброзичливе спілкування, усувають відчуження, знижують вірогідність виникнення конфліктів. Суб'єкт-суб'єктні взаємодії викладача й студентів під час занять, які відбуваються в атмосфері толерантності, емпатії, невимушеного безконфліктного спілкування, із правом студентів вільно висловлювати власні думки, оцінювати різні підходи до вирішення навчальних питань, прийняття спільних рішень тощо, стимулюють в них творчу комунікативну активність, сприяють розвитку комунікативних знань, умінь, якостей тощо, формуванню високого рівня КК [250, с. 197].

Отже, забезпечення умов організації освітнього процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів є перспективним шляхом реалізації

важливих комунікативно-спрямованих спеціальних педагогічних принципів (емпатії, рефлексії, толерантності, поєднання педагогічного керівництва й самовдосконалення КК студентів, діалогізації навчального процесу тощо) та визначених методологічних підходів щодо формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД (компетентнісного, комунікативного, системного, синергетичного, аксіологічного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного).

Творче співробітництво викладача й студентів, із метою формування в останніх КК на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, має набути систематичного характеру, оскільки ситуаційно-епізодичне використання суб'єкт-суб'єктності зумовлює сприйняття співробітництва як гри, у якій хазяїном становища залишається викладач [206]. Організація умов суб'єкт-суб'єктної взаємодії вимагає справжньої співучасті викладача й студентів: спільної постановки цілі навчального заняття і не лише усвідомлення її останніми, але й визначення шляхів досягнення.

В умовах взаємодії з викладачем студенти повинні мати можливість вибирати способи вирішення завдання з переліку запропонованих, а іноді й відмовитися від його виконання, якщо така відмова мотивована (завдання надто складне чи легке, або, як на думку студента, усі питання даної проблеми вже з'ясовані, і немає сенсу повторювати). Слід підкреслити, що організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії передбачає саме взаємодію, а не дію викладача чи студента у виробленні й реалізації спільного рішення стосовно будь-якої проблеми. Механізм такої взаємодії є близьким до переговорів з метою винайдення спільних поглядів, прийняття єдиного узгодженого рішення й забезпечення активності студентів у з'ясуванні важливих питань, ціннісних орієнтацій, особистісної відповідальності, міжособистісних взаємин тощо [165; 164, с. 27–36].

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури та узагальнення власного педагогічного досвіду встановлено, що успішність процесу взаємодії викладача й студентів під час прийняття спільних рішень значною мірою

визначається особливостями його організації, що має орієнтуватися на проходження таких її етапів: діагностика проблеми, яку необхідно спільно вирішити; формулювання обмежень і критеріїв для прийняття рішень; виявлення альтернатив і їх оцінка; визначення поглядів, думок студентів, роз'яснення й узгодження їхніх позицій; інформування викладача про прийняте рішення; остаточний вибір спільного рішення; оприлюднення рішення; ознайомлення з правилами роботи. На всіх етапах викладач повинен докладати планомірні, дієві зусилля для забезпечення ефективності суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, сприяти розвитку суб'єктності всіх учасників педагогічного процесу (Т. Орлова [169]).

Одне з головних завдань викладача під час суб'єкт-суб'єктної, рівноправної взаємодії зі студентами полягає у створенні на заняттях атмосфери, що оптимально сприяє зацікавленості майбутніх фахівців у оволодінні КК, формує в них потребу й навички її постійного саморозвитку й безперервного самовдосконалення впродовж усього життя [245]. Це вимагає від викладача: комунікативних умінь і досвіду ефективного співробітництва зі студентами; діалогічних із ними взаємовідносин; проведення консультацій, пошуку спільної узгодженості в обговоренні різноманітних питань, досягненні консенсусу в їх погодженні; формування добровільності й зацікавленості студентів в сумісному прийнятті рішень, у їх виконанні й розв'язанні складних проблем.

Дотримання суб'єкт-суб'єктної взаємодії вимагає від викладача сприймати кожного студента як індивідуальність зі своїми потребами й інтересами, співпереживати щодо їхніх успіхів чи невдач, визнавати право на незгоду, на власну думку, на вибір поведінки та відповідальність за свій вибір. Це дає можливість налагодити щирі, довірливі стосунки зі студентами, коректно (увічливо, тактовно, чемно) робити їм зауваження, допомагати бачити власні недоліки, а також давати поради щодо подальшого самовдосконалення КК [178, с. 229–230].

Розкріпачення студентів, руйнування штучних бар'єрів між викладачем і студентами досягається лише за умови демократичності методів навчання.

Важливими стають не лише засвоєні комунікативні знання, але й способи їх засвоєння (способи мислення), розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу студентів, спрямованих на формування КК. На сучасному етапі розвитку освіти здійснюється остаточний перехід від інформаційно-пояснювального навчання, типової для традиційного навчання схеми: *почув → запам'ятав → переказав*, до діяльнісного, розвивального навчання, до схеми: *пізнав шляхом пошуку разом із викладачем і товаришами → осмислив → запам'ятав → здатний оформити свої думки словами → уміння застосувати отримані знання в житті* [223, с. 560]. Використання діяльнісного, розвивального навчання найсуттєвіше допомагає створенню умов суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів, спрямованої на формування в останніх КК, актуалізації її саморозвитку й самовдосконалення.

Отже, організація викладачем творчого співробітництва зі студентами на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії сприяє: організаційній інтеграції викладача й студентів, у межах якої викладач приймає розроблену стратегію формування КК студентів, реалізацію її в тісній взаємодії з ними; ідентифікації важливих комунікативних ціннісно-цільових орієнтацій майбутніх фахівців; реалізації поставленої перед ними цілі – формування КК; відмові від традиційних методів навчання, використанню гнучких розвивальних технологій професійної підготовки й формування КК майбутніх документознавців, їхній адаптації до інновацій (суб'єкт-суб'єктності) у процесі формування КК, розвитку творчого мислення, оволодінню високим рівнем означеної компетентності.

Також необхідно звернути особливу увагу на важливу умову ефективного формування КК майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки – організовану суб'єкт-суб'єктну взаємодію студентів між собою. Організована сумісна групова діяльність студентів сприяє регулюванню сумісного прийняття ними рішень, взаємній доповнюваності здібностями студентів групи між собою, забезпечує повноцінне використання їхніх індивідуальних можливостей, формує в них спільні ціннісно-цільові ставлення, установки, потреби.

Сформовані в умовах суб'єкт-суб'єктної міжособистісної взаємодії спільні конструктивні цілі спонукають загальні зусилля студентів групи на їх

досягнення. Викладачі, підтримуючи суб'єкт-суб'єктні взаємодії студентів, повинні організовувати активну їхню участь в обговоренні й аналізі колективних завдань щодо формування КК, у плануванні сукупних дій і в успішному їх виконанні, в оцінюванні, самооцінюванні отриманих результатів сформованості КК власної й інших студентів групи.

Більшість досліджень, у яких порівнюється ефективність різних форм організації навчального процесу (фронтальної, індивідуальної, суперництва, співробітництва), як зазначає І. Зимня, свідчать про позитивний вплив на діяльність його учасників спеціально організованого навчального процесу у формі саме співробітництва. Це виражається, зокрема, у тому, що в умовах співробітництва між студентами успішніше вирішуються складні, нестандартні розумові задачі, краще засвоюється новий матеріал, активується й мотивується вплив групової роботи студентів на підвищення рівня їхніх комунікативних умінь, навичок, здібностей [84, с. 314; 123].

Спираючись на вивчення науково-педагогічної літератури і власний досвід викладацької роботи, окреслимо характерні особливості суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів групи у формі співробітництва, що полягають, зокрема: у *взаємозалежності студентів* – студенти академічної групи відчувають, що потрібні один одному для виконання поставленого завдання (викладач визначає спільну мету та завдання для всієї групи, встановлює систему нагород і заохочень, розподіляє матеріали, інформацію, засоби, визначає роль кожного члена групи); у *взаємодії студентів* – головним способом групової роботи є можливість вільного спілкування; основні види мовленнєвої взаємодії – це висловлювання ідей, думок, переконань, слухання пояснень інших студентів групи, надання власних пояснень тощо; в *оцінці результатів* – викладач, підкреслюючи індивідуальну відповідальність кожного студента групи, оцінює їх за допомогою тестування, творчих робіт, вибіркового опитування тощо; у *набутті навичок групової роботи* – студенти цілеспрямовано набувають знання й навички ефективного спілкування, управління, прийняття рішень, вирішення конфліктів, застосовування сформованих комунікативних умінь на

практиці; у *рефлексії* – кожен студент аналізує навички власної взаємодії в групі, а також оцінює дії інших студентів, завдяки рефлексії формує доброзичливі ділові взаємостосунки під час колективної співпраці; у *використанні ситуацій співробітництва* – конструювання різноманітних ситуацій співробітництва, що можуть скластися в співпраці фахівців документно-інформаційної сфери діяльності, викладач обирає такі з них, які найбільше сприяють формуванню КК студентів.

Отже, підсумовуючи, слід підкреслити, що організація цілеспрямованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів (творчого співробітництва, спільної постановки цілей, взаємної поінформованості, зацікавленості в сумісному узгодженні й виконанні рішень, спільної відповідальності, взаємодовіри, взаємодопомоги тощо) та студентів між собою (групового співробітництва, об'єднання зусиль для виконання завдань, вирішення проблем, зумовлених спільною метою, налагодження відношення відповідальної залежності, організації контролю й корекції з боку викладача та взаємоконтролю і корекції між студентами) забезпечує сприятливе освітнє середовище для професійно-комунікативного розвитку і самовдосконалення майбутніх фахівців, досягненню ними високих результатів сформованості КК.

Сприятливим середовищем для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів, ефективного формування в них КК у процесі професійної підготовки є *позааудиторна діяльність*.

Позааудиторна виховна робота в ЗВО проводиться на основі керівної ролі студентського самоврядування, ініціативності студентського активу, самостійності студентів, узгодженості з викладачами та їх допомоги [170, с. 417]. Як підкреслює Н. Скрипник, позааудиторна діяльність як система взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців і реалізується поза розкладом навчальних занять. Ґрунтується вона на принципах добровільності, варіативності, співробітництва, свободи вибору, практичної спрямованості, урахування інтересів, здібностей та прагнень студентів. Метою позааудиторної

діяльності є створення сприятливих умов для всебічного особистісного розвитку майбутніх фахівців і їх самореалізації [209, с.128].

Різні напрями позааудиторної роботи створюють додаткові умови для реалізації внутрішнього комунікативного потенціалу студентів, задоволення їхніх потреб у формуванні КК, тих її компонентів, які не завжди вдається набути в процесі аудиторної роботи. Позааудиторна комунікативно спрямована діяльність студентів великою мірою сприяє: розширенню їхнього кругозору й формуванню всебічного світогляду; усвідомленню загальнолюдських та національно-культурних комунікативно-значущих цінностей (ідеалів, традицій, звичаїв, етичних норм спілкування, правил поведінки, моральності тощо); розвитку інтелектуальних, емоційно-вольових, естетичних якостей; самовдосконаленню культури спілкування й поведінки, умінь і навичок застосовувати набуті комунікативні знання на практиці.

Формування КК студентів у позааудиторній діяльності має бути відповідальним завданням викладачів, кураторів академічних груп, оскільки вони найкраще поінформовані про те, які компоненти КК студенти можуть засвоїти під час вивчення нормативних дисциплін, а які потребують умов позааудиторної діяльності. На основі цього вони можуть планувати та організовувати відповідні заходи, охопивши формуванням усі складники КП і компоненти КК майбутніх документознавців, із яких у них недостає потрібних знань, здібностей, якостей тощо.

Набутий комунікативний досвід студентів, підвищення в них моральної відповідальності за власну поведінку, результати спілкування й прийняття рішень уможливлюють організацію й самостійне проведення ними окремих заходів, узгоджених з викладачами. Це суттєво сприяє формуванню в них КК, розвитку організаторських, управлінських, лідерських здібностей, ініціативності, незалежності, здатності привертати до себе людей тощо

Отже, позааудиторна робота в ЗВО відбувається завдяки проведенню різноманітних заходів, які організовують як самі студенти, так і викладачі, куратори груп згідно з розробленими планами. Багато заходів пов’язано із

засвоєнням соціально-правових норм, правил суспільного життя, вивченням важливих нормативно-правових документів, пропагандою здорового способу життя (запобігання шкідливим звичкам) тощо. Формуванню й саморозвитку КК майбутніх фахівців, великою мірою, сприяє: науково-дослідна, колективно-творча діяльність, а також участь у самоврядуванні, волонтерському русі тощо.

Слід підкреслити, що визначені педагогічні умови взаємопов'язані й взаємодоповнюються, вони однаково значущі й не ранжуються за ступенем значущості й необхідності.

У підсумку зазначимо, що реалізація розробленої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД передбачає визначення й розробку її програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення, що представлено в П.3.3. і 3.4.

Отже, розроблена системи відбиває суть, внутрішню структуру й логіку процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Основою її розробки є системний підхід, що забезпечує єдність структурно-складового її змісту в сукупності концептуально-цільового, структурно-змістового, технологічно-процесуального, контрольно-корекційного блоків, які знаходяться у взаємозв'язку й взаємозалежності, зумовлюючи ефективність функціонування кожного з них і всієї системи в цілому. Система формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД є відкритою системою, що розвивається, надаючи можливість гнучкої модифікації, доповнення, коригування її структури й змісту в процесі накопичення нової інформації, зміни потреб і стратегій.

3.2. Технологія формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності

Теоретичний аналіз науково-педагогічних праць вітчизняних і зарубіжних учених (М. Буланова-Тропікова, О. Євдокимов, І. Ісаєв, В. Кукушин, Н. Лосєва, О. Попова, І. Прокопенко, Г. Селевко, В. Сластьонін, В. Стрельніков, Є. Шиянов, І. Шумілова [175; 29; 130; 132; 138; 135; 186; 183; 190; 198; 172; 210; 25; 267; 290;

279; 295] та ін.), які присвячені дослідженню педагогічних технологій, свідчить про те, що, незважаючи на їхню численність, єдності думок учених стосовно цієї категорії поки що не існує. Велика кількість (понад триста) визначень [29, с. 178; 283, с. 267]) поняття «педагогічна технологія» дає підстави стверджувати, що методологічні підходи до визначення її суті поки ще не вичерпані й процес визначення триває.

Для вироблення авторського підходу щодо визначення суті поняття «педагогічна технологія» звернемося до аналізу наукових праць із цього питання.

У працях учених (І. Богданова, С. Вітвицька, М. Монахов, Н. Назарова, О. Попова, І. Прокопенко, Б. Лихачов, М. Фіцула [29, с. 176–180; 175, с. 207–215; 186; 190; 266, с. 76; 267, с. 230] та інших науковців щодо технологій у освіті застосовується така термінологія:

– *освітні технології* – відбивають загальну стратегію освіти (зокрема, система професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД);

– *педагогічні технології* – втілюють тактику реалізації освіти в навчально-виховному процесі шляхом впровадження його моделей (зокрема, система формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД);

– *технологія навчання* – означають шляхи освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах відповідного навчального предмета, теми, питання, потребує спеціальної організації навчального змісту, відповідних йому форм і методів навчання, які сприяють ефективності, надійності та гарантованості передбачуваного результату навчання, порівняно з традиційним його способом (зокрема, технологія формування КК). Проте, як зазначає С. Вітвицька, можливі такі варіанти: до форм навчання добираються зміст і методи навчання, або до методів – форми і структурується зміст навчання. Наприклад, це можуть бути ігрові технології, технологія проблемного навчання, особистісно-орієнтоване навчання, інформаційні технології, дистанційне навчання тощо. Технології навчання пов’язані з педагогічними технологіями, освітніми технологіями загальною ідеєю відповідної освітньої концепції, педагогічними парадигмами, змістовим наповненням функцій.

Наукові пошуки щодо вдосконалення організації навчально-виховного процесу свідчать про суттєву трансформацію терміну *педагогічна технологія*. Близькими до концепції нашого дослідження є визначення педагогічної технології як:

– системної сукупності і порядку функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, що використовуються для досягнення педагогічної мети (М. Кларін [96; 173, с. 27–28]);

– упорядкованої сукупності дій, операцій і процедур, які інструментально забезпечують досягнення передбачуваного результату в умовах освітнього процесу (В. Сластьонін [175, с.208]);

– сукупності засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання й виховання, що дозволяють успішно реалізувати поставлені освітні цілі (В. Беспалько [173, с, 27]);

– сукупності психолого-педагогічних установок, які визначають спеціальний вибір і компонування форм, методів, способів, прийомів, виховних засобів; вона є інструментарієм педагогічного процесу (Б. Лихачов [175, с.207]);

– опису процесу досягнення запланованих результатів навчання (І. Волков [173, с, 6]);

– системного методу створення, застосування й визначення усього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їх взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм навчання (ЮНЕСКО) [29, с. 178–179].

Отже, узагальнюючи вищенаведені підходи вчених, під *педагогічною технологією* будемо розуміти сукупність дій, операцій і процедур, способів навчання і виховання, що застосовуються з урахуванням наукової організації освітнього процесу, технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що забезпечує оптимізацію досягнення кінцевих професійно-освітніх цілей.

Будь-яка педагогічна технологія має відповідати таким вимогам, як-от: *концептуальності* (спиратися на певну наукову концепцію, що містить філософські, психологічні, дидактичні, соціально-педагогічні обґрунтування

досягнення освітніх цілей); *системності* (володіти всіма ознаками системи – логікою процесу, взаємозв'язком усіх його частин, цілісністю); *керованості* (можливості цілепокладання, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів); *ефективності* (оптимальності витрат, гарантованості досягнення очікуваного результату); *відтворюваності* (можливості застосування в інших однотипних умовах, іншими суб'єктами); *єдності* змістової і процесуальної частин, їх взаємообумовленості [173, с. 29; 29, с. 176–180; 135; 210, с. 331; 190; 186; 266, с. 76; 267, с. 230].

Важливою умовою реалізації педагогічної технології є рівень відповідної підготовленості викладача, його майстерності. Як зазначає В. Сластьонін, на відміну від поняття «методика», що виражає процедуру використання комплексу методів і прийомів навчання й виховання, не співвіднесених із тим, хто її здійснює, педагогічна технологія передбачає «додавання» до неї особистості педагога з усіма його всебічними проявами, із цілковитим виявом індивідуальності. Звідси очевидно, що ефективне вирішення будь-якого педагогічного завдання можливе лише завдяки педагогічній технології, яку реалізує кваліфікований педагог-професіонал. Також, на відміну від методики, педагогічна технологія передбачає розроблення змісту й способів організації діяльності самих студентів [210, с.331–332].

Отже, реалізація технології формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, як і будь-якої педагогічної технології, вимагає творчої активності викладачів і студентів, залучення останніх до творчої участі в розробленні технологічного інструментарію, складання технологічних схем, організації технологічних форм, методів тощо [266, с.77].

На підставі вивчення наукових праць і досліджень, присвячених педагогічним технологіям (Бевзик В. Дейніченко, Н. Кабусь, О. Красікова, О. Мінєєва [53; 92; 154] та ін.), спираючись на власний досвід викладацької діяльності, обґрунтуємо педагогічну технологію процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, що характеризується чітким науковим

проектуванням, розподілом означеного процесу на взаємопов'язані і взаємозалежні етапи (організаційно-підготовчий, мотиваційно-стимулювальний, змістово-діяльнісний, рефлексивно-коригувальний), послідовним виконанням дій і взаємодій викладача й студентів, орієнтованих на досягнення очікуваного результату. Основою педагогічної технології є інваріанти: мета – принципи – зміст діяльності викладача і студентів – засоби – результат [53, с. 81; 92, с. 222].

Стратегічна мета розробленої нами педагогічної технології підпорядковується меті системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, тактичні її цілі визначаються на кожному із виокремлених етапів.

Слід зауважити, що означена технологія, як і система формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, ґрунтується на обраних методологічних підходах дослідження (компетентнісному, комунікативному, системному, синергетичному, аксіологічному, культурологічному, особистісно-діяльнісному, деонтологічному, акмеологічному), які, характеризуючись внутрішньою єдністю й методологічними взаємозв'язками, доповнюють один одного (їх доцільність детально обґрунтовано в П.1.2).

Реалізація означеної технології вимагає розробки програмно-змістовго забезпечення і навчально-методичного інструментарію з урахуванням відповідних педагогічних принципів, що передбачає застосування форм, методів, засобів, дій викладача й студентів, які сприяють комунікативному розвитку останніх, професійному їх становленню, гарантують досягнення очікуваного результату дослідження.

Технологія процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД має забезпечити його організацію, налагодження й управління, а також зумовити ефективну взаємодію всіх учасників освітнього процесу в усіх напрямах КП і видах діяльності у ЗВО (навчально-пізнавальній, навчально-виробничій, науково-дослідницькій, самоосвітній, громадсько-виховній).

Запропонована педагогічна технологія спрямована на формування в майбутніх фахівців із ДтаІД належного рівня КК: розвитку в студентів розумових здібностей і творчого інтелектуального потенціалу; здатності до

самостійного генерування ідей і розроблення гіпотез, продукування нестандартних рішень і відповідей; гнучкості в розв'язанні складних проблем; умінь контролювати перебіг вирішення завдань, аналізувати й обговорювати їх результати, здійснювати пізнавальний процес в умовах нової ситуації; навичок командної роботи, правильно обирати способи взаємодії й співробітництва, швидко орієнтуватися в умовах комунікації, виявляти повагу й увічливість до співрозмовника, установлювати й підтримувати психологічний контакт, створювати доброзичливу, комфортну атмосферу спілкування; здатності підвищувати свій авторитет у колективі.

Розкриємо зміст технологічних етапів формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Організаційно-підготовчийетап розробленої технології передбачає: забезпечення готовності професорсько-викладацького складу ЗВО до формування КК студентів, адаптацію навчальних планів і програм згідно із завданнями дослідження, розробку комплексу засобів програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення досліджуваного процесу в різних видах діяльності майбутніх фахівців, відбір діагностичного інструментарію дослідження.

На зазначеному етапі також передбачається *створення педагогічних умов для успішної реалізації розробленої системи*, до яких, як було зазначено в попередньому підрозділі, віднесено такі: 1) поглиблення професійної готовності викладачів до формування комунікативної компетентності студентів; 2) спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД; 3) організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів.

Для цілеспрямованого поглиблення професійної готовності викладачів щодо формування КК студентів необхідно організувати у ЗВО відповідну роботу, завдання якої – забезпечити опанування викладачами технологією формування КК студентів. Зміст зазначеної підготовки включає змістовий, методичний, особистісний аспекти, комплексна реалізація яких дає можливість

поглибити професійну компетентність викладачів, удосконалити їхні знання, уміння, якості, необхідні для вирішення визначеного завдання.

Реалізація змістової підготовки викладачів передбачає ознайомлення їх із особливостями структурного змісту КК майбутніх фахівців із ДтаІД, її суттю та значенням, теоретичними основами способів комунікативної діяльності. Важливо актуалізувати знання викладачів щодо змісту КП у контексті її складників: культурного (знання загальнолюдської та національної культури, її мови, традицій; широкий світогляд у духовному, професійному, міжнаціональному та інших аспектах культури), соціального (знання соціально-економічної системи країни, процесів і явищ суспільного життя, способів, норм і правил виконання дій, взаємодій у соціально-трудовій, правовій, політичній та інших сферах життя), інформаційного (знання інформаційних технологій, електронних ресурсів, методів роботи з різними видами інформації тощо), мовного (знання норм і правил мовленнєвого етикету й культури спілкування, ролі невербальних засобів, стратегій комунікативної поведінки, способів впливу на співрозмовника тощо); самоосвітнього (знання суті й значення комунікативної самоосвіти, методів самостійного набуття комунікативних знань, умінь та навичок застосовувати їх на практиці). Результатом змістової підготовки викладачів має бути їхня змістова готовність до формування КК в студентів.

Визначальна роль у підготовці викладачів належить її методичному аспекту, який передбачає набуття ними практичних умінь і навичок формування КК в майбутніх фахівців із ДтаІД, а також опанування знаннями й уміннями, що забезпечують раціональне управління цим процесом.

Зокрема, це уміння створювати ефективні педагогічні умови щодо спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців, організації сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного їх розвитку і саморозвитку, уміння обирати й застосовувати сучасні технології навчання, інноваційні форми, інтерактивні методи, спрямовані на формування КК студентів.

Також це знання й уміння управляти процесом формування досліджуваної компетентності: визначати мету й планувати роботу щодо її досягнення; на підставі розробленого плану організовувати освітній процес, що передбачає цілеспрямоване формування КК студентів; уміння здійснювати контроль поточних результатів, встановлювати рівні сформованості означеної компетентності і на основі аналізу отриманих даних визначати ефективність застосовуваних для її формування педагогічних умов, програмно-змістового та навчально-методичного забезпечення; проектувати наступні етапи процесу формування КК майбутніх фахівців, за необхідності вносити у перебіг означеного процесу необхідні корективи.

Ефективними формами роботи з викладачами, кураторами груп щодо змістової й методичної їх підготовки до формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД є науково-методичні семінари, науково-практичні конференції з питань удосконалення вищої освіти, лекції-дискусії, проблемні семінари, методичні консультації, семінари з обміну методичним досвідом, інструктивно-методичні та виробничі наради, засідання кафедри з метою обговорення відкритих лекцій та інших видів навчальних занять, індивідуальні й групові консультації, «круглі столи» тощо.

Особлива роль має відводитись індивідуальній роботі з викладачами: проведенню бесід, дискусій, наданню консультацій, у тому числі за допомогою Інтернет-ресурсів, комп’ютерних, інформаційних технологій тощо. З метою оволодіння викладачами методикою формування КК майбутніх фахівців, доцільно організовувати спеціальні заняття, "круглі столи", на яких передбачати обговорення й засвоєння важливих теоретичних знань, а також відпрацювання різноманітних комунікативних умінь, навичок, набуття досвіду творчої взаємодії зі студентами й реалізацію набутих знань і вмінь на практиці. Суттєве значення в підготовці викладачів до формування КК студентів має організація комунікативно-орієнтованих "відкритих" лекцій, практичних і семінарських занять, взаємне відвідування яких дозволяє колективно обговорювати й

оцінювати напрацювання комунікативного досвіду окремими викладачами й обмінюватися ним.

Із метою набуття викладачами умінь формування КК студентів, доцільно обговорювати й відпрацьовувати з ними на майстер-класах застосування різноманітних тренінгів, ділових і рольових ігор, педагогічних вправ, ситуацій, у яких моделюються типові професійно-комунікативні завдання й варіанти пошуку оптимального їх вирішення. Для цього доречно ознайомити викладачів зі збірниками ситуаційних завдань, тренінгів, дидактичних ігор таких авторів, як Н. Бухлова, О. Винославська, С. Кашлев, Н. Кострица, Х. Лийметс, И. Макаровская, М. Малигіна, О. Пометун, Н. Пижова, І. Рожнятовська, В. Свистун, Л. Серова, М. Скрипник [23; 28; 91; 94; 109; 123; 143; 179; 180; 187; 191; 237; 208] та ін., у яких охарактеризовано активні й інтерактивні методи навчання й виховання, що можуть бути використані для формування комунікативних умінь, якостей, рефлексивних здібностей студентів.

Для проведення комунікативно орієнтованих занять (лекцій, семінарів), професійних практик варто запропонувати викладачам ознайомитися, для прикладу, із розробленими навчальними програмами, планами семінарських занять, методичними вказівками до самостійних робіт, проведення практичних занять, програмами практик і методичних рекомендацій до їх організації, навчальними посібниками тощо, які доповнено окремими темами, питаннями, завданнями, що передбачають формування в майбутніх документознавців КК.

Рівень підготовки викладачів до формування КК студентів значно підвищується завдяки зацікавленню і залученню їх до самовдосконалення й поглиблення особистісної професійної компетентності. Допомога викладачам полягає в організації й спрямуванні їхньої діяльності на самостійний пошук, вивчення та опрацювання відповідної інформації, обговорення її з колегами, визначення ціннісних орієнтирів, які спонукають до самоосвіти й самовдосконалення професійно-особистісних якостей, розкриття їх переваг на прикладах ефективних міжособистісних взаємодій із реального життя й наполегливої роботи над їх присвоєнням.

Важливим є здійснення викладачами постійного самоаналізу результатів міжособистісних контактів, удосконалення рефлексивних здібностей, порівняння себе з іншими, самоспостереження за своєю поведінкою, думками, почуттями й вчинками. Доцільним є проведення анонімних опитувань серед студентів з метою з'ясування їхніх побажань викладачам щодо вдосконалення взаємодії з ними.

Значний обсяг роботи з підготовки викладачів (поглиблення в них професійної компетентності щодо ефективного формування КК у студентів) має бути спрямованим на самовдосконалення в них професійно-особистісних характеристик: здатності створювати відкриту, доброзичливу атмосферу спілкування зі студентами, встановлювати й підтримувати з ними психологічний контакт, розуміти й ураховувати їхні почуття й потреби; умінь управляти своїми емоціями, співпереживати, виявляти взаєморозуміння, толерантність, уникати зверхності, негативних оцінювань, роздратованості у взаємодії тощо, а також на розвиток мотивів, потреб щодо власного професійного самовдосконалення та прагнення цілеспрямованого формування КК у студентів.

Із метою здійснення самовдосконалення, викладачам доцільно розробляти науково-обґрунтовані програми. Для цього, як зауважує Н. Ткачова, вони повинні, на основі самоаналізу сформованості власних професійно-особистісних характеристик, визначити конкретизовані цілі, завдання й пріоритетні напрями самовдосконалення, а потім складати поетапні програми їх реалізації. У процесі цієї роботи викладачам важливо дотримуватися загальних принципів самоосвіти й самовиховання, зокрема: *спрямованості* – орієнтації на реалізацію поставлених цілей і завдань; *системності* – кожен елемент самовдосконалення має знаходитися в системному взаємозв'язку з іншими компонентами; *доцільності* – обумовленість змісту самовдосконалення як власними інтересами, так і об'єктивними сучасними вимогами до педагогічної діяльності; *реальності* – урахування вихідних параметрів розвиненості властивостей особистості та ін. Кожна розроблена програма має орієнтувати викладача на забезпечення певних професійних особистісних змін для можливості досягнення кращих результатів

щодо вирішення поставленої мети й завдань. Після виконання кожної програми й усебічного аналізу отриманих результатів, викладачам рекомендується розробляти нову програму самовдосконалення, ураховуючи здобутки й недоліки, якими характеризувався попередній етап роботи [186; 240, с. 241–243].

Також роботу із самовдосконалення викладачі можуть організовувати на основі методу «Портфоліо», який передбачає аналіз діяльності та її результатів, порівняння досягнень з вихідними цілями та власним ставленням до проблеми формування КК студентів, самовдосконалення особистої професійної компетентності, пошук недоліків та їх коригування тощо.

Оскільки формування КК студентів значною мірою залежить від розвитку їхньої мотивації як передумови успішності вказаного процесу, внутрішньої спонукальної сили, що активізує розумові зусилля, забезпечує інтерес і прагнення до її набуття [256, с. 277–281], важливим завданням у підготовці викладачів до формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД є засвоєння ними знань, умінь і досвіду з розвитку стійкої позитивної професійної мотивації в студентів, прищеплення їм потреб і зацікавленості до оволодіння КК, усвідомлень її важливості для майбутньої професійної діяльності.

Значна увага викладачів має звертатися на розвиток внутрішніх пізнавальних мотивів студентів, які спонукають їх до комунікативної освіти, й оволодіння КК як інтегрованою якістю-цінністю, викликають у них допитливість, прагнення підвищити свій комунікативний рівень, потребу в новій комунікативній інформації тощо.

Важливим завданням викладачів є також допомога майбутнім фахівцям у розвитку їхніх соціальних мотивів формування КК як глибокого усвідомлення практичної її значущості для подальшої професійної діяльності. Така мотивація (мотивація досягнення успіху) схилятиме їх до пізнавальної діяльності, зумовлюватиме бажання самостійно вдосконалювати КК упродовж усього трудового життя, досягаючи високого рівня її сформованості – професіоналізму спілкування. Отже, оволодіння студентами КК має бути для них ціллю, внутрішнім пізнавальним мотивом, а прагнення підготуватися до ефективної

професійно-комунікативної діяльності – соціальним мотивом свідомого її формування [193, с. 499].

Для поглиблення професійної компетентності викладачів щодо формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, зокрема мотивації оволодіння нею, вони повинні набути знання про те, як розвинути в студентів позитивну мотивацію, активувати пізнавальну діяльність, як заохочувати їх до ефективного самовдосконалення КК. Доцільною із цією метою вбачаємо організацію спеціальних науково-методичних семінарів, проведення комунікативно орієнтованих відкритих лекцій, семінарів, на яких викладачі набувають знання й практичні навички щодо комунікативного спрямування змісту навчальних дисциплін, відбору навчального матеріалу, який зацікавлює студентів і сприяє засвоєнню ними додаткових комунікативних знань, зумовлює їх комунікативне зростання.

На таких заняттях викладачі набувають досвід щодо створення різноманітних ситуацій, наближених до професійно-комунікативної діяльності в документно-інформаційній сфері, які мають проблемний характер і, активуючи розумову діяльність студентів, спонукають їх до комунікативного пізнання й оволодіння ефективними способами взаємодії. Викладачі також обговорюють необхідність і шляхи забезпечення під час занять в академічній групі сприятливого психологічного клімату, доброзичливих ділових взаємовідносин зі студентами, творчого їх настрою, умов, які підвищують працездатність, задоволеність, позитивні емоції, спільні інтереси, покращують згуртованість у міжособистісних взаємодіях і розвивають у них ціннісно-мотиваційні орієнтації, спрямовані на формування КК.

Для розвитку в майбутніх документознавців позитивної мотивації, прагнень, зацікавленості, спрямованих на формування КК, викладачам необхідно звернути увагу на важливість використання різних видів заохочень (схвалень, похвали, подяки, нагород, відповідальних доручень тощо) як вираження позитивних оцінок сформованості в них комунікативних знань, умінь, якостей тощо. Такі заохочення викликають у майбутніх фахівців позитивні емоції й

створюють гарний настрій, уселяють упевненість і почуття власної гідності, підвищують відповідальність, сприяють закріпленню позитивних мотивів, надаючи їм довгочасних стимулів, стають їхніми особистісними рисами [157, с. 471].

Якщо говорити про діагностику мотивації, як зазначає А. Реан, то найбільш оптимальний метод – це уважне спостереження, яке шляхом створення певних умов можна зробити точнішим і результативнішим, а також використання сучасних психодіагностичних методик [18, с. 188].

У висновку, підкреслимо важливість поглиблення професійної компетентності викладачів щодо формування КК майбутніх документознавців: реалізації змістової й методичної їх підготовки, оволодіння практичними знаннями та вміннями, необхідними для формування КК студентів, забезпечення самовдосконалення в них професійно-особистісних характеристик, набуття навичок стимулювання в студентів стійкої мотивації до формування КК, що сприяє досягненню мети дослідження – ефективному формуванню КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Водночас на організаційно-підготовчому етапі викладачам важливо на основі отриманих знань самостійно скоригувати навчальні програми, зокрема психолого-педагогічних, суспільствознавчих, культурологічних і фахових дисциплін та плани виховної роботи в напрямі забезпечення наявності в них комунікативного компонента; збагатити зміст навчальних дисциплін і курсів питаннями щодо професійно-комунікативної підготовки фахівців із ДтаІД; розробити комплекс програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення авторської системи в різних видах діяльності майбутніх фахівців.

На вказаному етапі необхідно також розпочати роботу зі створення сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів (така робота має тривати протягом усього терміну навчання студентів у ЗВО), що передбачає: задоволення особистісних пріоритетів у професійній підготовці майбутніх фахівців на основі врахування особистісних інтересів і потреб кожного студента, прагнення досягти успіху в

оволодінні КК, створення умов для професійно-комунікативного саморозвитку; демократизацію освітнього процесу, що дозволяє кожному студенту самостійно й усвідомлено здійснювати власну траєкторію професійної самореалізації; забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії (взаємоповаги, взаємодопомоги, толерантності) всіх учасників освітнього процесу в усіх напрямах професійної підготовки.

Головною метою ***мотиваційно-стимулювального етапу*** технології є формування в майбутніх фахівців із ДтаІД стійкої професійної спрямованості на оволодіння високим рівнем КК, уміннями й навичками ефективної професійно-комунікативної діяльності, прагненнями до їх постійного розвитку й самовдосконалення впродовж усього життя. Внутрішньо-мотивовані студенти більш активні, свідомі, ініціативні, наполегливо долають труднощі, стійкі в досягненні мети, орієнтовані на високий результат оволодіння КК. Така мотивація в них пов'язана з високим рівнем когнітивної гнучкості, кращим запам'ятовуванням інформації, креативністю, зростанням самоповаги, переважанням позитивних емоцій, задоволенням від досягнутих результатів.

Реалізація мети мотиваційно-стимулювального етапу вимагає вирішення завдань: зміцнення в студентів системи професійних цінностей і переконань, розвиток активного суб'єктного ставлення до оволодіння КК, стимулювання в них професійно-пізнавального інтересу й усвідомлення КК як професійно-значущої якості; прищеплення майбутнім фахівцям позитивних мотивів і ціннісних орієнтацій, спрямованих на самовдосконалення КК, докладне роз'яснення її важливості для їхньої майбутньої професійної діяльності; використання організаційних форм навчання, наближених до умов професійної діяльності, корегування професійної мотивації майбутніх фахівців; через вплив на мотиваційну сферу студентів спонукати їх до інтелектуально-емоційної взаємодії, діалогічного спілкування, бажання виявляти активну позицію, вільно висловлювати власні думки, переконання, співпрацювати в команді тощо, викликати в них зацікавленість і потребу в безперервному саморозвитку КК, прагнення зробити її ціллю своїх досягнень.

Для вирішення визначених завдань передусім важливо надавати майбутнім фахівцям різнопланову педагогічну допомогу, проводити зі студентами роз'яснювальну роботу (індивідуальні бесіди, консультації, пояснення, поради тощо) із метою переконання їх у необхідності оволодіння високим рівнем КК. Також доцільним є використання методів заохочення, різноманітних способів сприяння позитивним емоціям студентів шляхом надання повноважень, почесних доручень, організації змагань, вираження їм колективного схвалення, позитивної оцінки, похвали, тощо.

На цьому етапі передбачається проведення консультацій-інструктажів щодо професійно-комунікативного саморозвитку студентів, набуття ними навичок постійної самоосвіти та самовдосконалення КК, самостійного пошуку і засвоєння комунікативних знань, досвіду та вмінь застосовувати їх на практиці. Для стимулювання позитивної мотивації студентів до професійно-комунікативної підготовки на цьому етапі передбачається застосування форм роботи, що передбачають безпосереднє ознайомлення їх з реальним виробництвом (підприємством), особливостями професійної діяльності сучасного фахівця із ДтаІД.

У результаті реалізації мотиваційно-стимулювального етапу планується сформувати в майбутніх документознавців різнобічної поінформованості щодо ціннісного значення КК і глибокого усвідомлення необхідності оволодіння нею. Це вимагає засвоєння студентами різноманітних способів професійного спілкування, опанування лінгвістичними й стилістичними ресурсами мови, вироблення індивідуального стилю професійного спілкування, розвиток зацікавленості й прагнення до комунікативної самоосвіти з метою вдосконалення професійно-комунікативної підготовки.

Завданням ***змістово-діяльнісного етапу*** технології є формування в майбутніх фахівців КК, глибокого усвідомлення її суті, системи різнобічних, ґрунтовних знань про її зміст, формування й розвиток на їх основі професійно-комунікативних умінь і навичок, поглиблення світогляду, розвиток інтелекту, способів мислення, уваги, пам'яті, пізнавальних і творчих здібностей, емоційно-

вольових, морально-естетичних, рефлексивних якостей, творчого сприйняття їх ціннісної значущості.

Особливу увагу в процесі реалізації вказаного етапу необхідно приділити застосуванню форм, методів, засобів, спрямованих на формування КК студентів, відповідно до принципів пріоритетності кінцевої мети, інтердисциплінарності, інтерактивності, інтенсифікації комунікативної підготовки майбутніх фахівців, їхньої культурної детермінації, урізноманітнення та поєднання педагогічних технологій різних типів і рівнів, рефлексивності діяльності, педагогічних підходів (комунікативного, компетентнісного, синергетичного, аксіологічного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного); створенню спеціальних умов (спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, організації сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів).

Оскільки структурний зміст КК майбутніх фахівців із ДтаІД містить сукупність культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП, то формування в їхньому контексті комунікативних знань, умінь, особистісних якостей доречно здійснювати у співвіднесенні з відповідними навчальними дисциплінами («Культурологія», «Соціологія комунікацій», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Етика і психологія ділового спілкування», «Іміджелогія», «Бізнес-етикет» та ін.). Зміст навчальних дисциплін доцільно доповнити окремими темам і питаннями, котрі орієнтовані на формування означеної компетентності, інноваційними науковими концепціями, ідеями з метою спрямування їх на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Доцільним у процесі КП є застосування міждисциплінарних зв’язків.

Формування в майбутніх документознавців комунікативних знань, умінь, якостей у межах усіх складників КП передбачається здійснювати шляхом використання різноманітних засобів стимулювання активності студентів,

долученням їх у діяльність із оволодіння комунікативними знаннями та формування умінь і навичок застосовувати їх на практиці, а також унаслідок їхньої свідомої самостійності й зусиль, спрямованих на саморозвиток і самовдосконалення КК.

На підставі вивчення наукових джерел із досліджуваної проблеми, власного педагогічного досвіду дійшли висновку, що стимулюванню всіх рівнів активності студентів (репродуктивного, продуктивного, творчого), акцентуючи на їхній природній, творчій активності, сприяє: викладання комунікативно спрямованих дисциплін на засадах багатосторонньої комунікації, в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів та студентів між собою; застосування сучасних технологій навчання та засобів їх реалізації – комунікативно орієнтованих інтерактивних форм, спрямованих на формування КК. Під час занять викладачі, посилюючи контроль за дотриманням студентами культури мови, правил комунікативної поведінки сприяють накопиченню в майбутніх фахівців із ДтаІД досвіду спілкування, закріпленню комунікативних знань, активізації їх розумової, пізнавальної діяльності й здатності до постійного саморозвитку КК.

Створюючи на заняттях комунікативні ситуації, певні взаємодії, умовні обставини, що наближені до майбутньої професійно-комунікативної діяльності, викладачі формують у студентів уміння й навички, зокрема: ефективно спілкуватися, обирати оптимальні способи й прийоми взаємодії й співробітництва, уважно слухати, правильно добирати різноманітні мовні засоби, впевнено висловлювати думки, знаходити нестандартні методи розв'язання проблем, вносити доцільні пропозиції, працювати в команді, поводитися відповідно до ситуацій, використовуючи їх для успішного досягнення комунікативної мети. Успішне формування КК відбувається переважно шляхом активної колективної співпраці, де студенти й викладач – рівноправні суб'єкти взаємодії.

Важливим чинником формування КК є також взаємозв'язок між студентами – взаємодія й співпраця, встановлення дружніх стосунків на основі

взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємодопомоги, адже високі результати сформованості КК можна досягти лише взаємними зусиллями.

Для поглиблення, систематизації й узагальнення комунікативних знань студентів та набуття ними комунікативних умінь і досвіду вбачаємо доцільним розроблення і запровадження відповідного спецкурсу.

Важливе значення у формуванні КК майбутніх фахівців із ДтаІД мають різні *види виробничої практики* (ознайомча; із комп'ютерної підготовки; із аналітико-синтетичної переробки інформації; технологічна практика із інформаційного менеджменту). Тому особливу увагу в процесі формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД необхідно приділити організації проходження студентами всіх видів *виробничої практики*, що дозволяє їм випробовувати й оцінювати власний рівень КК, визначати значущі для професійно-комунікативної діяльності особистісні комунікативні якості, визначати та корегувати власний стиль поведінки відповідно до професійної етики в реальних умовах виробництва/підприємства, набути досвід професійно-комунікативної діяльності.

Рекомендації й завдання до проведення виробничих практик, нарівні з опануванням предметно-професійних компетентностей, доцільно оптимально орієнтувати на формування й розвиток КК студентів: поглиблення їхніх комунікативних знань і досвіду ділового усного й письмового спілкування; навичок використання офіційно-ділового стилю в діловій офіційній комунікації (ділових бесідах, виступах на зборах, нарадах тощо), в ділових паперах (заявах, характеристиках, наказах, інструкціях тощо); умінь дотримання точності, послідовності у викладенні фактів, логічності й чіткості у висловлюваннях; здатності використовувати усталені мовні звороти тощо.

У процесі проходження практик, майбутні фахівці повинні удосконалювати також розмовно-професійний стиль, уміння спілкуватися в професійній сфері під час обміну знаннями, думками, ідеями тощо. Цей стиль не передбачає спеціального викладу й типової лексики, але потребує навичок міжособистісної взаємодії, організації професійно-спрямованого діалогу,

діалогічного дискурсу, навичок використання мовних засобів, відповідних до ситуації професійного спілкування. Для ефективного спілкування в офіційно-діловому й розмовно-професійному стилях майбутній фахівець повинен оволодіти вміннями уважно, довірливо слухати партнера, швидко, логічно відповідати на будь-які запитання, а також виявляти доброзичливість, тактовність, сумлінність, чесність.

Важливо також під час практики студентам набувати навичок дотримання етичних норм спілкування в телефонному режимі в умовах професійної праці, враховуючи специфіку мобільного зв'язку (не заважати працювати іншим і не створювати незручності, намагатися розмовляти тихо, під час розмови в особистих справах відійти чи вийти з офісу, на колективних заходах – конференціях, нарадах, зборах краще телефон вимкнути).

Із метою підвищення рівня КК майбутніх фахівців під час проходження практики, доречно розробляти такі завдання й рекомендації, які спонукають їх до комунікативного самовдосконалення (набуття навичок і здатності брати на себе відповідальність, самостійно приймати рішення, обирати оптимальні способи й прийоми взаємодій і співробітництва, працювати в команді, адекватно сприймати критику, поради і вказівки, розв'язувати конфлікти згідно з демократичними принципами), а також до саморозвитку професійно-комунікативних якостей (дисциплінованості, відповідальності, ініціативності, організаторських і управлінських здібностей, працьовитості, наполегливості, підприємливості тощо).

На етапі, який характеризуємо, передбачається активне залучення студентів до *науково-дослідної діяльності*. Ураховуючи інтереси й потреби майбутніх документознавців, організація такої діяльності (робота наукових гуртків, дискусійних клубів, проведення диспутів, форумів, «круглих столів» з тематичними презентаціями, наукових конференцій з виступами студентів, конкурсів студентських наукових робіт, написання статей, тез доповідей тощо) має бути максимально спрямованою на підвищення в них рівня КК.

Уже сам процес підготовки й проведення науково-дослідної роботи вимагає від студентів системи комунікативних знань, умінь, навичок, оскільки всі етапи її організації (планування, складання програм, узгодження їх з викладачами, вивчення винесених на розгляд питань, робота в Інтернеті, із комп'ютерними програмами, бібліотечними каталогами, підготовка доповідей, їх колективне обговорення, створення презентаційних засобів, тренування виступів, проведення й підсумування результатів роботи) включають велику різноманітність видів комунікативної діяльності.

Студенти на власний розсуд можуть обирати різні види наукових гуртків, занять для роботи в позанавчальний час, а також виявляти зацікавленість, ініціативність, активність у формуванні й саморозвитку комунікативних знань, умінь, якостей. Під керівництвом викладачів, вони можуть за власним бажанням індивідуально, попарно чи в групах, генеруючи власні ідеї, виконувати науково-дослідні проекти з підготовкою тематичних презентацій, наочних матеріалів, відеороликів на різні теми, з метою успішного їх викладу, опублікування, захисту. Така робота включає різні види мовленнєвої діяльності: доповіді студентів, які заслуховуються й супроводжуються обговоренням, тези доповідей, що публікуються в збірниках конференцій тощо. Це сприяє розвитку в них комунікативних здібностей, зокрема критичного мислення, самостійності, креативності, уміння вести дискусії тощо.

Водночас особливо важливим для комунікативного розвитку студентів є висвітлення в науково-дослідних проектах питань, що безпосередньо стосуються проблеми формування КК. Викладачам доцільно, надаючи студентам в процесі науково-дослідної діяльності консультації, акцентувати увагу майбутніх фахівців із ДтаІД на комунікативному аспекті досліджуваної ними проблеми.

Головне завдання викладачів під час науково-дослідної діяльності студентів полягає в тому, щоб скерувати їхні зусилля на формування і саморозвиток КК (умінь і навичок успішно співпрацювати в команді, прогнозувати й аналізувати результати власної комунікативної діяльності,

віднаходити причини ускладнень спілкування, долати труднощі, вирішувати нестандартні ситуації, розв'язувати складні проблеми тощо).

Водночас, як слушно підкреслює А. Кузьмінський, викладачам важливо не нав'язувати студентам формування в них певних якостей. Необхідно створити такі умови для їхньої соціалізації й саморозвитку, за яких би вони самостійно вдосконалювали затребувані суспільством якості й так надавати ненав'язливу, дружню допомогу, щоб у студентів формувалися потрібні в першу чергу їм особистісні якості й властивості, зокрема такі, як: уміння ладити з оточенням, об'єктивна самооцінка, контактність, товариськість, відкритість тощо. Культура спілкування викладачів зі студентами має бути для останніх зразком і здійснюватися на високому рівні загальнолюдської й національної культури [114 с. 458–459].

Слід підкреслити, що науково-дослідна діяльність сприяє збагаченню студентів комунікативними знаннями й досвідом, формуванню в них комунікативно-значущих ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, комунікативних умінь і навичок (вільно орієнтуватися в різноманітних видах інформації, самостійно віднаходити й засвоювати нові знання, долати пізнавальні труднощі, розвивати творчу активність, вільно й компетентно спілкуватися в діалоговому режимі, зрозуміло доносити інформацію, логічно, емоційно висловлювати власні думки, уважно слухати й точно усвідомлювати інформацію, коректно реагувати на чужі висловлювання й переконливо відстоювати свою позицію, формулювати змістовні запитання, послідовно й доказово відповідати тощо), а також усвідомленого прагнення й здатності до комунікативного саморозвитку, постійного самовдосконалення КК й творчої її самореалізації.

Усвідомленню студентами моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм, допомагає формуванню затребуваних суспільством професійно-комунікативних якостей, розвитку творчості, організаторських, управлінських, лідерських здібностей, почуття професійного обов'язку, дисциплінованості, самостійності тощо сприяє *позааудиторна діяльність*. Адже

у сприятливій, комунікативно насиченій атмосфері позааудиторної діяльності особливо ефективно й невимушено відбувається оволодіння студентами комунікативними знаннями, уміннями, розвиток особистісних якостей студентів. Позааудиторна діяльність передбачає такі її види, як: науково-дослідна (наукові гуртки, дискусійні клуби, наукові конференції, диспути, форуми тощо), колективно-творча (творчі гуртки, творчі зустрічі, клуби за інтересами, літературні студії, конкурси, фестивалі тощо), громадсько-виховна (участь у самоврядуванні, трудовому десанті, волонтерському русі, допомога соціальним службам тощо). Між викладачем і студентами, студентом із товаришами між собою створюється сприятливий психологічний клімат, доброзичливі взаємовідносини, творчий настрій, умови, які підвищують позитивні емоції, спільні інтереси, згуртованість у міжособистісній взаємодії.

Широкою популярністю серед студентів користується позааудиторна колективно-творча діяльність (творчі конкурси, фестивалі, клуби за інтересами, поетичні вечори, творчі зустрічі, літературна студія «Слово», творчі гуртки, пізнавально-виховні години та ін.), що також має велике значення для формування в них КК.

Оскільки більшість колективно-творчих заходів у своєму складі мають елементи розважального характеру й можливість вільного, невимушеного, цікавого спілкування, то до них легко залучити студентську молодь. Колективно-творча діяльність надає широкі можливості для формування в майбутніх документознавців КК у контексті соціального, культурного, мовного, інформаційного, самоосвітнього складників КП.

Студенти можуть спробувати себе в багатьох видах комунікативної діяльності з метою самовизначення, самопізнання, опанування властивими суспільству правилами, нормами й способами ефективної комунікативної діяльності та поведінки, усвідомлення його духовно-моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм, набуття досвіду в міжособистісній взаємодії, формування й розвитку комунікативних умінь, якостей, рефлексивних здібностей: швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування, давати

характеристику індивідуальним якостям і особливостям поведінки співрозмовника, адекватно сприймати його емоційні, поведінкові, рольові характеристики, усвідомлювати його цілі, мотиви, установки; здатності створювати доброзичливу, приємну атмосферу спілкування, виявляти повагу, увагу, ввічливість, толерантність до співрозмовника, уникати зверхності, негативних оцінювань, роздратованості; умінь управляти своїми емоціями, співпереживати, встановлювати й підтримувати психологічний контакт, впливати на співрозмовника; особистісних якостей загальнолюдської моралі (доброти, чесності, гуманності, совісності, порядності тощо); високих інтелектуальних, емоційно-вольових якостей, естетичних потреб і почуттів (відкритості, взаєморозуміння, товариськості, доброчинності, контактності, сумлінності тощо); прагнення підвищити власний авторитет у колективі й статус комунікативно компетентної особистості з метою вибудовувати ефективні взаємовідносини з однокурсниками, колегами, у майбутньому зі співробітниками; ціннісного ставлення й готовності до комунікативної самоосвіти, саморозвитку й безперервного самовдосконалення КК.

Важлива роль у забезпеченні раціональної колективно-творчої діяльності майбутніх фахівців із ДтаІД належить викладачам, кураторам груп, їхній здатності й умінням залучити студентів до власної системи комунікативних цінностей, спрямувати процес позааудиторної роботи на формування в них КК. Від підготовленості, професіоналізму викладачів, їхньої ініціативи, активності залежить: чи будуть створені належні умови для змістовного дозвілля студентів, ефективними проведені заходи; чи набудуть студенти нових комунікативних знань, досвіду, умінь, якостей тощо; чи будуть вони зацікавлені прийти на наступний захід.

Важливим видом позааудиторної роботи, що ефективно впливає на розвиток і самовдосконалення КК майбутніх фахівців є: добровільна громадська діяльність студентського самоврядування, яка передбачає участь студентів в управлінні ЗВО, плануванні навчально-виховної роботи й звітуванні про її виконання, вирішення питань побуту й проживання в гуртожитках, унесення

пропозицій щодо покращення їхніх умов, захисту прав та інтересів студентів, ініціювання й планування (разом із викладачами) різноманітних видів позааудиторної роботи та їхню організацію, проведення виховної, профорієнтаційної роботи (агітбригади) тощо; організація й надання допомоги соціальним службам; участь у волонтерському русі, у трудових десантах тощо.

Така зайнятість студентів сприяє розвитку в них інтелектуальних, емоційних, вольових, моральних якостей (працьовитості, наполегливості, відповідальності, чесності, сумлінності, товариськості, бажання допомогти тощо); формуванню навичок співпрацювати в команді на принципах рівності й демократизму, розвитку організаторських, управлінських, лідерських здібностей, професійної дисциплінованості, високої соціальної активності, почуття професійного обов’язку, професійної честі й гордості, в цілому формуванню високого рівня КК.

Отже, узагальнюючи, підкреслимо, що комунікативно-орієнтована позааудиторна діяльність завдяки своїй великій різноманітності має значний потенціал для цілеспрямованого ефективного формування в майбутніх документознавців КК (збагачення їхнього досвіду ефективного спілкування, прищеплення ціннісних ставлень до формування КК, розвитку організаторських здібностей, відповідальності, креативності, формування умінь працювати в команді, розв’язувати нестандартні проблеми, здатності до постійного самовдосконалення КК упродовж усього життя). Також є всі підстави вважати, що саме позааудиторна діяльність спроможна оптимально доповнити формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД та компенсувати його недостатність і певні упущення під час аудиторного навчання, бути однією з перспективних умов формування означеної компетентності, її розвитку й самовдосконалення.

Під час позааудиторної роботи викладачі надають студентам ненав’язливу, дружню, тактовну допомогу. Вияв КК викладача у взаємодії зі студентами є для останніх взірцем, школою спілкування, здійснюваного на високому інтелектуальному, емоційно-моральному й естетичному рівнях.

Головною метою ***рефлексивно-коригувального етапу*** розробленої технології є підготовка студентів до постійного самоаналізу, осмислення, експертизи власних дій та станів, тобто рефлексії діяльності.

Рефлексія ставить високі вимоги до розвитку в майбутніх фахівців із ДтаІД рефлексивних здібностей як важливого показника сформованості в них КК, здатності до самоаналізу, самооцінки, самоконтролю. За допомогою самоаналізу визначається наявність чи відсутність комунікативних знань, умінь і навичок розв'язування певних типів задач. Від самооцінки залежить більша або менша впевненість у собі: об'єктивна самооцінка зумовлює самостійність, активність, прагнення до успіху, критичне ставлення до власних помилок. Самоконтроль забезпечує корекцію комунікативної діяльності, стеження за її правильністю, послідовністю, контроль ефективності виконаної дії, відповідність здійсненого заданим вимогам.

Рефлексивні здібності студента є основою різних видів його навчально-комунікативної діяльності: слухання, усвідомлення, спілкування, читання, конспектування, аналізу й вирішення проблемних завдань, ситуацій тощо. Інформація, яку необхідно усвідомити студенту, має не просто ретранслюватися від одного суб'єкта комунікації до іншого, її необхідно правильно зрозуміти, привласнити, емоційно пережити, активно й творчо застосувати за допомогою рефлексії. Це потребує від майбутніх фахівців із ДтаІД високого рівня її розвитку й дає підставу розглядати як важливий показник сформованості в них КК.

З огляду на вищезазначене, завданнями етапу є: розвиток умінь рефлексивної діяльності студентів (залучення майбутніх фахівців до усвідомленого, активного набуття й саморозвитку рефлексивних здібностей, формування в них стійких рефлексивних позицій, здатності до рефлексивного розуміння дійсності); корекція змісту, форм і методів формування КК студентів на основі оцінки й самооцінки запроваджуваної системи (стимулювання студентів до оволодіння методикою діагностики й рефлексивного аналізу, уміннями й здатністю здійснювати самоаналіз і самооцінку сформованості комунікативних знань, умінь, якостей); поглиблення комунікативних знань і

вдосконалення комунікативних умінь студентів набутих на попередніх етапах; діагностика і самодіагностика рівнів підготовки майбутніх фахівців до професійно-комунікативної діяльності (сприяння організації комунікативної самоосвіти студентів, здійсненню самостійної пошуково-творчої діяльності, з метою розробки й реалізації особистої траєкторії формування КК, набуття досвіду й навичок самостійного її аналізу, оцінки й коригування результатів); пошук ефективних шляхів індивідуальної корекції в зазначеному напрямі професійної підготовки (формування в майбутніх фахівців умінь і навичок визначати на основі самоаналізу й самооцінки стратегічні напрями й перспективи подальшої професійно-комунікативної самоосвіти й безперервного самовдосконалення КК упродовж усього трудового життя).

У досягненні мети рефлексивно-корегувального етапу важливе значення має запровадження сучасних форм і методів навчання та виховання таких, як: рефлексивний практикум, рефлексивно-ділова гра, проблемно-рефлексивний полілог, рефлексивна інверсія тощо, які спонукають студентів до самоаналізу, адекватної самооцінки сформованості професійно-комунікативних знань, умінь, якостей, необхідних для ефективного здійснення документно-інформаційної діяльності.

Під час проведення занять і позааудиторних заходів викладач має спрямовувати дії студентів на рефлексивне взаєморозуміння у спілкуванні зі студентами, визнання їх права на індивідуальність, самостійність і повагу до себе. Це позитивно впливає на дружню, рівноправну взаємодію і співпрацю, сприяє формуванню й розвитку в студентів рефлексивного мислення, здатності до самоаналізу й самооцінки, умінь і навичок швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування, визначати стратегію і тактику власної поведінки, прогнозувати й сприймати ставлення до себе співрозмовника, використовуючи зворотний зв’язок, встановлювати й підтримувати з ним психологічний контакт, розуміти його внутрішній світ із метою регулювання власної поведінки. Отже, рефлексивна поведінка позитивно впливає на розвиток багатьох важливих умінь

і якостей, без яких неможливе ефективне формування КК у майбутніх фахівців із ДтаІД.

У висновку відзначимо, що основним результатом рефлексивно-коригувального етапу є різнорівнева сформованість КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Означений етап характеризується: набуттям студентами за допомогою рефлексивного самоаналізу й самооцінки професійно-комунікативних знань, умінь, ставлень, особистісних якостей; сформованістю стійкої рефлексивної позиції – здатності до рефлексивного осмислення дійсності, здійснення професійної рефлексії, аналізу та оцінки сформованості власної КК, із метою її коригування; сформованою суб'єктністю, високою відповідальністю й творчою активністю майбутніх фахівців, здатністю до самоактуалізації, що являє собою усвідомлене їхнє прагнення до якнайповнішого розвитку та виявлення власних природних задатків і можливостей; сформованістю стійкої мотивації досягнення, результатом якої стає постановка складніших цілей, прагнення до самостійної комунікативної самоосвіти, безперервного саморозвитку й самовдосконалення КК упродовж усього життя для ефективного здійснення професійно-комунікативної діяльності на творчому рівні.

Отже, запропонована технологія формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД являє собою цілісну сукупність дій, поетапна реалізація яких забезпечує досягнення визначеної мети – формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, їхньої готовності до ефективної професійно-комунікативної діяльності.

Реалізація розробленої технології: уможливлює перехід від організації й управління викладачем діяльністю студентів до самоорганізації й самоуправління останніми власною діяльністю; забезпечує творчий розвиток, особистісне й професійне становлення майбутніх фахівців із ДтаІД, цілісність процесу формування в них КК, від усвідомлення значення сформованості КК для майбутньої професійної діяльності, розуміння її сутності до набуття безпосереднього досвіду в процесі практичної професійно-комунікативної діяльності, що дає можливість актуалізувати цінності, засвоїти комунікативні знання, уміння й навички, розвинути професійно-особистісні якості, набути

індивідуально-творчого характеру здійснення професійно-комунікативної діяльності.

Оптимальна активація мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх документознавців, особистісна їх зацікавленість у самовдосконаленні КК, сприяє осмисленню й сприйняттю ними набутих знань, умінь, якостей як цінностей, що дають можливість здійснювати ефективну професійно-комунікативну діяльність згідно з вимогами й потребами сучасного інформаційного суспільства.

Уважаємо, що технологія формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД відповідає основним вимогам щодо сучасних технологій [97; 184; 92, с.248], оскільки забезпечує:

- єдність навчального й творчого компонентів, засвоєння змісту освіти в процесі активної пізнавально-перетворювальної діяльності;
- свободу вибору студентами видів, форм, методів діяльності відповідно до власних схильностей та інтересів, індивідуальних можливостей;
- суб’єкт-суб’єктну діалогічну взаємодію викладача зі студентами та студентів між собою, спільну творчу діяльність з метою досягнення поставлених цілей;
- активність – максимальне залучення студентів до різних видів діяльності в процесі професійної підготовки, що забезпечує цілісний розвиток їхнього мислення, почуттів, волі, творчого потенціалу;
- керованість процесом професійної підготовки майбутніх фахівців і водночас його спрямованість на розвиток суб’єктивних якостей студентів, набуття ними здатності до самоорганізації та самоуправління власною діяльністю;
- інтеріоризацію та екстеріоризацію досвіду та результатів діяльності, що забезпечує інтегрування його до внутрішньої структури особистості майбутнього фахівця і здійснення ним позитивного впливу на інших;
- самореалізацію особистості в процесі практичної професійно-комунікативної діяльності.

Розроблена технологія характеризується динамічністю, гнучкістю, системністю, керованістю (передбачає оперативне коригування змісту, методів, форм роботи в процесі професійної підготовки для досягнення визначених результатів). Запропонованій технології, як і іншим високоорганізованим системам, властивий саморозвиток, оскільки під час її розроблення враховано принцип саморозвитку проектування систем, процесів, технологій, що робить їх динамічними, гнучкими, здатними до змін, перебудови, ускладнення чи спрощення в процесі реалізації залежно від динаміки засвоєння, інтересів, потреб та запитів студентів. На всіх етапах технології має місце оперативний зворотний зв'язок, що характеризує її як динамічну, здатну до добудови в процесі взаємодії з оточенням [65, с. 107; 92, с. 249].

Слід підкреслити, що виокремлення етапів технології формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД значною мірою є умовним, оскільки на кожному з них мають місце всі види діяльності – організаційно-підготовча, мотиваційно-стимулювальна, пізнавально-перетворювальна, рефлексивно-коригувальна. Одночасно на кожному окремому технологічному етапі переважає певний вид діяльності, який має провідне значення.

Реалізація кожного етапу технології вимагає розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення та відбору навчально-методичного інструментарію.

3.3. Програмно-змістове забезпечення системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності

Реалізація системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД передусім потребує розроблення відповідного програмно-змістового забезпечення, з урахуванням максимального використання потенціалу всіх навчальних дисциплін, а також розроблення й упровадження в освітній процес інтегрованого

спецкурсу, який би сприяв глибшому усвідомленню майбутніми фахівцями суті проблеми формування КК і шляхів її розв'язання.

На основі аналізу навчальних планів освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД (зокрема навчального плану Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка і планів, розміщених на сайтах ЗВО України, у яких здійснюється підготовка фахівців відповідного профілю) з'ясовано, що навчальні дисципліни професійної підготовки («Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)», «Документознавство», «Діловодство», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Музеєзнавство», «Архівознавство», «Аналітико-синтетична переробка інформації», «Документно-інформаційні комунікації», «Теорія і практика PR-технологій» тощо) та загальної підготовки («Чинники успішного працевлаштування», «Соціологія комунікацій», «Культурологія», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Комп'ютерні мережі та інтернет-технології» та ін.), за умови комунікативного їх спрямування, мають значний потенціал для формування КК майбутніх документознавців.

Згідно з вищезазначеним, розв'язання проблеми формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД потребує змістового збагачення програм навчальних дисциплін питаннями комунікативного розвитку студентів, доповнення тем додатковими питаннями, які б акцентували увагу студентів на формуванні означеної компетентності, сприяли його ефективності.

Зупинимося докладніше на збагаченні змісту окремих навчальних дисциплін питаннями, орієнтованими на формування КК студентів.

У межах навчальної дисципліни «Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)», що викладається студентам із метою формування в них цілісного й системного уявлення про обрану професію документознавця, історію її становлення й розвитку, актуальність і напрями діяльності в умовах сьогодення; прищеплення майбутнім фахівцям стійкого пізнавального інтересу до дисциплін професійної й загальної підготовки, доцільним є доповнення й збагачення її змісту додатковими питаннями, які розкривають особливе значення

для професійної діяльності майбутніх фахівців із ДтаІД формування й саморозвитку КК. Вивчення вказаних питань сприятимуть набуттю студентами знань про її суть і зміст, потреб і зацікавленості в оволодінні нею.

Суттєві можливості для реалізації культурного, соціального, інформаційного складників КП майбутніх фахівців із ДтаІД мають дисципліни загальнопрофесійної підготовки, такі як: «Культурологія», «Історія української культури», «Світова культура та мистецтво», «Історія України», «Соціологія комунікацій», «Історія міжнародних відносин», «Теорія та історія соціальних комунікацій», «Правові основи документно-інформаційної діяльності».

Одночасно з формуванням предметно-професійних компетентностей (знань світової та національної культури, особливостей її мови, традицій, закономірностей культурно-історичних процесів суспільного життя, соціально-політичної й економічної системи країни; знань норм законодавства, суті правових та економічних відносин тощо), використовуючи їхній потенціал, доцільним є доповнення їх змісту важливими комунікативними знаннями, що сприяють формуванню й розвитку в майбутніх фахівців КК (глибокого світогляду й широкого кругозору; ціннісного ставлення до національної культури, її мови, звичаїв, ідеалів; поваги до свого народу, до його моральних і духовних здобутків; розуміння різноманітності міжкультурних відмінностей і характеру взаємодії між людьми різних національностей, усвідомлення необхідності поважати їхні культурні особливості, етичні норми поведінки, традиції, релігію тощо; здатності до мирного співжиття в багатокультурному суспільстві).

Надзвичайно важлива роль у межах мовного складника КП майбутніх фахівців із ДтаІД належить вивченню таких дисциплін, як: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Лінгвістичні основи документознавства», «Українська науково-технічна термінологія», «Риторика». Засвоєння змісту вказаних навчальних дисциплін передбачає оволодіння предметно-професійними компетенціями (знаннями: лексичного складу та морфологічних засобів української й іноземної мови в

професійному спілкуванні; лінгвістичних норм і правил побудови й мовного оформлення текстів службових документів; культури усного й писемного професійного мовлення; знаннями фахової термінології як основи професійної мови; основних законів риторики; уміннями переконливого мовлення тощо), які, великою мірою, вже містять елементи комунікативної освіти.

Однак, засвоєння означених дисциплін, за умови комунікативного їх спрямування (доповнення робочих програм відповідними питаннями й завданнями; поглиблення змісту дисциплін комунікативними знаннями; використання міждисциплінарних зв'язків; застосування комунікативно-спрямованого навчально-методичного забезпечення), суттєво збільшує ефективність формування в майбутніх фахівців КК: навичок дотримання орфоепічних, лексичних, стилістичних, граматичних норм професійного мовлення, культури офіційно-ділового спілкування на практиці; умінь добирати мовленнєві засоби, підготувати актуальний виступ, привернути увагу слухачів, зацікавити, переконати й залучити їх до співучасті в його обговоренні; сприяє розвитку особистісних якостей (поваги й уваги до співрозмовника, відкритості, щирості, взаєморозуміння, толерантності, навичок дотримання етичної поведінки в спілкуванні); сприяє також формуванню знань особливостей української термінологічної лексики, навичок роботи з фаховою літературою, довідниками, нормативними документами тощо, освоєнню термінознавчого комплексу необхідного в професійно-комунікативній діяльності, здатності до постійного розширення свого термінологічного словника.

Під час вивчення навчального курсу «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» із метою посилення комунікативного вектору професійної підготовки студентів доцільно більше уваги приділити *аудіюванню* (навичкам сприйняття і розуміння мови на слух у процесі комунікації) і *говорінню* (оволодіння типовими комунікативними формулами, необхідних для участі в професійно-комунікативній діяльності на міжнародному рівні); уміння брати участь в бесіді іноземною мовою за темами, пов'язаними з професійною діяльністю українських фахівців із представниками країни, мова яких вивчається

(ставити питання, відповідати на питання, складати монологічне висловлювання тощо).

Зміст окремих тем курсу уважаємо доцільним доповнити такими дидактичними одиницями:

– *за соціально-культурологічним спрямуванням*: знання мовних особливостей соціальних верств населення представників різних поколінь, гендерних особливостей, громадських груп, діалектів (фонові знання реалій, предметні знання) країн, мова яких вивчається; знання і вміння звернення до іноземних ділових партнерів; уявлення про культуру іншомовної країні, її традицій;

– *за соціально-психологічним спрямуванням*: знання національних і культурних відмінностей у поведінці, манерах спілкування українськими фахівцями з ДтаІД з представниками іноземних культур; уміння співвідносити інтернаціональні слова з рідною мовою; знання суті понять, значення яких тлумачиться по-різному в різних мовах; знання і дотримання правил мовного етикету; уміння надати допомогу зарубіжним партнерам у ситуаціях повсякденного спілкування;

– *за лінгвокраєзнавчим спрямуванням*: уміння застосовувати знання лексичних одиниць, пов’язаних з соціально-культурною семантикою, у ситуаціях міжкультурного професійного спілкування (наприклад, вітання, звернення, прощання в усній і письмовій мові);

– *за інформаційно-технологічним спрямуванням*: уміння застосування інформаційно-комунікаційних технологій в процесі іншомовної ділової комунікації; розуміти документну інформацію, що надходить із закордону, спілкуватися з іноземними партнерами; створювати тексти електронних листів різної функціональної спрямованості та їх адекватного оформлення для встановлення, регулювання та коригування ділових відносин з міжнародними партнерами тощо [93].

Курс «Документознавство», його теми й питання, що розглядають інформаційну складову документа, вимоги до його соціальної інформації, процес

створення документа, документну комунікацію, види й типи документів тощо, варто доповнити комунікативно орієнтованими питаннями, спрямованими на: оволодіння знаннями й уміннями з оформлення документів із комунікативно виправданим застосуванням мовних засобів згідно з нормами сучасної української мови та метою комунікації; використання можливостей комунікативного аспекту документів для урегулювання взаємовідносин між партнерами, установлення взаємовигідних ділових контактів; дотримання вимог культури писемного мовлення під час складання й редагування текстів документів. Розгляд зазначених питань сприятиме формуванню компетенцій мовного, інформаційного й соціального складників КП майбутніх фахівців із ДтаІД, усвідомленню ними значущості КК для майбутньої професійної діяльності, підвищення їхньої конкурентоздатності на ринку праці.

У межах викладання навчальної дисципліни «Діловодство» доцільним є включення до її програми додаткових питань, які формують комунікативні знання, зокрема про особливості ділової усної та письмової комунікації майбутніх документознавців, характерні ознаки і призначення офіційно-ділового стилю, його роль у професійній діяльності.

Так, теми «Вимоги до виготовлення організаційно-розпорядчих документів», «Складання й оформлення службових документів» доречно збагатити питаннями, які поглиблюють знання щодо: функціональних особливостей офіційно-ділового стилю в професійному спілкуванні, можливостей регулювання офіційно-ділових взаємин через документування організаційно-розпорядчої діяльності; оформлення службових листів як головного засобу встановлення офіційних контактів, специфічної форми спілкування з дотриманням етично-культурних норм ділового мовлення тощо. Під час засвоєння теми «Робота з документами, що містять конфіденційну інформацію» доречним є розгляд питання про особливості комунікативної поведінки осіб, які мають доступ до комерційної таємниці.

До програм навчальних дисциплін професійної підготовки «Уніфікація та стандартизація управлінської діяльності», «Державне управління»,

«Документаційне забезпечення діяльності та референтська справа», «Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)» нарівні з питаннями з формування предметно-професійних компетентностей майбутніх документознавців (знань про законодавчу базу в галузі документно-інформаційної діяльності, про інформаційну діяльність і документ як носій інформації; умінь організації власної діяльності документознавця тощо) доцільно включити додаткові питання, такі як: «Комунікативна культура як важливий чинник професійної підготовки майбутніх документознавців», що розкриває, зокрема вимоги до культури мовлення, телефонного діалогу, публічного виступу, особистісних комунікативних характеристик, комунікативної поведінки працівників документно-інформаційної сфери; «Професійно-комунікативні знання, уміння, якості майбутнього фахівця з ДтаІД», що висвітлює особливості офіційно-ділового стилю у фаховому мовленні документознавця, правила ділового спілкування й поведінки, колективного обговорення ділових проблем, необхідність вияву толерантності, взаєморозуміння, уміння слухати, говорити, швидко, логічно мислити, відповідати на запитання тощо.

У контексті навчальних дисциплін «Системний аналіз інформаційних процесів», «Організація та управління діяльністю інформаційних установ», «Інформаційно-аналітична діяльність», розглядаючи різні питання з професійної підготовки (аналітичне опрацювання документів; створення інформаційно-аналітичних продуктів і послуг; діагностика, інтерпретація, прогнозування інформаційних подій і процесів; підготовки аналітичних оглядів, доповідей, довідок із актуальних соціальних, економічних, культурних та інших питань), доцільно доповнити їх питаннями про особливості інформаційно-комунікативної діяльності фахівців із ДтаІД, загальні вимоги до професійно-комунікативної їх підготовки, до рівня сформованості в них КК, умінь і навичок застосовувати її на практиці.

На заняттях із дисциплін «Документаційне забезпечення діяльності», «Управлінське документознавство», «Документно-інформаційні комунікації», «Ділова документація іноземною мовою», формуючи в майбутніх фахівців

предметно-професійні компетентності (знання про властивості, функції, ознаки документів; знання базових термінів, понять, категорій; уміння створювати, характеризувати види галузевої документації, визначати документаційне забезпечення діяльності різних установ, організацій тощо), доцільним є доповнення їх змісту комунікативними знаннями, акцентування уваги на комунікативних особливостях документів, зокрема: на моделі документної комунікації (хто, яким каналом, кому, з якою ефективністю й що повідомляє); на вимогах до тексту документа як засобу професійної комунікації (мета надання аргументованої інформації, чіткість, переконливість, зрозумілість і об'єктивність її викладу); використанні мовних засобів, які відповідають нормам літературної мови; невживанні образних виразів, емоційно забарвлених слів; застосуванні прямого порядку слів у реченнях і переважанні простих речень; використанні синтаксичних конструкцій, форм увічливості за допомогою відповідних слів тощо.

Під час вивчення дисциплін: «Кадрове діловодство та менеджмент», «Електронний документообіг», «Практика перекладу у сфері діловодства», «Діловодство», «Ділова документація іноземною мовою», за умови цілеспрямованого комунікативного їх спрямування нарівні з оволодінням предметно-професійними компетентностями (знаннями видів документної комунікації, їх структури, функцій, принципів організації; специфіки електронних документів; уміннями працювати з документами різних типів), майбутні документознавці матимуть можливість оволодівати КК: засвоювати та поглиблювати знання про документ як один із основних видів ділового мовлення; опановувати вміннями викладати інформацію стисло, зрозуміло, грамотно, у вигляді суцільного складного тексту; набувати навички дотримання вимог культури писемного мовлення під час складання документації; оволодівати здатністю складати й редагувати тексти різних документів, зокрема документів, від правильного оформлення яких залежить успішність працевлаштування в майбутньому самих студентів (резюме, заява, трудовий договір, контракт, характеристика, автобіографія тощо). Так, складаючи резюме,

майбутній фахівець повинен уміти переконати роботодавця у своїй конкурентоздатності, передусім завдяки змісту й вигляду самого документа, вичерпності, об'єктивності, достовірності наведених відомостей, чіткості, стислості, грамотності його викладу.

Також майбутні фахівці можуть на заняттях оволодіти ефективнішими способами представлення себе роботодавцю. Так, за допомогою відеорезюме вони мають можливість краще продемонструвати свій оптимальний рівень КК: нестандартне мислення, уміння побудувати презентацію у вигляді бесіди, здатність невимушено, щиро відповідати на запитання інтерв'юера, переконливо розповідати про свої наміри працевлаштування, виявляти впевненість у собі й водночас привітність і доброзичливість, а також творчу активність, наполегливість, бажання знаходити нові шляхи реалізації задуманого тощо [277, с. 265, 317–327].

У процесі вивчення таких дисциплін, як «Етика і психологія ділового спілкування», «Теорія і практика PR-технологій», «Іміджелогія», «Бізнес-етикет», «Дипломатичний протокол», «Теорія і практика рекламної діяльності», майбутні документознавці мають можливість, одночасно з формуванням предметно-професійних компетентностей (знання етики й психології ділового спілкування, етики підприємницької діяльності, основних стилів спілкування, етично-естетичної моделі іміджу; уміння й навички організації зв'язків із громадськістю; знання правил дипломатичного й ділового етикету та ін.), що вже містять елементи комунікативних знань, ефективно їх поглиблювати й розширювати.

Для цього викладачам важливо акцентувати увагу на комунікативних аспектах змісту дисциплін, на їх поглибленні, зокрема: на розвитку в студентів культури професійної мови й мовлення; збагаченні фахового словникового запасу; набутті вмінь правильно, зрозуміло висловлювати власні думки; на засвоєнні ними правил комунікативної поведінки, що регламентують взаємини між людьми в різних ситуаціях; формуванні навичок дотримання ділового мовленнєвого етикету (правильні звернення, вітання, прощання, подяки);

вдосконаленні важливих для комунікативної діяльності рефлексивних здібностей, емоційно-вольових і моральних якостей таких, як: увічливість (уважне, чемне, ставлення до співрозмовника, уміння вислухати його думки, знайти компроміс), коректність (уміння під час спілкування тримати себе в межах дозволеного, особливо в конфліктній ситуації), тактовність (відчуття міри, якої слід дотримуватися під час розмови в службових та інших стосунках, вияв гідної поведінки, уважності до людей, відсутність грубощів, прямолінійності), скромність (уміння критично оцінювати власні здібності й знання, свої вчинки й поведінку, не підносити себе над іншими), доброзичливість (прагнення допомогти іншим, передбачати їхні бажання й наміри), що є неодмінними показниками сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Вивченнятаких дисциплін, як: «Комп'ютерні мережі та інтернет-технології», «Прикладне програмне забезпечення», «Інформатика і комп'ютерна техніка», «Основи побудови комп'ютерних мереж», дає можливість на ґрунті засвоєних предметно-професійних компетентностей розвивати в майбутніх фахівців КК, інтелектуально-прогностичні, презентаційно-комунікативні, інформаційно-комунікаційні, мовно-лінгвістичні комунікативні вміння.

Здійснюючи доповнення навчальних програм, використовуючи новітні інформаційні технології, навчальні, діагностичні, тренувальні, імітаційні, моделюючі та інші комп'ютерні програми, важливим є спрямування змісту цих дисциплін на формування й розвиток у студентів КК, зокрема: професійно-комунікативних знань і вмінь вільно орієнтуватися в різноманітних видах інформації українською чи іноземною мовами, самостійно здобувати інформацію з різних джерел, критично її осмислювати, аналізувати, використовувати для розв'язання складних проблем; навичок отримання й передавання інформації з метою спілкування (через електронну пошту, чати, Skype, Viber тощо), дотримання норм, правил культури й етики інформаційно-комунікативної взаємодії; розвиток пізнавальних здібностей, потреб і прагнень до самовдосконалення КК упродовж усього життя.

У зміст навчальної дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність», що вивчає основи розвитку інформаційного суспільства, правила управління комунікаційними процесами й регулювання інформаційних відносин, розкриває інформаційну діяльність як процес творчого, аналітичного мислення, інформаційну аналітику як засіб одержання знань, доцільним для комунікативного спрямування означеної дисципліни є введення додаткових питань, що розглядають КК як дієву складову інформаційно-аналітичної діяльності в діяльності управлінського персоналу, прийнятті ефективних управлінських рішень. Це, на нашу думку, сприятиме усвідомленню професійно-ціннісного значення таких комунікативних якостей майбутнього фахівця з ДтаІД, як: аналітичність мислення; здатність до прогнозування ситуацій і результатів діяльності; уміння відбирати, систематизувати, аналізувати й узагальнювати інформацію, критично оцінювати й формулювати на її основі комплексні аналітичні висновки, інтерпретувати й використовувати отриману інформацію в контексті вирішуваного завдання.

У межах вивчення навчальної дисципліни «Аналітико-синтетична переробка інформації», згідно з її темами й питаннями (суть аналітико-синтетичної переробки інформації та її види; анотування й реферування документів; створення оглядових документів тощо), доцільним є включення до її змісту додаткових питань, які передбачають: поглиблення в майбутніх фахівців комунікативних знань і вдосконалення вмінь аналізувати й опрацьовувати інформацію документів, виявляти вагомі факти, доводи, результати, висновки тощо й створювати власний продукт; розвиток професійного писемного мовлення (через анотування, реферування) як одного з видів комунікативної діяльності; розкриття й з’ясування (через систему оглядових документів) переваг і недоліків письмового спілкування з читацькою аудиторією; оволодіння знаннями й уміннями використовувати мультимедійні технології (презентації) як різновид спілкування з користувачем. Уведення вказаних питань сприятиме поглибленню в майбутніх фахівців знань правильного вживання граматичних форм слів, побудови речень, дотримання пунктуаційних норм; умінь

трансформувати усну інформацію в письмову й навпаки; використовувати різні засоби і способи отримання й передавання інформації у процесі ділового спілкування.

Зміст навчальної дисципліни «Чинники успішного працевлаштування», відповідно до тем і питань програми (техніка ефективного пошуку роботи, працевлаштування та кар'єрного росту; пошук роботи шляхом створення портфоліо у фахових соціальних мережах; значення резюме для працевлаштування і загальні вимоги до його оформлення; співбесіда як вирішальний етап працевлаштування; соціально-професійна адаптація на новому робочому місці і трудова дисципліна тощо) уже містить вимоги до сформованості КК майбутніх фахівців, але важливим є його поглиблення й збагачення комунікативно-значущими питаннями, які дають можливість визначати: способи впливу на роботодавця під час безпосереднього спілкування, від якого залежить успіх або неуспіх співбесіди з ним; фактори ефективності резюме (його вигляд, зміст: грамотність, об'єктивність і вичерпність, чіткість, стислість, достовірність відомостей тощо) та позитивного враження роботодавця щодо претендента на посаду (його здатність уважно слухати, правильно й точно відповідати, дотримуватися культури мовлення, етичної поведінки, виявляти увічливість, тактовність, щирість тощо).

Збагачення змісту дисципліни «Музеєзнавство», що за програмою розглядає такі теми й питання, як: види та форми освітньо-виховної роботи музею; організація екскурсійної справи в музеях та в практиці культурологічного туризму, технологія та методика проведення екскурсій тощо, передбачає доповнення його додатковими питаннями, спрямованими на формування КК майбутніх фахівців, як-от: музей як поле соціокультурної комунікації, роль сформованості в його працівників КК щодо спілкування з музейною аудиторією; особливості екскурсії як форми спілкування, основні чинники ефективної комунікації під час її проведення; знання особливостей комунікативно-мовленнєвих ситуацій, характерних для музейно-фахової діяльності, закономірностей логіки мовлення, професійно значущих мовленнєвих жанрів,

основних прийомів удосконалення майстерності мови; уміння будувати розгорнутий монолог із музейно-фахової проблематики, створювати оптимально ефективну композицію промови, логічно, правильно, точно, етично й емоційно виражати думку відповідно до змісту, умов комунікації й адресата, прагнення виробити індивідуальний стиль [277, с.178-179]). Такі змістові доповнення сприятимуть формуванню в студентів відповідних комунікативних знань та вмінь і навичок застосовувати ці знання на практиці, у професійно-комунікативній діяльності.

У межах навчальної дисципліни «Архівознавство», що містить такі теми й питання, як: організація роботи архівів; електронний архів як результат інформатизації архівної справи; міжнародний кодекс етики архівіста й інші, доречним є доповнення змісту її програми з метою комунікативного спрямування такими питаннями, як: знання й навички діалогічних методів роботи зі споживачами соціально-значущої ретроспективної документної інформації; особливості віртуального спілкування з користувачами в архівному інформаційному середовищі; специфіка комунікативної діяльності екскурсовода архіву зі споживачами-відвідувачами; володіння термінологією сучасної професійно-архівної комунікації – важлива передумова ефективної комунікативної діяльності майбутнього архівіста тощо.

У процесі вивчення дисципліни «Документно-інформаційні комунікації», опанування тем і питань (документна інформація і її властивості, методика створення інформаційного документу, інформація в соціальній комунікації, Інтернет у розвитку масової комунікації тощо), доцільним є спрямування її змісту додатковими питаннями з формування КК майбутніх фахівців, що розкривають соціальну документно-інформаційну комунікацію як: важливу передумову динамічного розвитку суспільних відносин; взаємодію, що виявляється в обміні інформацією, взаємовпливі та взаєморозумінні партнерів, характері їхнього взаємозв’язку, спілкування й співпереживання; форму діяльності документознавця, успішність якої великою мірою залежить від розвитку в нього КК, а також питаннями, які розкривають мережу Інтернет,

котра як специфічний інтерактивний засіб масової комунікації є невід'ємною частиною професійної і комунікативної діяльності сучасного фахівця документно-інформаційної сфери, важливим чинником розвитку в нього КК – умінь ефективно налагоджувати комунікативні зв'язки, швидко знаходити необхідну інформацію [171, с.14–15, 246–247].

Під час вивчення навчальної дисципліни з «Культурології», що передбачає засвоєння студентами знань про закономірності культурно-історичних процесів, особливості культурних епох, їх духовні цінності й пріоритети, досягнення в різних галузях культури, із метою оптимального спрямовування цієї дисципліни на формування комунікативних компетенцій у межах КСКП майбутніх фахівців із ДтаІД, уважаємо важливим і необхідним акцентувати увагу студентів на: необхідності дотримання у спілкуванні національних цінностей, норм морально-етичної культури і професійної деонтології; шанобливого ставлення до традицій і звичаїв свого народу; правильному сприйнятті сучасних культурних подій і явищ. Під час вивчення «Культурології» викладачам слід приділити увагу розвитку в студентів знань і вмінь успішно працювати, жити та взаємодіяти в умовах полікультурного суспільства, керуючись духовними цінностями; навичок професійної культури ділового спілкування, знань і правил етичної поведінки в трудовому колективі; здатності до інтелектуального саморозвитку, творчого самовираження й постійного самовдосконалення комунікативних знань і способів мислення з усвідомленням ідеалів найвищої морально-духовної досконалості загальносвітової й національної культури [152].

У процесі дослідження з'ясували, що зміст тем навчальної дисципліни «Теорія і практика PR-технологій» (принципи організації «паблік рилейшнз» («public relations»); правила організації PR-кампанії; професійний інструментарій PR-текстолога для створення ефективних текстів для ЗМІ; PR-технології в Інтернет-просторі; особиста ефективність PR-фахівця тощо) містить питання щодо вимог до професійно-комунікативної діяльності документознавців, їхньої КК. Водночас дійшли висновку, що в процесі вивчення означеної навчальної дисципліни доцільно доповнити питаннями, що сприятимуть

формуванню в студентів комунікативно-значущих знань, умінь, якостей, які забезпечують ефективність КП, зокрема: толерантного ставлення до іншої точки зору, здатності передбачати й попереджати конфлікти, налагоджувати взаєморозуміння й повагу в колективі, працювати в команді, витримувати значні напруження, нестандартно підходити до розв'язання складних проблем, самостійно приймати рішення, виявляти критичність, об'єктивність у сприйнятті ситуацій, щирість, відвертість, товариськість, завдяки яким відчувати повагу й довіру колег.

У процесі дослідження дійшли висновку про необхідність упровадження в процес КП майбутніх фахівців із ДтаІД спецкурсу, адже в межах вищезазначених навчальних курсів і дисциплін, кількість годин у навчальному плані постійно зменшуються, досягти сформованості КК студентів на високому рівні неможливо.

З огляду на це, нами було розроблено *інтегрований спецкурс* «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності».

Програма спецкурсу містить один модуль, теми якого об'єднують питання формування КК, які спеціально не розглядаються в навчальних курсах і дисциплінах, що передбачаються навчальним планом підготовки майбутніх документознавців, або розглядаються лише побіжно.

В оптимальних межах зазначений спецкурс розраховано на 30 годин (1 модуль), із них: 22 години – аудиторної роботи, із яких 14 годин – лекційні заняття, 8 годин – практичні; ще 8 годин винесено на самостійне опрацювання (див. додаток Ґ).

Мета спецкурсу – поглиблення в майбутніх фахівців із ДтаІД комунікативних знань та набуття студентами вмінь комунікативної діяльності.

Спецкурс спрямовано на: 1) наукове пізнання студентами проблеми формування КК у контексті європейської і вітчизняної педагогічної спадщини та сучасних вимог до професійної підготовки майбутніх документознавців; 2) розкриття суті й значення КК майбутнього фахівця із ДтаІД, її змісту в

сукупності її структурних компонентів та складників КП; 3) формування й розвиток в майбутніх фахівців компонентів КК (відповідних ставлень, знань, умінь, якостей) у різних напрямах (складниках) КП.

Особливу роль у спецкурсі відведено вступній лекції, у якій представлено: огляд літератури з основної його проблематики; історико-гносеологічний аналіз становлення й розвитку проблеми формування КК особистості; понятійно-термінологічний апарат; цілі й завдання сучасної освіти щодо формування КК майбутніх фахівців. Вступна лекція має мотиваційно-ціннісне спрямування, зацікавлює, заохочує майбутніх документознавців до формування й саморозвитку КК. Спецкурс детально ознайомлює їх зі змістом КК, її складників, компонентів, напрямів набуття комунікативних знань, ставлень, умінь, якостей тощо. В основу спецкурсу покладено принцип міждисциплінарних зв'язків із урахуванням нормативних навчальних дисциплін загальної і професійної підготовки на теоретичному й практичному рівнях. Так, у процесі з'ясування гуманітарних основ формування КК, студенти повинні глибоко усвідомлювати суспільно значущі питання: культурних і суспільних цінностей, соціально-інформаційних впливів, вимог до мови й мовлення, пізнавальних стратегій тощо.

Процес вивчення спецкурсу передбачає його організацію на основі суб'єкт-суб'єктної рівноправної взаємодії викладача й студентів і студентів між собою, використання, окрім інформаційних технологій і дистанційного навчання, також технології розвивального навчання, особистісно-орієнтованого навчання, проектної технології, ігрових технологій навчання та різні засоби їх реалізації (групові дискусії, бесіди, ігрові ситуації, ділові, інтелектуальні, рольові ігри, «круглі столи», тренінги, інструктаж, індивідуальні консультації тощо), спрямовані на формування КК студентів. Новизна спецкурсу, у зв'язку з інтегрованістю й гнучкістю змісту КК майбутніх фахівців із ДтаІД, має полягати в постійній презентації їм відповідної інноваційної інформації, безперервно обновлюваних наукових знань з культурної, соціальної, інформаційної, мовної

сфер науки й практичної комунікативної діяльності, доповнюваних і підсилених знаннями з дисциплін загальної та професійної підготовки.

Отже, викладання спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформаційної діяльності» передбачає комплексне розв'язання проблеми формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, оволодіння ними комунікативними знаннями, ставленнями, уміннями, якостями тощо в контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП. Засвоєння спецкурсу з формування КК, сприятиме формуванню в майбутніх документознавців її високого рівня, що дозволятиме їм вільно адаптуватися до будь-яких умов навчальної, професійної, громадської та інших сфер діяльності.

Набуття майбутніми фахівцями із ДтаІД досвіду професійно-комунікативної діяльності має великі можливості під час проходження ними різних видів виробничих практик. Для проведення практик (зокрема, ознайомчої практики у структурних підрозділах університету; практики з аналітико-синтетичної переробки інформації у структурних підрозділах різних організацій, підприємств, установ; технологічної практики з інформаційного менеджменту в структурних підрозділах університету та інших організацій, підприємств, установ; практики з комп'ютерної підготовки в структурних підрозділах університету) доцільним є доповнення їх програм додатковими завданнями й рекомендаціями, оптимально орієнтованими на формування й розвиток у майбутніх фахівців КК (комплекс завдань для різних видів практик наведено в додатку Ж.6).

Як свідчить вивчення масової практики професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО України, власний педагогічний досвід, формуванню й саморозвитку КК майбутніх документознавців значною мірою сприяє їхня активна участь у науково-дослідній діяльності (розроблення колективних наукових проектів, участь у наукових коференціях, студентських форумах тощо), у студентському самоврядуванні, волонтерському русі, у колективній творчій

діяльності (конкурсах, фестивалях, творчих гуртках, літературних студіях, клубах за інтересами, поетичних вечорах тощо).

Особливе значення для формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД має самовиховна діяльність (самостійна робота з вивчення перспективного досвіду, діагностичні практикуми, тренінги на розвиток рефлексивної поведінки, майстер-класи, консультації), що стимулює їх до набуття навичок постійної комунікативної самоосвіти й саморозвитку КК.

3.4. Навчально-методичне забезпечення формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності

Обґрунтуємо навчально-методичне забезпечення системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, яке сприяє ефективній її реалізації.

Навчально-методичне забезпечення розглядаємо як сукупність навчально-методичних матеріалів (навчальних посібників, методичних вказівок, комплекси завдань і вправ до окремих навчальних дисциплін, плани виховної роботи тощо, спрямованих на розв’язання досліджуваної проблеми) та навчально-методичного інструментарію (освітніх технологій, форм, методів, засобів організації освітнього процесу, орієнтованих на формування КК студентів).

На основі вивчення науково-педагогічних джерел [7; 173; 33; 91; 176; 100; 109; 175; 133; 158; 232; 170; 187; 267] та власного досвіду викладацької діяльності, було здійснено спеціальний відбір технологій навчання, компонування відповідних їм форм, методів, прийомів, упорядкування сукупності дій, операцій, процедур з урахуванням людських і технічних ресурсів, розроблено комплекс засобів навчально-методичного забезпечення формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

У процесі дослідження визначено технології навчання, ефективність яких (у контексті нашого дослідження) доведено багаторічною практикою. Такими технологіями є: особистісно-орієнтоване навчання, дистанційне навчання,

технологія розвивального навчання, проблемне навчання, проектна технологія, інформаційні технології навчання, інтерактивні технології навчання й відповідні їм комунікативно спрямовані форми (лекції-бесіди, лекції-дискусії, лекції-конференції, лекції-візуалізації, лекції-екскурсії, лекції із заздалегідь запланованими помилками, проблемні лекції й відповідні семінари, спецкурси), інтерактивні ігрові (ігрові дискусії, ігрові ситуації, ділові, інтелектуальні, рольові, ігри тощо) і неігрові методи («Портфоліо», «Брейнстормінг», «Круглий стіл», «Кейс-стаді», метод проектів тощо). Їх застосування, на нашу думку, має забезпечити ефективне формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Одним із найперспективніших шляхів формування КК майбутніх фахівців є впровадження в освітній процес технології особистісно-орієнтованого навчання, що передбачає врахування індивідуальних потреб кожного студента в саморозвитку, самовизначенні й самореалізації, створення умов суб’єкт-суб’єктної взаємодії, рівності й партнерства викладача та студентів, формування в майбутніх фахівців індивідуального стилю комунікативної діяльності. Важливим завданням викладача є спрямування змісту освіти, форм і методів навчання й виховання на формування в кожного студента якостей комунікативно компетентної, самодостатньої, незалежної особистості.

Ефективність особистісно-орієнтованої освіти значною мірою залежить від правильності побудови змісту навчального процесу, відповідності його важливим вимогам, а саме: навчальний матеріал і його виклад мають забезпечувати набуття і вияв кожним студентом суб’єктивно-комунікативного досвіду і спрямовуватися на постійне в ньому його перетворення; постійне узгодження комунікативного досвіду студентів зі змістом здобутих комунікативних знань; стимулювання кожного студента до самоаналізу й самооцінки та формування й самовдосконалення КК; створення умов для самостійного вибору студентами змісту й форм виконання завдань; забезпечення умов для рефлексії як суб’єктної діяльності; створення на заняттях педагогічних ситуацій (монологів, діалогів, полілогів) із метою активного спілкування й самовираження студентів, виявлення ініціативи, самостійності тощо;

застосування різних форм організації комунікативно спрямованої навчальної діяльності та інтерактивних методів із метою набуття студентами комунікативного досвіду й формування в них КК [33, с. 80; 267, с. 282].

Ефективними засобами реалізації особистісно-орієнтованого навчання з метою формування КК студентів можуть бути: метод діалогічного викладання, що передбачає залучення студентів до формулювання й пошуку шляхів розв'язання проблем, проведення лекцій-бесід, семінарів-бесід, лекцій-дискусій тощо, використання неігрових методів, зокрема «Портфоліо», методу проектів, а також ігрових методів – інтерактивних рольових ігор, ігрових ситуацій, ігрових дискусій тощо, які сприяють успішному розв'язанню проблеми формування КК майбутніх фахівців і досягненню високого рівня її сформованості.

Значною мірою комунікативному розвитку особистості студента, усебічному розкриттю відповідних творчих його сил, вияву індивідуальних комунікативних особливостей в умовах особистісно-орієнтованого навчання сприяє використання методу «Портфоліо», який передбачає фіксування, накопичення, оцінювання й самооцінювання способів та результатів комунікативної діяльності й особистих досягнень за певний проміжок часу [33, с. 82]. Цей метод може бути використаний на заняттях із будь-якої навчальної дисципліни, а також під час викладання спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформативної діяльності».

«Портфоліо» (тека) комплектується із зібраних різноманітних матеріалів, документів. Для роботи з «портфоліо» виокремлюється три розділи: 1) планування – містить індивідуальний план виконання завдання, рекомендації, критерії оцінок, бланки анкет тощо; 2) робочі матеріали – компонуються з матеріалів, що засвідчують цілеспрямовану діяльність майбутнього документознавця з формування й самовдосконалення КК та її результати; 3) досягнення – накопичуються найкращі роботи студента, показові документи і яскраві матеріали після закінчення їх опрацювання. Особливо важливо, щоб ці матеріали супроводжувалися порівняльною рефлексією студента, прогнозуванням подальшого самовдосконалення рівня розвитку КК і, за

необхідності, корегуванням власної комунікативної діяльності. На основі матеріалів останніх двох розділів і поточних оцінок формується підсумкова оцінка. Комплексна підсумкова оцінка визначається за попереднім представленням та спільним обговоренням викладача й студентів групи проведеної роботи й досягнутих результатів [33, с. 82–83; 168, с.123–129].

Формування й самовдосконалення КК на основі методу «Портфоліо» доцільно запропонувати майбутнім документознавцям на першому семінарському занятті з навчальної дисципліни «Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)» або «Чинники успішного працевлаштування» із теми «Ділове портфоліо випускника вищої школи» з подальшим проведенням презентації і оцінюванням досягнутих результатів на заліковому занятті.

Згідно з розділом роботи над портфоліо «*планування»* студенти під керівництвом викладача розробляють індивідуальні плани заходів із формування та розвитку власної КК, планують пізнавальну діяльність, пошук інформації, оволодіння знаннями зокрема: щодо сучасних вимог до сформованості КК фахівця із ДтаІД, структури й змісту означеної компетентності, напрямів її формування, показників сформованості тощо. Також планується участь у проведенні «круглих столів», бесід, дискусій, екскурсій тощо з метою оволодіння досвідом, уміннями й навичками застосовувати набуті комунікативні знання на практиці.

До другого розділу роботи над портфоліо «*робочі матеріали»* студенти збирають інформацію про проведену роботу й результати процесу формування й саморозвитку КК, зокрема: матеріали про участь у конференціях, різноманітних конкурсах, тексти виступів, тези доповідей, публікації наукових статей, матеріали індивідуальних та групових проектів, обговорень, схеми, графіки, діаграми, дослідницькі звіти, фотофрагменти, рецензії, резюме, самостійно складені словники термінології із КК, каталоги прочитаної літератури й описи інтернет-ресурсів із тематики формування КК, щоденники, у яких занотовано пропозиції, зауваження, алгоритми дій у певних ситуаціях, синтаксичні конструкції (ввічливої відмови чи прохання, привітання, зауваження тощо),

виконані контрольні роботи на теми формування КК, творчі тематичні завдання на перспективу, анкети, самотестування, письмовий самоаналіз результатів роботи із формування й самовдосконалення КК , матеріали щодо її самооцінки й корегування тощо.

Третій розділ роботи над портфоліо «*досягнення»* має містити матеріали, які засвідчують особисті успіхи студентів, наприклад: опубліковані наукові статті (тези) із проблеми формування КК, оригінали документів (свідоцтва, сертифікати учасника конференції чи семінару, грамоти за участь в конкурсах, дипломи переможця конкурсу, відгуки на виступи тощо); щоденники, що включають міркування студента – ставлення до проблеми формування КК, відповідні (описові) рефлексії стосовно якості власної КК, перспективні плани на її самовдосконалення [264].

Убачаємо доцільним здійснювати обговорення й захист укладеного студентами портфоліо та їх оцінювання наприкінці семестру на заліку-презентації. Для демонстрації робіт із комплектування портфоліо, зокрема особистих досягнень, доречно використовувати комп’ютерні програми, інформаційні й мультимедійні технології. Обґрунтовуючи зміст своїх портфоліо, студентам рекомендується висловлювати власні думки й ідеї щодо формування КК, набуття комунікативних знань, умінь, якостей (коректно спілкуватися, уважно слухати, злагоджено працювати в команді, розширювати коло спілкування, тактовно доводити свою позицію, логічно переконувати тощо), звітувати про результати, яких вони, на власну думку, досягли і з’ясувати, що потрібно ще зробити. Усе це враховується в загальній оцінці за роботу студента над портфоліо.

Упродовж усієї роботи студентів над портфоліо викладач постійно консультує їх і допомагає в доборі й оформленні матеріалів, пише свої коментарі й робить усні зауваження з приводу виконаних і невиконаних планових завдань. Інші студенти групи також можуть уносити свої зауваження та коментарі до портфоліо своїх колег і обговорювати їх невеликими групами чи усією групою, а також сперечатися, відстоювати власні переконання, надавати пропозиції тощо.

Це сприятиме розвитку в майбутніх документознавців суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин та формуванню КК [187, с. 16, 9].

Застосування методу «Портфоліо», орієнтованого на формування КК, є особливо ефективним для особистісного розвитку майбутніх документознавців. Матеріалами портфоліо можна скористатися під час проходження виробничих практик, для співбесіди з роботодавцями, під час вступу до магістратури й продовження роботи над його поповненням, а також для підготовки виступів тощо. Використання його матеріалів може стати в нагоді під час здійснення професійно-комунікативної діяльності в майбутньому.

Отже, метод «Портфоліо», спрямований на формування КК, є ефективним засобом реалізації особистісно-орієнтованого навчання майбутніх фахівців із ДтаІД, допомагає їм планувати, організовувати й коригувати індивідуальну траєкторію формування означеної компетентності. Він спонукає студентів до наполегливої, цілеспрямованої роботи над собою, сприяє саморозвитку та самовдосконаленню КК, досягненню високих рівнів її сформованості.

Ефективним засобом реалізації особистісно-орієнтованого навчання, створення умов для самовираження й саморозвитку особистості майбутнього документознавця може бути метод бесіди, наприклад, проведення семінару-бесіди чи лекції-бесіди на тему: «Бібліотечне, архівне, музейне та інші види документно-інформаційного обслуговування як інформаційно-культурне середовище» з дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність». Така тема дає можливість спрямувати зміст заняття на формування в майбутніх фахівців із ДтаІД високо моральних, емоційно-естетичних, культурно-етичних взаємовідносин, притаманних професійній діяльності спеціалістів документно-інформаційної сфери. Задіяні під час заняття реальні й створені близькі до професійних комунікативні ситуації спонукатимуть студентів до роздумів щодо важливості формування власної КК.

Під час проведення лекції-бесіди викладачу важливо встановити безпосередній контакт із аудиторією, створити доброзичливі взаємостосунки, живий процес спілкування. Взаємні питання й відповіді будуть підґрунтям для

бесіди, обміну думками. Залучення студентів «тут і зараз», в аудиторії, до пошуку істини, розв'язування певної проблеми заохочує їх розмірковувати разом із викладачем, ставити йому запитання, а також вільно висловлювати свої судження, своє бачення її вирішення [100, с. 178]. Це сприятиме розвитку в студентів КК, умінню правильно, справедливо оцінювати події, вчинки, ситуації навчальних, професійних та інших реалій, здатності формулювати й розв'язувати складні проблеми.

Методична специфіка лекції-бесіди полягає в тому, що викладач виступає і в ролі інформатора, і співбесідника, уміло направляючи хід діалогу зустрічними питаннями [7, с. 136]. Проте буває інакше: викладач ставить запитання, студенти відповідають, та діалогу не виникає; кожний виконує свою роль, а спільного пошуку немає; викладач і студенти відчужені один від одного, їхня діяльність має формальний характер. Як зазначають відомі українські фахівці з педмайстерності (І. Зязюн, Л. Карамущенко, В. Семиченко, М. Тарасевич та ін.), коли в студентів немає зацікавленості, лекція-бесіда проходить безрезультатно, формування КК неможливе. Така лекція, здійснювана на основі діалогічної взаємодії викладача й студентів, має характеризуватися передусім: зацікавленістю студентів у розвитку й самовдосконаленні КК, ставленням викладача до студента як до рівноправної особистості, відчуттям психологічної захищеності студентів, можливістю вільного вибору ними змісту й методів навчання, відчуттям задоволення викладача і студентів від творчої взаємодії тощо [176, с. 143, 145].

Отже, завдяки застосуванню лекції-бесіді, умілим запитанням викладача, налагодженню суб'єкт-суб'єктних взаємодій усіх учасників освітнього процесу, відбувається плідний комунікативний розвиток особистості студента, формується вміння й бажання авторитетного спілкування, самостійного висловлювання думок, упевненого внесення пропозицій, активується вияв і збагачення суб'єктного досвіду, відбувається становлення неповторної, унікальної індивідуальності – комунікативно-компетентного майбутнього фахівця.

Підвищенню якості формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, розвитку в них інформаційно-комунікативної компетентності, сприяє широке впровадження в освітній процес сучасних інформаційних технологій. Сьогодні персональний комп'ютер перетворився в потужний засіб освіти. Організація освітніх інформаційних процесів у межах інформаційних технологій передбачає застосування: комп'ютерних навчальних програм (електронні підручники, лабораторні роботи, тестові системи, тренінги тощо); навчальних систем на базі мультимедійних технологій із використанням комп'ютерів і відеотехніки; засобів телекомунікації (електронна пошта, Viber, телеконференції, локальні і регіональні мережі зв'язку, мережі обміну даними) тощо.

Ефективне використання комп'ютерів є важливим на всіх етапах професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД: під час ознайомлення студентів із навчальною інформацією; засвоєння навчального матеріалу в процесі роботи з комп'ютером; повторення й закріплення засвоєних знань, умінь, навичок; на етапі поточного й підсумкового контролю й самоконтролю досягнутих результатів навчання тощо. Особливо дієвим для формування КК студентів є проведення інтерактивних лекцій із застосуванням мультимедійних технологій, що допомагає студентам активніше втручатися в процес навчання, ставити питання й отримувати більш детальні й доступні пояснення з незрозумілих розділів чи фрагментів навчального матеріалу. Навчання стає більш цікавим і емоційнішим, надає естетичне задоволення й підвищує якість взаємного співробітництва викладача й студентів.

Одночасно збільшуються вимоги до кваліфікації викладача, зокрема до рівня його підготовки, знань комп'ютерної техніки й володіння навичками роботи з програмним забезпеченням, умілого використання сучасних досягнень інформаційних технологій та модернізації освітніх технологій, що позитивно позначається на формуванні КК студентів. Суттєвою умовою є наявність спеціалізованих аудиторій, оснащених сучасною комп'ютерною технікою.

Ефективним засобом реалізації сучасних інформаційних технологій з метою формування КК студентів є застосування лекцій-конференцій, що

надають значні можливості для інформаційно-комунікативного розвитку їх, сприяють формуванню в майбутніх фахівців умінь вільно орієнтуватися в різноманітних видах інформації, здобувати її з різних джерел, користуватися нею, аналізувати, критично осмислювати та створювати власний продукт.

Для цього, наприклад, під час проведення лекції-конференції важливо, щоб її викладали згідно з поставленими викладачем питаннями самі студенти (3–4 чоловіки) за самостійно підготовленими доповідями (тривалістю на 5–10 хвилин). Решта студентів повинні підготуватися до обговорення цих доповідей і вміти поставити студентам-лекторам доречні, логічні запитання, висловити змістовні зауваження, зробити цікаві доповнення. Під час проведення лекції-конференції викладач допомагає студентам-лекторам відповідати на запитання аудиторії або пропонує охочім із числа слухачів надати таку допомогу. Наприкінці лекції викладач підбиває підсумки самостійної роботи (виступів) студентів та формулює висновки [7, с. 136; 170, с. 201].

Підготовчий етап проведення лекції-конференції передбачає: тісну співпрацю викладача й студентів, проведення консультацій, пошук студентами необхідної інформації, її аналіз, опрацювання та складання змісту виступів, обмін між викладачем і студентами та студентами між собою повідомленнями, текстовими документами, аудіо- та відеофайлами тощо за допомогою інтернет-технологій. Таке спілкування в письмовій формі вимагає від майбутніх документознавців належних мовно-комунікативних знань і вмінь, зокрема: дотримання орфографічних норм, правильного оформлення висловлювань, добору точних слів, стислих, логічних речень, умінь швидко і якісно трансформувати усне мовлення в письмове, що сприяє формуванню в них КК (у межах інформаційного, мовного, самоосвітнього й інших складників КП).

Лекцію-конференцію можна провести, наприклад, із дисципліни «Електронний документообіг», під час якої студенти можуть виступити з доповіддю на тему «Електронний офіс: суть, функції, апаратне й програмне забезпечення, перспективи модернізації». Із метою ефективнішого її проведення, доцільно змінити просторове розташування слухачів в аудиторії й розмістити їх

у вигляді амфітеатру. Це змінить психологічний клімат у колективі, що сприятиме діалогічному включенню у спілкування багатьох студентів, у тому числі за допомогою невербальних засобів, зможе активізувати бажання студентів взаємодіяти з товаришами і лектором, висловлюючи власні думки. Підвищенню ефективності лекції-конференції в комунікативному аспекті сприятиме використання skype-зв'язку, відео-спілкування з випускниками вишу минулих років, що працюють за обраним фахом, а також із їхніми співробітниками, колегами, які можуть поділитися власним досвідом, відповісти на запитання студентів, висловити думки щодо обговорюваної теми.

Отже, проведення лекції-конференції, спрямованої на розвиток КК майбутніх документознавців (підготовка й презентація доповідей, виступи студентів, використання комп'ютерних, інформаційних технологій, електронної пошти, Viber, skype-зв'язку тощо), перетворить звичайну лекцію й підготовку до неї в цікаве порівняння думок і поглядів, відстоювання власних позицій і переконань, у вільне, розкуте спілкування, що сприятиме формуванню в майбутніх документознавців КК, розвитку в них мислення, пізнавального інтересу й позитивного ставлення до самоосвітньої діяльності й постійного самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Згідно з висновками вчених (З. Курлянд, В. Морозов, А. Семенова, Р. Хмелюк, М. Фіцула та ін.), ефективними формами організації навчання в контексті нашого дослідження є лекція-візуалізація та семінар-візуалізація, під час яких активно застосовуються інформаційні, мультимедійні засоби навчання та (ІКТ). Як потужний сучасний засіб наочних методів навчання, комп'ютер надає можливість демонструвати багатий довідковий та ілюстративний матеріал, представлений у найрізноманітніших варіантах: ілюстровані посібники, тексти, таблиці, плакати, схеми, графіка, анімація, фотографії, звукові й відеопрограми, кінофрагменти тощо, які, виступаючи носіями змістової інформації, забезпечують систематизацію знань, полегшують сприймання навчального матеріалу, сприяють формуванню уявлень, понять, розширенню світогляду й розвитку КК майбутніх фахівців [158, с. 55; 175, с. 113; 267, с. 155].

Лекція-візуалізація, як зазначає М. Фіцула, передбачає вільне розгорнуте коментування підготовлених матеріалів. У візуальній лекції важливими є: візуальна логіка, ритм подачі матеріалу, його дозування, майстерність і стиль спілкування викладача з аудиторією [267, с. 168]. Завдяки коментарям лектора, звуковим ефектам, елементам анімації матеріали лекції мають бути значно цікавішими, викликати в студентів бажання обговорити побачене, зіставити й уточнити інформацію, спонукати їх до більш активного спілкування. Значне підвищення якості викладеної педагогом інформації, одночасно суттєво змінює його роль в навчальному процесі. Ефективніше використавши час, відведений на лекцію, викладач зосередить більше уваги на формуванні КК майбутніх фахівців, обговоренні відповідних аспектів навчального матеріалу. Він також може запропонувати студентам, за прикладом прослуханої лекції-візуалізації, віднайти додаткові, нові матеріали й підготувати їх презентацію з коментарями на семінарському занятті.

Лекцію-візуалізацію доцільно провести, наприклад, із теми «Перспективи та проблеми розвитку інформаційно-аналітичної діяльності в Україні» (навчальна дисципліна «Інформаційно-аналітична діяльність») і продемонструвати студентам за допомогою відеороликів різні комунікативні ситуації, які виникають під час обміну електронними документами. Студентам доцільно дати завдання вдома проаналізувати побачене, а під час семінарського заняття з означеної теми запропонувати різні способи їх вирішення [232, с. 414].

Отже, застосування семінарів-візуалізацій чи лекцій-візуалізацій є ефективними формами навчання, які, за умови їх правильного проведення, сприяють ефективному формуванню КК майбутніх фахівців, активізуючи їхні потреби у творчій комунікативній діяльності; оволодінню високою інформаційно-комунікативною грамотністю, навичками використання комп’ютерної техніки, інтернет-технологій, формуванню високих інтелектуальних, духовно-естетичних якостей.

Аудіовізуальні засоби, відеотехніка, комп’ютери, сучасне програмне забезпечення, Інтернет, новітні технології запису й зберігання інформації у

формі бази даних, мобільні пристрої тощо створили умови для вдосконалення й збагачення важливої технології – дистанційного навчання: індивідуалізованого набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності, переважно за опосередкованої взаємодії учасників навчального процесу, завдяки сучасним ІКТ. Дистанційне навчання реалізується шляхом: застосування дистанційної форми як окремої форми навчання; використання технологій дистанційного навчання для забезпечення навчання в різних формах (елементи дистанційної освіти можуть бути використані сумісно з традиційними звичайними формами навчання) [33, с.32–36, 69, 72; 173, с. 283].

Застосування технології дистанційного навчання дозволяє побудувати для студента індивідуальну траєкторію навчання й здійснити її, звертаючись до створеного інформаційного середовища, задовольнити його потреби в освітніх послугах у тому режимі, у якому це буде найзручніше й найкомфортніше для нього. Такий навчальний процес має унікальні характеристики: гнучкість, адаптивність, мобільність, паралельність, орієнтованість на студента, технологічність, гуманність, повнота інформаційного доступу тощо.

Зумовлене положеннями особистісно-діяльнісного, комунікативного, синергетичного підходів, дистанційне навчання спонукає майбутніх фахівців до формування КК, зокрема: умінь і навичок правильно розподіляти свій час, організовувати роботу, самостійно приймати оптимальні рішення, здатності до самоконтролю й самостійного коригування навчальної діяльності, навичок встановлювати особисті контакти, обмінюватися інформацією в усній і письмовій формах, формулювати власну точку зору тощо, зацікавленості й потреб в постійному самовдосконаленні КК. Дистанційне навчання має проводити підготовлений, компетентний викладач. Взаємодії викладача й студентів повинні відповідати вимогам: дотримання ввічливості, товариськості, підтримки, симпатії, відсутності грубощів і зверхності, надання змістовних, доброзичливих коментарів, конструктивних порад, відсутність складних, сплутаних, незрозумілих відповідей, швидкий відгук на потребу в зустрічі тощо [173, с. 267– 310; 170, с. 251; 175, с. 213; 33, с. 32–38].

Із метою формування КК майбутнім фахівцям із ДтаІД (студентам заочної форми навчання), доцільно запропонувати вивчення за допомогою дистанційного навчання розробленого спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформаційної діяльності». Його програма включає: опис спецкурсу, мету, завдання, міжпредметні зв'язки, програму спецкурсу, структуру, теми практичних занять та самостійної роботи, перелік тем науково-дослідницької роботи, методи формування КК та його контролю, рекомендовану літературу (див. додаток Ґ). Також майбутніх фахівців із ДтаІД варто ознайомити з розробленими в електронному форматі: навчально-методичним забезпеченням спецкурсу (лекційними матеріалами, методичними вказівками до практичних занять і самостійної роботи, збірником ситуаційних завдань, тестовими контрольними завданнями, тематикою науково-дослідної роботи) та системою ефективного оцінювання сформованості КК студентів (тестами, практичними вправами, робочими завданнями тощо).

Вести спецкурс має викладач, який володіє професійною компетентністю щодо формування КК у майбутніх фахівців із ДтаІД. Він повинен під час пояснення окремих його тем, питань ураховувати попередній досвід студентів, спиратися на раніше засвоєні ними комунікативні знання з метою скоротити час на вивчення вже відомих питань і приділити більше уваги новим. Науковий рівень змісту спецкурсу (лекцій, практичних занять, консультацій тощо) має бути вищим, ніж загальна й професійна підготовка суб'єктів навчання, що досягається ретельним підбором теоретичного матеріалу, а також відповідною структурою, стилем викладання тощо. У матеріалах спецкурсу необхідно висвітлювати актуальні проблеми та інноваційні ідеї, важливі для формування КК майбутніх документознавців, найглибше розкривати ті аспекти, які мають найбільший практичний інтерес і є особливо актуальними або недостатньо представленими в іншій навчальній літературі, а також ті, що особливо зацікавлюють студентів.

Формуванню й розвитку в майбутніх документознавців КК (зокрема, інтелектуально-комунікативних здібностей, глибокого мислення й широкої уяви,

гнучкого реагування й сприймання, комунікативно-пізнавальної активності, відповідальності за особистий вибір комунікативних цінностей тощо) сприятиме використання технологій розвивального навчання в процесі комунікативно-спрямованої професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД.

Суть розвивального навчання, орієнтованого на формування КК, полягає в тому, що майбутній фахівець повинен засвоїти під час занять не лише конкретні комунікативні знання, але й оволодіти способами комунікативних дій, які в процесі їх конструювання постійно розвиваються [283, с. 266]. Як зазначає В. Кукушин, про розумовий розвиток свідчить не стільки наявність знань, скільки можливість оперувати ними, застосовувати їх на практиці; самостійність розуму виявляється в активному пошуку нових знань, нових шляхів правильного й оптимального вирішення завдань [173, с. 232–233].

Отже, у контексті нашого дослідження, головним завданням розвивального навчання майбутніх фахівців із ДтаІД має бути розвиток у них інтелектуально-комунікативних здібностей, умінь і навичок застосовувати набуті комунікативні знання на практиці в навчальній і майбутній професійній комунікативній діяльності.

Розвивальне навчання, ґрунтуючись на комунікативному і особистісно-діяльнісному підходах, передбачає організацію освітнього процесу на основі рівноправної суб’єкт-суб’єктної взаємодії та співробітництва викладача й студентів. Орієнтоване на розвиток інтелектуально-комунікативних здібностей, воно має здійснюватися шляхом долучення майбутніх документознавців до різних видів комунікативної діяльності, застосування різних комунікативно спрямованих форм, інтерактивних методів, що надають можливість невимушено обговорювати різні питання, висловлювати власні думки, порівнювати й оцінювати різні підходи до розв’язання різноманітних комунікативних ситуацій. У результаті цього в студентів формується здатність самостійно віднаходити в процесі комунікативної діяльності відповіді на складні питання, регулювати свої дії відповідно до усвідомлених цілей спілкування, що сприяє розвитку в них інтелектуально-прогностичних умінь, формуванню алгоритмічних і евристичних

прийомів розумової діяльності, збагаченню творчого мислення, пам'яті, мови тощо.

З огляду на вище зазначене, для активізації мислення майбутніх фахівців із ДтаІД, розвитку в них інтелектуально-комунікативних здібностей, інтелектуально-прогностичних умінь доцільно застосовувати відповідні організаційні форми, зокрема семінари чи лекції із заздалегідь запланованими помилками, ігрові й неігрові інтерактивні методи, зокрема «Брейнстормінг», «Круглий стіл», які призначені для стимулювання розумової діяльності, продукування ідей чи рішень під час роботи в команді.

Інтерактивний метод «Брейнстормінг» (від англ. *brainstorming* [brain мозок + storm буря] – метод мозкового штурму) із метою формування КК може бути використаний на практичному чи семінарському занятті з багатьох навчальних дисциплін та під час позааудиторної діяльності.

«Брейнстормінг» є ефективним способом організації дискусії, методом колективного обговорення й вільного вираження думок, пошуку нових творчих ідей і можливих варіантів розв'язання певної проблеми завдяки організованій творчій інтерактивній співпраці групи студентів. Головним його принципом є заборона висловлювати будь-які критичні зауваження й оцінки на адресу будь-якої ідеї, дозволяється лише ставити запитання з метою її уточнення й розвитку. Уважається, що кожний студент має творчий інтелектуальний потенціал, і коли всі обмеження усуваються, він може бути реалізований повною мірою [277, с. 254–255; 91, с. 59–60; 129; 144, с. 625–626; 170, с. 239–240; 24, с. 32–33].

Із метою формування КК майбутніх документознавців метод «Брейнстормінг» доцільно застосувати, зокрема, у процесі вивчення спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформаційної діяльності». Під час його проведення важливо розмістити учасників «брейнстормінгу» по колу, щоб усі добре бачили один одного й мали однакові можливості для висловлювань.

Передумовою успішної комунікативної діяльності студентів має бути концентрація їхньої уваги на проблемному питанні, запропонованому

викладачем для обговорення його шляхом «штурму», яке може бути, приміром, таким: «Ваші думки й пропозиції щодо опанування спецкурсу "Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності» за допомогою дистанційного навчання».

Обговорення організовується у два етапи: *перший етап* (унесення учасниками «брейнстормінгу» пропозицій, ідей щодо порушеного питання) має тривати 5-10 хвилин, без обговорення, критики, оцінювання, кожна пропозиція фіксується на дошці; *на другому етапі* (упродовж 10-15 хвилин) усі зібрані ідеї систематизуються, аналізуються, а найбільш перспективні з них, ті, що найкраще допоможуть з'ясувати поставлене питання, відбираються окремо. Завершується другий етап обговоренням і оцінюванням ідей, результати обговорення вважаються досягненням колективної праці всієї групи. Викладач узагальнює результати творчої роботи, відзначає відповіді, які найбільше сприяють вирішенню поставленого питання.

Студенти, які зацікавлені в позитивному вирішенні наданого питання, можуть вносити пропозиції, згідно зі своїм баченням побудови індивідуальної траєкторії отримання комунікативних знань у тому режимі, у якому це найбільш зручно й комфортно для них. Вони також можуть висловлювати побажання щодо способів ефективної доставки інформації й обміну нею та забезпечення зворотного зв'язку між викладачем і студентами (через електронну пошту, Viber, чати, Skype, блоги, форуми, вебінари тощо). Для студентів можуть бути важливими питання необхідності посилань на сайти, які містять інформацію про зміст КК, методи, напрями її формування, ознайомлення із системою показників, критеріїв, інструментарію, призначених для вхідного й вихідного контролю сформованості КК та інші питання.

Інтерактивне спілкування студентів між собою і з викладачем завдяки методу «Брейнстормінг» сприятиме ефективному розвитку в них інтелекту, креативного мислення, здатності до логічного вирішення складних питань, тактовного спілкування, унесення суттєвих пропозицій, коректного заперечення,

увічливого зауваження, доброзичливого погодження, що, як наслідок, сприяє підвищенню рівня сформованості в них КК.

Перспективним засобом розвитку інтелектуальних здібностей майбутніх фахівців із ДтаІД, формування в них мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, оцінно-рефлексивного й інших компонентів КК є лекції із заздалегідь запланованими помилками, що розраховані на стимулювання в них уважного, критичного ставлення до пропонованої інформації, пошуку в ній змістових, фактологічних, стилістичних, лексичних та інших типів помилок. Такий вид лекцій сприяє розвитку в студентів умінь оперативно аналізувати різні ситуації, виступати в ролі експертів, опонентів, рецензентів, виявляти неправильну чи неточну інформацію й коригувати її. Перебіг лекції із заздалегідь запланованими помилками обговорюють наприкінці заняття, викладач озвучує навмисно зроблені ним помилки та результати їх виявлення й аналізу студентами [170, с. 201; 267, с. 168].

На етапі підготовки лекції із заздалегідь запланованими помилками викладачу необхідно до її тексту ввести певну кількість помилок різного характеру. Перед лекцією він попереджає студентів про загальну їх кількість і ставить завдання: виявити помилки в процесі слухання лекції й зафіксувати їх у конспектах.

Так, приміром, на лекції з дисципліни «Документально-інформаційні комунікації», розглядаючи питання «Управління комунікаційними процесами», у поясненні різних методик згортання первинної інформації, плануючи помилки, викладач може поміняти місцями визначення понять до назв декількох методик, наприклад (помилкові визначення виокремленні *курсивом*): реферування – це змістова інформація в стислій формі; конспектування – короткий виклад основного змісту; бібліографування – *зміст документів у вигляді окремих фрагментів*; анотування – інформація у вигляді переліку питань, що розглядаються в змісті документа; фрагментування – *інформація у вигляді опису документу*; резюмування – короткий підсумок прочитаного, що містить його оцінку [171, с. 81].

Уважні студенти, які звикли критично ставитися до будь-якої інформації, швидко сприймати й аналізувати її логічність, реальність, відповідність тощо, одразу помітять помилки й зафіксують їх, що свідчить про розвиток у них інтелектуальних якостей як важливого показника сформованості КК. З досвіду читання лекцій із заздалегідь запланованими помилками очевидно, що не всі студенти одразу реагують на заплановані помилки, але з часом, вони починають їх знаходити, що вказує на розвиток в них уваги, вольових зусиль, пам’яті, активного мислення й відповідно формування комунікативних здібностей.

Отже, лекції із заздалегідь запланованими помилками, виконуючи освітню, контрольну, коригувальну, діагностичну, а також комунікативно-розвивальну функції, значною мірою в змозі сприяти формуванню КК майбутніх фахівців.

Для підвищення ефективності формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД доцільно застосовувати *технології проблемного навчання*, які потребують спеціальної організації навчального змісту, спрямування навчальних дисциплін на формування КК, створення умов суб’єкт-суб’єктної взаємодії викладача й студентів, реалізації принципів розвивального й виховного навчання, творчої активності у спілкуванні, зв’язку теорії з практикою, діалогізації освітнього процесу тощо, урахування особистісно-діяльнісного, комунікативного, аксіологічного, синергетичного підходів, а також застосування відповідних форм і методів навчання, зокрема викладання проблемних лекцій, створення проблемних ситуацій ("Кейс-стаді"), обговорення проблемних питань тощо.

Зумовлюючи оптимальне поєднання засвоєння студентами на заняттях знань із їхньою самостійною пошуково-комунікативною діяльністю (аналіз проблемних питань і ситуацій, формулювання й розв’язання нестандартних проблем, висування припущень, обґрунтування й доведення гіпотез тощо), комунікативно орієнтоване проблемне навчання, сприяє розвитку в них інтелекту, логічного мислення, комунікативно-значущих способів розумової діяльності, формуванню комунікативно-пізнавальної самостійності, творчих комунікативних здібностей тощо.

Загальними функціями комунікативно-спрямованого проблемного навчання (за С. Вольянською, А. Духавневою, М. Махмутовим, М. Фіцулою) є: засвоєння студентами комунікативних знань і способів розумової та практичної комунікативної діяльності; розвиток у них інтелекту, комунікативно-значущих пізнавальних і творчих здібностей; формування логічного мислення, всебічно комунікативно розвиненої особистості. До його спеціальних функцій ученими віднесено: формування в студентів навичок творчого засвоєння комунікативних знань (застосування системи логічних прийомів чи окремих способів творчої комунікативної діяльності), формування навичок творчого використання комунікативних знань (використання засвоєних комунікативних знань у новій ситуації), формування й накопичення досвіду творчої комунікативної діяльності (оволодіння комунікативними знаннями й навичками розв’язання практичних проблем), формування мотивів, потреб і ціннісних орієнтацій, спрямованих на постійний творчий саморозвиток і самовдосконалення КК [173, с.132–140; 33, с. 86–89; 267, с.239–243].

Вищеозначені функції комунікативно орієнтованого проблемного навчання залежать від урахування його характерних особливостей: спрямування інтелектуальної діяльності студентів на засвоєння нових комунікативних знань шляхом подолання навчальних комунікативних проблем, що забезпечує, розвиток в них логічного, інтуїтивного мислення; формування в студентів усебічного світогляду, системи глибоких, стійких переконань на основі розвитку в них критичного, творчого й діалектичного мислення; закономірного зв’язку навчання з практикою і життєвим досвідом студентів, що становить джерело нових комунікативних знань і засвоєних способів розв’язання проблем у практичній комунікативній діяльності; систематичного застосування найбільш ефективного поєднання різноманітних видів і типів завдань, орієнтованих на формування КК, які спонукають студентів до актуалізації раніше набутих і засвоєння нових комунікативних знань та способів відповідних дій; наявності пізнавальних проблем різної складності, які неоднаково сприймаються різними студентами, що зумовлює різницю в їх формулюванні, висуванні різноманітних

гіпотез та віднаходженні різних шляхів їх доведення; динамічності проблемного навчання, що обумовлена динамічністю самих проблем (в основі яких лежить суперечність, властива будь-якому явищу) і полягає в переході однієї ситуації в іншу на основі закономірного їх взаємозв'язку і взаємозалежності як об'єктів чи явищ оточуючого середовища; високої емоційної активність студентів, що зумовлюється їхньою самостійною розумовою діяльністю пошукового характеру й переживаннями, джерелом її збудження є самі проблемні ситуації. [173, с. 133–140; 267, с. 239–240].

Застосування проблемного навчання, спрямованого на формування КК, значною мірою сприятиме всебічному комунікативному розвитку майбутніх фахівців із ДтаІД. Важливою умовою його успішності є підготовленість і професійна майстерність викладача, його високий творчий потенціал, інтелектуальна працездатність. Він повинен уміти створювати проблемні ситуації комунікативного характеру відповідно до пізнавальних потреб студентів та спонукати студентів до їх самостійного вирішення, надавати, у разі необхідності, диференційовану допомогу в розв'язанні проблемних ситуацій.

Ефективним засобом реалізації проблемного навчання з використанням проблемних ситуацій, наближених до професійних, є проблемна лекція на тему «Усні колективні форми ділового спілкування» із дисципліни «Етика і психологія ділового спілкування». Для створення проблемних ситуацій можна скористатися такими прийомами, як:

1. Пряма постановка проблеми, розв'язання якої залежить від правильних способів дій, наприклад у такій ситуації: мобільний телефон задзвонив під час зборів співробітників; ваші дії: а) відповісти, тому що це діловий дзвінок; б) вибачитися й тихо вийти; в) одразу ж відключити телефон і вибачитися [238, с. 242–244].

2. Формулювання проблемного завдання у вигляді питання, наприклад: «Як, на Вашу думку, що найчастіше призводить до зіткнення й конфлікту з колегами, і яка стратегія поведінки в конфліктах задовольнить обидві сторони?» [109, с.102, 183].

3. Формулювання твердження, яке має форму протилежних думок, наприклад, необхідно відстояти свою думку щодо віртуального спілкування в Інтернеті: а) це позитивний ефект, розвиток особистості, підвищення освітнього рівня, обмін інформацією, взаємодія з метою вирішення будь-яких проблем; б) це відрив від реального життя, зменшення життєвого досвіду, техногенне мислення, спілкування з комп'ютером замість спілкування з людьми [274, с. 140, 145].

Щоб упоратися з указаними проблемними завданнями й знайти правильні рішення, студент повинен, насамперед, уявити ситуацію, наприклад, з мобільним телефоном, і поміркувати, як би він повівся; згадати правила етикету, можливо, свій досвід і висловити власну думку, а потім порівняти її з ідеями інших студентів та дійти для себе певних висновків. Такі міркування, аналіз, судження розвивають інтелектуальні й рефлексивні здібності, навички застосовувати комунікативні знання на практиці. Пропонуючи правильні варіанти розв'язання проблемних ситуацій, студенти оволодівають дієвими «комунікативними» знаннями, комунікативними уміннями, ставленнями, розвивають інтелектуальні, емоційні, рефлексивні й інші особистісні якості.

Обговорення проблемних питань, що передбачають колективний пошук їх вирішення, найкраще проводити, використовуючи метод «Круглого столу». Цей метод може бути реалізований на практичному чи семінарському занятті багатьох навчальних дисциплін, а також під час викладання спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності», роботи наукових гуртків тощо.

«Круглий стіл» передбачає публічне обговорення важливих питань, у яких бере участь порівняно невелика кількість студентів, котрі, дискутуючи, обмінюються думками як між собою, так і з аудиторією, рештою студентів. Така дискусія дає їм змогу ознайомитися з різними поглядами на певну проблему (що визначається заздалегідь), стимулюючи до активного мислення й самостійних висновків. Це створює оптимальні умови для збагачення студентів комунікативними знаннями, розвитку в них комунікативних умінь і навичок:

логічного, чіткого викладу особистої думки, аргументованого доведення її доцільності, обстоювання своїх переконань, критичного оцінювання чужих і самоаналізу власних суджень, створення атмосфери доброзичливого спілкування, поваги до думок інших тощо [32, с. 351; 276, с. 170; 277, с. 253].

Важливою вимогою до проведення «круглого столу» є рівноправність усіх його учасників, відмова від будь-якого підпорядкування, що зумовлює високий ступінь ефективності діалогу. «Круглий стіл» збирає студентів, які, демонструючи свої знання з визначеної проблеми й навички передбачати перспективи її розвитку, не обмежуються власною думкою в пошуках істини. Це сприяє розширенню їхнього кругозору, формуванню глибокого світогляду, загальнолюдських і національних комунікативно-значущих цінностей, відповідно формуванню КК у майбутніх фахівців із ДтаІД [175, с. 145–146; 170, с. 384].

Під час проведення «круглого столу» студенти повинні дотримуватися певних вимог: підготуватися до обговорення проблемної теми й виявити готовність висловити свою позицію, кожен повинен уважно слухати інших, дотримуватися загальноприйнятих етичних норм поведінки, не перетворювати дискусію на суперечку, не перебивати тих, хто виступає, і не робити некоректних чи недоцільних зауважень [277, с. 252]. За результатами дискусії не може бути переможців і переможених. Доброзичливе обговорення актуальної, складної проблеми має бути спрямованим на просування в її розв’язанні й позитивний результат. Якщо під впливом доводів частина учасників змінила погляди, то це означає, що подіяв ефект переконання.

Результативність дискусії учасників «круглого столу» значною мірою залежить від їхніх взаємовідносин. Налагоджені між викладачем і студентами суб’єкт-суб’єктні рівноправні взаємодії, розвиток взаєморозуміння між студентами, зумовлять вільні, сміливі, довірливі висловлювання власних ідей і пропозицій останніх та формування в них КК.

Формуванню КК майбутніх фахівців із ДтаІД, розвитку в них інтелектуальних творчих здібностей, умінням спілкуватися, вести діалог, логічно

висловлювати думки, вносити пропозиції тощо, у контексті проблемного навчання, сприятиме застосування методу «Кейс-стаді» (case-study, англ. case – випадок, ситуація; study – вивчення), який останнім часом набув поширення в освітній практиці ЗВО.

Метод «Кейс-стаді» полягає у використанні конкретних ситуацій (випадків) для спільного аналізу, обговорення, вироблення рішень [32, с. 361–363; 33, с. 51–55]. Як зазначають Н. Тарасенкова й І. Акуленко, указаний метод є дієвим способом формування КК студентів за рахунок створення професійно-спрямованого інформаційно-комунікативного середовища, що сприяє підвищенню рівня мовної складової КП та загальної культури студентів через залучення їх до активної участі в дискусіях, аргументованого відстоювання власних думок тощо [234, с. 62–64].

Зазначений метод можна застосовувати на практичних чи семінарських заняттях із різних навчальних дисциплін та в позааудиторній діяльності, зокрема, під час викладання спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформаційної діяльності». Завдання викладача полягає в тому, щоб дібрати для методу «Кейс-стаді» фактичні чи наближені до професійно-комунікативних реалій ситуації, розробити сценарій заняття, підготувати проблемні питання, залучити всіх студентів до їх обговорення й аналізу, сприяючи розвитку в них КК: конструктивного, глибокого мислення, уміння коректно сперечатися, не нав’язувати своїх думок один одному тощо. Студентам необхідно проаналізувати ситуації, осмислити суть проблем, запропонувати можливі варіанти їх вирішення й вибрати кращі з них. Вони повинні усвідомити, що відповідальність за прийняття правильних рішень покладається саме на них, що саме вони мають розв’язати поставлену проблему й одержати критичну (позитивну чи негативну) реакцію інших студентів на свої судження, переконання, пропозиції тощо [81, с. 207–208].

Формуванню й розвитку в майбутніх фахівців КК (критичного мислення, пізнавальної активності, умінь орієнтуватися в інформаційному просторі, самостійно з різних джерел віднаходити потрібну інформацію, аналізувати,

опрацьовувати її, створювати власний продукт тощо) значною мірою сприяє проектна технологія навчання. Її суть полягає в тому, щоб стимулювати інтерес студентів до певних проблем, які передбачають необхідність оволодіння сукупністю відповідних знань і через проектну діяльність та вирішення цих проблем продемонструвати практичне застосування отриманих знань [173, с. 237]. Проектна технологія передбачає навчально-пізнавальну діяльність студентів, що дозволяє розв'язувати поставлену проблему шляхом самостійної (індивідуальної, парної, групової) роботи з обов'язковим представленням результатів.

Метод проектів, орієнтований на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, може бути застосований підчас вивчення дисциплін загальноїпрофесійної та фахової підготовки; позааудиторної роботи навчально-дослідницького характеру; опанування спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформаційної діяльності». Якщо проектні роботи виконуються в процесі вивчення програмного матеріалу, вони спрямовуються на його поглиблення і водночас на формування й розвиток комунікативних знань, ставлень, умінь, якостей тощо. Викладачу важливо вибрати теми проектів, що містять проблеми з реального життя й зумовлюють формування КК студентів; студенти також можуть самостійно обирати для себе теми, узгоджуючи їх із викладачем. Викладач, організовуючи роботу студентів (постановку проблеми, її розв'язання), спонукає їх до самостійної пошукової діяльності (збирання матеріалу, його систематизації, опрацювання, аналізу фактів, опису тощо) [32, с. 335–336; 33, с. 92–95; 266, с. 141].

Метод проектів уважаємо дієвим інтерактивним засобом формування в майбутніх документознавців КК, їхньої здатності до ефективної взаємодії й творчої самореалізації, що сприяє розвитку інтелектуально-комунікативних здібностей, підвищує мотивацію до самоосвіти, безперервного саморозвитку й самовдосконалення КК.

Як свідчать результати багаторічної педагогічної практики багатьох педагогів, власний педагогічний досвід, ефективними методами формування КК

майбутніх документознавців є *метод диспуту* та близький до нього за суттю *метод дискусії*. Означені інтерактивні методи передбачають встановлення діалогічної взаємодії з певної проблеми, із якої існує багато різних думок, аргументів, точок зору тощо. Зазначений метод доцільно застосовувати як під час навчальних занять (семінари-дискусії, лекції-дискусії) із будь-яких навчальних дисциплін, так і в процесі позааудиторної діяльності.

Отже, проведення комунікативно спрямованого семінару-дискусії з використанням інформаційних технологій і особистісно-орієнтованого навчання сприятиме ефективному формуванню в майбутніх документознавців: знань і вмінь вільно орієнтуватися в різноманітних видах інформації, здобувати її з різних джерел, тематично добирати, структурувати, аналізувати, критично осмислювати й використовувати; навичок аргументовано, коректно висловлювати власні думки, брати участь в обговореннях, діалогах, суперечках, гнучко презентувати себе на ринку праці; здатності до високої соціальної активності, толерантної, суб’єкт-суб’єктної міжособистісної взаємодії і співпраці, в цілому формуванню в них високого рівня КК.

Зазначимо, що шляхом комбінування різноманітних форм і методів навчання, спрямованих на формування КК студентів, можливе використання інтегрованих технологічних процесів – поєднання технологій у різний спосіб [175, с. 211].

Так, ефективне формування КК майбутніх документознавців можливе завдяки використанню синтезу технології розвивального навчання й особистісно-орієнтованого навчання та лекції-екскурсії, що передбачає виїзд безпосередньо до відповідних підрозділів різних установ, підприємств тощо, де сама обстановка стає своєрідною наочністю, яку неможливо відтворити в умовах навчального закладу [7, с. 136–137]. На лекції-екскурсії одночасно з методом розповіді й демонстрації використовується метод спостереження, бесіди, запитань і відповідей, що зумовлює формування в студентів комунікативних знань, ставлень, умінь, розвитку інтелекту, мисленнєвих здібностей, емоційних,

естетичних особистісних якостей, здатності до взаєморозуміння, толерантності, тактовного, ввічливого, культурно-етичного спілкування тощо.

Серед сучасних технологій навчання, що сприяють ефективному формуванню КК майбутніх фахівців із ДтаІД, провідне місце займають ігрові технології. Гра, як зазначає С. Вітвицька, це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, у якому складається, формується й удосконалюється самоуправління поведінкою. Концептуальними основами ігрових технологій є психологічні механізми ігрової діяльності, що спираються на потреби особистості в самовираженні, самоутвердженні, самовизначенні, саморегуляції й самореалізації [29, с. 188].

Головною метою впровадження ігрових технологій, у контексті нашого дослідження, є формування в майбутніх фахівців здатності застосовувати набуті комунікативні знання, уміння, навички на практиці, розвиток комунікативно-значущих інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних якостей, рефлексивних здібностей тощо. Ігрова діяльність виконує важливі функції: викликає в студентів зацікавленість у комунікативній взаємодії; сприяє засвоєнню ними культури поведінки й спілкування, умінь швидко й правильно орієнтуватися в умовах взаємодії, безпомилково реагувати і впливати на співрозмовника, встановлювати й підтримувати психологічний контакт, управляти своїми емоціями, співпереживати, розуміти й ураховувати почуття й потреби інших людей, застосовувати посилюючий висловлювання міміко-пантомімічний супровід тощо; впливає на розвиток комунікативно-важливих індивідуально-психологічних якостей; виявляє відхилення в комунікативних знаннях, уміннях, поведінці студентів; уносить позитивні зміни в структуру КК особистості майбутнього фахівця (С. Вітвицька, М. Фіцула [29, с.188–189; 267, с. 248]).

Процес проведення ігор переважно розподіляється на три етапи: 1) підготовчий – вибір гри згідно з темою заняття, підготовка сценарію, постановка проблеми й цілей, визначення регламенту, формування команд тощо; 2) командна робота над завданням – робота з джерелами інформації, тренінги,

консультації викладача; проведення гри – виступ команд, захист результатів, робота експертів; 3) аналіз, оцінювання й самооцінювання роботи, узагальнення результатів, висновки, рекомендації.

Розвивальний ефект під час гри досягається за рахунок імпровізації, природного вияву творчих сил студентів. Гра допомагає їм самостійно орієнтуватися в мотивах поведінки дійових осіб, обирати й імітувати зовнішні прояви їхнього внутрішнього стану, формувати й тренувати бажані позитивні навички та коригувати негативні, глибоко їх усвідомлюючи на рівні своїх почуттів.

Ефективне проведення ігор потребує залучення студентів до командної роботи, організації активної міжособистісної взаємодії, передбачає таке співробітництво, у якому вони, виявляючи оптимізм, доброзичливість, толерантність, взаємодопомогу тощо, спільно досягають поставлених цілей, прагнуть зрозуміти й підтримати один одного. Командна робота створює можливості для розв’язання проблем і аргументування власного погляду, сприяє розвитку мислення та мовлення, дає змогу реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, забезпечує високу інтенсивність і різноманітність комунікативної діяльності: активне слухання й говоріння, висловлювання вголос, міркування, спростування, вироблення індивідуального стилю спілкування тощо [33, с. 63; 249, с. 76].

Різновиди ігор характеризуються багатоплановістю, кожна з них сприяє формуванню певних комунікативних знань, умінь, якостей тощо. З огляду на це, їх розподіляють на: інтелектуальні, рольові, ділові ігри, дискусійні, ситуаційні тощо.

Одним із найперспективніших ігрових методів формування КК майбутніх фахівців є *ділові ігри*. Викликаючи інтерес і максимальну активність студентів, вони зумовлюють спілкування на професійному рівні. Під час такого спілкування відбувається зіткнення різних думок, пропозицій, їх обговорення й аналіз, що сприяє накопиченню комунікативного досвіду, формуванню нових комунікативних знань, умінь, ставлень, розвитку відповідних індивідуально-

психологічних якостей тощо. Розрізняють різноманітні модифікації ділових ігор, залежно від: розв'язуваних завдань і цілей – дослідницькі, виробничі, навчальні; характеру ситуацій – комплексні, функціональні, ситуаційні; змісту – реальні, умовні тощо [32, с. 341; 91, с. 34; 267, с. 251].

Важливими засобами ефективного формування КК студентів є ділові навчальні ігри на зразок гри «Інтерв'ю», що застосовуються з метою вирішення питань, пов'язаних із підготовкою майбутніх фахівців із ДтаІД до виконання професійно-комунікативних функцій. Їх першочерговим завданням є розвиток творчого мислення студентів (умінь розібратися в певній комунікативній проблемі, знайти ефективні підходи й методичні шляхи її розв'язання).

Ефективне формування КК майбутніх документознавців доцільно здійснювати також за допомогою *методу ігрових дискусій*, що передбачає колективне дружнє обговорення спірних питань, обмін думками, з'ясування їх відмінностей, установлення істини тощо. Використання цього методу сприяє плідному формуванню й розвитку в майбутніх фахівців здатності самостійно мислити; умінь віднаходити, вивчати й критично оцінювати потрібну інформацію та на основі її аналізу, інтерпретації й опрацювання одержувати нові знання; умінь і навичок виважено доводити свої переконання, обґрунтовувати й коректно висловлювати власні думки, з повагою ставитися до думок інших тощо.

Уважаємо, що зазначений метод варто застосовувати як на заняттях з багатьох навчальних дисциплін (наприклад, з «Інформаційно-аналітичної діяльності», «Української мови (за професійним спрямуванням)»), так і під час позааудиторної діяльності (під час проведення інтелектуальних конкурсів, шоу тощо).

Важливими методами формування КК майбутніх документознавців є *інтелектуальні ігри*. Під час їх проведення активізується інтелектуально-комунікативна діяльність і емоційний стан студентів, зростає їхня працездатність, рівень самостійності й творча віддача. Це допомагає їм швидко орієнтуватися в будь-якій ситуації, ефективно розв'язувати нестандартні, складні

проблеми, спрямовувати зусилля на самостійний пошук нових комунікативних знань і способів їх застосування на практиці.

Для виявлення типових труднощів, із якими студенти стикаються в спілкуванні, діагностування рівня їх здатності до розв'язання різноманітних проблем, формування в них умінь швидко реагувати на нестандартні запитання й формулювати змістовні, лаконічні відповіді, для прищеплення їм навичок самовдосконалення КК, доцільно проводити інтелектуальні ігри на зразок гри «Бліцопитування», застосовуючи їх на практичних, семінарських заняттях із дисциплін як загальнопрофесійної, так і фахової підготовки; у роботі наукових гуртків; під час вивчення спецкурсу.

На підготовчому етапі гри «Бліцопитування» викладач розподіляє студентів на команди по 3-4 чоловіки в кожній, оголошує їм правила гри, проводить інструктаж, підбирає питання. Щоб швидко й чітко відповідати на них, студенти повинні бути добре обізнаними з теми відповідного семінарського чи практичного навчального заняття. Питання оформлюються на окремих аркушах і вибираються по черзі представниками команд для відповіді на них. Відповідь має бути: правильною, повною, цікавою, переконливою, логічно-зрозумілою.

Відповідність кожному з цих критеріїв оцінюється за низьким, середнім, високим рівнями, яким відповідає кількість балів – 1, 2, 3. Із метою оцінювання всі учасники гри на спеціальних розроблених бланках, згідно із зазначеними критеріями, виставляють бали за відповіді кожній команді. Наприкінці гри комісія у складі викладача й представника з кожної команди підраховує кількість балів і оголошує результат. За умовами гри, студенти, які колективно здобули найвищий бал, отримують додаткові бали з теми заняття, якій відповідає гра, що сприяє їхнім почуттям зацікавленості, справедливості, демократичності, колективної підтримки й задоволення.

Отже, участь студентів в інтелектуальних іграх, які спонукають їх учасників до активної розумової діяльності, сприятиме формуванню в них КК, зокрема: усвідомленню помилок (невміння уважно слухати співрозмовника,

небажання визнавати свої помилки, невміння з'ясовувати непорозуміння й запобігати конфліктам тощо), які недопустимі в спілкуванні; навичок уважно слухати партнера (концентрувати увагу й не обдумувати свої відповіді під час розмови, відразу з'ясовувати незрозуміле, завжди дивитися в очі співрозмовнику, підтверджуючи свою увагу, занотовувати основні повідомлення тощо); умінь налагоджувати дружні взаємини під час спілкування (вести розмову в довірливому тоні, виявляти шанобливе ставлення до партнера, вітатися й усміхатися першим, якомога більше вживати слів «дякую», «будь-ласка», «перепрошую», «даруйте» тощо, ставити себе на місце іншого, взаємодіяти, незалежно від свого настрою, розмовляти на теми спільних інтересів, ставитися до співрозмовника позитивно, щоб викликати в нього почуття задоволення спілкуванням) [28, с. 68–95; 36, с. 299–305].

Узагальнюючи, слід підкреслити важливість застосування інтелектуальних ігор, їх сприяння ефективному формуванню в майбутніх фахівців КК, зокрема комунікативних знань, умінь, ставлень, розвитку інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних якостей, рефлексивних здібностей, навичок вибирати ефективні стратегії поведінки й способи успішного спілкування, правильно формулювати власні думки й чітко відповідати на запитання, тактовно доводити свої переконання, слухати й поважати інші думки, налагоджувати дружні стосунки, знаходити спільні рішення в розв'язанні різноманітних проблем.

Перспективними ігровими методами щодо формування в майбутніх фахівців КК, засвоєння комунікативно-значущих цінностей спілкування є *рольові ігри*. Відтворюючи різноманітні професійно-комунікативні ситуації в ролях, вони зумовлюють розвиток у студентів інтелекту й рефлексивних здібностей, дозволяють їм відпрацьовувати тактику професійно-комунікативної поведінки, сприяють встановленню суб'єкт-суб'єктних, дружніх взаємовідносин, подоланню психологічних бар'єрів у спілкуванні, можливості вільно висловлювати власні думки й приймати самостійні рішення [29, с. 189; 170, с. 245; 175, с. 162; 267, с. 249–250]. Їх доцільно застосовувати на практичних і

семінарських заняттях багатьох дисциплін, а також у позааудиторній діяльності та під час вивчення спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності».

Посиленню емоційно-психологічного стану й збудженню внутрішніх стимулів студентів до формування власної КК ефективно сприяє *метод проблемних ігрових ситуацій*, які передбачають колективний пошук їх розв'язання. Основою цього методу є моделювання ситуацій, наближених до реальної професійної діяльності. Вони допомагають встановленню зв'язку теоретичних знань і практичних умінь студентів, інтенсифікації їхніх творчих інтелектуальних здібностей, формуванню в них навичок ефективної комунікативної діяльності, збагаченню комунікативним досвідом, розвитку рефлексії тощо [267, с. 249].

Прикладом проблемних ігрових ситуацій може слугувати гра «Бар'єри спілкування», головною метою якої є оволодіння студентами вміннями долати психологічні бар'єри спілкування [170, с. 225–226]. Таку гру доцільно застосовувати під час проведення практичних і семінарських занять з курсу «Етика і психологія ділового спілкування», викладання спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності», у роботі предметних гуртків.

У висновку підкреслимо наше припущення про те, що застосування визначеного комплексу засобів навчально-методичного забезпечення (сучасних технологій навчання та засобів їх реалізації – комунікативно спрямованих інтерактивних форм і методів) є одним із найперспективніших шляхів формування й розвитку КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Їх упровадження дозволить перетворити професійну підготовку майбутніх документознавців на сучасне інтерактивне навчання, змінити характер їхньої діяльності, змусити замість пасивних спостерігачів стати активними учасниками освіти, у якій особливого значення набуває ефективна комунікативна взаємодія на основі взаєморозуміння й взаємоповаги, що гарантуватиме досягнення передбачуваного

результату дослідження – сформованості в майбутніх фахівців із ДтаІД високого рівня КК. .

3.5. Контрольно-корекційний блок системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності

Контрольно-корекційний блок системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД передбачає здійснення постійного моніторингу досліджуваного процесу, що створює можливості для якісної оцінки результатів формування досліджуваної компетентності (здійснення моніторингу ефективності розробленої системи). Цей блок указаної системи передбачає визначення критеріальної бази, тобто критеріїв та показників рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Під час визначення критеріальної бази оцінювання ефективності розробленої системи виходили з того, що згідно з рекомендаціями МОН України введено комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти, в основі нового покоління якого покладено компетентнісний підхід через формування нової системи діагностичних засобів з переходом від оцінки знань до оцінки компетенцій та визначення рівня компетентності в цілому.

Важлива роль у забезпеченні формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД належить ***моніторингу*** цього процесу.

У словниковій літературі «моніторинг» (від лат. *monitor* – застережливий, англ. *monitoring* – контроль) визначається як постійне спостереження за будь-яким процесом із метою виявлення його відповідності бажаному результату чи первинним пропозиціям [231, с. 489; 211; 212].

У сучасних дослідженнях, присвячених моніторингу (С. Великодний, А. Денисенко, А. Донцова, Г. Єльнікова), цей феномен розглядається в трьох площинах: як процес, як інформаційна система, як технологія [57; 73]:

- як процес моніторинг – це циклічний процес порівняння, зіставлення, оцінювання наявного стану певної системи (у нашому випадку – системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД) із запланованим (еталоном, стандартом, бажаною моделлю педагогічної системи) та прийняття на цій основі управлінського рішення щодо поточного коригування структури досліджуваної системи чи процесів, що в ній відбуваються;

- як інформаційна система, передбачає накопичення, обробку, збереження та використання інформації про стан педагогічної системи, що постійно поповнюється, відбиваючи безперервність відстеження педагогічного об'єкту;

- як технологія, моніторинг складається з певних етапів та відповідних засобів (розроблення еталону педагогічної системи, критеріїв та показників оцінювання її стану, зіставлення еталонної педагогічної системи з реальною, обґрунтування моделі системи, вивчення процесу її розвитку, підсумковий контроль стану та корекція розробленої моделі).

Погоджуючись з Г. Єльниковою, яка розглядає поняття «моніторинг» як супровідне оцінювання і поточну регуляцію будь-якого процесу в освіті [73, с. 189], можна стверджувати, що суть моніторингу системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД полягає у синхронізації спостереження та замірювання процесів, які в ній відбуваються, отримання на цій основі нових знань про стан зазначеної системи з подальшим моделюванням педагогічних дій, прогнозуванням та прийняттям відповідного управлінського рішення.

У сучасній науці термін «моніторинг» часто розглядається як синонім понять «вивчення», «відстеження», «спостереження», «дослідження», що, на нашу думку, не є правомірним. Так, за даними словникових видань, «вивчення», «відстеження» розуміють як метод педагогічного дослідження, спрямований на аналіз стану практики, виявлення утруднень, конфліктів тощо; «спостереження» – метод наукового дослідження, суть якого полягає у фіксації даних щодо перебігу освітнього процесу та отримання інформації щодо суб'єктивних психолого-педагогічних явищ досліджуваних об'єктів; «дослідження» – процес

та результат наукової діяльності, направленої на отримання значущих нових знань про закономірності, структуру, механізми навчання й виховання, способи й технології організації навчально-виховної роботи, її зміст, принципи, методи та організаційні форми [211; 212]. Отже, зміст вище вказаних понять у порівнянні із суттю поняття «моніторинг» є більш вузьким і може розглядатися як певний складник останнього.

Більшість авторів при визначенні поняття «моніторингу» дотримуються одностайної думки про невід'ємність моніторингу й системи управління, адже в управлінні присутні складники моніторингу – спеціальна організація та систематичність спостережень, контроль як функція управління, зворотній зв'язок. У такому аспекті моніторинг можна розглядати як систему вимірів та маніпуляцій з інформацією, що спрямовані на вирішення тих чи інших управлінських завдань і прийняття управлінських рішень.

Згідно з висновками вчених (А. Денисенко, М. Ретивих, В. Симоненкота ін.), розглядаємо три форми моніторингової діагностики: 1) *стартову діагностику*, котра проводиться працівниками психологічної служби, педагогом-дослідником для визначення вхідних даних щодо стану освітнього процесу; 2) *експрес-діагностику*, яка здійснюється з метою внесення коректив в освітній процес, проектування освітніх завдань; 3) *фінішну діагностику*, що визначає рівень сформованості досліджуваного об'єкта (у нашому випадку – рівень сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД) [57; 166].

Аналіз наукових праць учених (В. Романова, З. Рябова, В. Сімонов та ін.) дає підстави свідчити, що досить часто дослідники моніторинг пов'язують з поняттям «контроль», уважаючи моніторинг еволюційним продовженням або якісно новим видом останнього [192; 195; 205].

Погоджуємося з думкою вище згаданих учених, що контроль, як і моніторинг, забезпечують зворотний зв'язок з педагогічним об'єктом та може виконувати відносно самостійну функцію, створюючи інформаційну основу для прийняття педагогічних рішень й прогнозування подальшого розвитку досліджуваного об'єкта.

Проте контроль може мати як безперервний, так і дискретний характер, його ефективність залежить від систематичності та своєчасності здійснення. Контроль недостатньо «пристосований» до мінливих умов освітнього процесу в ЗВО, має жорсткий характер, виходить з нормативних стандартів, часто-густо здійснюється в сталих бюрократичних формах, традиційними незмінними засобами і методами. Контроль має ситуативний характер, є нетривалим у часовому просторі. Отже, контроль пов'язаний з мікроелементами освітньої системи, тоді як моніторинг має зв'язки з функціонуванням усієї системи, передує плануванню та прийняттю рішень [57].

З огляду на вище наведені положення, можна стверджувати, що поняття моніторинг і контроль не є тотожними, моніторинг є більш широким поняттям, водночас контроль є важливою функцією моніторингу.

Отже, *моніторинг* розглядаємо як процес створення бази даних, збереження, оброблення й поширення інформації про функціонування системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, її окремих елементів, із метою визначення стану об'єкта в будь-який час, інформаційного забезпечення перебігу досліджуваного процесу з подальшим його аналізом, плануванням, прогнозуванням, корегуванням.

Суть педагогічного моніторингу полягає в синхронності процесів спостереження, замірювання, отримання на цій основі нових знань про стан об'єкта (у нашому випадку це – КК майбутнього фахівця з ДтаІД) з подальшим моделюванням, прогнозуванням та прийняттям відповідного педагогічного рішення. Моніторинг дає можливість отримувати оперативну інформацію щодо перебігу освітнього процесу, його результативності, робити висновки відносно його позитивних і негативних сторін, своєчасно його коригувати.

Педагогічний моніторинг виконує низку важливих функцій, які зумовлюють підвищення ефективності формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД: інформаційну, формувальну, корекційну, системостворювальну, прогностичну.

Інформаційна функція дає можливість з'ясувати результати освітнього процесу, отримати відомості про стан об'єкта, забезпечити зворотний зв'язок. На цій основі відбувається участь в управлінні педагогічним процесом, аналіз його ефективності, внесення змін у його подальшу організацію. При моніторинговому дослідженні освітнього процесу фіксуються не лише показники комунікативних знань, умінь, навичок, але основна увага спрямовується, насамперед, на особливості перебігу процесу формування КК студентів.

Формувальна функція дозволяє більш ефективно здійснювати процес формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Спираючись на результати моніторингової оцінки, можна підібрати адекватні методи, прийоми індивідуального впливу на майбутнього фахівця, відібрати найбільш ефективні організаційні форми освітнього процесу.

Корекційна функція тісно пов'язана із попередньою. Спрямованість моніторингу на особливості поточних процесів передбачає виявлення і фіксацію непрогнозованих, несподіваних результатів реалізації розробленої моделі формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Ця функція допомагає усунути негативні моменти у професійному становленні майбутнього документознавця.

Системостворювальна функція передбачає, передусім, організацію процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД на основі системного підходу з метою найбільш оптимального вибору цілей і завдань, а також засобів і методів їх вирішення.

Слід підкреслити, що моніторинг не лише фіксує поточний стан освітнього процесу на заданому часовому проміжку, але й сприяє прогнозуванню подальших тенденцій його розвитку і внесенню відповідних коректив, що створює передумови удосконалення досліджуваного процесу, тобто педагогічний моніторинг виконує також *прогностичну функцію.*

Усі зазначені функції педагогічного моніторингу підпорядковуються загальній меті: підвищення ефективності системи формування всіх структурних компонентів КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Моніторингова діяльність

передбачає: збирання даних, вимірювання результатів перебігу досліджуваного процесу протягом усього терміну навчання студентів, враховує контекстуальну інформацію, виміри вхідних ресурсів, стану освітнього середовища.

Отже, моніторинг виступає інформаційною базою з її систематичним опрацюванням викладачем-дослідником і супровідним контролем із поточним коригуванням процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Реалізація контрольно-корекційного блоку, який розглядаємо як рівнево-результативний, вимагає визначення критеріальної бази, тобто критеріїв та показників рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Важливим завданням дослідження було визначення системи критеріїв та показників рівнів КК, що в подальшій експериментальній роботі дозволило б отримати об’єктивну інформацію щодо ефективності розробленої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Для вирішення цього завдання необхідно було визначитися щодо суті понять «критерій» і «показник», оскільки в їх розуміння в науково-педагогічній літературі існують значні розбіжності.

На основі аналізу різних точок зору вчених із цього питання (І. Блауберг, І. Войціх, В. Загвязинський, В. Краєвський, В. Лозова, Н. Тимошенко, Е. Юдін та ін.) дійшли висновку, що для нас найбільш придатними є такі визначення: критерії – це якості, властивості, ознаки досліджуваного об’єкта, які дозволяють робити висновки про його стан, рівень розвитку й функціонування; показники – це кількісні і якісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознаки об’єкта, який досліджується, іншими словами – ступінь сформованості того чи іншого критерію [15; 52; 79; 112; 238; 127; 31].

При визначенні критеріїв рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД керувались такими вимогами: 1) критерії повинні об’єктивно відбивати найбільш суттєві характеристики досліджуваної якості особистості майбутнього документознавця; 2) критерії мають розкриватися через низку показників, за мірою прояву яких можна робити висновок про ступінь вираженості відповідного критерію; 3) критерії повинні відбивати динаміку якості, що

вимірюється, у часі та просторі; 4) критерії мають відображати основні закономірності формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, зв'язки між усіма компонентами системи формування досліджуваної якості [52, с. 207; 15; 63; 284, с.107].

Критерії, показники нами відбиралися так, щоб вони оптимально відбивали структурно-функціональні та змістові компоненти процесу формування означеної компетентності. З огляду на це та аналіз науково-педагогічної літератури [153, 9, 16, 27, 46, 51, 75, 77, 82, 85, 98, 107, 111, 103, 202, 235, 243, 270, 273], критеріальну основу дослідження склали такі критерії та показники: *мотиваційно-особистісний* (сформованість професійної спрямованості на комунікативну підготовку: ціннісне ставлення до оволодіння КК, усвідомлення важливості КК для майбутньої професійної діяльності, професійно-пізнавальний інтерес, прагнення до постійного самовдосконалення КК упродовж усього життя; характер ставлення до оволодіння КК; сформованість професійно-комунікативних якостей, зокрема: толерантності, тактовності, комунікабельності, імпровізації, здатності до емпатії, емоційної стійкості тощо); *когнітивно-мовленнєвий* (рівень знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності; рівень сформованості культури мовлення); *процесуально-рефлексивний* (сформованість груп умінь, що характеризують КК фахівця з ДтаІД; рефлексивність комунікативної діяльності; адекватність самооцінки студентів сформованості в них КК) (повний їх обсяг представлено *у додатку З*).

Критеріально-структурний аналіз КК майбутніх фахівців із ДтаІД, вивчення сучасних наукових досліджень дали підстави для висновку про доцільність трирівневої шкали оцінки рівнів сформованості досліджуваної компетентності в цілому та окремих її структурних компонентів. Зазначимо, що під рівнем сформованості КК розуміємо ступінь її розвитку, що характеризується кількісно-якісними надбаннями, взаємодією основних ознак, що є стійкими та типовими для означеного особистісного утворення.

Згідно з вищенаведеними критеріями, розробленими до них відповідними показниками, за характером їх вияву визначається ступінь встановлених рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД: високого (продуктивного), середнього (реконструктивного), низького (репродуктивного) (*див. додаток З*).

Наведемо узагальнену характеристику рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД:

Високий (продуктивний) рівень сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД характеризується:

– стійкою професійною спрямованістю майбутніх фахівців із ДтаІД на комунікативну підготовку, творчим ціннісним ставленням до КК як інтегрованої якості особистості, глибоким усвідомленням ними важливості КК для майбутньої професійної діяльності, яскраво вираженим професійно-пізнавальним інтересом, потребами і прагненнями щодо формування й самовдосконалення КК; позитивно-активним, ціннісним ставлення до оволодіння КК; високим рівнем сформованості й оптимальним характером виявлення важливих для успішної професійної, навчальної й іншої комунікативної діяльності інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних особистісних якостей (толерантності, комунікабельності, тактовності, ввічливості, імпровізації, здатності до емпатії, емоційної стійкості тощо);

– повнотою й різнобічним характером засвоєння знань про суть і зміст КК її культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників, теоретичних основ способів комунікації, необхідних для здійснення ефективної професійно-комунікативної діяльності, впевненістю у їх значущості; високим творчим рівнем сформованості культури й етики мовлення й поведінки, досконалим вільним володінням ними в практичній діяльності;

– високим творчим рівнем сформованості системи умінь: інтелектуально-прогностичних, презентаційно-комунікативних, організаторсько-управлінських, емоційно-регулятивних, мовно-лінгвістичних, інформаційно-комунікаційних, рефлексивно-коригувальних, які характеризують КК фахівця з ДтаІД та вільним, досконалим володінням ними в практичній діяльності; високим рівнем розвитку

рефлексивності комунікативної діяльності, здатності до адекватної самооцінки студентів сформованості в них КК, умінь досліджувати, контролювати й коригувати власну комунікативну діяльність, оцінювати власні якості і вчинки, створювати в результаті самопізнання й самооцінки динамічну систему уявлень про себе, про свої здібності, своє місце і роль у суспільстві, а також високоякісної здатності активно, рефлексивно слухати співрозмовника, розуміти його внутрішні переживання й мотиви, встановлювати й підтримувати зворотній зв'язок, швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування.

Середній (реконструктивний) рівень сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД визначається:

– недостатньо стійким усвідомленням майбутніми документознавцями значущості комунікативної підготовки для професійної діяльності, ситуативним характером виявлення позитивного ставлення до окремих складників і компонентів КК, частковим усвідомленням важливості КК для своєї майбутньої професійної діяльності, виявом незначного професійно-пізнавального інтересу, зацікавленості, прагнення до самовдосконалення КК; позитивно-пасивним ставленням до оволодіння КК; середнім рівнем сформованості й нестабільним характером виявлення професійно-комунікативних особистісних якостей (товариськості, тактовності, витримки, комунікабельності, ініціативності, відповідальності, емпатії тощо), необхідних для ефективної професійно-комунікативної діяльності;

– розрізненим, недостатньо глибоким характером засвоєння знань про суть і зміст КК (її складників, компонентів), теоретичних основ способів комунікації, потрібних для адекватної, результативної взаємодії в професійній, навчальній та інших сферах життєдіяльності; недостатньо сформованими уміннями й навичками морально-етичної поведінки й культури мовлення, нерішучим, невиразним виявленням та ситуативним дотриманням їх в практичній комунікативній діяльності

– середнім рівнем розвитку інтелектуально-прогностичних і рефлексивно-коригувальних здібностей, недостатньо сформованими інформаційно-

комунікаційними й мовно-лінгвістичними уміннями та організаторсько-управлінськими навичками, що є важливими показниками якості КК фахівця з ДтаІД; нестійкою потребою в розвитку рефлексивності комунікативної діяльності студентів; невиразністю вияву здатності до самооцінки сформованості власної КК; незначними вміннями контролювати й коригувати свою комунікативну діяльність, оцінювати власні якості і вчинки, недостатніми навичками й здатністю рефлексивно слухати співрозмовника, сприймати його внутрішні переживання й мотиви, встановлювати й підтримувати зворотній зв'язок, орієнтуючись в умовах спілкування.

Для *низького (репродуктивного) рівня* сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД характерним є:

– неусвідомлення майбутніми фахівцями значущості професійної спрямованості на комунікативну підготовку, вкрай епізодичне виявлення ними пізнавальних мотивів, потреб, бажань щодо оволодіння КК, неусвідомлення важливості КК для майбутньої професійної діяльності, відсутність професійно-пізнавального інтересу, прагнення до самовдосконалення КК; індиферентний характер ставлення до оволодіння КК; низький рівень сформованості професійно-комунікативних якостей (комунікабельності, взаєморозуміння, толерантності, тактовності, здатності до емпатії, емоційної стійкості тощо);

– поверхневий, безсистемний характер засвоєних знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності; відсутність, або слабкий вияв сформованості культури мовлення, елементарні знання й недосконалий досвід дотримання правил морально-етичного спілкування й поведінки;

– нерозвиненість інтелектуально-прогностичних і рефлексивно-коригувальних здібностей, низький рівень інформаційно-комунікаційних і мовно-лінгвістичних умінь, відсутність організаторсько-управлінських навичок; відсутність зацікавленості й потреби в розвитку рефлексивності комунікативної діяльності, неадекватна, завищена самооцінка щодо сформованості власної КК, невміння контролювати й коригувати свою комунікативну діяльність, оцінювати якості і вчинки, відсутність навичок рефлексивно слухати співрозмовника,

сприймати його внутрішні переживання й мотиви, невміння встановлювати й підтримувати зворотній зв'язок, швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування.

Вищенаведені критерії та показники рівнів сформованості КК (*також див. додаток 3*) дають можливість оцінювати ефективність запропонованої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, діагностувати в них стан сформованості комунікативних знань, ставлень, умінь, якостей тощо.

Для визначення динаміки сформованості КК майбутніх документознавців було відібрано *діагностичний інструментарій*, який містить: емпіричні методи науково-педагогічного дослідження (бесіди, анкетування, тестування, аналіз продуктів творчої діяльності студентів), прогностичні (експертні оцінки, ранжування, моделювання), обсерваційні (спостереження, самооцінка) для виявлення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД) та комплекс діагностичних методик.

Передусім, нами проводилося цілеспрямоване *педагогічне спостереження* за діяльністю майбутніх фахівців із ДтаІД у різних видах професійної підготовки в контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного та самоосвітнього складників КП.

За допомогою педагогічного спостереження було отримано фактологічний матеріал щодо:

- усвідомлення майбутніх фахівців із ДтаІД значущості КК для сучасного фахівця документно-інформаційної галузі;
- прагнення студентів до оволодіння КК;
- характеру виявлення студентами особистісно-професійних якостей, що характеризують КК майбутнього документознавця;
- вивчення міжособистісних відносин у колективах навчальних академічних груп студентів, характеру їхньої комунікації та спілкування в різних видах професійної підготовки;
- основних причин, що заважають формуванню й вдосконаленню КК студентів.

Також у процесі експериментальної роботі широко застосовували різні види *анкетування*, що дало можливість:

- зібрати фактологічний матеріал щодо усвідомлення майбутніми фахівцями із ДтаІД значущості культури КК для успішної професійної діяльності, рівня обізнаності студентів щодо теорії і практики здійснення професійно-комунікативної діяльності;
- виявити самооцінку студентами рівнів сформованості в них КК у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного та самоосвітнього складників КП;
- з'ясувати труднощі, які виникають у студентів у процесі вивчення іноземної мови професійної спрямованості, оволодіння комунікативними вміннями;
- вивчити пропозиції викладачів щодо збагачення змісту КП теоретичними питаннями, пов'язаними з формуванням КК як дієвим понятійним запасом для вироблення практичних дій студентів під час професійно-комунікативної діяльності;
- з'ясувати ціннісне ставлення професорсько-викладацького складу до формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД в процесі професійної підготовки.

У процесі експериментальної роботи застосовували метод *бесіди та інтерв'ювання*:

- з викладачами кафедр, які брали участь у експерименті, з метою одержання незалежних експертних оцінок щодо змісту, методик і результатів КП студентів у цілому і формування в них КК зокрема;

- зі студентами для уточнення отриманих діагностичних даних;

Діагностична робота передбачала також широке застосування *методу тестування* та *методу аналізу продуктів навчально-пізнавальної діяльності студентів* (тестові завдання, творчі і контрольні роботи) із метою перевірки рівня сформованості КК.

Така робота мала комплексний характер і складалась із різноманітних завдань перспективної спрямованості (із зростаючим ступенем труднощів),

виконання яких дало можливість оцінити повноту, глибину відповідних знань, оперативність та усвідомленість дій студентів у процесі КП і передбачало регулярну їх фіксацію в різних видах професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД.

Коефіцієнти повноти засвоєння теоретичного матеріалу, глибини знань та оперативності дій у розв'язанні завдань кожним студентом обчислювались за формулою (3.1):

$$k = \frac{m}{n} \qquad (3.1),$$

де m - кількість правильно використаних елементів відповідних знань, або кількість використаних суттєвих зв'язків, або кількість правильно виконаних студентом дій у процесі виконання завдання;

n - загальна кількість елементів знань, або кількість суттєвих зв'язків, або кількість суттєвих операцій (дій) у ситуаціях комунікативної діяльності.

У визначенні ступеня усвідомленості дій у комунікативних ситуаціях ураховували такі показники: студентом дія повністю усвідомлена, логічно обґрунтована; дія майбутнім фахівцем у цілому усвідомлена, але в обґрунтуванні дій студент допускає деякі неточності; майбутній фахівець недостатньо усвідомлює дію, не може обґрунтувати свій вибір; студент не усвідомлює власну дію.

Зауважимо, що під час перевірки виконаних різноманітних завдань, пов'язаних із формуванням КК, здійснювали фіксацію виконаних студентом окремих дій у процесі їх розв'язання.

У процесі дослідно-експериментальної роботи використовували *метод тверджень*, за допомогою якого було отримано додатковий фактологічний матеріал для діагностики рівня сформованості окремих компонентів КК у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного та самоосвітнього складників КП.

Так, із метою з'ясування професійних мотивів і цінностей студентів, що є значущими для формування КК майбутнього фахівця з ДтаІД як складової його професіоналізму, було запропоновано низку тверджень, з якої студентам слід було обрати те, що їм імпонувало:

✓ КК є невід'ємною складовою професіоналізму сучасного фахівця документно-інформаційної галузі;

✓ володіння КК є ефективним інструментом вирішення виробничих завдань в процесі професійно-комунікативної діяльності;

✓ оволодіння КК підвищить мою конкурентноздатність;

✓ опанування КК сприяє стимулюванню особистісно-професійного зростання майбутнього фахівця з ДтаІД;

✓ оволодіння КК є важливою умовою для успішної реалізації професійної діяльності майбутнього документознавця в умовах сучасних інтеграційних процесів.

Із метою з'ясування характеру ставлення майбутніх фахівців із ДтаІД до оволодіння КК їм пропонували з переліку тверджень вибрати те, що найбільш повно відповідало їхній позиції:

✓ хочу оволодіти КК, для цього докладу максимум зусиль;

✓ хочу оволодіти КК, але докладаючи для цього мінімум зусиль;

✓ я не надаю значення цій проблемі, але я не виключаю можливості того, що колись мене це зацікавить, і я докладу зусиль для оволодіння КК;

✓ я не маю особливого бажання оволодівати КК, оскільки відчуваю значні труднощі під час вивчення фахових дисциплін;

✓ я маю бажання оволодіти КК, але для цього мені потрібна допомога викладача.

Рівні сформованості професійної спрямованості студентів на комунікативну підготовку було діагностовано за методикою «Діагностика професійної спрямованості особистості», розробленою Б. Бассом [182] та опитувальника «Спрямованість на формування КК (за ССКП, ІСКП, МСКП)» (див. додаток К. 1).

Результати діагностування характеру ціннісного ставлення майбутніх фахівців із ДтаІД до оволодіння КК визначали за допомогою методики (опитувальника) «Вимірювання потреби (мотиву) в досягненні», розробленої Ю. Орловим [159] та тесту «Ставлення до самоосвіти й самовдосконалення КК» (*див. додаток К. 2*).

Характер виявлення значущих для професійно-комунікативної діяльності (інтелектуальних, емоційних, вольових морально-естетичних) особистісних якостей таких, як: чесність, доброчинність, щирість, відкритість, довіра тощо було діагностовано за допомогою полярної анкети «Діагностика моральних якостей особистості» (*див. додаток К. 12*); відповідальність, рішучість, емоційна стабільність, самоконтроль, стриманість, позитивне ставлення до критики тощо – за допомогою тесту «Ставлення до критики» [237, с. 139–144] (*див. додаток К. 13*); розвиток мислення, толерантність, коректність, поступливість, емпатія, терпимість, тактовність тощо – за допомогою експрес-опитувальника «Індекс толерантності» (Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв та Л. Шайгерова [214]) та тесту «Сформованість толерантності» [237, с. 99] (*див. додаток К. 14*); комунікабельність і організаторські здібності – за допомогою опитувальника «Визначення комунікативних та організаторських здібностей» за Б. Федоришиним [109, с.220–225; 237, с. 158–161; 213, с. 289–296] та анкети «Аналіз своїх обмежень» за М. Вудкоком та Д. Френсісом [37] (*див. додаток К. 15; К. 21*).

Із метою з’ясування знань студентів про суть і зміст КК та усвідомлення ними її значення для майбутньої професійної діяльності, мотивації та зацікавленості в оволодінні КК; прагнення й особистої спрямованості на її формування й постійне самовдосконалення було розроблено авторську анкету «Спрямованість майбутнього документознавця на успішну професійну діяльність» (додаток Ж. 2). Із студентами було проведено індивідуальні й групові бесіди, а також опитування (додаток Ж. 3).

Обраний діагностичний інструментарій для оцінювання рівнів сформованості компонентів КК майбутніх фахівців із ДтаІД включає також творчих робіт.

Адекватність самооцінки студентів щодо сформованості в них КК визначали за допомогою ранжування (за А. Реаном) (*Додаток К*).

Для вивчення стану сформованості КК студентів – майбутніх фахівців із ДтаІД було застосовано різні методи його оцінювання: тестування, анкетування, індивідуальні й групові бесіди, опитування, спостереження за комунікативною поведінкою, виявом комунікативних знань, ставлень, умінь, особистісних якостей тощо.

Висновки до розділу 3

У результаті наукового пошуку розроблено й обґрунтовано систему формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, яку утворюють взаємопов'язані блоки (концептуально-цільовий, структурно-змістовий, технологічно-процесуальний, контрольно-корекційний), що забезпечують функціональну цілісність процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, набуття ними досвіду професійно-комунікативної діяльності на високому рівні сформованості комунікативних знань, умінь, якостей.

Концептуально-цільовий блок втілює вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери згідно із запитасучасного суспільства, мету, завдання системи професійної підготовки, провідні парадигми, відповідні методологічні підходи і принципи, що забезпечують теоретико-методологічну цілісність процесу формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Структурно-змістовий блок системи відбиває зміст КК майбутнього фахівця з ДтаІД, її структурних складників (культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього) та компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного), формування яких має забезпечити запропонована система.

*Технологічно-процесуальний блок*системи представлено технологією формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД у сукупності послідовних її етапів (організаційно-підготовчого, мотиваційно-стимулювального, змістово-діяльнісного, рефлексивно-корегувального), навчально-методичним інструментарієм забезпечення процесу формування означеної компетентності в різних видах діяльності студентів, педагогічними умовами, що забезпечують її ефективність.

Організаційно-підготовчий етап передбачає забезпечення готовності професорсько-викладацького складу ЗВО до формування КК студентів, адаптацію навчальних планів і програм згідно із завданнями дослідження,

розробку комплексу засобів програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення досліджуваного процесу в різних видах діяльності майбутніх фахівців, відбір діагностичного інструментарію дослідження, створення педагогічних умов для успішної реалізації розробленої системи.

Мотиваційно-стимулювальний етап технологіїорієнтовано на зміцнення системи професійних цінностей і переконань майбутніх фахівців, розвиток у них активного суб'єктного ставлення до оволодіння КК, забезпечення її усвідомлення як професійно значущої якості, вироблення в них прагнення до професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку через впливи на мотиваційну сферу.

З*містово-діяльнісний етап* формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД спрямовано на опанування ними знаннями, необхідними для здійснення професійно-комунікативної діяльності, розвиток професійно-орієнтованих комунікативних умінь, навичок, особистісних якостей, набуття індивідуального досвіду професійної комунікації, навичок комунікативної самоосвіти й безперервного самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Рефлексивно-коригувальний етап технології націлено на формування в майбутніх фахівців навичок і здатності до професійно-рефлексивної діяльності, постійного осмислення, аналізу й експертизи власних дій та станів; здійснення корекції змісту, форм і методів формування КК студентів на основі оцінки й самооцінки результативності впроваджуваної системи; вдосконалення комунікативних знань, умінь і якостей сформованих на попередніх етапах.

*Контрольно-корекційний блок*системи формування КК майбутнього фахівця з ДтаІД забезпечує можливості для якісної оцінки результатів формування досліджуваної компетентності (здійснення моніторингу ефективності розробленої системи) за визначеними критеріями і показниками: критеріальну основу дослідження склали такі критерії та показники: *мотиваційно-особистісний* (сформованість професійної спрямованості на комунікативну підготовку: ціннісне ставлення до оволодіння КК, усвідомлення важливості КК для майбутньої професійної діяльності, професійно-пізнавальний інтерес,

прагнення до постійного самовдосконалення КК упродовж усього життя; характер ставлення до оволодіння КК; сформованість професійно-комунікативних якостей, зокрема: толерантності, тактовності, комунікабельності, імпровізації, здатності до емпатії, емоційної стійкості тощо);*когнітивно-мовленнєвий* (рівень знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності; рівень сформованості культури мовлення);*процесуально-рефлексивний* (сформованість груп умінь, що характеризують КК фахівця з ДтаІД; рефлексивність комунікативної діяльності; адекватність самооцінки студентів сформованості в них КК). Визначені критерії й показники характеризуються продуктивним (високим), реконструктивним (середнім), репродуктивний (низьким) рівнями.

Педагогічними умовами, що забезпечують ефективність формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, визначено: 1) поглиблення професійної компетентності викладачів щодо формування комунікативної компетентності студентів; 2) спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД; 3) організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів.

Розроблено програмно-змістове і навчально методичне забезпечення системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Основні результати розділу знайшли відображення в публікаціях автора: [245; 246; 247; 248; 249; 250; 251; 252; 253; 254; 255; 256; 257; 258; 259; 260; 261; 262; 263; 264].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Авидон И., Гончукова О. Тренинги ведения переговоров: материалы для подготовки и проведения. Санкт Петербург : Речь, 2008. 192 с.

2. Айбатыров К. С. Педагогические условия формирования профессионально-ориентированной креативности будущих специалистов технического профиля. *Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. Сер. Гуманитарные науки*. Кострома, 2013. № 4. Т. 19. С. 76–80.

3. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів : дис. … док. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2007. 423 с.

4. Антонова О. Є. До проблеми визначення сутності поняття креативності: проблеми та пошуки. *Нові технології навчання*. 2012. Вип. 71. С. 8–15.

5. Армейська Л. В., Назаренко Г. І. Авторські навчальні програми у варіативній складовій навчального плану загальноосвітнього навчального закладу : методичні рекомендації до складання та оформлення авторської навчальної програми. Харків, 2008. 28 с

6. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности. Москва : Знание, 1981.96с.

7. Баліцька О. П. Інноваційні технології у викладанні лекцій для вищих навчальних закладів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми :* зб. наук. праць. Київ–Вінниця, 2015. Вип. 43. С. 134–137.

8. Бартків О. С., Дурманенко Є. А. Формування креативності майбутніх фахівців в умовах університету. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2012. № 8. С. 91–93.

9. Бевзюк І. М., Ширяєва Л. М. Професійна комунікативна компетентність майбутнього прокурора : навч. посібник. Київ : Алерта, 2014. 224 с.

10. Белкин А. С. Ситуация успеха: как ее создавать. Москва : Просвещение, 1992. 176 с.

11. Бенно А. Выбор учебных заданий для организации групповой работы в классе. *Проблемы совершенствования обучения в школе*. Москва, 1973.

12. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. Москва : Высшая школа, 1995. 208 с.

13. Білик Н. І. Новаторство в контексті глобалізації освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників. *Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки* : зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф. MARGIHSS 2015 (м. Київ, 10–11 вересня 2015 р.). Київ, 2015. С. 11–15.

14. Біскуп В. С. Застосування методу аналізу ситуацій (case-study) в інтерактивних формах навчання. URL: www.sau.kiev.ua/docs/v.s.biskup. doc (дата звернення : 27.03.2015).

15. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. Москва, 1973. 107 с.

16. Болотова А. К., Жуков Ю. М. Психология коммуникаций. Москва : Издательский Дом ВШЭ, 2015. URL: https://mybook.ru/author/alla-bolotova/psihologiya-kommunikacij (дата звернення : 17.07.2016).

17. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. Москва : АСТ, 2009. 868 с.

18. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 304 с.

19. Боярчук В. Ф. Межпредметные связи в процессе обучения : учеб. пособие по спецкурсу. Вологда : Изд-во ВГПИ, 1988. 73 с.

20. Букатов В. М. Педагогические таинства дидактических игр. Москва, 2003. 152 с.

21. Букатов В. М., Ершова А. П. Нескучные уроки. Обстоятельное изложение игровых технологий обучения школьников : пособие для учителей. Петрозаводск, 2008. 188 с.

22. Бурейко В. М. Антологія комунікативних вправ. Харків : Видавн. група «Основа», 2003. 80 с.

23. Бухлова Н. В. Тренінг про тренінг: формування самоосвітньої компетентності учнів. Київ : Шкільний світ, 2009. 128 с.

24. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навчальний посібник. Київ : Університет «Україна», 2013. 416 с.

25. Вароді Я. І., Стрельніков В. Ю. Комунікативні методи та технології формування комунікативної компетентності майбутнього викладача. *Збірник наукових статей магістрів факультету харчових технологій, готельно-ресторанного і туристичного бізнесу ПУЕТ*. Полтава : ПУЕТ, 2017. С. 196–201.

26. Веретенникова А. Е. Развитие письменной коммуникативной компетентности у студентов в соответствии с Болонским процессом. *Высшее образование сегодня*. 2008. № 5. С 26–30.

27. Виноградова И. А. Коммуникативная компетентность в социализации личности. Новый Новгород : НГУ им. Н. И. Лобачевского, 2002. С. 7–8.

28. Винославська О. В., Малигіна М. П. Людські стосунки. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 142 с.

29. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 384 с.

30. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Либідь, 2005. 400 с.

31. Войціх І. Критерії та показники сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів. *Вища школа,* 2016. № 6(143). С. 89–96.

32. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.

33. Вольянська С. Є. Довідник сучасного педагога. Харків : Видавнича група «Основа», 2016. 144 с.

34. Вон Эйкен Джон. Возможно все! Дерзни в это поверить … Действуй, чтобы это доказать! Москва : Альпина Паблишер, 2015. 358 с.

35. Вороніна Г. Р. Вплив інтерактивних методів навчання на підвищення мотивації у процесі вивчення іноземних мов. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2012. Вип. 24. С. 112–116.

36. Воронкова В. Г., Беліченко А. Г., Мельник В. В., Ажажа М. А. Етика ділового спілкування. Львів: Магнолія-2006, 2009. 310 с.

37. Вудкок М., Френсис Д. Раскрепощенный менеджер. Для руководителя – практика. Москва : Дело, 1991. С.32–41.

38. Гавалешко О. М., Кривко Т. А. Самореалізація особистості в умовах глобалізації. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Педагогіка та психологія. Чернівці : Рута, 2005. Вип. 255. С. 21–26.

39. Галузевий стандарт вищої освіти України : ОКХ «бакалавр» за спеціальністю 6.020100 «Документознавство та інформаційна діяльність», напряму підготовки 0201 «Культура» : видання офіційне / Міністерство освіти і науки України. Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2004. 70 с.

40. Галузевий стандарт вищої освіти України : ОПП «бакалавр» за спеціальністю 6.020100 «Документознавство та інформаційна діяльність», напряму підготовки 0201 «Культура». Полтава : ПолтНТУ, 2012.

41. Гимер Н. О. Спецкурс «Толерантне спілкування – один із засобів ефективного впливу на особистість» у навчальних закладах МВС. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. Київ, 2013. Вип.22. С. 87–94.

42. Гін А. Прийоми педагогічної техніки. Луганськ, 2004. 84 с.

43. Гляненко К. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів філологічних спеціальностей у процесі професійної підготовки. *Вісник національної академії Державної прикордонної*

служби України. Серія: Педагогіка. Хмельницький, 2016. Вип. 4. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ cgiirbis_64 (дата звернення 24.08.2018 р.).

44. Гниличенко Н. Сутність інтерактивного навчання. *English*. 2007. №18. С. 3–5.

45. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

46. Гончарова К. Э. Структура коммуникативной компетентности будущего специалиста. *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии* : матер. XI Междунар. науч.-прак. конф. (г. Новосибирск, 26.12.2011 г.). URL : http://sibac.info/conf/pedagog/xi/ 25883 (дата звернення : 27.12.2016).

47. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць. Полтава, 2011. С. 97–101.

48. Гора Т. В. Вчителі – учні : шляхи до комунікативної компетенції та особистісного розвитку (англійською мовою з досвіду роботи вчителів Херсонської області). Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. 115 с.

49. Гречаник О. Є. Програма та навчально-методичні рекомендації до спецкурсу «Теорія та практика формування акмеологічної компетентності вчителя» : метод. рекомендації для виклад. та слухачів ІПО. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. 22 с.

50. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти. Харків : Основа, 1998. 300с.

51. Гуралюк А. Г. Інформаційна, комунікаційна та комунікативна компетентності у підвищенні кваліфікації керівника навчального закладу. URL : http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11gurdeo.pdf (дата звернення: 30.03.2016).

52. Гусак А., Микитюк І. Критерії, показники та рівні сформованості інформативної компетентності майбутніх фахівців. *Наукові записки Вінницького*

державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2015. № 43. С. 205–209.

53. Дейниченко В.Г. Підготовка майбутніх учителів гуманітарного профілю до навчання старшокласників проектної навчально-пізнавальної діяльності : автореф. дис. … к. пед. н. : 13.00.04. Харків, 2016. 20 с.

54. Демешко І. Застосування інноваційної методики в курсі «Інформаційно-аналітична діяльність». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. Кіровоград, 2016. Вип.147. С. 57–62.

55. Демидова Т. Е., Тонких А. П. Реализация проблемного обучения в вузе. *Начальная школа плюс. До и После*. 2007. № 4. С. 6–12.

56. Демченко В. В. Інформаційна культура майбутнього педагога як фактор готовності до професійного самовдосконалення. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми :* зб. наук. пр. Київ–Вінниця : ТОВ фірма "Планер", 2015. Вип. 43. С. 228–232.

57. Денисенко А.О. Організація моніторингу виховної системи вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. … канд пед. наук : 13.00.01. Харків, 2008 20 с.

58. Денищич Т. Принципи формування комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців з історії та політології. *Вісник Львівського університету. Серія Філологічна.* Львів, 2010. Вип. 50. С. 203–211.

59. Джонсон Д., Джонсон Р., Джонсон-Холубек Э. Методы обучения. Обучение в сотрудничестве / пер. с англ. З. С. Замчук. Санкт Петербург: Экономическая школа, 2001. 256с.

60. Диксон П. Фабрика мысли. Москва : ООО «Из-во АСТ», 2004. 505 с.

61. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения. URL : http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3@&a (дата звернення : 27.03.2015).

62. Долинська Л. В., Черевко В. П. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів. Київ, 2001. 95 с.

63. Донцова А. В. Моніторинг духовності в контексті моральної саморегуляції особистості студента. *Теорія та методика навчання та виховання*, 2004. №14 (1). С.36–45.

64. Дорогайцев О. І. Компетентність і професіоналізм – головні чинники суб'єктивної реалізації майбутнього педагога. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2009. Вип. 3 (56). С. 203–207.

65. Дорожко І. І. Родинне виховання у суспільстві ризику: функціональний потенціал у нових соціокультурних контекстах : автореф. … доктора філос..наук : 09.00.10. Харків, 2013. 34 с.

66. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.

67. Дроздова І. Використання сучасних інформаційних технологій для підвищення мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів-нефілологів. *Неперервна освіта: акмеологічні студії. Педагогічні науки. Психологічні науки* : наук. журнал / за заг ред. В. М. Гладкової. Київ : Київ. ун -т імені Б. Грінченка, 2017. № 1. С. 68–76.

68. Дубасенюк О. А., Сидорчук Н. Г. Самовиховання та самоосвіта в системі підготовки майбутнього вчителя. Практикум з педагогіки : навч.-метод. посібник. Житомир : Вид-во Житомир. держ. ун-ту, 2017. С. 36–52.

69. Дьяченко В. К. Сотрудничество в обучении. Москва : Просвещение, 1991. 192 с.

70. Дяченко М. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі професійної освіти. *Нова педагогічна думка*. URL : http://stattionline.org.ua/pedagog/106.html (дата звернення : 15.11. 2017**).**

71. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. Ленинград : ЛГУ, 1985. 276 с.

72. Емельянов Ю. Н. Обучение общению в учебно- тренировочных группах. *Психологический журнал*. 1987. Т . 8. № 2. С. 81–87.

73. Єльникова Г.В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні : монографія. К.: ДАККО, 1999. 178 с.

74. Жданова-Неділько О. Г. Аксіодидактична система взаємодії викладача і студента при вивченні педагогічних дисциплін : монографія. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. 340 с.

75. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : ХНРБЦ, 2006. 640 с.

76. Жозе да Коста Г. О. Застосування методу проектів у зарубіжних моделях навчання учнів. *Вища і середня школа в умовах сучасних викликів* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Харків, 11 квітня 2017 р). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. С. 231–234.

77. Жуков Ю. М., Петровская Л. А., Растянников П. В. Диагностика и развития компетентности в общении. Москва : Изд-во МГУ, 1991. С.75–77.

78. Жукова О. А. Післяігрова рефлексія як вид зворотного зв’язку під час проведення занять з використанням ігрових технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця : ТОВ фірма "Планер", 2015. Вип. 43. С. 249–254.

79. Загвязинский В. К., Закирова А. Ф. Идеи, замысел и гипотеза педагогического исследования. *Педагогика.* 1997. № 2. С. 9–14.

80. Зайцева Н.В. Комунікації в управлінський діяльності: опорний конспект лекцій для студентів спеціальностей 6.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» / укладачі Н.В.Зайцева, Н.М.Лосєва. Вінниця : ДонНУ, 2016. 156с.

81. Зайченко І. В. Педагогіка : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 608 с.

82. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.

83. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.

84. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. Москва : Логос, 2002. 384 с.

85. Ибрагимов Г. И., Ибрагимова Е. М., Андрианова Т. М. Теория обучения. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2011. 383 с.

86. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.

87. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 576 с.

88. Ильницкая И. А. Проблемные ситуации и пути их создания на уроке. Москва : Знание, 1985. 80 с.

89. Ипполитова Н., Стерхова Н. Анализ понятия "педагогические условия": сущность, классификация. *General and Professional Education*. 2012. № 1. P. 8–14. URL : http://genproedu.com/paper/2012-01/ full_008-014.pdf (дата звернення : 10.10. 2016).

90. Исаева З.А., Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Активные методы и формы обучения в высшей школе. Алматы: Қазақ университеті, 2005. 122 с.

91. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упоряд. Л. Галіцина. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. 128 с.

92. Кабусь Н. Д. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до сталого розвитку соціальних груп : дис. …доктора пед. наук : 13.00.04. Харків, 2018. 675 с.

93. Каменєва Т. М. Методика навчання майбутніх менеджерів ділового писемного спілкування англійською мовою з використанням електронного підручника : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 . Київ, 2010. 22 с.

94. Кашлев С. С. Интерактивные методы обучения педагогике. Минск : Вышэйшая школа, 2004. 176 с.

95. Кипурова С. Н. Развитие эмпатии будущего учителя в процессе изучения педагогических дисциплин : автореф. дис. … канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Тула, 2006. 22 с.

96. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе : анализ зарубежного опыта. Москва, 1989.

97. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике : обучение на основе исследования, игры и дискуссии (Анализ зарубежного опыта). Рига : НЦП «Эксперимент», 1998. 180 с.

98. Климова Н. А. Модуль «Комунікативна компетентність». Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 64 с.

99. Кнодель Л. В. Педагогіка вищої школи : посіб. для магістрів. Київ : Паливода А. В., 2008. 136 с.

100. Коваль А. П. Ділове спілкування : навч. посібник. Київ : Либідь, 1992. 280 с.

101. Козлов Н. И. Лучшие психологические игры и упражнения. Екатеринбург : Изд-во АРД ЛТД, 1997. 224 с.

102. Колтунова М. В. Деловое общение. Нормы, риторика, этикет : учеб. пособие. Москва : Логос, 2005. 312 с.

103. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : колективна монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

104. Кондратов Р. Р. Содержание образования и воспитания как средства общения. *Философско-психологические проблемы развития образования*. Москва : ИНТОР, 1994. С.84–96.

105. Кондрашова Л. В., Виевская М. Г., Савченко Л. А. Имитационно-игровое обучение в высшей школе : учеб. пособ. Кривой Рог, 2001. 194 с.

106. Конецкая В. П. Социология коммуникаций : учебник. Москва : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. 304 с.

107. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3–4.

108. Коренева А. В. Коммуникативно-ситуативные задачи как средство обучения речевой деятельности : монография. Мурманск : МОИПКРО, 2005. 118 с.

109. Кострица Н. М., Свистун В. І., Ягупов В. В. Методика навчання студентів спілкуванню в управлінській діяльності. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 272 с.

110. Кочина В. Педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх інженерів-педагогів транспортної галузі. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. праць. Хмельницький : ПП Мошак М. І., 2016. № 20. С. 92–98.

111. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін. URL : http://ddpu.drohobech.net/wp-content/uploads (дата звернення : 18.10.2017).

112. Краевский В. В. Принципы личностно-ориентированного обучения. URL : http://sdo.elitarium.ru/principy_obuchenija.html (дата звернення : 24.12.2016).

113. Краєвська О. Д. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв у процесі професійної підготовки : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2015. 250 с.

114. Кузьминський А. І. Педагогіка вищої школи. Київ : Знання, 2011. 486 с.

115. Курбан О. В. Соціальні мережі в роботі сучасного PR-фахівця. *Вісник Харківської державної академії культури* : зб. наук. праць. Харків : ХДАК, 2014. Вип. 44. С. 154–161.

116. Курок В., Воїтелєва Г., Литвин О. Підготовка вчителів технологій до реалізації міжпредметних зв’язків трудового навчання і креслення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2016. № 5 (59). С. 129–138.

117. Кутурга Т. В. Формирование толерантности у будущих психологов в процессе изучения основ традиционных религий : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Чебоксары, 2010. 227 с.

118. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс : навч. посіб. Харків : НТУ «ХПІ», «Торсінг», 2002. 320 с.

119. Куценко Т. В. Авторська програма розроблення й упровадження педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. Харків, 2014. 64 с.

120. Куценко Т. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі методичної роботи вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. *Сучасна педагогіка та психологія : від теорії до практики* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 26-27.08.2016 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. С. 73–76.

121. Кучер А. Формування вмінь професійного спілкування студентів агроекономічного профілю. *Вища школа*. 2016. № 6 (143). С. 97–107.

122. Лернер И. Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? Москва : Знание, 1978. 48 с.

123. Лийметс Х. Й. Групповая работа на уроке. Москва, 1975.

124. Лийметс Х. Й. Место групповой работы среди других форм обучения. *Советская педагогика и школа*. 1971. Т. 6. С. 17–35.

125. Липак Г. Бінарне заняття – дієвий засіб формування професійної компетентності молодших спеціалістів. *Освіта. Технікуми, коледжі* : навч.-метод. журнал. 2010. № 2 (26). С. 27–28.

126. Лозова В. І., Троцко Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч.-метод. посібник. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2002. 400 с.

127. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Х. : ОВС, 2000. 164 с.

128. Лосева Н., Медведева С. Поддержка развития студентов с помощью активных и интерактивных методов обучения. Paideia: Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin, Warszawa, 2019. №1. С. 253–270.

129. Лосєва Н. М., Терменжи Д.Є. Роль інтерактивних засобів навчання у сучасній математичній вищій освіті. *Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу «ІТМ*плюс – 2015»*: матеріали Міжнародної дистанційної науково-методичної конференції (м. Суми, 3–4 грудня 2015 р.): у 3-х частинах. Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія» ТОВ, 2015. Частина 3. С. 36–38

130. Лосєва Н. М., Непомняща Т. В. Інтерактивні технології навчання математики : навч.-метод. посібник. Київ : Кафедра, 2012. 228 с.

131. Лосєва Н. М., Терменжи Д. Є. Інформаційно-комунікаційна компетентність сучасного фахівця: компоненти, критерії та вимірники : VI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 20 березня 2018р.). Київ, 2018. С.90-91. URL : http://kpppo.nau.edu.ua/confer.ph

132. Лосєва Н. М. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні дисципліни «Аналітична геометрія». *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки.* Черкаси , 2011. № 201. С. 4 –52.

133. Лосєва Н. М. Активні методи навчання в курсі аналітичної геометрії. *Дидактика математики : проблеми і дослідження :* міжнародний збірник робіт. Донецьк : ДонНУ, 2008. С. 29–34.

134. Лосєва Н. М. Взаємозв'язок емоційних і пізнавальних процесів у навчанні. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. праць. Київ – Запоріжжя, 2002. Вип.24. С.81–84.

135. Лосєва Н.М. Непомняща Т.В. Технологія формування комунікативної компетентності студентів ВТНЗ у процесі навчання математичних дисциплін. *Инновационные педагогические технологии в подготовке будущих специалистов с высшим образованием: опыт, проблемы, перспективы*: материалы международной научно-методической Интернет-конференции. Винница, 2013. URL : http://conf.vm.vntu.edu.ua/ inpedtex2013/

136. Лосєва Н.М. Розкриття резерву творчого потенціалу особистості як головний напрям методології сучасної освіти. *Інноваційні підходи до підготовки фахівців*. Донецьк : ДонНУ, 2012. №4. С. 22–25.

137. Лосєва Н.М. Самореалізація викладача-куратора: навчально-методичний посібник. Донецьк : ДонНУ, 2004. 227с.

138. Лосєва Н.М., Борздих А.Р. Інформаційно-комунікаційні технології і самореалізація студента у процесі навчання. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка.* Мелітополь, 2018. №4. С. 190–194.

139. Лосєва Н., Луковська К. Виховання прагнення учнів до саморозвитку при вивченні теми «Правильні многогранники». *Математика в школі*. 2009. № 6. С. 25–30.

140. Лосєва Н.М. Евристична компонента у педагогічній діяльності викладачів вищого навчального закладу. *Дидактика математики: проблеми і дослідження*: Міжн. зб. наук.робіт. Донецьк : Фірма ТЕАН, 2003. Вип. 19. С. 30-42.

141. Лосєва Н.М. Розвиток ідеї самореалізації особистості (філософський аспект). *Рідна школа*. 2004. № 5. С. 71–74.

142. Майнаєв Ф. Я. Роль соціальних мереж у On-Line-освіті. *Вища і середня школа в умовах сучасних викликів* : матер. Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Харків, 17.05.2016 р.). Харків : Смугаста типографія, 2016. С. 74–78.

143. Макаровская И. В. Коммуникативная компетентность и представления учителя о себе : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Санкт-Петербург, 2003. 196 с.

144. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 670 с.

145. Малик Г. Д. Педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 20 с.

146. Маткаримова Д. Ш. Технология конструирования ситуационных задач в содержании практического обучения. *Молодой ученый*. 2012. №4. С. 434–437.

147. Матюшкин А. М. Загадки одаренности: проблемы практической диагностики. Москва : Школа-Пресс, 1993. 128 с.

148. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. Москва : Педагогика, 1972. 168 с.

149. Медведь Г. М. Формування професійної комунікативної культури майбутніх інженерів зв'язку : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 23 с.

150. Меерович М. И., Шрагина Л. И. Технология творческого мышления: практическое пособие. Минск : Харвест, 2003. 428 с.

151. Ментс М. Ван. Эффективный тренинг с помощью ролевых игр. Санкт Петербург : Питер, 2001. 208 с.

152. Меняйлова Т. А. Возможности культурологического подхода в формировании качеств личности человека культуры у школьников. URL : http://school-c.ru (дата звернення : 25.05.2016).

153. Методологічні проблеми трансформації комунікативної компетентності психолога в інформаційному суспільстві: монографія / за ред. В. В. Андрієвської. Київ–Кіровоград : ТОВ "Імекс-ЛТД", 2014. 226 с.

154. Минеева О. А., Красикова О. Г. Формирование профессионально-иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров в вузе : монография. Нижний Новгород. 2010. 196 с.

155. Мицич П. Как проводить деловые беседы. Москва : Экономика, 1987. 208 с.

156. Моисеев Н. Н., Иванилов Ю. П., Столярова Е. М. Методы оптимизации. Москва : Наука, 1978. 352 с.

157. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. Київ : ВАТ «КДНК», 2001. 608 с.

158. Морозов В. Упровадження новітніх інформаційних технологій у сучасний педагогічний дискурс. *Вища освіта України*, 2013. № 2. С. 54–58.

159. Мотивация персонала. Практические задания / Ю. Г. Одегов и др. Москва : Альфа-прес, 2010. 640 с.

160. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 259 с.

161. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 20 с.

162. Неверова Т. А. Активные методы обучения в повышении квалификации библиотекарей Тамбовского региона. *Социально-экономические явления и процессы*. 2011. № 12. С. 251–255.

163. Неверова Т. А., Шаталова Н. В. Тренинг-семинар состоялся: что дальше? *Мир библиогр*. 2007. № 5. С. 28–30.

164. Никитина Е. Ю. К вопросу об использовании партисипитивных методов при подготовке будущего учителя к управлению дифференциацией образования. *Актуальные проблемы управления качеством образования*. 2001. № 6. С. 27–36.

165. Никитина Е. Ю. Теоретико-методологические подходы к проблеме подготовки будущего учителя в области управления дифференциацией образования : монографія. Челябинск : Изд-во ЧГПУ, 2000. 101 с.

166. Общая и профессиональная педагогика: учебное пособие для студентов педагогических вузов / под ред. В.Д. Симоненко. Москва : Вентана-Граф, 2006. 368 с.

167. Олешков М. Ю. Дидактическая коммуникативная ситуация : проблема моделирования. *Мир образования – образование в мире*. 2008. №1. С. 182–194.

168. Олійник, Т. О. Портфоліо як засіб якісного оцінювання навчальних досягнень. *Теорія та методика навчання та виховання* : зб. наук. праць. Харків : ХНПУ, 2004. Вип. 4. Ч.1. С. 123–129.

169. Орлова Т. В. Партисипативные методы в системе мотивационно-целевой деятельности руководителя школы : дис. … канд. пед наук : 13.00.08. Москва, 1999. 211 с.

170. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

171. Палеха Ю. І., Мурейко Н. В., Оксіюк О. Г. Документально-інформаційні комунікації. Київ : Ліра-К., 2014. 386 с.

172. Педагогика : учеб. пособ. для студ. выс. пед. учеб. завед. / под ред. В. А. Сластенина. Москва : Академия, 2002. 576 с.

173. Педагогические технологи / под. общ. ред. В. С. Кукушина. Ростов-на-Дону : Издат. центр «МарТ»; Феникс, 2010. 333 с.

174. Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів III-IV рівнів акредитації / кол. авторів; за ред. І.Ф. Прокопенка. Харків : Фоліо, 2015. 572 с.

175. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / за ред. З. Н. Курлянд. Київ : Знання, 2007. 495 с.

176. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн та інші. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

177. Пироженко В. В., Стрельніков В. Ю. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Збірник наукових статей магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи» ПУЕТ за результатами наукових досліджень 2014-2015 навчального року*. Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 65–70.

178. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підруч. Київ : Каравела, 2008. 352 с.

179. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : Шкільний світ, 2007. 142 с.

180. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання. Київ : Шкільний світ, 2007. 112 с.

181. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

182. Пономарева М. А., Юхновец Т. И. Психодиагностика личности : пособие для студентов вузов. Минск : Тесей, 2008. URL : http://megapredmet.ru/1-68121.html (дата звернення : 12.09.2016).

183. Попова О. В. Освітні технології. *Педагогіка : баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів III-IV рівнів акредитації / кол. авторів; за ред. І.Ф. Прокопенка*. Харків : Фоліо, 2015. С.342–388.

184. Попова О. В. Сутність педагогічних інновацій та їх класифікація. *Актуальні питання навчання і виховання особистості* : зб. наук. статей. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2008. Вип.2. С. 95–105.

185. Попова О. В., Таможська І. В. Формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю (на матеріалі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін) : монографія. Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2016. 234 с.

186. Попова О.В. Використання технології портфоліо у процесі формування пізнавальної самостійності студентів. *Naukowa przestrzeneneuropy-2013: Materialy IX Miedzynarodowej naukowi – praktycznej konferencji*. Przemysl. 2013. Vol. 21. P.62 –65.

187. Портфоліо учня / упоряд. І. М. Рожнятовська. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.

188. Почепцов Г. Г. Теорія комунікацій. Київ : ВЦ «Київський університет», 1999. 245 с.

189. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п (дата звернення : 05.05.2015).

190. Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. Педагогічні технології. Харків : Колегіум, 2006. 234 с.

191. Пыжова Н. Н. Психологическая компетентность руководителя. Минск : Академия управления при Президенте РБ, 2005. С. 45.

192. Романова В. В. Формування комунікативної компетенції у майбутніх фахівців соціально-культурної діяльності : автореф. дис. … пед. наук : 13.00.08. Харків, 2006. 17 с.

193. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 713 с.

194. Рубцов В. В. Совместная учебная деятельность в контексте проблемы соотношения социальных взаимодействий и обучения. *Вопросы психологии.* 1998. №5. С. 49–59.

195. Рябова З. В. Моніторинг розвитку навчальної діяльності учнів загальноосвітнього навчального закладу: науково-методичний посібник. Харків : Гімназія, 2004. 72 с.

196. Сабат Н. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів. *Освітній простір України :* науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. Вип. 8. С. 111–117.

197. Савичев С. С. Проблема развития коммуникативной компетентности студентов высшей школы. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. Самара, 2010. Т. 12. № 5. С. 78–80.

198. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Москва : Народное образование, 1998.

199. Семеног О. Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів: аксіологічний підхід. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2013. Вип. 38. С. 266–270.

200. Семеног О., Насілєнко Л. Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 324 с.

201. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ "Академія", 2010. 240 с.

202. Сергієнко Н. П. Комунікативна компетентність як фактор успішності професійної діяльності працівників ДСНС України. URL : http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Conferences (дата звернення : 16.07.2017)

203. Сивак О. А. Інтернет-технології та ресурси : методичні вказівки для студентів напряму підготовки 6.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність». Маріуполь : МДГУ, 2008. 43 с.

204. Сивохоп Я. Використання тренінгових технологій у процесі підвищення кваліфікації педагогів з питань формування навичок здорового способу життя підлітків. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015 Вип. 11. 236 с.

205. Симонов В. П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя. Москва: изд-во Международной ПА, 1995.192 с.

206. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / пер. с англ. ; общ. ред. В. И. Данилова-Данильяна. Москва : Прогресс, 1989. 522 с.

207. Скворцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів : монографія. Одеса : Абрикос Компани, 2013. 290 с.

208. Скрипник М. Інтерактивне навчання: основні поняття. *Ігри дорослих: Інтерактивні методи навчання* / упоряд. В Л. Галіцина. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2005. С. 30–43.

209. Скрипник Н. С. Можливості позааудиторної діяльності студентів у формуванні їхньої суб’єктної позиції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця : ТОВ НіланЛТД, 2014. Вип. 41. С. 127–130.

210. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. Москва : Школа-Пресс, 1998. 512 с.

211. Словарь – справочник по педагогике / авт.-сост. В.А. Мижериков; под общ. ред. П.И. Пидкасистого. Москва : ТЦ Сфера, 2004. 448 с.

212. Словник іншомовних слів / уклад.: С. Морозов, Л.М. Шарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

213. Смирнова Е. Е. Психология общения : курс для старших классов средней школы. Санкт-Петербург : КАРО, 2005. 336 с.

214. Солдатова Т. У., Кравцова О.А., Хухлаев О.Е., Шайгерова Л. А. Психодиагностика толерантности. *Психологи о мигрантах и миграции в России* : информ.-аналит. бюлетень. Москва, 2002. № 4. С.59–65.

215. Соляник А. А. Європейські вимоги до якості підготовки бібліотечних фахівців. *Парадигма розвитку бібліотек в умовах інформаційного суспільства* : нарада-семінар (м. Харків, 22–25.09.2014). URL : http://dcpace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10114 (дата звернення : 20.02.2015 р.).

216. Соляник А. Підготовка фахівців для книжкової галузі України : традиції та новації. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків : ХДАК, 2011. № 32. С.116–125.

217. Соляник А., Кушнаренко Н. Концептуальні засади викладання дисциплін документознавчого циклу. *Вісник Книжкової палати*. 2001. №1. С.25–27.

218. Сорокіна Г. Дослідження передумов розвитку функціонально компетентної особистості у вищій школі. *Вища школа* : науково-практичне видання. 2013. № 1. 130 с.

219. Спэнгл М., Айзенхарт М. Переговоры. Решение проблем в разном контексте. Харьков : Гуманитарный Центр, 2009. 592 с.

220. Стандарт вищої освіти України (проект): перший рівень вищої освіти (бакалавр) за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», галузь знань 02 «Культура і мистецтво», 2016. URL : http://ula.org.ua/news/3592 (дата звернення : 26.12.2016)

221. Стахів М. Український комунікативний етикет : навч.-метод. посіб. Київ : Знання, 2008. 245 с.

222. Створення сприятливого навчального середовища : Тренінги / за заг. ред. В. А. Ковальчука ; упоряд. Л. Галіцина. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.

223. Столяренко Л. Д. Основы психологи. Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. 672 с.

224. Столяренко Л. Д., Самыгин С. И. Психология и педагогика в вопросах и ответах. Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. 576 с.

225. Стрельников В. Ю. Философские основы проектирования дидактических систем в русле компетентностного похода. *Теоретико-методологические основы внедрения компетентностного подхода в высшей школе* : монография. / под ред. д.пед.н., проф. В. Ю. Стрельникова. Харьков : Изд.Иванченко И. С., 2018. С.9–28.

226. Стрельніков В. Ю. Проблеми та перспективи формування професійної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 22 листопада 2018 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 23–28.

227. Стрельніков В. Ю. Теоретичні основи побудови концепції дидактичної системи підготовки майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності до міжкультурної комунікації. *Імідж сучасного педагога*. Полтава, 2016. № 5. С. 13–15.

228. Стрельніков В. Ю. Акмеологічна компетентність викладача вищої школи. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. № 31 (244). Черкаси : ЧНПУ імені Богдана Хмельницького, 2013. С. 71–74.

229. Стрельніков В. Ю. Ергономічний підхід до проектування педагогічних процесів у вищій школі. *Сучасні проблеми гуманітаристики : світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії* : Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конфер. / редкол. Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Українець С. Я. Рівне : О. Зень, 2016. С. 154–158.

230. Стрельніков В. Ю. Модернізаційні процеси у структуруванні педагогічної компетентності магістра економіки. *Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень* : збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Помиткіної, Т. В. Вашеки, О. В. Сечейко. Київ : Аграр Медіа Груп, 2017. С. 268–272.

231. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «Школа», 2009. 1008 с.

232. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол. Н. Г. Ничкало та ін. Київ–Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 43. 537 с.

233. Тарасенко Р. О. Теоретичне обґрунтування моделі формування інформаційної компетентності майбутніх перекладачів для аграрної галузі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. Дніпро, 2014. № 2 (8). С. 81–86.

234. Тарасенкова Н., Акуленко, І. Методичні компетентності у системі фахової підготовки майбутнього вчителя математики. *Вища освіта України.* 2011. № 3. С. 53–66.

235. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалистов. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 3. С. 20–26.

236. Тестов В. А. «Жесткие» и «мягкие» модели обучения. *Педагогика.* 2004. № 8. С.35–39.

237. Тесты для отбора персонала / авт.-сост. Л. Г. Серова. Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. 253 с.

238. Тимошенко Н. Л. Корпоративна культура: діловий етикет : навч. посібник. Київ : Знання, 2006. 391 с.

239. Тітова С. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів-філологів до професійної діяльності в освітньому середовищі. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. праць Уманського

державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. Вип. 11. С. 80–86.

240. Ткачова Н. О. Аксіологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах : дис. … док. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2006. 513 с.

241. Тренинг рефлексии и эмпатии. *Психологический образовательный сайт*. URL : https://psychologiya.com.ua/3505-trening-refleksii-i-empatii.html (дата звернення : 27.03.2015).

242. Тренінг із формування комунікативних умінь і навичок. *Видавнича група «Основа»*. URL : http://osnova.com.ua/news/734 (дата звернення : 27.03.2015).

243. Трофимова Г. С. Дидактические основы формирования коммуникативной компетентности обучаемых: автореф. дис. … д.-ра пед. наук : спец. 13.00.08. Санкт-Петербург, 2000. 37 с.

244. Трофімов Ю. Л. Проблемна ситуація і проблемна задача. *Психологія*. 2008. URL : http://pidruchniki.ws/1350082637239/psihologiya/ problemna _situatsiya_zadacha_problemne_navchannya (дата звернення : 10.10. 2017).

245. Тур О. Діалог як важлива умова формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Молодь і ринок*. Дрогобич : Швидкодрук, 2017. № 2 (145). С. 55–58.

246. Тур О. Класифікація методів формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Молодь і ринок*. Дрогобич: Швидкодрук, 2017. № 4 (147). С. 53–58.

247. Тур О. Комунікативно-освітній простір як необхідна умова підготовки компетентних фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Освітній простір України* : науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. Вип. 8. С. 122–127.

248. Тур О. М. Принципи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.

Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив : матеріали XII Міжнарод. наук. інтернет-конференції (м. Київ, 17–19 листопада 2015 р.). Київ : ТК Меганом, 2015. С. 77–82.

249. Тур О. М. Форми організації процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Київський науково-педагогічний вісник* : науковий журнал. Київ, 2017. № 10 (10). С. 75–79.

250. Тур О. Організація цілеспрямованої комунікативної взаємодії викладача і студентів як педагогічна умова формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців. *Osobowość, społeczeństwo, polityka : materiały VI Międzynarodowa konferencja naukowa-prakty cznes* (Lublin, 11–12.03.2017 roku). Lublin: WSEI, 2017. S. 196–199.

251. Тур О. Толерантність як важливий складник комунікативної компетентності особистості студента вищого навчального закладу. *Тези 66-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 15 квітня–15 травня 2014 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2014. Т. 3. С. 208–210.

252. Тур О. Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2016. 320 с

253. Тур О. Організація самостійної роботи майбутніх документознавців з метою формування їх комунікативної компетентності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Спец. вип. Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього*. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 28 (38). С. 138–142.

254. Тур О. М. Тренінг як метод формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Тези 69-ї конференції професорів, викладачів, наукових працівників,*

аспірантів та студентів університету (м. Полтава, 19 квітня–19 травня 2017 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2017. Т. 3. С. 204–206.

255. Тур О. М., Микитенко Г. Інформаційні технології навчання у формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Інформація і документ у сучасному науковому дискурсі: зб. наук. статей Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2017. С. 107–115.

256. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: мотиваційний компонент. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах :* зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 50 (103). С. 277–282.

257. Тур О. Основні педагогічні принципи й методи організації формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Актуальні проблеми сучасного документознавства: методологія та практика підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності*: зб. навч.-методич і наук.-дослід. матеріалів Усеукраїнського науково-практичного семінару. Полтава : ПолтНТУ, 2014. С. 172–178.

258. Тур О. Особливості формування культури мовлення студентів – майбутніх документознавців на заняттях із української мови за професійним спрямуванням. *Тези 65-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 22 квітня–15 травня 2013 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2013. Т. 4. С. 175–176

259. Тур О. М. Засоби організації формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук* : зб. тез Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Харків, 10–11 лютого 2017 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2017. С. 84–87.

260. Тур О. М. Інтерактивна лекція як метод формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук*: зб. наук. тез учасників Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Київ, 3–4 лютого 2017). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 111–114

261. Тур О. М. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців на основі соціального співробітництва академічних груп. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2014. Вип. 40. С. 108–113.

262. Тур О. Н. Лекция-дискуссия как метод формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению иинформационной деятельности. *Moderní vymoženosti vedy-2017*: Materiály XIII Mezinárodní vědecko-praktická conference (Praha, 27 ledna – 05 února 2017). Praha : Publishing House «Education and Science», 2017. P. 42–44.

263. Тур О. Н., Комлик, Ю. А., Вощенко, В. Ю. Интерактивные методы формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности. *Scienceand Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2017. V (52). Issue: 113. P. 56–59.

264. Тур, О. М. Метод портфоліо у системі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Наукова спадщина Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього* : зб. матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Київ, 30–31 березня 2017р.). Київ, 2017. С.316 –319.

265. Фесенко О. Визначення сутності феномена «педагогічні умови» у науковій літературі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка : Педагогічні науки*. Кіровоград : КДПУ, 2016. № 147. С. 288–292.

266. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 560 с.

267. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.

268. Фрей К. Проектный метод. Берлин : Бельц, 1997. 349 с.

269. Хуторской А. В. Функции дидактики и методики обучения в проектировании и реализации образовательного процесса. URL : http://Khutorskoy.ru/be/2007/0312/index.htm (дата звернення : 27.12. 2017 р.).

270. Хуторской А. В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов. URL : www.eidos.ru/journal/2002/0422.htm (дата звернення : 06.03.2017)

271. Цвид-Гром О. П. Актуальні проблеми підготовки фахівців з документознавства: лінгвокогнітивний підхід. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ* : зб. наук. праць. Київ : КНЛУ, 2006. Вип. 13. С. 199–203.

272. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 464 с.

273. Чайка Г. Л. Компетенції в управлінні. Київ : Знання, 2015. 167 с.

274. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посібник. Київ : Знання, 2005. 442 с.

275. Чернова С. Методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо розвитку професійної комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації. *Молодь і ринок*. Дрогобич : Швидкодрук, 2013. №12 (107). С. 120–125.

276. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування : навч. посібник. Київ : Знання, 2007. 230 с.

277. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2010. 696 с.

278. Штефан Л. В. Траєкторія формування інноваційної компетентності сучасного педагога. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць. Харків : УІПА, 2015. Вип.48–49. С.407–413.

279. Шумілова І. Ф. Теоретичні і методичні основи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 520 с.

280. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва : Владос, 1999. 360 с

281. Эрнест О. Слово предоставлено Вам : практические рекомендации по ведению деловых бесед и переговоров. Москва : Экономика, 1988. 142 с.

282. Юлдашев З. Ю., Бобохужаев Ш. И. Инновационные методы обучения: особенности кейс-стади метода обучения и пути его практического использования. Учебное пособие. URL : http://imookpi01_ru.pdf (дата звернення : 22.03.2015).

283. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2003. 560 с.

284. Янишин О. К. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 289 с.

285. Яновская Н. Б. Концепция продуктивного обучения как основа развития личности посредством создания рефлексивно направленной образовательной среды. *Ярославский педагогический вестник*. Ярославль, 2013. № 3. С. 147–150.

286. Brown H. D. Teaching by Principles – An Interactive Approach to Language Pedagogy. USA : Addison Wesley Longman, 2001. 480 pp.

287. Dołęga-Herzog H., Rosalska M. Wykorzystanie metod kreatywnych w przygotowaniu uczniow do wiboruzawodu : propozycje rozwiązań metodycznych. Warszawa : EG, 2014. 128 s.

288. Emanuel R. The Case for Fundamentals of Oral Communication. *Community College Journal of Research and Practice*. URL : http://www.natcom.org/index.asp?bid=11001 (дата звернення : 27.05.2017 р.).

289. Law N. Innovative classroom practices and teacher of the Future. *Information and communication technology and the teacher of the future* / eds. C.Dowling, K.W.Lai. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers. P. 171–182.

290. Losyeva N. Termenzhy D. Distance technologies in action: E-learning in exile (the experience of Donetsk National University, Ukraine). *Educación y Sociedad en Red. Los desafíos de la era digital*. USAL, Buenos Aires, 2016. URL: http://p3.usal.edu.ar/index.php/supsignosead/issue/current

291. Losyeva N. The Problem of Social Adaptation of Students wich Disabilities / Nataliya Losyeva // Monograph: Problemy I perspektyvymlodziezy we wspolczesnejEuropie. Academia Pomorska w Slupsku, Bydgoszcz 2018, p.73-84.

292. LosyevaN. Game Frame of Reference as a of Preconditions for Students and Teachers Self-Realization/ NatalieLosyeva // Journal of Research in Innovative Teaching. Publication of National University. Volume 2, Issue 1, March 2009. – La Jolla, CA USA.

293. Nind M., Kilburn D., Wiles R. Using video and dialogue to generate pedagogic knowledge: teachers, learners and researchers reflecting together on the pedagogy 0f social research methods. *International journal of social research methodology*. 2015. DOI : 10.1080/13645579.2015.1062628

294. Nunan D. Language Teaching Methodology. London : International Books Distributors, 1998. 268 p.

295. Popova O., Kabanska O., Popov V. The essence and technology of pedagogical forecasting of development of innovation processes in education. *Educational Studios: Theory and Practice: monograph*. Prague–Vienna: Premier Pudlsshing, 2018. P. 273-279.

296. Stern H. H. Fundamental Concepts of Language Teaching. Oxford : Oxford University Press, 1983. 582 p.

297. Tkachova N., Tur O. Didactic game as the advanced method of forming communicative competence of future specialists in documentation and information services. *Advanced Education*. 2017. Jssue 7. P. 141–145.

298. Tur O. Forming communscative competence of future specialists on scientific discipline of documentation and informative activity : analysis of dynamics of changes in intellectual part. *Nauka i Studia* : Pedagogiczne nauki, filologiczne nauki. Przemyśl : Nauka i Studia. 2017. № 6 (167) . P. 54–58.

299. Tur O., Komlyk Yu. Communicative competence as an inseparable part of training future specialists in document science and informative activity. *Harvard journal of Fundamental and Applied Studies*. Harvard, 2015. № 1(7) January-June. Volume VIII. P. 325–330.

300. Ur P. A Course in Language Teaching. Practice and theory. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 375 p.

РОЗДІЛ 4
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Загальні питання підготовки і проведення педагогічного експерименту

Для перевірки гіпотези (ефективності розробленої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД) було проведено дослідно-експериментальну роботу, що відбувалася впродовж 2014–2018 рр. у Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка, Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Харківській державній академії культури, Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу. Експериментальною роботою було охоплено 193 студента бакалаврату, спеціалізації «Документознавство та інформаційна діяльність», із яких було сформовано три експериментальні групи: E_1 (65 осіб), E_2 (73 особи), E_3 (55 осіб), контрольну групу КГ склали 63 студента.

Експеримент проводився у звичайних, природних умовах освітнього процесу вказаних ЗВО, без порушення його логіки і перебігу. Як в експериментальних, так і в контрольній групах освітній процес відбувався згідно з навчальними планами професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД.

Мета й завдання експерименту полягали в тому, щоб перевірити очікуваний результат упровадження в практику професійної підготовки системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, підтвердити висунуту гіпотезу про те, що ефективність формування досліджуваної компетентності підвищиться завдяки застосуванню комунікативно-орієнтованих засобів програмно-змістового забезпечення (відповідно модифікованих навчальних програм, збагачених комунікативним змістом навчальних дисциплін), навчально-методичного забезпечення, що спрямовано на формування в майбутніх

документознавців мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного компонентів КК, які реалізуються в межах культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП на основі визначених концептуальних підходів, педагогічних принципів, урахування визначених напрямів (знань, умінь, якостей тощо) їх набуття.

Експериментальна робота, проводилася у визначеній послідовності залежно від черговості завдань, які мали вирішуватися.

Проведенню експериментальної роботи передувало пілотажне дослідження, до якого було залучено 500 студенти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і 147 викладачів закладів вищої освіти м. Івано-Франковська, м. Полтави, м. Харкова та ін., що здійснюють підготовку майбутніх фахівців із ДтаІД.

Відповідно до порушеної проблеми метою й завданням пілотажного дослідження було: визначення стану комунікативної освіти майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери; з'ясування того, як викладачі оцінюють сформованість власної КК; як ставляться до формування КК у студентів; розуміння ними значущості такої роботи для професійної діяльності майбутніх фахівців із ДтаІД; визначення готовності викладачів до реалізації педагогічного процесу з вирішенням комплексного завдання – навчання й формування зазначеної компетентності в майбутніх фахівців; вивчення рівня знань студентів і викладачів про суть, структуру й зміст КК, зміст складників КП; виявлення ставлення студентів до набуття комунікативних знань, умінь, якостей, усвідомлення ними значущості КК для майбутньої професійної діяльності, ефективного спілкування й успішного розв'язання складних, нестандартних проблем; вивчення можливості освітнього процесу ЗВО для формування КК студентів

У процесі проведення пілотажного дослідження, під час обговорення з викладачами проблеми комунікативної освіти майбутніх документознавців було встановлено, що формування КК у студентів відбувається епізодично й

безсистемно, як правило, під час вивчення дисциплін, які певною мірою спрямовані на оволодіння зазначеною компетентністю («Етика і психологія ділового спілкування», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Основи культури і техніки мовлення», «Лінгвістичні основи документознавства», «Культурологія», «Іміджелогія» та ін.).

Також викладачі звернули увагу на негативні прояви комунікативної поведінки студентів у ситуаціях спілкування (невміння ввічливо спілкуватися, низьку культуру мовлення, незнання правил етикету тощо).

Викладачам було запропоновано узяти участь в опитуванні (у формі методики «незакінчене речення), метою якого було з'ясування глибини розуміння ними значущості проблеми формування КК у майбутніх документознавців, важливості й необхідності цілеспрямованого, планомірного її формування в них у процесі професійної підготовки (див. додаток Ж 1).

Найбільш типовими відповідями у продовженні речення «*Високий рівень КК дозволяє майбутнім фахівцям …*» були такі: «…будувати дружні, гуманно-етичні стосунки з викладачами, одногрупниками, у майбутньому зі співробітниками й пристосовуватися до будь-яких комунікативних ситуацій; «…презентабельно представляти себе (як товариську, чуйну, комунікабельну особу) в колективі»; «…змінювати психологічний стан і поведінку співрозмовника (заспокоювати, розраджувати, переконувати), викликати в нього потрібні емоції і схиляти на свій бік»; «…. конструктивно розв'язуючи ділові конфліктні ситуації, переконувати й доводити свою думку в доброзичливій формі».

Отже, як показало проведене дослідження, викладачі в широкому сенсі правильно розуміють значення формування КК у майбутніх документознавців, водночас визнають недостатній рівень власної готовності до її формування в них (про це частково зазначалось у П.3.4). Тож було встановлено, що робота з формування КК здійснюється на досить низькому рівні. Із числа опитаних 20–25% викладачів зазначили, що проводять цю роботу лише з урахуванням відповідної тематики певної дисципліни, застосовуючи евристичні методи, ситуаційні завдання, бесіди тощо, ще 25–30% викладачів тільки планують

здійснювати роботу з формування КК. Під час обговорення результатів на засіданнях кафедр разом дійшли висновку, що однією з головних причин низької результативності роботи з формування КК майбутніх документознавців є недостатня підготовленість самих викладачів із даного питання, відсутність відповідних знань, навичок, а також методик, посібників, спецкурсів тощо [101, с. 288–292].

На основі розробленої автором анкети (*додаток Ж 2*) під час пілотажного дослідження було проведено опитування студентів із метою з'ясування їхніх знань про суть і зміст КК та усвідомлення майбутніми фахівцями її значення для майбутньої професійної діяльності. Проаналізувавши й узагальнивши відповіді студентів, з'ясували, що більшість із них (60% від усіх осіб) не надають особливого значення необхідності формування власної КК, цілеспрямованому оволодінню комунікативними знаннями й уміннями та розвитку відповідних якостей. Великою мірою це стосується тих студентів, які вступили до ЗВО без досвіду роботи, одразу після закінчення школи, де за них усі життєво важливі питання вирішували батьки й продовжують їм допомагати.

Розв'язання нескладних комунікативних проблем та почуття самовпевненості заважає їм усвідомити значущість високого рівня сформованості КК для майбутньої професійної діяльності. Такі випускники, коли намагаються працевлаштуватися, не вміють навіть домовитися з роботодавцем, а також співпрацювати в команді, орієнтуватися в різних ситуаціях, вирішувати нестандартні питання тощо. Зрозумівши це, вони реагують по-різному: одні стараються самостійно опанувати КК, для чого їм необхідний час і умови; інші звинувачують усіх навколо себе (державу, навчальний заклад, роботодавців, професію, батьків) і, зрештою, знаходять роботу не за фахом, на якій КК необхідна якнайменше. Тому з початком навчання в ЗВО студенти потребують роз'яснень важливості КК, зацікавлень у її формуванні, розвитку ціннісного до неї ставлення й обов'язково її серйозного планомірного формування.

Інші студенти (40%), особливо ті, що вже мали досвід трудової діяльності, виявили зацікавленість у формуванні й саморозвитку КК, прагнення оволодіти знаннями способів вирішення складних питань у різноманітних обставинах,

здатністю успішно розв'язувати конфлікти й суперечки, навичками дотримання норм етикету й правил поведінки, уміннями встановлювати нові контакти, бути тактовними, витриманими тощо. Із цими студентами окремо було проведено індивідуальні й групові бесіди, а також опитування (додаток Ж 3). Їм було запропоновано на основі власних переконань і досвіду сформулювати своє розуміння суті КК (зокрема культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП) як інтегрованої якості майбутнього документознавця та висловити своє ставлення до її змісту, обґрунтувати її значущість для своєї майбутньої професійної діяльності. У результаті усного спілкування та аналізу відповідей було з'ясовано, що 30,5 % студентів вважають найголовнішим мовний складник; 19,3 % опитаних переконані в значущості для майбутньої професії лише інформаційного складника, ще 15,7 % студентів віддають перевагу самоосвітньому складнику – умінню самостійно набувати комунікативні знання й розвивати власну КК. Решта студентів визнали, що важливо володіти знаннями, уміннями, якостями у контексті всіх складників КП, оскільки вони тісно взаємопов'язані й лише в сукупності сприяють високому рівню сформованості КК.

З метою оцінювання в майбутніх документознавців умінь ефективно спілкуватися, керувати власними емоціями й поведінкою, розвитку рефлексивних здібностей, емпатії, толерантності й інших комунікативно-значущих якостей, було використано модифікований відповідно до нашого дослідження тест (за О. Винославською та М. Малигіною [12, с. 99–100; 98]) (додаток Ж 4). Згідно з аналізом його результатів із високим рівнем сформованості КК було виявлено лише 15,7 % студентів від усієї кількості осіб; із середнім рівнем – 25,2 %; із низьким рівнем – 59,1 %. Такі показники свідчать про неналежний стан роботи викладачів над формуванням КК студентів і необхідність термінового його покращення.

Подібні результати було отримано також під час визначення рівня сформованості КК майбутніх документознавців на основі проведеного тесту, розробленого з урахуванням ідей В. Ряховського [51, с. 17], у якому кожне з 16 запитань передбачало вибір однієї відповіді з трьох можливих (додаток Ж 5). У

результаті тестування лише 14,5 % від загальної кількості опитаних студентів мали високий рівень сформованості КК, середній рівень – мали 26,9 % опитаних. Решта студентів (58,6 %) мали низький рівень КК: у них не сформовані на належному рівні комунікативні знання, уміння й навички співпрацювати в колективі, вони не звикли й не вміють співвідносити свої бажання з потребами інших, вирішують багато питань одноосібно, не володіють якостями толерантності, відкритості, взаєморозуміння тощо.

Узагальнюючи дані пілотажного дослідження, ми дійшли висновку, що КК у переважної більшості майбутніх фахівців із ДтаІД не сформована на належному рівні. Вони мають приблизне уявлення про суть і зміст КК, не виявляють зацікавленості в її оволодінні, відзначаються недосконалістю комунікативних знань, спрощеними навичками й уміннями їх застосування, нерозвиненістю комунікативно-значущих особистісних якостей. Викладачі також не приділяють цій проблемі гідної уваги через відсутність у них для цього спеціальних знань і вмінь та через інші вказані вище причини. Тож із метою усунення цих недоліків необхідно забезпечити в закладі вищої освіти цілеспрямоване, системне, унормоване формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі освітньо-професійної підготовки.

Отримані шляхом пілотажного дослідження дані були враховані під час побудови системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, з метою формулювання гіпотези, розроблення програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення, створення педагогічних умов.

На *констатувальному етапі* педагогічного експерименту для одержання достовірної інформації щодо впливу реалізації розробленої системи на сформованість КК майбутніх фахівців із ДтаІД відповідно до обґрунтованих у дослідженні критеріїв і показників було здійснено комплексну діагностику (*див. П. 3.5*) для визначення вхідного рівня сформованості в студентів КК (комунікативних знань, ціннісних ставлень, умінь, якостей, рефлексивних здібностей тощо).

Проаналізуємо результати констатувального етапу експерименту.

Визначення ступеня сформованості КК у майбутніх фахівців із ДтаІД за

мотиваційно-особистісним критерієм передбачало визначення в них рівнів сформованості професійної спрямованості на комунікативну підготовку, характеру ціннісного ставлення студентів до професійно-комунікативної підготовки та професійно-комунікативної діяльності, а також рівня сформованості в майбутніх фахівців системи відповідних професійно-комунікативних цінностей, готовності до оволодіння ними, постійного їх розвитку з метою самовдосконалення КК.

Аналіз результатів проведеного діагностування (табл. 4.1) дає підстави зробити висновок про те, що розвиненість професійної мотивації майбутніх фахівців на початку експериментальної роботи має лише середні й низькі показники, студентів із високим рівнем зазначеного показника не зафіксовано.

Таблиця 4.1

Рівень сформованості професійної спрямованості студентів на комунікативну підготовку на початок експерименту (у%)

Рівні сформованості КК	**E_1 (65 осіб)**	**E_2 (73 особи)**	**E_3 (55 осіб)**	**КГ (63 особи)**
Високий	0	0	0	0
Середній	41,5	39,7	38,2	42,86
Низький	58,5	60,3	61,8	57,14

Якісний аналіз результатів тестування й опитування також свідчить про недостатньо й нечітко усвідомлений і майже несформований характер професійної спрямованості майбутніх фахівців. Виявляючи інтерес до документно-інформаційної роботи, вони не співвідносять її з важливістю умінь і навичок ефективної професійно-комунікативної діяльності, не характеризуються стійкою спрямованістю на її оволодіння та самовдосконалення, мають переважно пізнавальні мотиви. Студенти, як експериментальних груп, так і контрольної групи однаково, мають недостатнє й слабке (на середньому й на низькому рівнях) уявлення про цінності професійного спілкування: комунікативні знання, уміння, якості, етично-моральні норми й правила поведінки в професійному колективі, якості толерантності, тактовності тощо. Отже, їм бракує професійно-комунікативних мотивів, відповідних ціннісних орієнтацій, що потребує цілеспрямованої роботи з формування в них професійної спрямованості.

Результати діагностування характеру ціннісного ставлення майбутніх фахівців із ДтаІД до оволодіння КК (табл. 4.2.), показали, що виявлення (позитивно-активного, позитивно-пасивного, індиферентного) ставлення значною мірою корелятивні з попередніми даними щодо рівнів сформованості професійної спрямованості студентів на комунікативну підготовку.

Таблиця 4.2

Характер ціннісного ставлення студентів до оволодіння КК на початок експерименту (у %)

Характер ставлення	**E_1 (65 осіб)**	**E_2 (73 особи)**	**E_3 (55 осіб)**	**КГ (63 особи)**
Позитивно-активне	0	0	0	0
Позитивно-пасивне	41,5	42,5	34,6	44,4
Індиферентне	58,5	57,5	65,4	55,6

Отримані дані свідчать про те, що студенти експериментальних і контрольної груп однаково, у середньому 40% від загальної кількості осіб, ставляться позитивно-пасивно і 60% – індиферентно до необхідності оволодіння значно вищими рівнями сформованості КК. Тобто більшість із них характеризуються відсутністю, або слабко вираженими інтересами щодо оволодіння комунікативними знаннями, уміннями, якостями. Тож таке ставлення до КК зумовлює необхідність прищеплення майбутнім фахівцям ціннісного ставлення до оволодіння нею, а також прагнення до самовдосконалення її упродовж усього трудового життя.

Визначення рівнів сформованості КК у майбутніх фахівців із ДтаІД за *мотиваційно-особистістим критерієм* передбачало діагностування в них ступеня сформованості професійно-комунікативних якостей. Характер виявлення значущих для професійно-комунікативної діяльності (інтелектуальних, емоційних, вольових морально-естетичних) особистісних якостей таких, як: чесність, доброчинність, щирість, відкритість, довіра тощо було діагностовано за допомогою діагностичних методик (див. П.3.5., *додаток К 12*). У результаті проведеної діагностики було отримано такі дані щодо сформованості

професійно-комунікативних якостей студентів:

- сформовані на середньому рівні – $Е_1$ – 44,6 % ; $Е_2$ – 41,1 %; $Е_3$ – 36,4 %; КГ – 41,3 %;
- сформовані на низькому рівні – $Е_1$ – 55,4 % ; $Е_2$ – 58,9 %; $Е_3$ – 63,6 %; КГ – 58,7 %;

Студентів із високим рівнем сформованості професійно-комунікативних якостей як у експериментальних, так і в контрольній групах не зафіксовано.

За результатами дослідження було встановлено, що на початку експерименту стійких проявів важливих особистісних професійно-комунікативних якостей, сформованих на високому рівні та здатності до їх саморозвитку й самовдосконалення студенти всіх експериментальних і контрольної груп не виявляли. Ті особистісні якості, які вони виявляли епізодично і не повною мірою, характеризують сформованість в них КК переважно на низькому та середньому рівнях. Це зумовлює висновок про важливість цілеспрямованої комунікативної освіти майбутніх фахівців із ДтаІД, формування в них КК, зокрема професійно-комунікативних особистісних якостей, створення для цього відповідних умов.

Виявлений стан сформованості КК за мотиваційно-особистісним критерієм на початок експерименту зумовлює аналогічну картину в її сформованості й за когнітивно-мовленнєвим критерієм. Це зрозуміло, оскільки незацікавленість і неусвідомленість майбутніми фахівцями з ДтаІД важливості сформованості КК для майбутньої професійної діяльності спричиняє пасивне, індиферентне в них ставлення до необхідності набуття комунікативних знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності та розвитку культури мовлення.

Про це свідчать дані констатувальних зрізів щодо діагностики сформованості КК за *когнітивно-мовленнєвим критерієм*. Показники рівнів сформованості системи знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності склали за високим, середнім і низьким рівнями відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 41,5 %; 58,5 %; $ЕГ_2$ –0 %; 39,7 %; 60,3 %; $Е_3$ –0 %; 38,2 %; 61,8 %; КГ – 0 %;

41,3 %; 58,7 %. Показники рівнів сформованості культури мовлення студентів склали за високим, середнім і низьким рівнями відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 41,5 %; 58,5 %; $ЕГ_2$ –0 %; 39,7 %; 60,3 %; $Е_3$ – 0 %; 36,4 %; 63,64%; КГ – 0 %; 41,3 %; 58,7 %.

Таку ж ситуацію зафіксували і стосовно *процесуально-рефлексивного критерію*, де показники рівнів сформованості практичних умінь, що характеризують КК студентів за окремими їх групами, зокрема:

– інтелектуально-прогностичних умінь – склали відповідно за високим, середнім і низьким рівнями в $ЕГ_1$ –0 %; 44,6 %; 55,4%; $ЕГ_2$ –0 %; 42,5 %; 57,5 %; $ЕГ_3$ –0 %; 41,8 %; 58,2 %; КГ – 0 %; 46,0 %; 54,0 %;

– презентаційно-комунікативних умінь – склали відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 47,7 %; 52,3 %; $ЕГ_2$ –0 %; 46,6 %; 53,4 %; $Е_3$ –0 %; 43,6 %; 56,4 %; КГ – 0 %; 47,6 %; 52,4 %;

– організаторсько-управлінських умінь – склали відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 40,0 %; 60,0 %; $ЕГ_2$ –0 %; 38,4 %; 61,6 %; $Е_3$ – 0 %; 36,4 %; 63,6 %; КГ – 0 %; 41,3 %; 58,7 %;

– емоційно-регулятивних умінь – склали відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 55,4 %; 44,6 %; $ЕГ_2$ –0 %; 53,4 %; 46,6 %; $Е_3$ – 0 %; 50,9 %; 49,1 %; КГ – 0 %; 54,0 %; 46,0 %;

– мовно-лінгвістичних умінь – склали відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 40,0 %; 60,0 %; $ЕГ_2$ –0 %; 38,4 %; 61,6 %; $Е_3$ –0 %; 36,4 %; 63,6 %; КГ – 0 %; 41,3 %; 58,7 %;

– інформаційно-комунікаційних умінь – склали відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 36,9 %; 63,1 %; $ЕГ_2$ –0 %; 35,6 %; 64,4 %; $Е_3$ – 0 %; 32,7 %; 67,3 %; КГ – 0 %; 39,7 %; 60,3 %;

– рефлексивно-коригувальних умінь – склали відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 38,5 %; 61,5 %; $ЕГ_2$ –0 %; 37,0 %; 63,0 %; $Е_3$ – 0 %; 34,6 %; 65,4 %; КГ – 0 %; 39,7 %; 60,3 %.

Подібний стан щодо сформованості КК за *процесуально-рефлексивним критерієм* спостерігали також згідно з показниками рівнів сформованості

рефлексивності комунікативної діяльності студентів, що склали відповідно за високим, середнім і низьким рівнями в $ЕГ_1$ –0 %; 44,6 %; 55,4 % ; $ЕГ_2$ –0 %; 43,8 %; 56,2 %; $ЕГ_3$ – 0 %; 41,8 %; 58,2 %; КГ – 0 %; 47,6%; 52,4 %; та за показниками рівнів розвитку здатності студентів до самооцінки сформованості власної КК, що склали відповідно в $ЕГ_1$ –0 %; 38,5 %; 61,5% ; $ЕГ_2$ –0 %; 35,6 %; 64,4 %; $Е_3$ – 0 %; 32,7 %; 67,3 %; КГ – 0 %; 36,5 %; 63,5 %.

Отже, за результатами діагностики було зафіксовано переважання у студентів низького та середнього рівнів КК, що підтвердило актуальність і доцільність дослідження.

Ураховуючи отримані дані, залежно від розвиненості професійної мотивації; рівня комунікативних здібностей; характеру ставлення до оволодіння КК, було створено три експериментальні групи. Студенти групи $Е_1$ (65 осіб) мали порівняно досить високий рівень професійної мотивації (41,5 % від загальної кількості осіб) і розвитку комунікативних здібностей (44,6 %), проте недостатньо усвідомлювали значення професійно-комунікативної підготовки (41,5 %), тому вимагали зовнішнього педагогічного впливу для прояву позитивно-активного ставлення до оволодіння КК.

Студенти групи $Е_2$ (73 особи) характеризувалися недостатнім рівнем професійної мотивації (39,7 %) і розвитку комунікативних здібностей (41,1 %), вони здебільшого проявляли позитивно-пасивне ставлення (42,5 %) до оволодіння КК, тож передусім потребували цілеспрямованої роботи викладачів з формування в них професійно-комунікативних мотивів, усвідомлення важливості сформованої КК для майбутньої професійної діяльності, а також розвитку професійно-значущих комунікативно-відповідних особистісних якостей.

До третьої групи $Е_3$ (55 осіб) увійшли студенти з низьким рівнем професійної мотивації (61,8 %), які не усвідомлювали значення професійно-комунікативної підготовки (65,4 %), індиферентно ставилися до оволодіння КК (незалежно від рівня комунікативних здібностей), отже, потребували особливої уваги й додаткових зусиль викладачів з метою формування в них належного

рівня КК.

Узагальнені дані щодо рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД надано в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Рівень сформованості комунікативної компетентності студентів на початок експерименту (у %)

Рівні сформованості КК	E_1 (65 осіб)	E_2 (73 особи)	E_3 (55 осіб)	КГ (63 особи)
Високий	0	0	0	0
Середній	44,6	41,0	38,2	41,3
Низький	55,4	59,0	61,8	58,7

Для науково-методичного супроводу упровадження випробовуваної системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД було підготовлено наукові та навчально-методичні матеріали, зокрема:

укладено монографії – «Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: історія, теорія, практика», «Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності»;

розроблено авторський спецкурс «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності» (програма спецкурсу (додаток Ґ), конспект лекцій, методичні вказівки до проведення практичних занять і організації самостійної роботи, збірник ситуаційних завдань, тестові контрольні завдання, тематика науково-дослідної роботи).

До навчальних дисциплін загальної та професійної підготовки («Концепція професійного спрямування. Вступ до фаху», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Чинники успішного працевлаштування», «Діловодство», «Документознавство», «Лінгвістичні основи документознавства», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Психологія», «Етика і психологія ділового спілкування», «Конфліктологія» тощо) було розроблено навчально-методичні матеріали, зокрема:

навчальні програми дисциплін, до яких включено окремі теми, питання, спрямовані на формування КК; рекомендації щодо формування КК майбутніх

документознавців (додаток Д), доповнені словником термінології з КК (додаток А); навчальні посібники, які містять окремі теми, питання, завдання, вправи, теми для доповідей і рефератів, орієнтовані на формування й розвиток у майбутніх документознавців КК, професійно-комунікативних знань, умінь, якостей;

плани семінарських занять, методичні вказівки до проведення практичних занять, що доповнені питаннями, завданнями, темами рефератів, які передбачають оволодіння студентами комунікативними знаннями, уміннями, особистісними якостями, у контексті соціального, культурного, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КК, залежно від дисципліни, питань, що вивчаються; завдання до практичних занять із навчальних дисциплін, що включають методичні рекомендації до проведення інтерактивних ігор, застосування неігрових методів, вправ, тренінгів, орієнтовані на формування КК студентів, розвиток відповідних інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних якостей, рефлексивних здібностей тощо; збірники навчальних ситуацій і завдань, орієнтованих на формування КК; методичні вказівки для самостійної роботи, окремі питання яких передбачають набуття студентами професійно-комунікативних знань, умінь та навичок самовдосконалення КК.

Також було розроблено: програми практик (ознайомчої, із комп’ютерної підготовки, із інформаційного менеджменту, із аналітико-синтетичної переробки інформації) і методичні рекомендації до їх організації, що включають додаткові завдання, спрямовані на формування КК; програми проведення комунікативно-орієнтованих заходів позааудиторної діяльності студентів (бесід, дискусій, «круглих столів», конкурсів, засідань гуртків: «Документознавчі студії», «Мовознавчі студії», літературної студії «Слово»).

Розроблені науково-методичні матеріали були апробовані в процесі реалізації розробленої системи на формувальному етані експерименту.

Формувальний етап експерименту був спрямований на впровадження обґрунтованої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД в освітньому просторі ЗВО, перевірку програмно-змістового й навчально-методичного її

забезпечення (створення спеціальних педагогічних умов, поетапного впровадження технології в різних видах діяльності студентів).

В експериментальних групах дослідна робота проводилася відповідно до розробленої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД. У контрольній групі педагогічний процес здійснювався за традиційною навчальною програмою без акцентування уваги на проблемі формування КК особистості студента (без застосування спеціального програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення й комплексного впливу спеціальних педагогічних умов).

Формувальний експеримент здійснювали у варіативний спосіб, що передбачало диференційовану роботу зі студентами експериментальних груп (різні види педагогічної підтримки, індивідуальний підхід до вибору адекватного виявленим індивідуально-психологічним особливостям студентів навчально-методичного інструментарію, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного самовдосконалення тощо).

Зазначимо, що експериментальне дослідження проводилося як безпосередньо самим дисертантом у процесі проведення лекцій, семінарських, практичних занять, упровадження спецкурсу для студентів і семінару для викладачів, у процесі організації практичної, науково-дослідної, позааудиторної діяльності студентів, так і викладачами кафедр за програмами, збагаченими проблематикою комунікативної освіти в процесі викладання дисциплін загальної й професійної підготовки.

На *контрольному* етапі експерименту здійснено контрольні діагностичні зрізи, обробку здобутих даних, співвіднесення результатів дослідження з гіпотезою, проаналізовано й узагальнено результати експериментальної роботи за допомогою методів математичної статистики. Аналіз результатів експериментальної роботи здійснювався із використанням системи діагностичних методик, єдиних для експериментальних і контрольної груп, що забезпечило достовірність визначення динаміки рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

4.2. Реалізація системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності

На *формувальному етапі* експерименту, метою якого була перевірка ефективності системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, здійснювалося взаємопов'язане формування мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивно компонентів означеної компетентності у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП, у різних видах діяльності студентів – навчально-пізнавальній, практичній, самоосвітній, науково-дослідній, громадсько-виховній, колективно-творчій. Постійно здійснювали моніториг досліджуваного процесу (відстеження, вимірювання й аналіз проміжних результатів, контроль й оцінювання на основі застосування діагностичного інструментарію рівнів сформованості в студентів КК (комунікативних знань, ставлень, цінностей, умінь, якостей), з'ясування причин недоліків і внесення за необхідності коректив, коригування реалізації випробовуваної системи.

Створення умов, що забезпечують ефективність формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД (поглиблення професійної компетентності викладачів щодо формування КК студентів, спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД; організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів) відбувалося у співвіднесенні з реалізацією технології формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Розкриємо зміст експериментальної роботи з упровадження розробленої системи в послідовності реалізації етапів (організаційно-підготовчого, мотиваційно-стимулювального, змістово-діяльнісного, рефлексивно-коригувального) обґрунтованої технології формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД (див. П. 3.2).

Формувальний експеримент, маючи варіативний характер, зумовлював

реалізацію різних стратегій упровадження вказаної системи в процес професійної підготовки, що передбачали диференційовану роботу зі студентами (різні види педагогічної підтримки, індивідуальний підхід до вибору адекватного виявленим індивідуально-психологічним особливостям студентів навчально-методичного інструментарію, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного самовдосконалення).

Зважаючи на результати, отримані на констатувальному етапі, було визнано за доцільне проведення посилених заходів у певних групах для покращення наявних у них найбільш низьких показників сформованості КК. Так, у процесі всіх технологічних етапів, водночас із роботою, що планово проводилася в усіх експериментальних групах, у групі E_1 значно ширше використовували методи заохочення шляхом надання студентам додаткових повноважень (тьютера, лідера-консультанта під час групового вирішення проектних завдань тощо), почесних доручень, колективного схвалення та ін. Їм також надавалася можливість самодопомоги в процесі оволодіння КК на основі самодіагностики, самопізнання, самовдосконалення, ведення індивідуального щоденника, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного саморозвитку.

У групі E_2 проводили додаткові інструктажі щодо професійно-комунікативного саморозвитку, надавали дозовану допомогу під час прийняття складних рішень у процесі вирішення комунікативних ситуацій, вироблення правильних оцінних суджень, виявлення професійно-етичної позиції тощо.

У роботі зі студентами групи E_3 здійснювали корекцію деформованих у них уявлень щодо професійно-комунікативної діяльності документознавця. Їм надавали додаткову превентивну й оперативну педагогічну допомогу для уникнення негативних проявів під час здійснення різних видів взаємодії, проводили інструктажі щодо подолання негативних рис характеру, додаткові індивідуальні бесіди й консультації, надавали поради з дотримання конструктивних стратегій поведінки в різних видах комунікативної діяльності, що зміцнювало в них віру в себе, у свої можливості. Особлива увага

спрямовувалася на корекцію і розвиток у них мотиваційних, поведінкових установок, широко використовували тактику превентивних дій, «прихованої допомоги». Студентам цієї групи надавали постійну посилену допомогу щодо корекції професійно-комунікативної мотивації та поведінки.

Важливим завданням ***організаційно-підготовчого етапу*** технології реалізації розробленої систем було забезпечення підготовки викладачів, поглиблення в них професійної готовності до успішного формування КК студентів.

Для вирішення цього завдання було організовано і проведено серію науково-методичних семінарів, як-от: «Вимоги до підготовки фахівця з документознавства та інформаційної діяльності в контексті сучасних викликів», «Комунікативна компетентність як невід'ємна складова професіоналізму сучасного документознавця», «Теоретико-методичні засади формування комунікативної компетентності фахівців із ДтаІД», на яких викладачів загальних і фахових дисциплін ознайомлювали з особливостями феномену КК фахівців відповідного профілю, стратегічного його значення в умовах інформаційного суспільства; особливостями й специфікою роботи, пов'язаної з формуванням КК майбутніх документознавців; акцентувалась увага на важливості посилення комунікативного аспекту професійної підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери; обговорювалися методологічні, технологічні й методичні засади комунікативної підготовки студентів; визначалися можливості фахових дисциплін, різних видів практики, науково-дослідної, громадсько-виховної роботи щодо підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД; проводилися виставки і презентації науково-методичної літератури.

На зазначеному етапі викладачів ознайомлювали з розробленими й укладеними на основі результатів наукового пошуку з програмно-змістовими і навчально-методичними матеріалами (у тому числі за допомогою комп'ютерних програм): авторськими монографіями «Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності; історія, теорія, практика», «Формування комунікативної

компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності»; із програмою розробленого авторського спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності» (*див. додаток Ґ*), що включає: програму, лекційний курс, методичні вказівки до практичних занять і самостійної роботи, збірник ситуаційних завдань, тестові контрольні завдання, тематику науково-дослідної роботи; рекомендаціями щодо формування зазначеної компетентності (*див. додаток Д*) та словником термінології з КК (*див. додаток А*).

На організаційно-підготовчому етапі викладачі вивчали скориговані навчальні програми психолого-педагогічних, суспільствознавчих, культурологічних і фахових дисциплін («Концепція професійного спрямування. Вступ до фаху», «Етика і психологія ділового спілкування», «Культурологія», «Психологія», «Бізнес-етикет», «Конфліктологія», «Іміджелогія», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна» мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Чинники успішного працевлаштування», «Документознавство», «Діловодство», «Лінгвістичні основи документознавства» та ін.) та плани виховної роботи в напрямі, який був спрямований на КП студентів; питання, якими слід було збагатити зміст навчальних дисциплін і курсів щодо КП фахівців із ДтаІД; розроблений комплекс програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення авторської системи формування КК у різних видах діяльності студентів.

Надані рекомендації (для їх практичного використання), у яких було виокремлено зміст структурних компонентів КК майбутніх фахівців із ДтаІД (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного) у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників КП, надавали можливість викладачам зрозуміти, які комунікативні знання, уміння, якості, здібності необхідно сформувати й розвинути в студентів під час вивчення ними відповідних дисциплін, а також наведено рекомендовані форми, методи, за допомогою яких це найкраще здійснювати.

Під час проведення науково-методичних семінарів проводили виставки, презентації нових надходжень науково-методичної літератури, ознайомлювали викладачів із розробленими й укладеними автором на основі результатів науково-методичного пошуку науковими та навчально-методичними матеріалами.

Викладачам надавали можливість придбати (скопіювати) розроблені рекомендації щодо формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, словник термінології з КК (*див. додаток А; Д*), ознайомитися з окремими навчальними посібниками, зміст яких збагачено комунікативно-орієнтованими темами, питаннями, доповнено завданнями, вправами, тематикою доповідей і рефератів для студентів, що співвідносяться зі змістом складників КП.

Викладачі уважно, із зацікавленістю ознайомлювалися з представленими скоригованими, комунікативно орієнтованими конспектами лекцій, планами семінарських занять, методичними вказівками до проведення практичних занять та методичними вказівками для самостійних робіт, які містили питання, завдання, теми рефератів що передбачають формування в студентів КК у контексті складників КП, а також із розробленими збірниками навчальних ситуацій і завдань, завданнями до практичних занять, які містять методичні рекомендації до проведення інтерактивних ділових, рольових ігор, ігрових ситуацій, застосування неігрових методів, різних вправ, тренінгів, що спрямовані на формування й розвиток у студентів професійно-комунікативних знань, умінь, якостей.

Також викладачів ознайомили (як орієнтир для подальшої відповідної роботи) із програмами виробничих практик (ознайомчої; із комп’ютерної підготовки; інформаційного менеджменту; аналітико-синтетичної переробки інформації), доповненими комунікативно-спрямованими завданнями, та методичними рекомендаціями до їх організації й проведення, що передбачали набуття майбутніми документознавцями професійно-комунікативного досвіду, практичних умінь і навичок професійно-ділового спілкування.

Викладачам також було запропоновано програму проведення різних заходів (бесід, дискусій, «круглих столів», конкурсів, засідань наукових гуртків

«Документознавчі студії», «Мовознавчі студії» та творчого гуртка «Слово»), орієнтовані на формування й розвиток КК студентів під час науково-дослідної роботи та різних видів позааудиторної діяльності.

Ефективними формами роботи з викладачами, кураторами груп із питань формування КК студентів виявилися лекції-дискусії, проблемні семінари, методичні консультації, семінари з обміну методичним досвідом, науково-практичні конференції, інструктивно-методичні та виробничі наради, засідання кафедр, на яких обговорювались відкриті лекції та інші види навчальних занять у контексті досліджуваної проблеми; індивідуальні й групові консультації, «круглі столи» тощо.

Під час проведення зазначених заходів вирішувалися складні питання щодо формування КК майбутніх фахівців, розв'язувалися нестандартні проблеми розвитку в них відповідних професійних мотивів і ціннісних орієнтацій; обговорювалися шляхи формування в студентів конкретних професійно-комунікативних знань, умінь, особистісних якостей, розроблялися науково обґрунтовані програми; викладачі набували необхідні знання, досвід, упевненості у своїх діях.

Із викладачами проводили колективні та індивідуальні бесіди, заслуховували, обговорювали, аналізували й узагальнювали їхні думки, ідеї, переконання щодо проблеми формування КК студентів, планували роботу його здійснення. У процесі індивідуальної роботи з викладачами, їм надавалися необхідні роз'яснення, консультації, у тому числі за допомогою комп'ютерних програм, Інтернету, електронної пошти, Skype, Viber, дистанційного мобільного навчання, з використанням планшетів, смартфонів, аудіо плеєрів тощо.

На вдосконалення професійної готовності викладачів до формування КК майбутніх фахівців позитивно впливали організовані дискусії, консультації, діалоги, які проводилися в невимушеній формі. Це сприяло підвищенню у викладачів зацікавленості, ініціативи, прагнення до самостійного поглиблення психолого-педагогічних знань і вмінь щодо формування КК студентів.

Значну увагу на організаційно-підготовчому етапі експериментальної

роботи приділили змістовій психолого-педагогічній підготовці викладачів, засвоєнню ними знань суті й змісту КК майбутніх документознавців, змісту складників КП, що визначають напрями набуття студентами комунікативних знань, умінь, якостей, досвіду комунікативної діяльності. З викладачами обговорювали відповідні питання; ураховуючи побажання викладачів планували подальші заходи їхньої підготовки до формування КК студентів,

Поглиблення методичної підготовки викладачів, вдосконалення досвіду й набуття ними ефективних умінь і навичок формування в студентів КК відбувалось у процесі вищенаведених форм науково-методичної роботи з професорсько-викладацьким складом факультетів, на яких проводили експеримент.

З викладачами обговорювали методичні питання щодо формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД (забезпечення сприятливого педагогічного середовища, застосування прогресивних технологій навчання, інтерактивних форм і методів, спрямованих на формування означеної компетентності); проводили огляди самостійно опрацьованої окремими викладачами чи групою викладачів нової науково-методичної літератури й обмін думками, пропозиціями, порадами, особистим досвідом із питань досліджуваної проблеми.

Набувати практичні компетенції з формування в майбутніх документознавців КК викладачам давали можливість *майстер-класи*, які проводили досвідчені викладачі у вигляді відкритих інтерактивних лекцій (лекції-бесіди, лекції-дискусії, проблемні лекції, лекції-конференції), а також практичних і семінарських занять із застосуванням тренінгів, інтелектуальних, рольових, ділових ігор та неігрових інтерактивних методів.

У процесі підготовки викладачів до формування КК студентів (проведення різних видів науково-методичної роботи) приділялася увага набуттю ними знань та вмінь управлінської діяльності: оволодіння функціями планування й організації процесу формування КК майбутніх фахівців, контролю сформованості в них зазначеної компетентності, коригування напрямів її формування.

Отже, цілеспрямована підготовка викладачів сприяла поглибленню в них необхідних знань, умінь і навичок організації процесу ефективного формування КК у майбутніх фахівців із ДтаІД.

На вказаному етапі розпочали роботу зі забезпечення і третьої з визначених умов ефективності розробленої системи, що передбачало створення сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку і саморозвитку студентів. Таку роботу спрямували на: задоволення особистісних пріоритетів у професійній підготовці майбутніх фахівців на основі врахування особистісних інтересів і потреб кожного студента, прагнення досягти успіху в оволодінні КК, створення умов для професійно-комунікативного саморозвитку; демократизацію освітнього процесу, що дозволило кожному студенту самостійно й усвідомлено здійснювати власну траєкторію професійної самореалізації; забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії (взаємоповаги, взаємодопомоги, толерантності) всіх учасників освітнього процесу в усіх напрямах професійної підготовки студентів. Таку роботу продовжували на наступних етапах технології формування КК майбутніх документознавців протягом усього експерименту.

Вирішення завдань ***мотиваційно-стимулювального етапу*** вимагало коригування професійної мотивації майбутніх фахівців, зміцнення в них системи професійних цінностей, стимулювання їхнього позитивно-активного ставлення до оволодіння КК. Активуючи професійну мотивацію, поглиблюючи спрямованість майбутніх документознавців на оволодіння КК, викладачі впливали на усвідомлення студентами важливості КК для майбутньої професійно діяльності й водночас заохочували їх до оволодіння професійно-комунікативними знаннями, уміннями, якостями.

Під час професійної підготовки одним із основних напрямів розвитку в майбутніх фахівців мотивів і потреб щодо оволодіння КК, осмислення її для себе як головної цінності, було докладне роз'яснення викладачами її ціннісного значення для їхньої майбутньої професійної діяльності, доведення необхідності зацікавленого, активного ставлення до її формування й саморозвитку, глибокого її опанування й узгодження з нею власної комунікативної діяльності.

У процесі викладання комунікативно-спрямованих дисциплін загальнопрофесійної і фахової підготовки («Концепція професійного спрямування. Вступ до фаху», «Етика і психології ділового спілкування», «Культурологія», «Соціологія комунікацій», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Інформаційно-аналітичної діяльності» та ін.) викладачі долучали студентів до набуття знань щодо суті й змісту КК, умінь і навичок їх практичного застосування, розвитку й самовдосконалення відповідних якостей, осмислення їх значущості для професійно-комунікативної діяльності фахівця з ДтаІД і його соціалізації в інформаційному суспільстві.

Ефективному розвитку інтересів, потреб, установок, спрямованих на формування професійно-комунікативних знань, умінь і якостей студентів ефективно сприяла реалізація визначеного навчально-методичного забезпечення (див. П.3.3): комунікативно-орієнтованих технологій (особистісно-орієнтоване навчання, інформаційні технології навчання, технології розвивального навчання, проблемне навчання тощо), відповідних їм інтерактивних форм (лекцій-бесід, лекцій-конференцій, лекцій-дискусій тощо) і методів (інтелектуальних, ділових, рольових ігор, ігрових ситуацій, ігрових дискусій, неігрових методів таких, як: «Вакантна посада», «Бар'єри спілкування», «Ерудити», «Бліцопитування», «Кейс-стаді», «Інтерв'ю», «Круглий стіл», «Брейнстормінг», «Портфоліо» та ін.). Зазначимо, що вказані форми і методи широко застосовували й під час реалізації інших етапів випробуваної технології.

Під час їх застосування стимулювали в студентів потребу в діалогічному спілкуванні, інтелектуальній взаємодії, бажанні займати активну позицію, співпрацювати в команді, вільно висловлювати свої переконання тощо. Щоб знайти для майбутніх фахівців найбільш адекватні мотиви, викладачі відповідно переосмислювали й перетворювали завдання, які ставилися перед ними. А щоб студенти активно включалися в процес формування й саморозвитку КК, викладачі намагалися зробити завдання, поставлені перед ними, внутрішньо прийнятними, щоб вони набули значущості для них і знайшли відгук в їхніх переживаннях [80, с. 500]. Усе це позитивно впливало на мотиваційну сферу,

ставлення студентів щодо оволодіння КК у процесі професійної підготовки.

Із метою стимулювання студентів до професійно-комунікативного самовдосконалення їм було рекомендовано відповідну програму, що передбачала планування цілей і завдань самовдосконалення у відповідному напрямі, складання якої спонукало їх пригадувати різноманітні комунікативні ситуації, обмірковувати їх перебіг, аналізувати дії комунікантів, самостійно виявляти, виправляти власні помилки та вносити необхідні корективи до власної поведінки у процесі комунікативної діяльності.

Для зосередження уваги майбутніх фахівців із ДтаІД на необхідності професійно-комунікативного самовдосконалення їм було запропоновано також складання «Портфоліо» та ведення «Щоденників самовдосконалення». Це допомагало їм планувати, організовувати й коригувати індивідуальну траєкторію формування КК, спонукало до наполегливої, цілеспрямованої роботи над собою, сприяло саморозвитку та самовдосконаленню КК, досягненню високих рівнів її сформованості.

Ефективним засобом для самовираження й саморозвитку студентів були семінари-бесіди, лекції-бесіди. Задіяні під час їх проведення реальні чи створені близькі до професійних комунікативні ситуації спонукали майбутніх фахівців до роздумів щодо важливості формування власної КК. Здійснювані на основі діалогічної рівноправної взаємодії викладача й студентів бесіди сприяли плідному розвитку особистості студента, формуванню бажання й умінь авторитетного спілкування, самостійного висловлювання думок, упевненості в собі тощо.

Важливе місце під час практичних занять, було відведено проведенню тренінгів (тренінг-спілкування, тренінг мотивації досягнення успіху, імідж-тренінг) із метою поглиблення професійно-комунікативної мотивації студентів. У процесі таких занять особлива увага була спрямована на корекцію й розвиток мотиваційних, поведінкових установок студентів групи $Е_3$.

Великій зацікавленості студентів у формуванні КК сприяли проведені, у контексті інформаційних технологій навчання, лекції-конференції. Їхні широкі

можливості (підготовка й презентація доповідей, виступи студентів, цікаве порівняння думок і поглядів, відстоювання власних позицій і переконань, вільне, розкуте спілкування, використання комп'ютерних та інформаційних технологій, електронної пошти, Viber) сприяли формуванню в майбутніх фахівців умінь і навичок орієнтуватися в різноманітних видах інформації, здобувати її з різних джерел, аналізувати, критично осмислювати й використовувати, та одночасно розвитку в них мислення, пізнавального інтересу, позитивного ставлення до самоосвітньої діяльності та навичок постійного самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Ефективність таких лекцій підвищувалася шляхом використання skype-зв'язку, відео-спілкування з випускниками вишу минулих років, що працюють за обраним фахом, а також із їхніми колегами, які ділилися власним досвідом, відповідали на питання студентів, висловлювали думки щодо обговорюваної теми.

У процесі експерименту організовували *екскурсії* на виробництва (підприємства), установи, де працюють фахівці–документознавці. Зокрема, такі екскурсії провели в межах вивчення дисципліни «Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)» до Центру зайнятості, міського архіву та обласної бібліотеки. На таких екскурсіях увагу студентів акцентували на особливостях професійно-комунікативної діяльності документознавців в роботі служб документування на базі структурних підрозділів (канцелярії, відділу працевлаштування, інформаційно-аналітичного центру, бібліотеки, архіву, музею тощо).

Під час підготовки до екскурсії викладач, зважаючи на інтереси й потреби студентів, спільно з ними планував мету й завдання її проведення, визначав її зміст, вибирав об'єкти для спостереження, домовлявся про допомогу провідних фахівців підрозділів вище вказаних установ. На другому етапі проведення екскурсії студенти безпосередньо ознайомлювались з особливостями роботи підрозділів, обов'язками працівників, системами документів та документообігу, комп'ютерним і програмним забезпеченням тощо. Заключним етапом екскурсії

було підсумування її результатів на практичному занятті з метою перетворення отриманих знань у переконання студентів щодо значущості КК для професії документознавця. Занотувавши тезами основну інформацію, студенти організовано обговорювали побачене й почуте, активно ділилися своїми враженнями, обмінювалися думками, вносили пропозиції щодо роботи в електронних бібліотечних каталогах, підвищення культури спілкування під час використання інтернет-ресурсів, електронної пошти тощо.

За нашими спостереженнями, проведення навчальних комунікативно спрямованих екскурсій сприяло розвитку в майбутніх фахівців із ДтаІД: розумових здібностей, логічного мислення, умінь слухати, ставити запитання, аналізувати отриману інформацію, навичок узгоджувати свої думки з іншими, робити узагальнені висновки, уносити пропозиції, віднаходити спільні рішення проблемних питань, умінь і здатності працювати разом, налагоджувати партнерські взаємовідносини, виявляти взаємну ввічливість, повагу, доброзичливість тощо.

Ознайомлення з особливостями реальної професійної діяльності сучасного фахівця із ДтаІД сприяло переконанням студентів у необхідності оволодіння КК як запорукою конкурентоспроможності в майбутній професії, розкривало значущість комунікативних знань, умінь, якостей для ефективної професійної взаємодії, і як наслідок, позитивно впливало на позитивну мотивацію КП майбутніх фахівців.

Розвиток ціннісного ставлення майбутніх фахівців до формування КК значною мірою був зумовлений налагодженням творчого співробітництва викладача й студентів на основі суб’єкт-суб’єктних рівноправних взаємовідношень. На заняттях створювалася дружня атмосфера діалогічного спілкування, спільних пошуків узгодження взаємодій, досягнення консенсусу в складних питаннях, заінтересованості в сумісному прийнятті рішень тощо. Це сприяло прагненню майбутніх фахівців до оволодіння вміннями й навичками комунікативної діяльності й постійного її саморозвитку.

Додаткові умови для реалізації внутрішнього комунікативного потенціалу

студентів, задоволення їхніх потреб у формуванні КК створювали науково-дослідна робота та різні напрями комунікативно орієнтованої позааудиторної діяльності. Участь студентів у наукових і творчих гуртках, документознавчих і мовознавчих студіях, дискусійних клубах і клубах за інтересами, у соціально-громадській діяльності (студентське самоврядування, волонтерський рух, виконання громадських доручень тощо) та позааудиторних заходах (диспутах, форумах, «круглих столах»; конкурсах, фестивалях тощо) значною мірою сприяла розширенню кругозору студентів, усвідомленню ними загальнолюдських комунікативно-значущих цінностей (ідеалів, традицій, звичаїв, етичних норм спілкування, правил поведінки, моральності тощо), стимулювала потребу й прагнення до розвитку й самовдосконалення: культури й етики спілкування й поведінки; здатності виявляти ввічливість, щирість, толерантність, увагу й повагу до співрозмовника, уникати зверхності, негативних оцінювань, роздратованості; уміння встановлювати й підтримувати психологічний контакт, управляти своїми емоціями, співпереживати, створювати доброзичливу, сприятливу атмосферу спілкування; готовності підвищити власний авторитет у колективі й статус комунікативно компетентної особистості.

Ефективним виявилося проведення циклу заходів, під час яких обговорювали питання значущості комунікативної компетентності, культури професійного спілкування для сучасного фахівця із ДтаІД (бесіди «Сучасний документознавець: яким ви його уявляєте?», «Чи важливо для сучасного документознавця володіти комунікативними компетенціями?», дискусія «Професійний портрет сучасного документознавця», «Чи може сучасний документознавець досягти успіху в професійній діяльності без оволодіння комунікативною компетентністю?» тощо).

На семінарі-дискусії із дисципліни «Чинники успішного працевлаштування» було запроваджено дискусію, під час якої обговорили зі студентами проблемне питання: «Чи залежить успіх співбесіди з роботодавцем лише від професійних якостей?». Участь студентів у дискусії сприяла розвитку в них самостійного мислення, рефлексивних здібностей, навичок спілкування,

зокрема вміння слухати, говорити, переконувати, відстоювати свою позицію, аналізувати й аргументувати твердження, критично оцінювати чужі й власні судження тощо, що є вельми важливими для професійно-комунікативної діяльності.

Перед проведенням диспуту викладач ознайомлював студентів із його планом проведення для того, щоб студенти могли заздалегідь підготуватися до до обговорення проблемних питань. Із метою тематичного спрямування семінару-дискусії викладач заздалегідь складав запитання чи твердження, наприклад: «Які чинники успішного працевлаштування, на Вашу думку, є найбільш визначальними – перше враження роботодавця, освіта, професійні якості, уміння спілкуватися (сформованість КК), досвід чи інші?», а також питання, що ведуть до зіткнення думок, пошуку аргументів, поглибленого аналізу проблеми, як-от: «Як Ви дійшли такого висновку, ваші міркування?», «Які аргументи й факти свідчать на користь Вашої думки?».

Викладач також коригував перебіг спільної діяльності зі студентами, спонукав їх на ефективну взаємодію між собою. Важливо, щоб студенти – учасники дискусії виступали партнерами, співавторами колективного обговорення, щоб позиції сторін як взаємовиключали, так і взаємодоповнювали одна одну, установлювали ступінь істинності кожної, щоб обговорення ґрунтувалося на всебічному аналізі колективної діяльності, прагненні до формування спільної думки. Результативності проведення диспуту сприяло застосування інформаційних технологій, ресурсів Інтернету, мультимедійний засобів.

Стимулюванню студентів до оволодіння КК ефективно сприяли різноманітні заходи-заохочення: оголошення подяки, нагородження грамотою; визначення й підтримка ініціативних студентів і студентів-лідерів; відображення результатів навчальних досягнень і громадської роботи на інформаційних дошках на факультетах; висвітлення досвіду кращих студентів-активістів на сторінках університетських газет; створення можливостей для виявлення лідерських якостей, самостійності, ініціативності (зокрема в процесі підготовки

та участі в конкурсі «Кращий студент року»).

Також для стимулювання позитивної мотивації студентів використовували тактику превентивних дій, «прихованої допомоги» (що особливо широко запроваджували в групі E_3). Це закріплювало в майбутніх фахівців із ДтаІД усвідомлення цінностей, стійкі потреби, позитивне ставлення щодо формування КК, вселяло впевненість, підвищувало відповідальність, надавало довгочасних стимулів до подальшого безперервного вдосконалення й саморозвитку КК упродовж усього життя.

У зв'язку з різнорівневою сформованістю професійної мотивації студентів експериментальних груп, неоднаковим усвідомленням ними значущості сформованості КК і ставленням до оволодіння нею, робота щодо стимулювання в них професійної спрямованості на комунікативну підготовку потребувала дотримання принципу диференціації. Одночасно з тим, як у всіх експериментальних групах на мотиваційно-стимулювальному етапі викладачі постійно проводили роз'яснювальну роботу (індивідуальні бесіди, консультування), у процесі якої переконували студентів у необхідності оволодіння КК, у групі E_1 широко використовували методи заохочення шляхом надання додаткових повноважень, почесних доручень, колективного схвалення тощо. У групі E_2 проводили додатковий інструктаж щодо професійно-комунікативного саморозвитку. Робота зі студентами групи E_3 передбачала корекцію в них деформованих уявлень щодо професійно-комунікативної діяльності документознавця. Студентам цієї групи надавали додаткову превентивну й оперативну педагогічну допомогу для уникнення негативних проявів під час здійснення різних видів комунікації, проводили інструктажі щодо подолання негативних рис характеру, додаткові індивідуальні бесіди і консультації, а також надавали поради щодо дотримання конструктивних стратегій поведінки в різних видах комунікації тощо. Це сприяло зміцненню в студентів віри в себе, свої можливості.

Результати реалізації мотиваційно-стимулювального етапу виявились у поінформованості студентів щодо необхідності оволодіння КК, що передбачає

засвоєння різноманітних засобів ділової взаємодії, опанування лінгвістичних і стилістичних ресурсів мови, вироблення індивідуального стилю професійного спілкування, прагнення до самоосвіти для вдосконалення професійно-комунікативної підготовки тощо.

У процесі реалізації ***змістово-діяльнісного етапу*** особлива увага була приділена застосуванню форм, методів, засобів, спрямованих на формування КК майбутніх фахівців, відповідно до: принципів пріоритетності кінцевої мети, інтердисциплінарності, інтерактивності; інтенсифікації комунікативної підготовки майбутніх фахівців; їхньої культурної детермінації; урізноманітнення та поєднання педагогічних технологій різних типів і рівнів; рефлексивності діяльності; методологічних підходів (компетентнісного, комунікативного, синергетичного, аксіологічного, культурного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного).

Робота з оволодіння знаннями й уміннями, що характеризують КК фахівців із ДтаІД, проводилася за такими напрямами: 1) відтворення під час навчання питань, пов’язаних із проблемою оволодіння студентами КК; 2) запровадження авторського спецкурсу; 3) залучення студентів до участі в різних видах позааудиторної діяльності (факультативи, клуби, гуртки, окремі виховні заходи).

На вказаному етапі зусиллями викладачів відбувалося формування в майбутніх фахівців системи різнобічних знань і усвідомлень суті й змісту КК, її складників, поглиблення соціально-культурного, інформаційно-мовного світогляду, на їх основі здійснювалося формування професійно-комунікативних умінь і навичок, розвиток інтелекту, способів мислення, пізнавальних, творчих здібностей, емоційно-вольових, морально-естетичних, рефлексивних якостей, творчого усвідомлення їх ціннісної значущості.

Оскільки структурний зміст КК майбутніх фахівців із ДтаІД включає сукупність культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього її складників, то формування в їх контексті, комунікативних знань, умінь, якостей здійснювалося у співвіднесенні з відповідними їм навчальними дисциплінами, які певною мірою вже містять елементи комунікативних знань

(«Культурологія», «Соціологія комунікацій», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Етика і психологія ділового спілкування» тощо), а також і на інших дисциплінах (із «Документознавства», «Діловодства», «Інформаційно-аналітичної діяльності», «Музеєзнавства», «Архівознавства» та ін.), зміст яких було доповнено й поглиблено важливими комунікативними знаннями, інноваційними науковими концепціями, ідеями, з метою спрямування їх на формування КК студентів; ефективним було використання міждисциплінарних зв'язків.

Так, завдяки вивченню комунікативно спрямованих дисциплін з мови, етики, риторики, логіки, інформатики тощо, студенти набували знання, уміння, якості з етичних норм поведінки в діловому спілкуванні, професійно-комунікативної культури, логічності й техніки професійного мовлення, способів впливу на співрозмовника й досягнення взаєморозуміння в ситуації конфлікту, особливостей віртуальної комунікації тощо.

Засвоєння комунікативно спрямованих дисциплін з культурології, соціології, психології, історії, філософії, правознавства тощо сприяло оволодінню майбутніми фахівцями знаннями національної культури, її мови, традицій, духовних, емоційних рис народу, його цінностей, правил і способу життя, особливостей взаємодії і співпраці з представниками інших культур, соціально-економічного розвитку суспільства, способів виконання різних соціальних ролей, модифікації власної поведінки в рольовому контексті, соціального значення комунікативних якостей тощо.

Опановуючи дисципліни, пов'язані з інформацією («Філософські проблеми інформаційного суспільства», «Правові основи інформаційної діяльності», «Маркетинг інформаційних продуктів і послуг», «Інформаційний, архівний та бібліотечний менеджмент», «Комп'ютерні мережі та інтернет-технології», «Інформатика і комп'ютерна техніка» та ін.), спрямовані викладачами на формування КК, студенти набували: здатності адаптуватися до зростаючих потоків інформації, правильно оцінювати явища, факти й події, що відбуваються, ураховуючи типові й нестандартні ситуації, випадкові впливи й протиборства

інтересів, прогнозувати їхній розвиток; уміння обирати оптимальні інформаційні засоби та канали комунікації, віднаходити, аналізувати й оцінювати інформацію, розтлумачувати, логічно й продумано її викладати в усній чи письмовій формах; здатність і навички до інформаційно-комунікативної самоосвіти; готовність до безперервного розвитку й самовдосконалення КК упродовж усього життя.

З огляду на те, що у зв'язку з входженням України до європейського освітнього простору, євроінтеграцією, інтернаціоналізацією ділових стосунків, розширенням сфери міжкультурних комунікацій, невпинним збільшенням кількості спільних підприємств, транснаціональних корпорацій, що передбачає професійне спілкування із закордонними колегами, партнерами, використання в роботі різноманітної документації, нормативно-правових актів, матеріалів науково-технічних статей іноземною мовою тощо, особливу увагу в експериментальній роботі було приділено формуванню іншомовної КК фахівців із ДтаІД як важливої складової досліджуваної якості. Для цього під час аудиторних занять з іноземної мови було застосовано, зокрема комплекс диференційованих тренінгових вправ і завдань, які давали можливість студентам формувати вміння встановлювати контакти з іноземними партнерами, створювати сприятливу атмосферу для переговорів, розвивати вміння здійснювати іншомовну професійну комунікацію («Negotiations» («Переговори»), «Completetheconversation» («Заверши спілкування»), «Speaker» («Оратор»), «Collectphrasestomake a contact», («Збір фраз для контакту»), «Myexperience» («Мій досвід») та ін.).

Особлива увага під час експерименту була приділена організації проходження студентами всіх видів професійної практики**,** що давали студентам можливість випробувати й оцінити власний рівень КК, проявити значущі для професійно-педагогічної діяльності особистісні комунікативні якості, визначити та скорегувати власний стиль поведінки відповідно до професійної етики в реальних умовах виробництва/підприємства/установи. Після закінчення практики студенти звітували на факультетах про результати практики із презентаціями, у яких майбутні фахівці акцентували увагу на комунікативних

аспектах дій суб'єктів професійної діяльності.

Для поглиблення, систематизації й узагальнення комунікативних знань студентів та набуття ними комунікативних умінь на змістово-діяльнісному етапі розробленої технології було впроваджено в освітній процес ***спецкурс*** *«Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності»* (програму спецкурсу та його загальну характеристику наведено в П. 3.3. та додатку Г).

Згідно з програмою спецкурсу передбачалося формування й розвиток у майбутніх фахівців компонентів КК (відповідних ставлень, знань, умінь, якостей) у різних напрямах (складниках) КП, а саме:

- в оволодінні високим рівнем сформованості *культурного складника КП*, знаннями про загальнолюдські культурні цінності й національні пріоритети, закономірності зацікавленості й особливості культурного розвитку суспільства. Формування властивих для суспільства знань, навичок загальнолюдської культури й моральності в спілкуванні, етичної поведінки, умінь успішно взаємодіяти у полікультурному суспільстві тощо;
- ціннісного ставлення до формування КК, оволодіння в межах *соціального складника КП* знаннями про соціально-економічні, правові, політичні структури країни та механізми їх розвитку і відповідно до них – уміннями планувати відповідні цілі професійно-комунікативної діяльності. Формування навичок колективної трудової діяльності, суспільної активності, ділових взаємовідносин, розвиток відповідних особистісних якостей: організаторських здібностей, ініціативності, уміння працювати в команді, відповідальності тощо;
- прагнення до сформованості КК в межах *інформаційного складника КП*, оволодіння знаннями сучасних інформаційних технологій і методів роботи з різними видами інформації. Формування умінь орієнтуватися в інформаційному просторі, знаходити й використовувати інформацію з різних джерел, опрацьовувати й самостійно її аналізувати, використовувати в розв'язанні нестандартних проблем. Розвиток відповідних особистісних якостей:

креативності мислення, автономності в оцінках інформації, критичності у ставленні до неї, активності і творчості в її засвоєнні й використанні;

- усвідомлених потреб і мотивів щодо сформованості високого рівня КК, оволодіння в межах *мовного складника КП* знаннями про культурно-етичні норми вербальної та невербальної комунікації, особливості професійно-комунікативної діяльності. Формування вмінь і навичок офіційно-ділового спілкування (ведення діалогу, полілогу, створення монологу, виступу з доповіддю, дискутування тощо). Розвиток відповідних інтелектуальних, емоційно-моральних особистісних якостей, рефлексивної здатності до самоаналізу й оцінки власної комунікативної діяльності, давати оцінку іншим учасникам спілкування, впливати на їхню поведінку;
- професійно-ціннісного спрямування на самовдосконалення КК; формування в межах *самоосвітнього складника КП* знань, навичок, особистісних якостей, орієнтованих на постійну самоосвіту з метою безперервного самовдосконалення КК упродовж усього трудового життя. Формування вмінь наполегливо працювати, самостійно віднаходити потрібні нові комунікативні знання, засвоювати й застосовувати їх на практиці. Розвиток здатності рефлексивно передбачати результати поставлених цілей адекватно оцінювати рівень КК і усвідомлено вносити необхідні корективи в подальшу особистісну траєкторію власного професійного становлення й розвитку.

Реалізацією спецкурсу передбачалось застосування широкого спектра проблемно-пошукових, дослідницьких, практико-орієнтованих форм і методів навчання, а також *ігрових технологій навчання.* Важливими методами формування в майбутніх фахівців КК, комунікативно-значущих цінностей спілкування, були інтелектуальні, ділові, рольові ігри.

Проілюструємо застосування ігрових технологій на прикладі рольової гри «Вакантна посада», яку проводили на заняттях зі спецкурсуз метою формування в майбутніх фахівців із ДтаІД навичок правильної поведінки в діловій співбесіді, дотримання правил етикету, умінь створювати сприятливий морально-психологічний клімат спілкування, здійснювати позитивне враження про себе на

співрозмовника.

Згідно з розробленою методикою проведення такої гри [42, с.170–171, 197–199], на початковому етапі гри викладач пояснював її суть, правила та регламент, а також формував команди по п’ять студентів у кожній. Члени однієї з команд виконували роль працівників кадрової служби, інші команди обирали по одному представнику – претенденту на вакантну посаду, наприклад, керівника служби діловодства державної установи. Гра полягала в проведенні співбесіди й виборі найкращого претендента на вакантну посаду. З іншого боку – кожний претендент мав презентувати себе як конкурентоздатний спеціаліст.

Для проведення співбесіди викладач і студенти – виконавці ролі працівників кадрової служби готували питання для кандидатів на вакантну посаду, зокрема: «Чи були у Вашій практиці ситуації ділових взаємодій, у яких Ви домоглися значущих успіхів?», «Які особистісні комунікативні якості дозволяють Вам бути успішним керівником і які, на Вашу думку, потрібно ще розвинути?», «Які ділові взаємостосунки керівника зі співробітниками Ви вважаєте для себе прийнятними?». Кожний учасник гри – претендент на вакантну посаду пропонував свої варіанти відповідей на поставлені запитання, йому допомагали члени його команди. Студенти, які виконували роль працівників кадрової служби, оцінювали відповіді кандидатів на посаду керівника, коментували їх та визначили кращу команду. Насамкінець, викладач аналізував відповіді претендентів на вакантну посаду, а також ефективність допомоги членів їхніх команд, коментував проведення навчальної кадрової співбесіди й підбивав підсумки гри. Переможницею визначалась команда, з якої було відібрано кандидатуру на вакантну посаду.

Відтворюючи професійно-комунікативні ситуації в ролях, запроваджена гра сприяла розвитку в студентів інтелекту й рефлексивних здібностей, дозволяла їм відпрацьовувати тактику професійно-комунікативної поведінки, зумовлювала встановлення суб’єкт-суб’єктних, дружніх взаємовідносин, допомагала подоланню психологічних бар’єрів у спілкуванні, можливості вільно висловлювати власні думки й приймати самостійні рішення.

Участь у грі суттєво допомагала студентам усвідомити ціннісну значущість КК, важливість ділових комунікативних якостей. Адже переможцем конкурсу претендентів на престижну посаду (у грі, як і в реальній дійсності) ставав лише той, хто справив враження цілеспрямованого організатора, схильного до контактів з багатьма людьми, виявив ентузіазм, товариськість, емоційну стабільність, наполегливість, чим надихав інших; показав себе самодостатньою особистістю, яка усе почате намагається доводити до кінця, усебічні знання й високі комунікативні здібності.

З огляду на мету й завдання експерименту, на заняттях зі спецкурсу акцентували головну увагу на використанні освітніх технологій, форм і методів, які передбачають взаємодію суб'єктів навчального процесу в системі «студент – студент», «студент – група», «викладач – студент – група», а отже, сприяють формуванню КК майбутніх фахівців із ДтаІД (організація навчальної взаємодії й співпраці, групової роботи, проектного навчання, інтерактивних форм роботи (ігрових, тренінгових, компаративних), методу ситуаційного аналізу (case-study).

У процесі експериментальної роботи (як на заняттях зі спецкурсу, так і під час вивчення загально-професійних і фахових дисциплін) широко застосовували *метод ситуацій*, що передбачало створення ситуацій взаємодії (комунікативно-мовленнєвих, презентаційних, інтелектуально-прогностичних, перцептивно-емпатійних, емоційно-регулятивних, креативних, рефлексивних, ситуацій-тренінгів), які були наближені до реальних умов професійно-комунікативної діяльності фахівців із ДтаІД.

Слід підкреслити, що на заняттях зі спецкурсу особливу увагу приділяли конфліктологічній підготовці майбутніх документознавців. Для цього в колективній та індивідуальній формах аналізувати труднощі, які можуть виникнути у фахівця документно-інформаційної сфери в професійно-комунікативній діяльності, з'ясовували шляхи їх подолання; навчали студентів стратегії й тактиці безконфліктної професійної комунікації; роз'яснювали важливість професійної рефлексії й самоконтролю в професійному спілкуванні.

Оскільки професійно-комунікативна діяльність може ускладнюватися

певними бар'єрами професійної комунікації (індивідуально-психологічними, психофізіологічними, емоційними, мотиваційними, організаційними, дисциплінарними, оцінними та ін.), то під час занять зі спецкурсу студентам слушно буде набути необхідні знання про їх суть, причини виникнення та способи подолання. Практичним досвідом щодо попередження й подолання бар'єрів професійно-комунікативної діяльності вони можуть ефективно оволодіти під час організації діалогового навчання проблемного характеру, проблемно-рольових ігор, створення імітаційних конфліктних ситуацій, а також безпосередньо під час виробничих практик.

Для попередження й подолання бар'єрів професійно-комунікативної діяльності запровадили інтерактивну гру «Бар'єри спілкування», яка слугує прикладом методу проблемних ігрових ситуацій. Таку гру застосовували на заняттях спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформаційної діяльності», а також під час проведення практичних і семінарських занять з курсу «Етика і психологія ділового спілкування», на засіданнях предметних гуртків.

Головною метою гри було формування в майбутніх фахівців із ДтаІД комунікативних знань і способів дій, навичок дотримання культурно-етичних норм і правил спілкування й поведінки, розвиток інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних якостей (шанобливого ставлення до співрозмовника, ввічливості, толерантності, емпатії, скромності, совісності, умінь аналізувати й робити висновки тощо).

Згідно з розробленою методикою гри «Бар'єри спілкування» [42, с. 103; 65, с. 225–226], у ній брали участь одразу всі студенти групи. Трьох учасників викладач рекомендував членами експертної комісії, інші самостійно розподіляються на команди по 3 – 4 чоловіки. Викладач після пояснення суті гри, її правил і регламенту пропонував студентам перелік ситуацій.

Серед ситуацій, зокрема були такі [94, с. 166, 300]:

<u>Ситуація 1</u>. Вам необхідно піти раніше зі зборів, як ви дієте: а) у певний

час виходите, попросивши колегу, що сидів поряд, пояснити вашу причину головуючому; б) у потрібний час тихо виходите, вирішивши пояснити причину головуючому завтра; в) напередодні засідання попереджаєте організатора, головуючого про необхідність піти раніше;

Ситуація 2. Чоловік відчуває себе виключеним із процесу спілкування двома іншими особами і, хоча всі сидять поряд, розмовляють тільки двоє. Вони встановили контакт і знайшли спільну мову, про що свідчать вираз їхніх облич та пози, які рефлексивно «віддзеркалюють» одна одну. Натомість у відчуженого від розмови чоловіка: руки схрещені, ноги широко поставлені, брови зведені, очі дивляться в сторону, губи міцно стиснуті, усе тіло повернуте вбік.

До кожної з наведених ситуацій учасники підгруп вибирали варіанти свого бачення їх й розуміння суті порушених проблем. За умовою гри, для розв'язання поставленого завдання студентам надавалося 10 хвилин. Експерти оцінювали найбільш вдалі характеристики й аналіз ситуацій, правильне з'ясування проблем і найкращі варіанти їх розв'язання, визначали команду переможців. Переможцями ставали студенти, які правильно розібралися в ситуаціях, зрозуміли суть проблеми, зокрема розуміють: 1) що краще – заздалегідь попереджати головуючого про необхідність піти раніше; 2) що жести (невербальні засоби спілкування) – це теж своєрідна мова, яка свідчить про ставлення до партнера: схрещені руки (вияв відокремленості), широко поставлені ноги (вияв агресивності), зведені брови (прояв невдоволеності), очі дивляться в сторону (вияв відокремленості), міцно стиснуті губи (незгода, відмова від контакту), повернуте вбік тіло (вияв незацікавленості) тощо.

Після проведення гри викладач і студенти обговорювали свої враження й думки, з'ясовували, які відповіді й ким продемонстровані яскравіше й цікавіше, які розбіжності виникли під час їх формулювання. Головним її результатом було: активізація інтелектуально-рефлексивного й розумового потенціалу студентів, оволодіння ними комунікативними знаннями й уміннями застосовувати їх на практиці, формування глибоких внутрішніх потреб і ціннісних орієнтацій,

спрямованих на оволодіння КК.

Застосування наведеного методу сприяло встановленню зв'язку теоретичних знань і практичних умінь студентів, збагаченню комунікативним досвідом, інтенсифікації їхніх творчих інтелектуальних здібностей, формуванню в них навичок ефективної комунікативної діяльності, дотримання культуро-етичних норм і правил спілкування, розвитку емоційно-вольових, морально-естетичних особистісних якостей (шанобливого ставлення до співрозмовника, увічливості, толерантності, емпатії, скромності тощо). Головним результатом гри було набуття студентами комунікативних знань та вмінь застосовувати їх на практиці, формування професійно-ціннісних орієнтацій, спрямованих на оволодіння КК.

Для формування в студентів умінь запобігати й розв'язувати конфлікти під час професійно-комунікативної діяльності також застосовували індивідуальні й групові професійні, соціальні й художні вправи (арт- і музична терапія, робота з власною біографією тощо), спрямовані на розвиток емпатії, самокорекції поведінки, самооцінки конфліктності, раціональної поведінки й спілкування в конфлікті, відпрацювання різних способів і стратегій поведінки фахівця з ДтаІД у взаєминах із іншими суб'єктами професійної комунікації.

Оволодіння студентами комунікативними знаннями, формування в них комунікативних умінь і навичок, розвиток особистісних професійно-значущих якостей, рефлексивних здібностей, набуття навичок самоосвіти й самовдосконалення КК, викладачі успішно здійснювали за допомогою різноманітних засобів стимулювання їхньої активності, акцентуючи на природній, творчій активності, в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студентів, шляхом: викладання дисциплін на засадах багатосторонньої взаємодії; використання сучасних технологій (особистісно-орієнтованого навчання, інформаційних технологій навчання, технології дистанційного навчання, розвивального навчання, проблемного навчання, проектної технології та ігрових технологій навчання); застосування комунікативно-спрямованих інтерактивних форм (лекцій-бесід, лекцій-візуалізацій, лекцій-дискусій, лекцій-екскурсій,

лекцій із заздалегідь запланованими помилками, проблемних лекцій і відповідних семінарів); ділових, інтелектуальних, рольових ігор, ігрових дискусій, ігрових ситуацій («Бліцопитування»,«Інтерв'ю», «Вакантна посада», «Ерудити», «Бар'єри спілкування»та ін.); неігрових методів («Кейс-стаді», «Брейнстормінг», «Круглий стіл»та ін.) (сутьзазначених форм і методів розкрито в П. 3.4.).

Під час занять із різних дисциплін, викладачі постійно звертали увагу на ефективність комунікативної діяльності студентів, посилювали контроль за дотриманням ними норм і правил морально-етичної поведінки й культури міжособистісного спілкування, що сприяло накопиченню в них комунікативного досвіду, закріпленню комунікативних знань, активувало їхню розумову й пізнавальну діяльність, спонукало до комунікативної самоосвіти й набуття нових комунікативних знань, забезпечуючи безперервне формування в них КК.

Так, зокрема ефективному формуванню в студентів комунікативних знань, умінь, якостей у контексті інформаційного, культурного соціального, мовного, самоосвітнього складників КП сприяло застосування *лекцій-візуалізацій*. Завдяки використанню мультимедійних технологій; демонстрації відеороликів, графічних малюнків, ілюстрованих текстів, діаграм, електронних документів; вільному, розгорнутому коментуванню їх викладачем; звуковим ефектам, елементам анімації матеріали лекцій були значно цікавішими, викликали в студентів бажання обговорити побачене, зіставити й уточнити інформацію, спонукали до активного спілкування, сприяли оволодінню інформаційною грамотністю, навичками використання інформаційних технологій, формуванню уявлень, понять, глибокого світогляду, інтелектуальних, духовно-естетичних якостей, загалом розвитку КК.

Перспективним засобом розвитку інтелектуальних, професійно-комунікативних здібностей майбутніх фахівців були комунікативно-орієнтовані *лекції із заздалегідь запланованими помилками*, що розраховані на стимулювання уважного, критичного ставлення до пропонованої інформації, пошуку в ній змістових, фактологічних, стилістичних, лексичних та інших типів помилок.

Такий вид лекцій сприяв розвитку в студентів умінь зосереджено слухати й чітко усвідомлювати інформацію, виокремлювати смислові елементи висловлювань, оперативно аналізувати різні ситуації, виступати в ролі експертів, опонентів, рецензентів, виявляти неправильну чи неточну інформацію й коригувати її.

Слід зазначити, що не всі студенти одразу реагували на заплановані помилки, але з часом, починали їх знаходити, що вказувало на розвиток у них уваги, вольових зусиль, пам'яті, активного мислення, навичок вільно орієнтуватися в різноманітних видах інформації, аналізувати й критично її осмислювати, доречно висловлювати власні думки, правильно формулювати доцільні запитання, послідовно й доказово доводити свої переконання.

Усебічному комунікативному розвитку майбутніх фахівців значною мірою сприяли *проблемні лекції*, під час яких створювали проблемні комунікативні ситуації, наближені до реальної професійної діяльності. Важливою умовою їх успішності була підготовленість, творчий потенціал викладача. Він повинен уміти створювати комунікативні проблемні ситуації відповідно до пізнавальних потреб і рівня розвиненості розумових здібностей студентів, стимулювати їхню пізнавальну активність, надавати дієву допомогу в пошуку оптимальних способів вирішення зазначених проблемних ситуацій. Щоб упоратися з проблемними завданнями й знайти правильні рішення, студент повинен був уявити ситуацію, порівняти її з ідеями інших студентів та зробити для себе висновки. Такі міркування, аналіз, судження розвивали в майбутніх фахівців інтелектуальні й рефлексивні здібності, навички застосовувати комунікативні знання на практиці, сприяли формуванню КК.

Розвитку в студентів самостійного мислення, навичок спілкування (умінь слухати, переконувати, обстоювати свої погляди, аналізувати й аргументувати твердження, критично оцінювати чужі й власні судження тощо) сприяли *семінари-дискусії*. Викладач, коригуючи перебіг спільної діяльності зі студентами, надихав їх на ефективну взаємодію між собою, пропонував питання, що ведуть до зіткнення думок, пошуку аргументів, поглибленого аналізу проблеми.

Для обговорення проблемних питань, що передбачають колективний пошук їх вирішення, проводили дискусії у формі «Круглого столу». Така дискусія давала можливість: ознайомлюватися студентам із різними поглядами на певну проблему, стимулюючи їх до активного мислення й самостійних висновків; створення оптимальних умов для збагачення їх комунікативними знаннями, розвитку комунікативних умінь і навичок (логічного, чіткого викладу особистої думки, аргументованого доведення її доцільності, обстоювання своїх переконань, критичного оцінювання чужих і самоаналізу власних суджень тощо); створення атмосфери доброзичливого спілкування, поваги до думок інших тощо.

Демонструючи свої знання з визначеної проблеми й навички передбачати перспективи її розвитку, студенти, не обмежувалися власною думкою в пошуках істини. Це сприяло розширенню їхнього кругозору, формуванню глибокого світогляду, загальнолюдських комунікативно-значущих цінностей, формуванню й саморозвитку КК.

Проведення дискусій і диспутів сприяло ефективному формуванню в майбутніх фахівців знань і вмінь вільно орієнтуватися в різноманітних видах інформації, здобувати її з різних джерел, тематично добирати, структурувати, аналізувати, критично осмислювати й використовувати, брати участь в обговореннях, діалогах, суперечках, аргументовано, коректно висловлювати власні думки; здатності до високої соціальної активності, толерантної, суб’єкт-суб’єктної взаємодії і співпраці.

Формуванню творчих здібностей студентів, їх умінню спілкуватися, вести діалоги, логічно висловлювати думки, вносити пропозиції для вирішення проблемних ситуацій, великою мірою сприяло застосування методу *«Кейс-стаді»*, який давав можливість для створення інформаційно-комунікативного середовища, що сприяє підвищенню рівня КК та загальної культури студентів через залучення їх до активної участі в дискусіях, аргументованого відстоювання власних думок. Викладач мав дібрати наближені до професійно-комунікативних реалій ситуації, підготувати проблемні питання, залучити всіх студентів до їх

обговорення й аналізу, сприяючи розвитку в них КК, у тому числі конструктивного мислення, умінь коректно сперечатися, не нав'язувати своїх думок один одному тощо. Студентам необхідно було проаналізувати ситуації, осмислити суть проблем, запропонувати можливі варіанти їх розв'язання й вибрати кращі з них. Вони повинні були усвідомлювати, що відповідальність за прийняття правильних рішень покладається саме на них. Аналіз ситуації, відповіді студентів на проблемні питання змушували їх усвідомлено робити для себе правильні висновки.

Розглянемо застосування методу «Кейс-стаді» на прикладі проведення семінарського заняття з дисципліни «Бізнес-етикет», зокрема з теми «Етика спілкування як відображення моралі суспільства». Оскільки всіх студентів заздалегідь було поділено на команди й вони були ознайомлені з ситуаційними завданнями, то заняття розпочали з контролю їхніх знань і проведення обговорення. Для ефективного використання методу «Кейс-стаді» намагалися забезпечити високу складність проблемних завдань, наприклад:

1. *Ситуація 1. Протягом ділового інтерв'ю претендент на посаду секретаря-референта державної установи, маючи відповідні документи й досвід роботи, періодично потирав руки, барабанив пальцями по столу, совався на стільці, поглядав у вікно, часто перепитував та давав неповні відповіді. На прохання розказати про себе – 15 хвилин натхненно, повторюючись, розповідав про власні інтереси. Після співбесіди він отримав відмову: його мовленнєва поведінка засвідчила низький професіоналізм* [94, с. 149].

Завдання для студентів полягало в необхідності проаналізувати поведінку й характеристику вербального й невербального спілкування під час співбесіди з приводу влаштування на роботу, і з'ясувати, яким чином зовнішній вигляд, перші фрази, жести, міміка, поза, вираз обличчя, погляд, а також знання культури ділової комунікації, мовленнєвого етикету, уміння слухати тощо впливають на перебіг спілкування, чи є це дрібницями.

Вирішення такого завдання спонукало майбутніх фахівців із ДтаІД зробити для себе належні висновки й вирішити питання визнання / невизнання

необхідності формування власної КК.

2. *<u>Ситуація 2.</u> Керівник інформаційної служби, діючи в інтересах підприємства, завжди наполягав на своїх рішеннях. Та часом доводилося спостерігати обговорення й невиконання підлеглими його вимог, що порушувало порядок і дисципліну на підприємстві, знижувало продуктивність праці, спричиняло конфлікти. Зрозуміло, що така дисципліна зумовлена авторитаризмом керівника, викликана страхом, а не повагою до нього.*

Завдання для студентів: Проаналізуйте ситуацію та складіть відповіді на запитання: «Чи згодні Ви з тим, що, користуючись повагою, керівнику не потрібно тиснути на підлеглих своїми повноваженнями?» і «Чи може розраховувати на справжній авторитет той, хто схильний подавляти інших?», «На чому ґрунтується авторитет: це – риса особистості чи атрибут професії?», «Де і в якій ситуації Ви відчули свій авторитет – у студентському колективі, вдома, на роботі?», «Чи доводилося Вам виявляти авторитаризм і до чого це призвело?» [66, с. 370].

Звісно, майбутні документознавці прагнуть мати авторитет і відчувати повагу до себе з боку викладачів, колег, однокурсників, у майбутньому – співробітників. Аналіз вищенаведеної ситуації, відповіді студентів на проблемні питання викладача змусили їх замислитися, зробити для себе відповідні висновки, що головною умовою розв’язання подібних проблем є володіння КК.

Застосування дискусійних методів, методу «Кейс-стаді» в контексті технології проблемного навчання**,** вирішення проблемних питань, обговорення проблемних подій, ситуацій актуалізувало в майбутніх фахівців із ДтаІД комплекс важливих комунікативних знань, ставлень, умінь, якостей, сприяючи формуванню й розвитку в них КК, зокрема розумових здібностей і творчого інтелектуального потенціалу; здатності до самостійного виявлення й формулювання складних проблем, виявлення гнучкості в їх розв’язанні, генерування ідей, продукування незвичних відповідей і нестандартних рішень; умінь контролювати хід виконання завдань, аналізувати й обговорювати їх результати, виправляти допущені помилки, здійснювати пізнавальний процес в

умовах нової ситуації; навичок командної роботи, обирати певні способи й прийоми взаємодії й співробітництва; здатності й навичок до постійного саморозвитку КК упродовж усього життя) [67, с. 209; 90, с. 215; 106, с. 240].

Особливо ефективно формування КК майбутніх документознавців відбувалося під час проведення професійно-спрямованих *лекцій-екскурсій* (або *заочних подорожей*), на яких одночасно з методами розповіді й демонстрації використовувалися методи спостереження, бесіди, що зумовлювало формування в майбутніх документознавців комунікативних знань, умінь, ціннісних ставлень, розвиток емоційних, морально-естетичних особистісних якостей, здатності до взаєморозуміння, толерантності, тактовного, культурно-етичного спілкування тощо. Занотувавши тезами основну інформацію, студенти організовано обговорювали побачене й почуте, активно ділилися різноманітними враженнями, обмінювалися думками, вносили пропозиції. Отже, проведення лекцій-екскурсій сприяло розвитку в майбутніх фахівців із ДтаІД: розумових здібностей, логічного мислення, умінь слухати, ставити запитання, аналізувати отриману інформацію; навичок узгоджувати свої думки з іншими, робити узагальнені висновки, уносити пропозиції, узгоджувати спільні рішення; здатності працювати разом, налагоджувати партнерські взаємовідносини, виявляти взаємну ввічливість, повагу, доброзичливість тощо.

Важливе місце у формуванні КК майбутніх фахівців із ДтаІД займали *ігрові методи навчання*. Навчальна діяльність ігрового характеру викликала в студентів зацікавленість у комунікативній взаємодії; сприяла засвоєнню ними культури поведінки й спілкування, умінь швидко й правильно орієнтуватися в умовах взаємодії, безпомилково реагувати і впливати на співрозмовника, встановлювати й підтримувати психологічний контакт, управляти своїми емоціями, співпереживати, розуміти й ураховувати почуття й потреби інших людей, застосовувати посилюючий висловлювання міміко-пантомімічний супровід; впливала на розвиток особистісних якостей; дозволяла виявляти відхилення в комунікативних знаннях, уміннях, якостях, поведінці студентів, уносити позитивні зміни в структуру їх КК.

Під час проведення ігор студенти залучалися до командної роботи, активної міжособистісної взаємодії, у якій, виявляючи оптимізм, доброзичливість, толерантність, взаємодопомогу, спільно досягали поставлених цілей, прагнули зрозуміти й підтримати один одного. Командна робота створювала можливості для вирішування проблем і аргументування власного погляду, сприяла розвитку мислення та мовлення, давала змогу реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, забезпечувала високу інтенсивність і різноманітність комунікативної діяльності (активне слухання й говоріння, висловлювання вголос, міркування, спростування, вироблення індивідуального стилю спілкування тощо).

Ефективними для формування КК майбутніх фахівців були *ділові ігри*, зокрема ділова гра «Інтерв'ю». Цю гру застосовували на семінарсько-практичних заняттях із багатьох навчальних дисциплін. Проілюструємо методику застосування вказаного методу під час практичного заняття з теми «Вимоги до особистісних якостей спеціалістів із паблік рілейшенз» (навчальна дисципліна «Основи іміджології та PR-технологій»).

На підготовчому етапі гри викладач розподілив студентів групи на три команди й ознайомив їх з проблемною темою гри: «Комунікативна компетентність піермен-професіонала як умова ефективного виконання професійних обов'язків». Кожна команда повинна була виробити загальну концепцію розуміння проблеми, спільний підхід до її розкриття й вирішення поставленого завдання.

На другому етапі гри кожна команда під керівництвом викладача склала програму інтерв'ю, конкретні запитання, завдання, пропозиції тощо. Їх зміст дав інформацію щодо рівня комунікативних знань студентів, їхнє ставлення до різних аспектів проблеми. На наступному етапі гри студенти провели інтерв'ю. За умовою гри, кожна команда могла взяти інтерв'ю у представника іншої команди й поставити йому свої підготовлені запитання. Якщо гравець не міг відповісти на запитання, він звертався за допомогою до своєї команди.

Прикладами запитань, які студенти склали для інтерв'ю, були, зокрема,

такі: «У чому полягає значущість КК для особистісного розвитку й професійної діяльності майбутнього PR-фахівця?», «Які основні комунікативні знання, уміння і якості важливо сформувати майбутньому фахівцю з паблік рилейшнз?», «Яку роль відіграє КК у формуванні індивідуального іміджу майбутнього піермен-професіонала?».

Підготовка студентів до інтерв'ю, колективна співпраця, пошук інформації позитивно вплинулт на розвиток усебічного світогляду, широкого кругозору, усвідомлення етично-естетичних моделей індивідуального іміджу, що є важливим для досягнення успіху в професійно-комунікативній діяльності.

Після проведення всіх інтерв'ю, кожна команда складала звіт про своє бачення порушеної проблеми, до якого включали питання й тези відповідей, а також висловлювання думок, ідей, репліки, побажання тощо.

На заключному етапі гри викладач організовував обговорення й складання загальних висновків. Кращою визнавалась команда, яка найбільш активно відповідала на запитання, найбільш якісно оформила підсумкові документи, що визначається відкритим обговоренням. Найголовнішим було усвідомлення майбутніми фахівцями з ДтаІД необхідності оволодіння КК як інтегрованою особистісною якістю, без якої неможлива успішна навчальна й у майбутньому професійно-комунікативна діяльність, виявлення комунікативних умінь і якостей.

Завдяки грі «Інтерв'ю» майбутні фахівці з ДтаІД мали можливість зосередити увагу на розвитку важливих власних комунікативних якостей: здорового глузду, аналітичного мислення, логічності суджень, багатої уяви й критичності сприйняття, організаторських здібностей, об'єктивності, чесності, відкритості, старанності, здатності до самостійної творчої праці, інтелектуальної допитливості, уміння нестандартно підходити до вирішення складних проблем; здатності орієнтуватися в складних, конфліктних ситуаціях спілкування; працювати в команді, толерантно ставитися до думок інших, уміння спілкуватися з товаришами; формулювати свої думки в переконливій формі, умінь самопрезентації і техніки мовлення; ораторського мистецтва тощо.

Важливими методами формування КК студентів були інтелектуальні ігри, зокрема гра «Бліцопитування», проведення якої активізувало інтелектуальну діяльність і емоційний стан студентів, підвищувало їхню працездатність, рівень самостійності й творчу віддачу. Це допомагало їм швидко орієнтуватися в будь-якій ситуації, ефективно розв'язувати нестандартні, складні проблеми, спрямовувати зусилля на самостійний пошук нових комунікативних знань і способів їх застосування на практиці.

Розглянемо суть і зміст проведення інтелектуальної гри «Бліцопитування» на прикладі семінарського заняття «Характеристика ділового спілкування й умови його ефективності» з «Етики і психології ділового спілкування». Провідна ідея й девіз гри – «Будуємо продуктивні взаємини!». Викладач підготовлює спеціальні питання, наприклад: «Які комунікативні помилки неприпустимі в міжособистісній комунікації?»; «Які навички сприяють умінню уважно слухати співрозмовника?» «Як налагодити дружні взаємини під час спілкування?». Свої відповіді студенти команд повинні були надавати одразу, оскільки викладач вибирав такі питання, які вимагали не лише знань предмету, але й вияву комунікативно-значущих інтелектуальних, емоційно-вольових здібностей, кмітливості, взаєморозуміння, моральних переконань тощо. Також студенти мали можливість допомагати один одному, ділитися своїми знаннями, досвідом, підказувати варіанти відповідей, намагаючись усі разом отримати найвищий бал.

Участь студентів у вище вказаній грі (активна розумова діяльність, змагання на швидкість і правильність відповідей) сприяли формуванню в майбутніх фахівців із ДтаІД: навичок вибирати ефективні стратегії поведінки й способи успішного спілкування, правильно формулювати власні думки й чітко відповідати на запитання, тактовно доводити свої переконання, слухати й поважати інші думки, налагоджувати дружні стосунки, знаходити спільні рішення в розв'язанні різноманітних проблем, розвитку інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних якостей, рефлексивних здібностей.

Ефективне формування КК майбутніх документознавців здійснювали також за допомогою методу *ігрових дискусій*, зокрема *гри «Ерудити»*, що

передбачала колективне дружнє обговорення спірних питань, обмін думками, з'ясування їх відмінностей, встановлення істини тощо. Таку гру застосовували на навчальних заняттях з низки навчальних дисциплін, під час вивчення розробленого спецкурсу, а також у позааудиторній діяльності.

Проілюструємо застосування гри «Ерудити» під час вивчення теми «Інформаційний процес та інформаційні посередники» з курсу «Інформаційно-аналітичної діяльності». Проведення гри передбачало обговорення проблемного питання «Інформаційно-культурне середовище – позитивний / негативний результат обслуговування».

Головна мета застосування гри – формування вмінь студентів працювати в команді, розвиток інтелектуально-прогностичних умінь, розвток комунікативних якостей у майбутніх фахівців із ДтаІД.

Студентам було запропоновано завдання – проаналізувати надану проблему, створити підсумковий документ «Результати гри», у якому розкрити значення КК для майбутнього фахівця з ДтаІД.

На підготовчому етапі гри викладач у взаємодії зі студентами, ураховуючи їхні бажання, формував основні команди її учасників: «знавців», «опонентів», «консультантів», «рецензентів», «організаторів», «арбітрів». Розкриваючи мету й завдання гри, викладач надавав студентам необхідну консультативну допомогу й інструктивні вказівки, пояснював правила гри, регламент виступів кожної команди тощо.

Команда «знавців» готувала основні доповіді на задану тему. Викладач допомагав студентам у виробленні плану, у доборі літератури, узагальненні матеріалу тощо. Команда «опонентів» до виступів «знавців» готувала для дискусії проблемні запитання, зокрема, такі: «Фактори задоволення/ незадоволення користувача інформаційними послугами – комунікативний аспект», «Інформаційне обслуговування – культурно-етичні норми поведінки й спілкування», «Основні показники сформованості КК майбутнього інформаційного аналітика, як професіонала спілкування» та інші. Це потребувало опрацювання й аналізу студентами відповідної літератури,

формулювання власного ставлення до проблеми. Якщо відповіді «знавців» були недостатньо вичерпними чи неправильними, то викладач пропонував відповісти на запитання «консультантам».

Учасники команди «консультанти» після вивчення проблеми, повинні були надавати у процесі гри інформаційну допомогу та психологічну підтримку учасникам гри. Студенти з команди «рецензентів» теж готувалися до аналізу доповідей «знавців». Вони з'ясовували основні вимоги до рецензії, уважно заслуховували виступи «знавців», вивчали, аналізували і оцінювали їх.

До обов'язків «організаторів» входили такі: підготовка до проведення гри приміщення, відбір необхідної наочності, підготовка проекту підсумкового документу «Результати гри». До цього документу під час доповідей і їх обговорення вносили важливу інформацію: питання й пропозиції, доповнення й корективи, висловлювання думок, важливі поняття, концепції й методики вирішення поставленої проблеми.

Члени команди «арбітри», аналізуючи поставлену проблему гри під час її перебігу, повинні були аргументовано оцінювати роботу кожної команди гравців. Після завершення обговорення всіх виступів «організатори» ознайомлювали студентів зі змістом підсумкового документу «Результати гри» для організації його колективного аналізу. Після завершення гри «арбітри» повідомляли її учасникам про кількісні та якісні результати оцінювання. У заключному слові викладач оцінював висновки, що були зроблені гравцями, а також здійснював аналіз особливостей організації та перебігу колективної діяльності у командах гравців.

Позитивним результатом гри-дискусії «Ерудити» було те, що під час її проведення фіксували підвищення активності студентів, вияву ними важливих для ефективної професійно-комунікативної взаємодії якостей (інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-естетичних). У процесі зазначеної гри студенти навчалися вести діалоги, виявляти ввічливість, толерантність, чемність, не протиставляючи себе співрозмовникові; дискутувати, створювати доброзичливу, приємну атмосферу спілкування; самостійно набувати знання з різних

інформаційних джерел.

На емоційно-психологічний стан і збудження внутрішніх стимулів студентів до формування КК ефективно впливало застосування *проблемних ігрових ситуацій* (наприклад, гра «Бар'єри спілкування», яку було розглянуто попереду), основою яких було моделювання наближених до реальної професійної діяльності проблемних ситуацій, обговорення різних проблем, подій з професійної практики, що передбачали колективний пошук їх вирішення.

Для формування в студентів КК, розвитку в них зацікавленості й потреб у комунікативній самоосвіті й самовдосконаленні, заохочення майбутніх фахівців до самостійного опанування спецкурсу, під час його засвоєння використовували інтерактивні неігрові методи такі, як «Круглий стіл», «Кейс-стаді». Найбільш широко застосовували метод «Брейнстормінг» (більш відомий як «мозковий штурм»), який є ефективним способом ведення дискусії, колективного обговорення й вільного вираження думок, пошуку нових ідей і можливих варіантів розв'язання певної проблеми, завдяки організованій творчій співпраці групи студентів.

Концентрація уваги на проблемному питанні, запропонованому викладачем для його обговорення шляхом «штурму», була передумовою успішності комунікативної діяльності майбутніх документознавців. У студентів відбувалося формування вмінь і навичок: швидко генерувати й висловлювати свої ідеї, оперативно реагувати на пропозиції інших, уважно слухати, не перебиваючи, не допускаючи особистої конфронтації, долучатися до спільного розв'язання проблем, працювати в команді, створювати доброзичливу атмосферу, позитивний емоційний фон (коректних заперечень, тактовних відмов, увічливих зауважень, доброзичливої критики тощо).

Крім того, на заняттях з фахових дисциплін та під час вивчення авторського спецкурсу широко використовували інформаційні освітні технології (ІКТ, мультимедійні, інтернет-технології, WEB-технології, хмарні, телекомунікаційні), за допомогою яких студенти оволодівали вміннями писемної ділової комунікації (складати ділові листи, створювали візитні картки тощо).

Завдяки використанню сучасних інформаційних і дистанційної технологій, інтернет-ресурсів, комп'ютерної техніки, оволодівали комунікативними знаннями, опановували інформаційно-комунікаційними вміннями, підвищували культуру спілкування в мережі Інтернет, набували досвіду комунікативної та самоосвітньої діяльності.

Одним із ефективних методів формування в студентів комунікативних знань, умінь, особистісних якостей був *метод проектів (проектна технологія)*. Цей метод широко застосовували в процесі організації науково-дослідної роботи студентів (їхньої участі в наукових гуртках «Документознавчі студії» та «Мовознавчі студії», читацьких конференціях, конкурсах наукових робіт, дискусійних клубах, диспутах, форумах тощо); позааудиторної колективно-творчої діяльності (участі в творчих гуртках, літературній студії «Слово», конкурсах, зустрічах, фестивалях, поетичних вечорах, клубах за інтересами, пізнавально-виховних годинах тощо); громадсько-виховної (роботи в студентському самоврядуванні, трудовому десанті, волонтерському русі, допомога соціальним службам тощо).

Роботу майбутніх фахівців із ДтаІД над проектами, що мають на меті формування в них КК, представимо в умовах діяльності предметно-наукового гуртка, який вивчає проблеми суспільних і гуманітарних наук. Викладач визначає теми проектних робіт, що відповідають, наприклад, темі навчальної програми з культурології: «Роль культурних орієнтацій у розвитку суспільства».

На підготовчому етапі (визначення теми, мети проекту, обговорення проблеми) студенти ознайомлюються з темами проектних робіт, пропонують власні їх варіанти. Сформувавши творчі групи, вони розподіляють між собою теми й питання до них, зокрема, такі:

1. «Культура мислення, мовлення, емоцій, поведінки – невід'ємний показник високого рівня сформованості КК майбутнього фахівця», «Чи працюєте Ви над її розвитком, яким чином і з якими успіхами?».

2. «Інтелігентність – це високий рівень КК особистості, повага до людей, внутрішня й зовнішня культура, честь, гідність, уміння коректно спілкуватися

тощо. Чи це так?», «Чи прагнете Ви бути (вважатися) інтелігентною людиною, якщо так, то які комунікативні знання, уміння, якості для цього намагаєтесь набути?».

3. *«Навички культури й етики спілкування, тактовності, логіки, витримки, рішучості як мистецтво переконання – яке значення вони мають для ефективного спілкування, чи потрібно їх розвивати майбутньому документознавцю? Яким чином?».*

Наступні етапи проектної роботи включають: 1) планування, розподіл обов'язків, визначення методів дослідження, наукових джерел, способів збирання інформації тощо; 2) дослідження проблеми, пошук інформації, роботу в бібліотеці, Інтернеті, спостереження, бесіди тощо; 3) аналіз зібраної інформації, підбиття підсумків, формулювання висновків; 4) оформлення звіту, узагальнення та класифікація зібраних матеріалів; 5) подання результатів дослідження у формі письмового чи усного звіту з презентацією наочного матеріалу; 6) колективне обговорення й оцінювання результатів, або самооцінювання, що вимагає від студентів навичок дискутування, публічного спілкування, уміння аргументовано відстоювати власну точку зору тощо [13, с. 336; 14, с. 94–95].

Володіючи різнобічними знаннями досліджуваної галузі науки, викладач під час роботи студентів над проектами виконує функцію фасилітатора і, виявляючи взаєморозуміння, тактовність, допомагає їм у пошуках інформації, вирішенні нестандартних питань тощо. Ураховуючи можливості й інтереси студентів, він координує процес їхньої дослідницько-пошукової роботи й одночасно спонукає до формування й саморозвитку КК (умінь створювати доброзичливу атмосферу спілкування, дотримуватися культури й етики мовленнєвої поведінки, зважаючи на інтереси й потреби партнерів, застосовувати ефективні стратегії й безконфліктні способи взаємодії, виявляти інтелігентність, толерантність, повагу й увагу до співрозмовника).

Між викладачами й студентами та студентами між собою створювався сприятливий психологічний клімат, доброзичливі взаємовідносини, творчий настрій, умови, які підвищували позитивні емоції, спільні інтереси, згуртованість

у міжособистісній взаємодії.

Зокрема в процесі діяльності навчально-дослідницького характеру, на предметно-науковому гуртку, який вивчає проблеми суспільних і гуманітарних наук, виконувалися проектні роботи, які спрямовувалися на поглиблення вивчення студентами матеріалів спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця із документознавства та інформаційної діяльності». Робота полягала в тому, щоб стимулювати інтерес студентів до проблеми формування й саморозвитку в них КК, що передбачало необхідність оволодіння сукупністю відповідних знань та через проектну діяльність і розв'язання цих проблем продемонструвати практичне застосування отриманих знань.

У процесі проектної роботи студенти: планували й розподіляли обов'язки, визначали методи дослідження, наукові джерела, способи збирання інформації, досліджували проблеми, здійснювали пошук інформації, працювали в бібліотеці, Інтернеті, вели спостереження, бесіди, аналізували зібрану інформацію, підбивали підсумки, формулювали висновки, оформлювали звіти, узагальнювали та класифікували зібраний матеріал, представляли результати дослідження у формі письмових / усних звітів з презентацією наочного матеріалу, колективно обговорювали й оцінювали результати або самооцінювали, що розвивало в них навички дискутування, публічного спілкування, уміння аргументовано відстоювати власну точку зору тощо.

Ураховуючи можливості й інтереси студентів, викладач координував процес їхньої дослідницько-пошукової роботи й одночасно спонукав до формування й саморозвитку КК: умінь і навичок створювати доброзичливу атмосферу спілкування, дотримуватися культури й етики мовленнєвої поведінки, зважаючи на інтереси й потреби партнерів, застосовувати ефективні стратегії й безконфліктні способи взаємодії, виявляти інтелігентність, толерантність, чемність, повагу й увагу до співрозмовника тощо.

Із метою інтенсифікації процесу формування КК, у контексті всіх складників КП, майбутніх фахівців долучали до різних *видів позааудиторної діяльності*. Це спонукало студентів до комунікативного самовдосконалення, формування: умінь розподіляти свій час, планувати й раціонально організовувати

роботу, самостійно приймати оптимальні рішення, здатності до самоконтролю й самостійного коригування навчальної діяльності, навичок встановлювати особисті контакти, обмінюватися інформацією в усній і письмовій формах, правильно формулювати власну точку зору, сприймати ідеї й переконання інших. Взаємодії викладача зі студентами відповідали високим етичним зразкам: дотримання ввічливості, товариськості, підтримки, симпатії, відсутності грубощів і зверхності, надання змістовних, доброзичливих коментарів, конструктивних порад, відсутність складних, сплутаних, незрозумілих відповідей, швидкий відгук на потребу в зустрічі тощо.

Під час позааудиторної роботи викладачі надавали студентам ненав'язливу, дружню, тактовну допомогу з метою формування в них комунікативних знань, умінь, важливих особистісних (інтелектуальних, емоційних, вольових, моральних, естетичних) якостей. Культура комунікативної взаємодії викладачів зі студентами була для останніх школою, прикладом сформованості КК, їх спілкування здійснювалося на високому інтелектуальному, емоційно-вольовому, морально-естетичному рівнях.

Позааудиторна діяльність (у всіх її видах) суттєво сприяла ефективному формуванню КК студентів, розвитку в них комунікативних знань, умінь, якостей, розширенню соціально-культурного кругозору й усвідомленню ними загальнолюдських моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм, удосконаленню мовної й мовленнєвої культури. Завдяки позааудиторній діяльності в майбутніх документознавців формувалися позитивні, затребувані суспільством професійно-комунікативні особистісні якості, риси характеру, звички (допитливість, комунікабельність, товариськість, здатність налагоджувати дружні стосунки, уникати конфліктів, шукати компроміси, коректно доводити свої переконання, поважати інші думки, знаходити спільні рішення розв'язання проблем, самостійність, наполегливість, організаторські й лідерські здібності, почуття професійного обов'язку, відповідальність, справедливість тощо).

Отже, процес формування комунікативних знань, умінь і якостей

майбутніх фахівців із ДтаІД відбувався шляхом активної колективної співпраці, де студенти й викладач, були рівноправними суб'єктами взаємодії, викладач виступав як організатор і консультант. Важливим чинником формування КК був також взаємозв'язок між студентами – взаємодія й співпраця, встановлення дружніх стосунків на основі взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємодопомоги, адже високі результати сформованості КК досягалися лише взаємними зусиллями.

Метою ***рефлексивно-коригувального етапу*** розробленої технології було формування й розвиток у майбутніх фахівців із ДтаІД рефлексивних здібностей, підготовка студентів до аналізу, осмислення, експертизи власних дій та станів, тобто рефлексії діяльності. Зусилля викладачів а цьому етапі спрямовувались на:

- розвиток умінь професійно-рефлексивної діяльності студентів, залучення їх до усвідомленого, активного набуття й саморозвитку рефлексивних навичок, здібностей, формування стійких рефлексивних позицій, здатності до рефлексивного розуміння дійсності;
- корекцію змісту, форм і методів формування КК студентів на основі оцінки й самооцінки запроваджуваної системи;
- стимулювання студентів до оволодіння методикою діагностики й рефлексивного аналізу, уміннями й здатністю здійснювати самоаналіз і самооцінку сформованості комунікативних знань, умінь, якостей;
- поглиблення комунікативних знань і вдосконалення комунікативних умінь, набутих студентами на попередніх етапах;
- діагностику й самодіагностику рівнів підготовки майбутніх фахівців до професійно-комунікативної діяльності;
- сприяння організації комунікативної самоосвіти студентів, здійсненню самостійної пошуково-творчої діяльності з метою розробки й реалізації особистої траєкторії формування КК, набуття досвіду й навичок самостійного її аналізу, оцінки й коригування результатів;
- пошук ефективних шляхів індивідуальної корекції в зазначеному напрямі професійної підготовки; формування в майбутніх фахівців умінь і

навичок визначати на основі самоаналізу й самооцінки стратегічні напрями й перспективи подальшої професійно-комунікативної самоосвіти й безперервного самовдосконалення КК впродовж усього трудового життя.

Крім того на рефлексивно-коригувальному етапі розробленої технології формування КК майбутніх документознавців вирішувались такі з*авдання:*

- поглиблення комунікативних знань і вдосконалення вмінь, вироблених на попередніх етапах;

- діагностика (викладачами) і самодіагностика (студентами) успішності перебігу процесу формування в студентів КК;

- пошук ефективних шляхів індивідуальної корекції студентами власної траєкторії самовдосконалення КК.

Для досягнення мети рефлексивно-коригувального етапу було запроваджено форми й методи навчання та виховання, які спонукали студентів до самоаналізу, адекватної самооцінки щодо сформованості в них професійно-комунікативних знань, умінь і якостей, необхідних для ефективного здійснення документно-інформаційної діяльності: рефлексивний практикум, рефлексивно-ділова гра, проблемно-рефлексивний полілог, рефлексивна інверсія.

Для вирішення завдань означеного етапу зі студентами проводили *рефлексивні тренінги*, у процесі яких майбутні документознавці здійснювали аналіз і самоаналіз комунікативної діяльності (власних дій і дій товаришів). Запроваджені тренінги були спрямовані на формування в майбутніх фахівців із ДтаІД: здатності до саморегуляції в процесі спілкування, умінь уважно слухати співрозмовника, встановлювати й підтримувати психологічний контакт, визначати своє місце й роль у певній ситуації, уміння співвідносити комунікативну діяльність із заданою метою, наполегливо долати труднощі й різними способами розв’язувати проблеми.

Завдяки їм майбутні фахівці успішно набувають і розвивають рефлексивні здібності правильного сприйняття себе, уміння аналізувати механізми взаємодії, навички самоконтролю під час спілкування, самокритичного оцінювання своїх дій і поведінки, стеження за їх правильністю, послідовністю тощо. Як наслідок, у

студентів спостерігали підвищення прагнення до професійного самовдосконалення, у тому числі в напрямі КП, адекватності оцінювання власних досягнень, умінь співвідносити досягнуті результати із цілями, вимогами, критеріями встановлення (позитивної чи негативної) результативності комунікативної діяльності.

Проведення рефлексивних тренінгів сприяло усвідомленню студентами власних професійно-комунікативних цінностей, самопізнанню студентів у здійсненні комунікативної діяльності через розвиток здібностей до індивідуальної рефлексії, навчило адекватно реагувати на погляди інших, виходячи з їхніх запитань та міркувань, допомогло зробити висновки про ставлення до себе в зазначеному виді професійної підготовки.

На основі аналізу результатів тренінгу викладачі здійснювали корегувальні процедури щодо досліджуваної якості майбутніх фахівців: проводили консультації щодо професійно-комунікативного цілепокладання, визначали перспективи комунікативного розвитку й самовдосконалення студентів. Здійснюючи самокорекцію цілей і потреб, студенти набували нові комунікативні знання, уміння й якості, визначали перспективи якісного формування й самовдосконалення КК.

Під час комунікативної діяльності студентам надавали допомогу щодо здійснення аналізу ситуацій суб’єкт-суб’єктної взаємодії, самодіагностики, оцінки та самооцінки власних дій. Для цього, під час спілкування студентів (усного чи письмового), у всіх видах діяльності (навчально-пізнавальній, практичній, самоосвітній, науково-дослідній, громадсько-виховній, колективно-творчій), викладач спонукав студентів до набуття й саморозвитку рефлексивних здібностей.

Із метою ефективної взаємодії студентів навчали контролювати власні думки й висловлювання в процесі діалогу, а також аналізувати думки партнерів зі спілкування, правильно їх сприймати й оцінювати, розпізнавати за невербальними ознаками їхні почуття й мотиви поведінки.

Для подолання комунікативних бар’єрів спілкування, уникнення

конфліктів, викладачі на заняттях з вище наведених навчальних дисциплін та під час вивчення спецкурсу формували в майбутніх фахівців позитивні установки на інтерактивну комунікативну взаємодію, рефлексивні уміння й здібності: знаходити й ухвалювати спільні компромісні рішення; застосовувати ефективні стратегії поведінки в різних ситуаціях; коректно формулювати конструктивні погляди на конфлікти, аналізувати причини їх виникнення й коригувати взаємодії, вибирати й ефективно реалізовувати безконфліктні їх способи; дбати про створення доброзичливої атмосфери спілкування; виявляти толерантність, готовність не протиставляти себе співрозмовнику, на основі рефлексивного самоаналізу власних дій, оцінювати його дії, розуміти його наміри й почуття, тактовно впливати на нього.

Отриманню розвивального ефекту щодо професійно-комунікативних потреб, цінностей та оволодінню досвідом професійно-комунікативної взаємодії сприяло застосування різноманітних рефлексивних вправ («Оціни свої дії», «Експерт», «Рефлексивна карта», «Шлях професійно-комунікативного зростання», «Віхи розвитку», «Точки зупинки» тощо), залучення студентів в інтерактивну взаємодію, здійснення групових міні-проектів, організація співбесід тощо.

На заняттях студенти обговорювали результати комунікативної діяльності, взаємодії в команді, причини успіху і невдач у процесі колективної діяльності, сформованість професійно-комунікативних знань, умінь, рефлексивних здібностей (власної і одногрупників), ділилися своїми ідеями, переконаннями щодо шляхів оволодіння комунікативними знаннями й вміннями, обґрунтовуючи свої відповіді. Студентам для обговорення пропонували питання, такі як: «З якою метою і яким чином Ви вдосконалюєте рефлексивні здібності, чи впливає це на Ваші вміння професійно-ділового спілкування, на підвищення самооцінки й здатності до саморегуляції у професійно-комунікативній діяльності?».

Під час занять викладачі приділяли увагу опануванню студентами рефлексивними вміннями, швидко й правильно орієнтуватися в умовах,

наближених до професійного спілкування, давати оцінку якостям і особливостям поведінки партнера, адекватно сприймати його емоційні, поведінкові, рольові характеристики, усвідомлювати його цілі, мотиви, установки, бачити за словами його істинні наміри, управляти його увагою, з метою пошуку взаєморозуміння уявляти себе на його місці, бачити за нього ту чи іншу ситуацію, що особливо важливо у професійно-діловому спілкуванні.

Формування КК на рефлексивно-корегувальному етапі здійснювали також на основі надання студентам можливості самодопомоги в процесі оволодіння вказаною компетентністю, на основі самодіагностики, самопізнання, самовдосконалення, ведення індивідуального щоденника, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного саморозвитку, а також надання почесних повноважень (тьютора, лідера-консультанта під час групового вирішення проектних завдань тощо). Також, залежно від розвитку рефлексивних здібностей конкретних студентів, їм надавали дозовану допомогу під час прийняття правильних рішень у процесі розв’язання комунікативних ситуацій, вироблення правильних оцінних суджень, виявлення професійно-етичної позиції тощо. Студентам групи E_3, які характеризувалися низькими показниками сформованості мотиваційно-ціннісного, оцінно-рефлексивного компонентів КК, надавали постійну допомогуй підтримку в різних напрямах професійно-комунікативної підготовки.

Також викладачі надавали допомогу студентам під час комунікативної діяльності, аналізу ситуацій у процесі суб’єкт-суб’єктної взаємодії, оцінки й самооцінки власних дій та самодіагностики. Велику увагу вони приділяли формуванню й розвитку в майбутніх фахівців: рефлексивних умінь швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування в різних ситуаціях; здатності до самоаналізу, саморегуляції й самопрезентації в процесі контакту; умінь оцінювати індивідуальні якості й особливості поведінки співрозмовника, адекватно сприймати його емоційні, поведінкові, рольові характеристики, усвідомлювати його цілі, мотиви, установки, бачити за словами істинні наміри, управляти його увагою й впливати на нього; завдяки спостереженням та аналізу

їх результатів, складати сценарії власної поведінки в типових і нестандартних ситуаціях, і з метою пошуку взаєморозуміння уявляти себе на місці співрозмовника, бачити за нього ту чи іншу ситуацію, що особливо важливо в спілкуванні на міжкультурному рівні.

Під час їх застосування викладачі формували в студентів професійно-комунікативні знання й уміння дотримуватися рефлексивного взаєморозуміння, встановлювати міжособистісні ділові контакти, виявляти толерантність, емпатію. Майбутні фахівці (у ситуаціях, наближених до професійних) набували: здатності правильно оцінювати висловлювання співрозмовника, розпізнавати (особливо уважно під час вирішення проблемних питань) за невербальними ознаками мотиви його поведінки; умінь формулювати, розуміючи природу протиріч, конструктивні погляди на конфлікти, аналізувати причини їх виникнення й коригувати взаємодії; навички й бажання вибирати й ефективно реалізувати безконфліктні способи професійного спілкування, дбати про створення доброзичливої атмосфери взаємостосунків, не протиставляти себе співрозмовнику, демонструвати повагу й увагу до нього, уникати критики, зверхності, негативних оцінювань, не виказувати роздратованості; здатності управляти своїми емоціями й викликати потрібні емоції в партнера по спілкуванню, співпереживати, розуміти й ураховувати його потреби й почуття, інтуїтивно прогнозувати його поведінку.

Значну увагу викладачі приділяли формуванню в майбутніх фахівців із ДтаІД рефлексивних умінь і здатності до самоаналізу й оцінки професійно-комунікативної діяльності під час виробничих практик, на яких студенти навчалися сприймати й оцінювати наміри партнерів у ситуаціях комунікативної діяльності в умовах реальної професійної діяльності, при цьому набували досвіду самостійно, завдяки набутій рефлексії, безперервно вдосконалювати професійно-комунікативні знання, уміння, постійно розвивати рефлексивні здібності, творчо їх використовувати на практиці.

Диференціація роботи з формування КК на рефлексивно-корегувальному етапі будувалася на основі надання студентам групи E_1 можливості

самодопомоги в процесі оволодіння вказаною компетентністю на основі самодіагностики, самопізнання, самовдосконалення, ведення індивідуального щоденника, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного саморозвитку, а також надання почесних повноважень (тьютора, лідера-консультанта під час групового вирішення проектних завдань тощо). Студентам групи E_2 надавали дозовану допомогу під час прийняття правильних рішень у процесі вирішення комунікативних ситуацій, вироблення правильних оцінних суджень, виявлення професійно-етичної позиції тощо. Студенти групи E_3 отримували постійну допомогу щодо корекції професійно-комунікативної мотивації та поведінки.

Завдяки застосуванню зазначених заходів майбутні документознавці набували рефлексивних умінь і здатності ефективно вести діалоги, полілоги, обґрунтовано, логічно висловлювати власні думки, аналізувати думки співрозмовника, вносити раціональні пропозиції, знаходити й ухвалювати спільні компромісні рішення, сприймати чи тактовно відхиляти інші пропозиції, почуваючи себе рівноправним щодо можливості донести свою думку до членів колективу. Це позитивно впливало на подолання комунікативних бар'єрів, формувало в майбутніх фахівців позитивну установку на інтерактивну комунікативну взаємодію, зумовлювало подальше всебічне вдосконалення рефлексивних здібностей (здатності до самоаналізу власних дій, оцінювання дій співрозмовника, розуміння його поведінки й почуттів, упливу на нього), що в цілому сприяло підвищенню рівня сформованості в них КК.

У висновку підкреслимо, що викладачі, в умовах суб'єкт-суб'єктної рівноправної взаємодії й співпраці зі студентами, демонструючи визнання права кожного з них на індивідуальність, свободу, самостійність, повагу, забезпечили можливість формування й розвитку в них рефлексивного мислення, здатності до самоаналізу й оцінки власної комунікативної діяльності, сприйняття й оцінки внутрішнього світу іншої людини, її дій під час спілкування. Розвиток рефлексії майбутніх фахівців великою мірою забезпечує формування в них КК, є важливим показником її сформованості, здатності думати, учитися, взаємодіяти й

працювати.

Зазначимо, в процесі реалізації етапів технології здійснювали моніторинг (діагностування, контроль й оцінку) сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД, що давало можливість відстежувати результативність перебігу досліджуваного процесу, відповідність стану сформованості КК студентів прогнозам і цілям дослідження, з'ясування причин відхилень і внесення за необхідності відповідних коректив. У процесі експериментальної роботи систематично проводилося діагностування сформованості КК студентів, здійснювався контроль в процесі різних видів їх освітньо-професійної підготовки (попередній, поточний, періодичний, підсумковий).

Для перевірки рівня сформованості в майбутніх фахівців досліджуваної компетентності використовувалися різні методи контролю: усний (усне опитування), письмовий, тестовий, графічний, програмований контроль, практичні перевірки, побічне спостереження за комунікативною діяльністю студентів, методи самоконтролю й самооцінки, а також різні форми організації перевірки (індивідуальна, фронтальна, групова, самоконтроль). Такі види й методи контролю, форми організації перевірки надавали викладачам можливість своєчасно й адекватно оцінювати рівень сформованості комунікативних знань, ставлень, умінь, якостей студентів та на основі цього вносити відповідні корективи в процес подальшого формування в них КК. Виконуючи діагностичну, оцінювальну, стимулюючу, розвивальну, виховну, коригувальну й інші функції, контроль і оцінювання сформованості КК допомагали майбутнім фахівцям пізнати себе, позитивно впливали на активність їхньої комунікативної самоосвіти, поглиблення й розширення комунікативних знань і досвіду, формування й розвиток комунікативних умінь і навичок, особистісних якостей, рефлексивних здібностей, готовності до безперервного самовдосконалення КК [106, с. 287–289; 65, с. 274–275].

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи (здійснення контрольних діагностичних зрізів, оброблення здобутих емпіричних даних, узагальнення отриманих результатів, співвіднесення результатів експерименту з поставленими цілями й завданнями, аналіз усіх результатів, оформлення й опис

процесу та результатів експерименту) здійснено в наступному підрозділі

4.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Для перевірки результатів експериментальної роботи з оцінювання ефективності системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД (програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення та створених педагогічних умов) на контрольному етапі дослідження здійснювалось остаточне встановлення рівнів сформованості означеної компетентності студентів, інтегрована обробка й аналіз отриманих під час експерименту даних на основі сукупності методів науково-педагогічного дослідження за допомогою визначених критеріїв і показників (див. П 4.1; додаток З).

Констатувальні й контрольні зрізи в експериментальних і контрольній групах було зроблено на початку й наприкінці експерименту. Здійснювалися також проміжні заміри, які надавали можливість отримувати додаткові підтвердження щодо ефективності експериментальної роботи.

На контрольному етапі експериментального дослідження необхідним є вирішення таких завдань:

• встановлення динаміки рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД експериментальних і контрольної груп, відстеження й вимірювання яких здійснювалося за допомогою моніторингового інструментарію на основі визначених критеріїв і показників сформованості досліджуваної компетентності;

• проведення якісного аналізу змін у рівнях сформованості компонентів КК майбутніх фахівців із ДтаІД;

• з’ясування ефективності окремих засобів і в цілому програмно-змістового й науково-методичного забезпечення та створених педагогічних умов системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Зведені результати визначених на контрольному етапі рівнів сформованості КК у студентів експериментальних (E_1, E_2, E_3) і контрольної (КГ) груп за всіма критеріями і показниками представлено в таблиці в додатку К 23.

Одержані експериментальні дані підтверджують, що впровадження системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД сприяло значним зрушенням у рівнях її сформованості в усіх експериментальних групах. Зміни на краще в контрольній групі також були, але вони набагато менші, порівняно з показниками експериментальних груп.

Проаналізуємо зміни, що відбулися в компонентах КК майбутніх фахівців із ДтаІД експериментальних та контрольної груп, зокрема у сформованості ***мотиваційно-ціннісного компоненту*** досліджуваної компетентності.

Динаміку рівнів сформованості професійної спрямованості студентів на комунікативну підготовку відображено в таблиці 4.4. (діаграму наведено в додатку Л, рис Л.4).

Таблиця 4.4

Динаміка сформованості професійної спрямованості студентів на комунікативну підготовку (у%)

Рівень проф. спрямованості	E_1 (65 осіб)			E_2 (73 особи)			E_3 (55 осіб)			КГ (63 особи)		
	конс етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. зріз	контр. зріз	Прир.
Високий	0	30,8	+30,8	0	39,7	+39,7	0	47,3	+47,3	0	9,5	+9,5
Середній	41,5	56,9	+15,4	39,7	53,4	+13,7	38,2	52,7	+14,5	42,9	55,6	+12,7
Низький	58,5	12,3	-46,2	60,3	6,9	-53,4	61,8	0	-61,8	57,1	34,9	-22,2

Примітка до таблиць: конст. етап – констатувальний етап; контр. етап – контрольнй етап; конст. зріз – констатувальний зріз; контр.зріз – контрольний зріз; прир. – приріст.

Аналіз здобутих даних засвідчує значний приріст в експериментальних групах високого рівня сформованості професійної спрямованості майбутніх фахівців на комунікативну підготовку (+30,8 %, +39,7 %, +47,3 % у студентів груп E_1, E_2, E_3, відповідно), що характеризується стійкою мотивацією до її реалізації на основі глибокого усвідомлення ними професійної значущості вирішення проблеми формування КК. Тобто, студенти у своїй більшості значно розвинули й поглибили інтереси й прагнення, професійно-орієнтовані мотиви й потреби щодо сформованості КК. Особливо відзначилися студенти групи E_3, які

на початку експерименту мали найнижчі показники сформованості досліджуваної якості. Завдяки додатковим педагогічним заходам вони отримали найвищі результати відповідних показників (діагностовано за допомогою методики «Діагностика професійної спрямованості особистості» [71] і опитувальника «Спрямованість на формування КК (ССКП, ІСКП, МСКП)» (див. додаток К. 1)), що доводить ефективність впроваджуваної системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Якісний аналіз проведеного опитування також свідчить про позитивні зміни, розширення спектру мотивів майбутніх фахівців, а саме переважання стійких професійних мотивів, а також мотивації досягнення і творчої самореалізації в професійно-комунікативній діяльності.

Виражаючи своє ставлення до професійно-комунікативної підготовки, студенти зазначали, що:

– «Формування КК майбутнього фахівця із ДтаІД без перебільшення є стратегічно важливою проблемою. Адже сьогодні, коли в усіх сферах суспільного життя швидкими темпами зростає роль інформації та інформаційних процесів, також збільшується потреба різних підприємств, організацій, установ у фахівцях із ДтаІД: спеціалістах служб діловодства, кадрових підрозділів, галузі інформації та інформаційного аналізу, професіоналах архівної, бібліотечної, музейної справи й кінопрограм, референтах, PR-технологах тощо. Ними мають бути високоосвічені фахівці, які уміють не лише якісно опрацьовувати інформацію, але й підтримувати та покращувати демократичні інституції, брати участь у колективних рішеннях, приймати на себе відповідальність, продуктивно користуватися усною й письмовою комунікацією, уміти ефективно вирішувати складні питання, розв’язувати нестандартні проблеми, тобто бути комунікативно компетентними спеціалістами. Відсутність або низький рівень сформованості КК, безумовно, утруднюватиме професійну діяльність, знижуватиме її якість, унеможливить кар’єрне зростання»;

– «Сучасна документно-інформаційна діяльність є розгалуженою, багатогранною і невід’ємною частиною всіх сфер суспільного життя:

економічної, культурної, міжкультурної, політичної, технічної, екологічної й інших, вона охоплює всі галузі науки, освіти, виробництва. Організація документно-інформаційного забезпечення передбачає роботу з великим обсягом, різноманітних видів документів, оптимізацію документообігу, вдосконалення рівня архівної, інформаційно-бібліотечної, музейної справи, інформаційно-аналітичне забезпечення управлінської законодавчої й іншої діяльності. Усе це означає, що фахівці документно-інформаційної галузі повинні досконало володіти високим рівнем КК як невід'ємним складником їхнього професіоналізму».

Кількісні показники динаміки сформованості ціннісного ставлення студентів до оволодіння КК представлено в табл. 4.5 (діаграму наведено в додатку Л, рис Л.5)

Таблиця 4.5

Динаміка ставлення студентів до оволодіння КК (у %)

Характер ставлення	E_1 (65 осіб)			E_2 (73 особи)			E_3 (55 осіб)			КГ (63 особи)		
	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап.	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. зріз	контр. зріз	Прир.
Позитивно-активне	0	36,9	+36,9	0	46,6	+46,6	0	56,4	+56,4	0	7,9	+7,9
Позитивно-пасивне	41,5	47,7	+6,2	42,5	46,6	+4,1	34,5	43,6	+9,1	44,4	57,2	+12,8
Індиферентне	58,5	15,4	-43,1	57,5	6,8	-50,7	65,5	0	-65,5	55,6	34,9	-20,7

Аналіз отриманих даних підтверджує значне зростання позитивно-активного ставлення студентів до процесу професійно-комунікативної підготовки (приріст високого рівня в групах E_1, E_2, E_3 складає +36,9 %, +46,6 %, +56,4 %, відповідно). Високі рівні (що діагностовано за допомогою методики (опитувальника) «Вимірювання потреби (мотиву) в досягненні» [62] та тесту «Ставлення до самоосвіти й самовдосконалення КК» (*див. додаток К 2*) свідчать про глибоке розуміння майбутніми фахівцями важливості сформованої КК, про їхню готовність і здатність до постійної комунікативної самоосвіти й самовдосконалення КК упродовж усього життя.

Відповідаючи на запитання «Яке Ваше ставлення до оволодіння КК?»,

студенти експериментальних груп зазначали: «Дуже позитивне, адже сформованість комунікативних знань, умінь, якостей сприяє повноцінній соціалізації людини в суспільстві, адаптації до будь-якої ситуації, вільному встановленню будь-яких контактів, дозволяє бути ініціативним у спілкуванні, правильно аналізувати й прогнозувати його результати, забезпечує глибше розуміння можливостей досягнення успіхів у житті», «Раніше я не замислювалася над важливістю цілеспрямованого формування й самовдосконалення КК, і покладалася лише на свої життєві звички, досвід, інтуїцію. Та виявляється, що спеціальні знання й уміння щодо комунікативної діяльності (навички культури усного й писемного мовлення, уміння дотримуватися морально-етичних норм і правил поведінки, здатність створювати відкриту, доброзичливу атмосферу спілкування) значно підвищують вірогідність її ефективності й досягнення очікуваних результатів у розв'язанні складних і нестандартних проблем».

Слід також відзначити, що згідно з вищенаведеними даними (див. таблиці 4.4 і 4.5) найбільші прирости високого рівня сформованості КК (професійної спрямованості студентів на комунікативну підготовку та позитивно-активного ставлення студентів до оволодіння КК) спостерігаються в групі E_3, порівняно з групами E_1, і E_2. Це пояснюється тим, що одночасно з роботою, яка проводилася викладачами в усіх експериментальних групах (роз'яснення і переконання студентів у необхідності оволодіння КК), робота зі студентами групи E_3 побічно передбачала корекцію в них деформованих уявлень щодо професійно-комунікативної діяльності документознавця.

Для уникнення негативних проявів під час різних видів спілкування викладачі надавали їм додаткову превентивну й оперативну допомогу; здійснювали інструктаж щодо подолання негативних рис характеру; проводили додаткові індивідуальні бесіди і консультації; надавали поради щодо дотримання конструктивних стратегій поведінки в різних видах комунікації тощо.

Під час проведення тренінгів (тренінг спілкування, тренінг мотивації досягнення успіху, імідж-тренінг) із метою поглиблення професійно-комунікативної мотивації, особлива увага спрямовувалася на корекцію й

розвиток мотиваційних, поведінкових установок студентів групи $Е_3$. Також, використовуючи тактику превентивних дій, «прихованої допомоги», особливо широко її застосовували в групі $Е_3$. Це сприяло: зміцненню в майбутніх фахівців віри в себе, свої можливості; розвитку в них позитивно-активного ставлення до оволодіння КК; глибшому усвідомленню її ціннісного значення для майбутньої професійної діяльності й власного професійного зростання; розвитку стійкої професійної спрямованості студентів на комунікативну підготовку.

Аналіз даних, отриманих у процесі контрольного етапу експерименту свідчить також про суттєві зміни, що відбулися у сформованості ***інформаційно-когнітивного компоненту КК*** майбутніх фахівців із ДтаІД експериментальних груп за всіма його показниками. Зокрема, проаналізуємо динаміку рівнів сформованості системи знань студентів щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності (див. таблиця 4.6). (діаграму наведено в додатку Л, рис Л 6).

Порівняльний аналіз динаміки високого рівня сформованості системи знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності студентів експериментальних груп (+23,1%, +31,5 %, +52,7 % у групах $Е_1$, $Е_2$, $Е_3$, відповідно) і відповідного зменшення низького рівня (-46,2 %, -52,1 %, - 61,82% у групах $Е_1$, $Е_2$, $Е_3$ відповідно) підтверджує ефективність розробленого програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення та створених умов системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД.

Таблиця 4.6

Динаміка рівнів сформованості системи знань студентів щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності (у %)

Рівень сформованості системи знань	$Е_1$(65 осіб)			$Е_2$(73 особи)			$Е_3$(55 осіб)			КГ (63 особи)		
	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. зріз	контр. зріз	Прир.
Високий	0	23,1	+23,1	0	31,5	+31,5	0	52,7	+52,7	0	9,5	+9,5
Середній	41,5	64,6	+23,1	39,7	60,3	+20,4	38,2	47,3	+9,1	41,3	61,9	+20,6
Низький	58,5	12,3	-46,2	60,3	8,2	-52,1	61,8	0	-61,8	58,7	28,6	-30,1

Також відзначимо, що з-поміж експериментальних груп порівняно найвищий показник сформованості високого рівня системи знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності, мають студенти групи E_3 (на констатувальному етапі вони мали найнижчі відповідні показники). Це також дає підстави говорити про ефективність упроваджуваної системи й успішність роботи викладачів, дієвий вплив на мотиваційну сферу студентів, прищеплення їм позитивних ставлень до формування КК, у контексті всіх її складників і компонентів.

Високий рівень сформованості системи знань студентів щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності свідчить про набуті ними високоякісні, конструктивні знання, а саме:

– суті й змісту комунікативних компетенцій за КСКП, що діагностовано за тестом «Визначення сформованості культурного складника КК» (*див. додаток К 3*), зокрема знання світової й національної культури, її мови, традицій, звичаїв тощо, розуміння різноманітності міжкультурних відмінностей, характеру взаємодії й співпраці з представниками інших культур, необхідності поважати їхні культурні особливості тощо). Тобто, наприкінці експерименту студенти значно поглибили свій світогляд, розширили кругозір і збагатили знання щодо змісту й суті КК за КСКП, переконалися в їхній впливовості на загальний рівень сформованості КК і важливості для професійного й міжкультурного спілкування;

– суті й змісту комунікативних компетенцій за ССКП, що діагностували за допомогою опитувальників «Вимірювання сформованості соціального складника КК», «Оцінка сформованості інформаційного складника КК» (*див. додатки К 4; К 5*), зокрема знання специфіки соціально-економічного розвитку держави, правил суспільного життя й власної соціальної ролі в ньому, норм, правил, методів, способів виконання дій, взаємодій щодо вирішення трудових, правових, політичних та інших питань, а також суті й змісту ІСКП, зокрема знання методів роботи з різними видами інформації, її тематичного добору, критичного оцінювання, структурування, аналізу, опрацювання,

створення власного продукту, його використання, знання культури мови, етичних норм поведінки в інформаційно-комунікативній взаємодії тощо;

– суті й змісту комунікативних компетенцій за СОСКП, що діагностовано за допомогою бесіди, опитування «Вимірювання сформованості самоосвітнього складника КК», спостереження, експертної оцінки (*див. додаток К 7*), зокрема знання способів, прийомів, шляхів комунікативної самоосвіти (самостійного пошуку нових комунікативних знань, самостійного їх засвоєння, ефективного використання на практиці) з метою безперервного самовдосконалення КК.

Під час бесід студенти відповідали на такі запитання: «Яке значення мають знання щодо безперервної комунікативної самоосвіти для професійної діяльності?», «Чи володієте Ви знаннями й досвідом щодо самостійного набуття професійно-комунікативних знань, умінь, якостей з метою постійного їх самовдосконалення?», «Які професійно-комунікативні знання Ви набули самостійно і яких успіхів досягли завдяки саморозвитку КК?» та інші. Студенти експериментальних груп, порівняно зі студентами контрольної групи, мали набагато глибші знання щодо КК за СОСКП, а відповіді студентів які характеризувалися високим рівнем сформованості знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності були ґрунтовнішими й особливо переконливими.

Так, вони відзначали, що: «Знання про суть і зміст КК за СОСКП мають велике значення для формування КК майбутніх фахівців, оскільки передбачають оволодіння ними знаннями шляхів, методів самостійного пошуку й засвоєння необхідних професійно-комунікативних знань, умінь, якостей і постійного їх самовдосконалення впродовж усієї трудової діяльності»; «В умовах швидкого інформаційного розвитку суспільства фахівцям із ДтаІД недостатньо певних комунікативних знань, набутих під час навчання. Нестабільне, динамічне середовище вимагає від них сформованості й розвитку вмінь і здатності до безперервної комунікативної самоосвіти. Саме оволодіння самоосвітніми компетенціями КК допоможе майбутнім фахівцям набути їх»; «Опанувавши самоосвітніми компетенціями КК, здобувши знання й досвід самовдосконалення

КК (самостійного оволодіння професійно-комунікативними знаннями й уміннями), я сьогодні, будучи ще студентом, упевнений, що в майбутній професійній діяльності не розгублюся в будь-якій нестандартній, складній ситуації, не чекатиму підказок чи вказівок, а самостійно шукатиму необхідну інформацію й шляхи розв'язання важливих проблем».

Отже, такі висловлювання студентів експериментальних груп свідчать про значне підвищення в них сформованості системи знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності, великою мірою завдяки застосуванню викладачами важливих заходів для спонукання їх до саморозвитку й самовдосконалення КК, переконання в необхідності приділяти увагу комунікативній самоосвіті. Натомість у студентів контрольної групи динаміка рівнів сформованості відповідних знань не мала суттєвих змін.

Розглянемо також зрушення, які відбулися у рівнях сформованості культури мовлення студентів (див. таблиця 4.7) (діаграму наведено на рис Л 7 *додатку Л*).

Таблиця 4.7

Динаміка рівнів сформованості культури мовлення студентів (у %)

Рівень сформованості культури мовлення	E_1(65 осіб)			E_2(73 особи)			E_3(55 осіб)			КГ (63 особи)		
	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. зріз	контр. зріз	Прир.
Високий	0	33,9	+33,9	0	39,7	+39,7	0	47,2	+47,2	0	14,3	+14,3
Середній	41,5	52,3	+10,8	39,7	50,7	+11,0	36,4	52,7	+16,4	41,3	54,0	+12,7
Низький	58,5	13,8	-44,6	60,3	9,6	-50,7	63,6	0	-63,6	58,7	31,7	-27,0

Аналіз вищенаведених даних показує, що в експериментальних групах рівні сформованості культури мовлення майбутніх фахівців зазнали істотних позитивних змін. Найкращі результати було виявлено в студентів експериментальної групи E_3, в якій приріст високого рівня склав +47,3 %. Усі студенти цієї групи, які характеризувалися низьким рівнем, підвищили культуру мовлення до середнього й високого рівня. У студентів контрольної групи динаміка сформованості означеної якості порівняно незначна (діагностовано на основі бесід, спостереження, аналізу творчих робіт, тесту «Вимірювання

сформованості мовного складника КК» (*див. додаток К б*)).

Найвищі результати в студентів групи $Е_3$ пояснюються передусім високим рівнем розвитку в них мотиваційно-ціннісного компоненту, усвідомлення ціннісного значення культури мовлення, її важливості для майбутньої професійної діяльності. Вони відзначилися високим рівнем комунікативних знань і вмінь за МСКП, його мовно-культурного аспекту (культури спілкування), що є невід'ємною частиною загальної культури фахівця з ДтаІД (культури мовлення, культури поведінки, зовнішньої культури, культури почуттів, мовленнєвого етикету тощо).

У творчих роботах, тестах, під час бесід, різних видів діяльності (за спостереженнями викладачів), студенти демонстрували на високому рівні знання культури мовлення, зокрема: її різноманітність, багатство (володіння лексичними, фразеологічними, словотворчими, граматичними, стилістичними ресурсами мови); виразність мовлення (логічні наголоси, паузи, дикцію, інтонаційну виразність, темп, міміку, жести тощо), логічність, точність мовлення (ерудицію, активний словниковий запас), змістовність мовлення (глибоке усвідомлення теми й головної думки висловлювання), правильність мовлення (знання орфоепічних, орфографічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних, пунктуаційних, словотвірних літературних норм) тощо.

Суттєві зміни в динаміці сформованості культури мовлення студентів експериментальної групи порівняно з контрольною, підтверджують ефективність розробленої системи, її програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення (використання сучасних технологій навчання, застосування інтерактивних форм і методів) створених умов (спрямування змісту навчальних дисциплін на формування КК майбутніх фахівців, організації сприятливого освітнього середовища для їх професійно- комунікативного розвитку й саморозвитку).

Проаналізуємо динаміку сформованості ***діяльнісно-поведінкового компоненту КК*** майбутніх фахівців із ДтаІД, а саме зміни, що відбулися в процесі експерименту в рівнях сформованості практичних умінь і навичок, які

характеризують КК студентів, забезпечуючи успішність їхньої комунікативної діяльності (див. таблиця 4.8) (діаграму наведено на рис.Л 8 *додатку Л*).

Аналіз наведених даних дає підстави говорити про значне збільшення кількості студентів експериментальних груп із високим і середнім рівнем сформованості практичних умінь і навичок, що характеризують їхню КК, здатність до ефективної комунікативної діяльності.

Найвищими показниками сформованості комунікативних умінь за усіма їх угрупуваннями відзначилися студенти експериментальної групи E_3, які на кінець експерименту характеризувалися тільки високим і середнім рівнями. Це говорить про їхні стійкі спрямування й фактичне оволодіння КК на оптимальному рівні сформованості, прагнення досягти статусу професіонала спілкування і відповідно про ефективність розробленої системи, функціонування всіх особистісних, інструментальних, методологічних засобів, що використовувалися для досягнення поставленої мети, забезпечення умов, сприятливих для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів.

Таблиця 4.8

Динаміка рівнів сформованості практичних компетенцій, що характеризують КК студентів (у %)

Групи умінь, рівень сформованості		E_1 (65 осіб)			E_2 (73 особи)			E_3 (55 осіб)			КГ (63 особи)		
		конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конс зріз	конт зріз	Прир.
Інтелектуально-прогностичні	В	0	30,8	+30,8	0	37,0	+37,0	0	45,4	+45,4	0	20,6	+20,6
	С	44,62	63,1	+18,5	42,5	57,5	+15,1	41,8	54,6	+12,8	46,0	47,6	+1,6
	Н	55,38	6,2	-49,2	57,5	5,5	-52,1	58,2	0	-58,2	54,0	31,8	-22,2
Презентаційно-комунікативні	В	0	40,0	+40,0	0	45,2	+45,2	0	47,3	+47,3	0	14,3	+14,3
	С	47,7	53,9	+6,2	46,6	52,1	+5,5	43,6	52,7	+9,1	47,6	55,6	+7,94
	Н	52,3	6,1	-46,2	53,4	2,7	-50,7	56,4	0	-56,4	52,4	30,2	-22,2
Організаторсько-управлінські	В	0	27,7	+27,7	0	30,1	+30,1	0	34,5	+34,5	0	9,5	+9,5
	С	40	61,5	+21,5	38,36	63,0	+24,7	36,4	65,5	+29,1	41,3	55,6	+14,3
	Н	60	10,8	-49,2	61,64	6,9	-54,8	63,6	0	-63,6	58,7	34,9	-23,8
Емоційно-регулятивні	В	0	38,4	+38,4	0	42,5	+42,5	0	49,1	+49,1	0	14,3	+14,3
	С	55,4	53,9	-1,5	53,4	52,1	-1,4	50,9	50,9	0	54,0	55,6	+1,6
	Н	44,6	7,6	-36,9	46,6	5,4	-41,1	49,1	0	-49,1	46,0	30,2	-15,9
Мовно-	В	0	38,4	+38,4	0	39,7	+39,7	0	43,6	+43,6	0	12,7	+12,7

лінгвістичні	С	40,0	55,4	+15,4	38,4	56,2	+17,8	36,4	56,4	+20,0	41,3	49,2	+7,9
	Н	60,0	6,2	-53,8	61,6	4,1	-57,5	63,6	0	-63,6	58,7	38,1	-20,6
Інформаційно-комунікаційні	В	0	32,3	+32,3	0	39,7	+39,7	0	45,5	+45,5	0	12,7	+12,7
	С	36,9	61,5	+24,6	35,6	57,5	+21,9	32,7	54,5	+21,8	39,7	42,9	+3,2
	Н	63,1	6,2	-56,9	64,4	2,7	-61,6	67,3	0	-67,3	60,3	44,4	-15,9
Рефлексивно-коригувальні	В	0	40,0	+40,0	0	46,6	+46,6	0	52,7	+52,7	0	15,9	+15,9
	С	38,5	55,4	+16,9	37,0	52,1	+15,1	34,5	47,27	+12,7	39,7	36,5	-3,17
	Н	61,5	4,6	-56,9	63,0	1,4	-61,6	65,5	0	-65,5	60,3	47,6	-12,7

Зокрема, студенти експериментальних груп успішно демонстрували сформовані *інформаційно-комунікаційні*, *інтелектуально-прогностичні уміння* й навички: використовувати сучасні ІКТ, інтернет-ресурси для пошуку й оброблення інформації, створювати бази даних, збирати інформацію, критично її аналізувати, систематизувати, опрацьовувати й ефективно використовувати; оцінювати й прогнозувати соціальні, економічні та інші події і явища в суспільстві, виявляти широкий кругозір, глибокий світогляд (що було діагностовано на основі аналізу творчих робіт та спостереження). Аналіз отриманих даних засвідчує значний приріст високого рівня сформованості інформаційно-комунікаційних умінь (+32,31%, +39,73%, +45,45% відповідно в групах E_1, E_2, E_3) та інтелектуально-прогностичних умінь (+30,77%, +36,99%, +45,45% у групах E_1, E_2, E_3, відповідно), що характеризує їхню спрямованість на формування досліджуваних умінь на основі глибокого усвідомлення ними професійної її значущості.

Представлені студентами творчі роботи (на теми: «Вплив інформатизації суспільства на розвиток КК особистості», «Вимоги інформаційного суспільства до розвитку КК людини» і теми, що обирали самостійно) свідчили про їхню здатність до різних способів пошуку інформації з різних джерел (Інтернет, бібліотечні каталоги, ЗМІ, радіо, телебачення, реальні факти й події тощо) і на їх основі створення власного продукту з власним переконливим баченням проблеми та внесенням пропозиції щодо її розв’язання. Їхні роботи характеризувалися також змістовністю, містили новітні наукові концепції, глибоко розкривали задану тему й мали самостійно обґрунтовані висновки.

У студентів також зафіксовано високоякісні *презентаційно-комунікативні* та *мовно-лінгвістичні вміння*: самопрезентації; міжособистісного спілкування; здатність вибудовувати ефективні стосунки з діловими партнерами на основі спільних інтересів, добирати переконливі аргументи й тактовно відстоювати свою позицію; знаходити взаєморозуміння в міжкультурному спілкуванні; чітко й грамотно висловлювати власні думки, правильно обирати мовні засоби, зрозуміло доносити інформацію; застосовувати лексику рідної/іноземної мови, вербальні й невербальні засоби обміну інформацією з колегами, клієнтами; дотримуватися культури мовлення (що діагностовано за допомогою анкети «Уміння викладати власні думки» [93] (*див. додаток К 8*) та спостереження).

Аналіз отриманих даних підтверджує значний розвиток презентаційно-комунікативних умінь студентів (приріст високого рівня в групах E_1, E_2, E_3 складає +40,0 %, +45,2 %, +47,3 %, відповідно) та мовно-лінгвістичних умінь (приріст складає +38,46%, +39,72%, +43,64%, відповідно), що зумовлено усвідомленим позитивно-активним ставленням студентів, особливо групи E_3, до процесу професійно-комунікативної підготовки.

Високий рівень сформованості діяльнісно-поведінкового компоненту КК студентів експериментальних груп великою мірою характеризується важливими для спілкування *емоційно-регулятивними уміннями*: поважати, розуміти, сприймати, вислуховувати іншого, ураховувати його думку, володіти собою, стримувати власні негативні емоції у взаємодії, здійснювати саморегуляцію, запобігати конфліктам, вирішувати їх мирним шляхом, застосовувати самоконтроль своєї поведінки, із урахуванням професійно-етичних норм, своєчасно вносити до неї корективи (що діагностовано за допомогою опитувальника «Діагностика стилів поведінки в конфліктних ситуаціях» [51, с. 61–63; 69, с. 268–273] (*див. додаток К 10*)). Згідно з опитувальником, за кількістю набраних балів було виявлено домінантні стилі поведінки студентів (співробітництво, компроміс, пристосування, ухилення, суперництво) у проблемних (конфліктних) ситуаціях.

Аналіз даних таблиці свідчить, що в експериментальних групах приріст за

високим рівнем сформованості емоційно-регулятивних умінь студентів склав (E_1 +38,5 %, E_2 +42,5 %, E_3 +49,1 %), отже, змінилося на краще їх поводження в конфліктних ситуаціях: збільшилася кількість тих студентів, що обирають співпрацю чи схильні до компромісу й відмовляються від суперництва.

Високими показниками також характеризуються сформовані в студентів *організаторсько-управлінські вміння*: ефективно співпрацювати в команді, приймати рішення й брати на себе відповідальність, виконувати різні соціальні ролі в колективі, налагоджувати товариське спілкування, а також *рефлексивно-коригувальні вміння*: адекватно оцінювати наявну комунікативну ситуацію й самовизначатися в ній, гнучко реагувати на будь-які її зміни, проводити самоаналіз, самооцінювання; здатність до розвитку власного творчого потенціалу та готовність застосовувати додаткові ресурси в процесі професійно-комунікативного самовдосконалення (що було діагностовано за допомогою індивідуальної й групової бесіди, опитувальника «Вимірювання сформованості складників КК», спостереження, тесту «Чи вмієте ви слухати?» [34] (*див. додаток К 9, К 11*),

Під час бесіди студенти розповідали: у яких заходах (конференціях, конкурсах, семінарах, «круглих столах» тощо) вони брали участь; як передбачали тактику поведінки, готуючись до виступів перед аудиторією; як обмірковували особливості використання невербальних засобів (жестів, міміки, постави, інтонації); як поводили себе і які емоції відчували під час виступів; як здійснювали самоаналіз виступів, оцінювали успіхи й невдачі, як усвідомлювали власні недоліки й коригували комунікативну діяльність.

За спостереженнями викладачів студенти експериментальних груп, порівняно зі студентами контрольної групи, були набагато активнішими в усіх заходах, вони швидко знаходили взаєморозуміння у колективі, брали на себе відповідальність, самостійно приймали рішення, ставили цілі й планували результати своєї діяльності, набували уміння ефективно взаємодіяти й співпрацювати в команді. Для виступів вони обирали більш складні теми, що сприяло розвитку в них КК, у контексті всіх її складників, супроводжували їх

презентаціями з використанням мультимедійних технологій, набували навички й досвід культури спілкування. Під час доповідей вони звертали велику увага на дотримання норм культури й етики комунікативної поведінки, намагалися стежити за настроєм аудиторії, пристосовуючи до нього свій темп мовлення, гучність голосу, паузи тощо. Здійснюючи самоаналіз і оцінку своїх доповідей, студенти письмово фіксували їхні позитивні й негативні сторони, укладали «портфоліо», накопичуючи матеріали для подальшого формування й самовдосконалення КК.

Аналіз динаміки сформованості КК студентів експериментальних груп свідчить про значне зростання високого рівня сформованості в них організаторсько-управлінських умінь (приріст у групах E_1, E_2, E_3 складає відповідно +27,7 %, +30,1 %, +34,6 %) і рефлексивно-коригувальних умінь (приріст у групах E_1,E_2,E_3 складає відповідно +40,0%, +46,6 %, +52,7%), тобто суттєво збільшилася кількість студентів, які демонструють зазначені вміння на високому творчому рівні.

Проаналізуємо також динаміку рівнів сформованості ***особистісно-самотворчого компоненту КК*** майбутніх фахівців із ДтаІД згідно з одержаними показниками сформованості професійно-комунікативних якостей майбутніх фахівців із ДтаІД представлених у таблиці 4.9. (діаграму наведено в додатку Л, рис Л 9).

Таблиця 4.9

Динаміка сформованості професійно-комунікативних якостей студентів (у %)

Рівень проф.-комунікативн. якостей	E_1(65 осіб)			E_2(73 особи)			E_3(55 осіб)			КГ (63 особи)		
	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. зріз	контр. зріз	Прир.
Високий	0	27,7	+27,7	0	38,4	+38,4	0	52,7	+52,7	0	7,9	+7,9
Середній	44,6	63,1	+18,5	41,1	56,2	+15,1	36,4	47,3	+10,9	41,3	52,4	+11,1
Низький	55,4	9,2	-46,2	58,9	5,4	-53,5	63,6	0	-63,6	58,7	39,7	-19,0

Аналіз наведених даних, які були одержані на основі: педагогічного спостереження за студентами в процесі різних видів їхньої діяльності

(навчально-пізнавальної, практичної, самоосвітньої, науково-дослідної, громадсько-виховної, колективно-творчої); проведення індивідуальних бесід; використання різних методів діагностики (анкетування, тестування, опитування), дає підстави стверджувати про значне підвищення в студентів експериментальних груп рівнів сформованості професійно-комунікативних (інтелектуальних, емоційних, вольових, моральних, естетичних) якостей, а саме: відповідальності, толерантності, тактовності, комунікабельності, рішучості, імпровізації, здатності до емпатії, емоційної стійкості тощо. Це засвідчують показники приросту високого рівня в групах E_1, E_2, E_3, щоскладають +27,7 %, +38,4 %, +52,7 %.

Зокрема, високий рівень важливих професійно-комунікативних моральних якостей студентів (що діагностовано за допомогою полярної анкети «Діагностика моральних якостей особистості» (див. додаток К 12)), характеризує їх як особистостей, які завжди залишаються собою, правдиві, самостійні, чесні, доброчинні, вважають справедливість, довіру, відкритість основою товариських взаємовідносин. На відміну від них, дехто зі студентів у процесі взаємодії намагається отримати користь, маніпулює, заздрить, провокує, не цінує добро. Їх віднесено до низького рівня сформованості моральних якостей.

Сформованість на високому рівні емоційно-вольових якостей, що діагностовано за тестом «Ставлення до критики» [93, с. 139–144] (див. *додаток К 13*). Від цих якостей значною мірою залежать взаємостосунки в професійному колективі, характеризує студентів як витриманих, врівноважених, рішучих, таких, що володіють собою, емоційно стабільні, мають ділові риси характеру, відповідальні, здатні до самоконтролю, позитивно ставляться до критики. Студенти з низькими показниками емоційно-вольових якостей виявляють, зокрема, негативне ставлення до критики, не контролюють свою емоційність, відчувають образу, бажання помститися, виправдати свої помилки, а дехто навіть вступає в боротьбу з тими, хто їх критикує, допускає грубощі, різкі висловлювання, агресію тощо. Це потребує подальшої наполегливої роботи з формування в них позитивних емоційно-вольових якостей.

Особливо важливим показником сформованості КК студентів є толерантність (терпимість до чиїхось поглядів, поведінки), високий рівень якої (що діагностовано за експрес-опитувальником «Індекс толерантності» [88] і тестом «Сформованість толерантності» [93, с. 99] (див. додаток К 14)) характеризується як здатність до цивілізованого міжособистісного спілкування, готовність до розуміння й співпраці, визнання розмаїття людської культури, норм, установок тощо [64, с. 114; 91, с. 859].

У процесі експерименту було проведено ефективну роботу з формування в майбутніх фахівців із ДтаІД толерантності як інтегрованого показника розвитку в них інтелекту, емпатії, поступливості, терпимості, коректності, тактовності, здатності приймати будь-яку ідею та з розумінням ставитися до вчинків інших людей, про що свідчать значні зрушення в динаміці досліджуваної якості студентів експериментальної групи.

Суттєвою професійно-комунікативною якістю, що помітно вирізняла студентів експериментальних груп, було виявлення ними високого рівня сформованості комунікабельності й організаторських здібностей (діагностовано за опитувальником «Визначення комунікативних та організаторських здібностей», анкети «Аналіз своїх обмежень» [15; 42, с. 220–225; 93, с. 158–161; 86, с. 289–296] (*див. додатки К 15; К 21*)). Комунікабельність як риса характеру формувалася в студентів у процесі міжособистісної їх взаємодії, закріплюючись у поведінці, спрямовувала їх на успішне спілкування, розвиток інтересу до людей, соціальної перцепції, рефлексії, емпатії тощо. Організаторські здібності виявлялися в них у здатності до самостійного прийняття рішень, особливо в складних ситуаціях, у плануванні діяльності тощо.

Слід відзначити, що найбільші зрушення в характері вияву особистісних професійно-комунікативних якостей зафіксовано в студентів групи $Е_3$, які проявили найвищий рівень активності в процесі їх формування. Це зумовлено особливою увагою викладачів до студентів цієї групи, оскільки на початку експерименту їхня мотиваційна сфера й сформованість означеної якості характеризувалися найнижчими показниками, порівняно зі студентами інших

груп. Тому зі студентами групи $Е_3$ було проведено цілеспрямовану, наполегливу роботу для зміцнення в них системи професійно-комунікативних цінностей, розвиток активного ставлення до оволодіння КК, зокрема професійно-комунікативних якостей, усвідомлення ними їх професійної значущості.

Аналіз наведених в таблиці узагальнених даних, щодо сформованості професійно-комунікативних якостей студентів, дозволяє зробити висновок про ефективність впровадженої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, її програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення, створених педагогічних умов, реалізації визначених підходів, загальних і спеціальних принципів, напрямів набуття особистісних якостей майбутніх фахівців із ДтаІД.

Проаналізуємо зміни, що відбулися в рівнях сформованості ***оцінно-рефлексивного компоненту КК*** майбутніх фахівців із ДтаІД, зокрема динаміку рівнів рефлексивності комунікативної діяльності студентів (див. таблиця 4.10). (діаграму наведено в додатку Л, рис Л 10)

Таблиця 4.10

Динаміка рівнів рефлексивності комунікативної діяльності студентів (у%)

Рівень сформованості рефлексивності	$Е_1$ (65 осіб)			$Е_2$ (73 особи)			$Е_3$ (55 осіб)			КГ (63 особи)		
	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. зріз	контр. зріз	Прир.
Високий	0	30,8	+30,8	0	35,6	+35,6	0	41,8	+41,8	0	9,5	+9,5
Середній	44,6	55,4	+10,8	43,8	60,3	+16,4	41,8	58,2	+16,4	47,6	49,2	+1,6
Низький	55,4	13,8	-41,6	56,2	4,1	-52,0	58,2	0	-58,2	52,4	41,3	-11,1

Дані таблиці свідчать про суттєві позитивні зрушення в рівнях рефлексивності комунікативної діяльності студентів всіх експериментальних груп. Найбільше зросли показники високих рівнів, особливо в групі $Е_3$ – на +41,8 %, у групах $Е_1$ і $Е_2$ відповідно на +30,8 % і +35,6 %. Це пояснюється диференціацією робити з формування КК студентів на рефлексивно-коригувальному етапі, та підтверджує її доцільність і ефективність. Так, зокрема студентам групи $Е_1$ надавалась можливість самодопомоги в процесі оволодіння КК на основі самодіагностики, самопізнання, самовдосконалення, ведення

індивідуального щоденника, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного саморозвитку, надання їм почесних повноважень тощо. Студентам групи E_2 надавали дозовану допомогу під час прийняття правильних рішень у процесі вирішення комунікативних ситуацій, вироблення правильних оцінних суджень, виявлення професійно-етичної позиції тощо. Студенти групи E_3, більшість із яких (58,2 % від загальної кількості осіб) характеризувалися на початку експерименту низьким рівнем рефлексивності комунікативної діяльності, отримували постійну допомогу щодо корекції професійно-комунікативної мотивації та поведінки, що великою мірою зумовило значний приріст високого й середнього рівнів означеної якості наприкінці експерименту; зменшення низького рівня склало -58,2 %.

Отже, студенти експериментальних груп успішно демонстрували: уміння швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування, адекватно оцінювати комунікативні ситуації, прогнозувати результати комунікативної діяльності, співвідносячи їх із заданою ціллю; здатність і навички, із метою обрання необхідної тактики взаємодії, правильно сприймати й об’єктивно оцінювати співрозмовника, розуміти його почуття й мотиви поведінки; встановлювати й підтримувати психологічний контакт, безпомилково передбачати різного роду непорозуміння, толерантно долати комунікативні бар’єри, використовуючи зворотній зв’язок, ефективно впливати на співрозмовника (що діагностовано за допомогою анкети «Діагностика рівня розвитку рефлексії» [36], тесту «Здатність до сприйняття й оцінки співрозмовника» [86, с. 296–300] (*див. додатки К 17; К 19*).

Досягнення значних змін в рівнях рефлексивності комунікативної діяльності студентів експериментальних груп, дає підстави говорити про ефективність розробленої системи й професійну компетентність викладачів. Окрім вищезазначеної диференційованої роботи, ефективним було також широке застосування коригувальних процедур щодо досліджуваної якості майбутніх фахівців: проведення консультацій щодо професійно-комунікативного цілеутворення, визначення перспектив комунікативного розвитку,

самовдосконалення; надання допомоги під час комунікативної діяльності, аналізу ситуацій суб'єкт-суб'єктної взаємодії, самодіагностики; застосування різноманітних рефлексивних вправ («Оціни свої дії», «Експерт», «Рефлексивна карта», «Шлях професійно-комунікативного зростання», «Віхи розвитку», «Точки зупинки» тощо), залучення студентів до інтерактивної взаємодії, здійснення групових міні-проектів тощо.

Проаналізуємо динаміку рівнів самооцінки студентів щодо сформованості в них КК (див. таблиця 4.11) (діаграму наведено *в додатку Л*, рис Л 11)

Таблиця 4.11

Динаміка рівнів самооцінки студентів щодо сформованості в них КК (у%)

Характер самооцінки	E_1 (65 осіб)			E_2 (73 особи)			E_3 (55 осіб)			КГ (63 особи)		
	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. етап	контр. етап	Прир.	конст. зріз	контр. зріз	Прир.
Адекватна	0	44,6	+44,6	0	48,0	+48,0	0	52,7	+52,7	0	11,1	+11,1
Занижена	38,5	46,2	+7,7	35,6	46,6	+11,0	32,7	47,3	+14,6	36,5	52,4	+15,9
Завищена	61,5	9,2	-52,3	64,4	5,4	-59,0	67,3	0	-67,3	63,5	36,5	-27,0

Дані таблиці свідчать про значні позитивні зрушення в рівнях самооцінки студентів експериментальних груп щодо сформованості в них КК (приріст кількості студентів з адекватною самооцінкою в групах E_1, E_2, E_3, складає +44,6 %, +48,0 %, +52,7 %). Особливо суттєві зміни зафіксовано в групі E_3, більшість студентів якої демонструють сформовані на високому рівні: уміння й здатність до рефлексивно-комунікативної інтерпретації власної поведінки й діяльності та саморегуляції в процесі спілкування; рефлексивні уміння аналізувати власну комунікативну діяльність (правильність постановки цілі, власні наміри, фактори успіхів і причини невдач, помилки, труднощі тощо); критично оцінювати свої дії та змінювати відповідно до цього своє мислення і діяльність (що діагностовано за допомогою бесід, спостереження, експертної оцінки, анкети «Здатність до саморегуляції під час спілкування», методики «Дослідження суб'єктивного контролю», методики «Вивченння самооцінки за допомогою процедури ранжування» [25; 24; 51, с. 48] (див. *додатки К 16; К 18;*

К 20).

Під час бесіди викладач і студенти обговорювали різні питання щодо формування й саморозвитку рефлексивних умінь і здібностей, їх значення для ефективності професійно-комунікативної діяльності та шляхи вдосконалення. Студенти, відповідаючи на запитання, зокрема: «Як розвиненість рефлексивних здібностей вплинула на ефективність Вашого спілкування, на здатність до саморегуляції й підвищення самооцінки?», зазначали: «Раніше я не міг чітко сформулювати власні думки, страх помилитися заважав говорити вільно. Завдяки цілеспрямованому формуванню КК, розвитку рефлексивних здібностей під час навчання, схваленню колегами моїх виступів, я зрозумів, що набув уміння правильно, швидко орієнтуватися в умовах спілкування, усвідомлювати мотиви поведінки й цілі співрозмовників, ефективно коригувати власні дії. Це надало мені впевненості, підвищило рівень самооцінки. Постійно поглиблюючи комунікативні знання й уміння, прагну досягнення успіхів у майбутній професійній діяльності»; «Мені завжди було важко на заняттях пояснити навіть добре вивчений матеріал. Занотовуючи відповіді, я все одно не могла їх чітко сформулювати, через що отримувала невисокі бали. Викладач порадив серйозно поставитися до формування й саморозвитку КК під час навчання, особливо рефлексивних здібностей, допоміг знайти додаткову інформацію в Інтернеті, бібліотеці тощо. Тепер я знаю, як досягти позитивного сприйняття себе слухачами, встановити й підтримувати зворотній зв’язок у спілкуванні, краще розумію дії співрозмовників, враховую їх у власних намірах, корегую свої дії. Якщо необхідно вирішити складні питання в нестандартних ситуаціях, я віднаходжу потрібну інформацію, легко долаю нові труднощі. Це підвищило мою самооцінку, а також успішність у навчанні. Я вірю, що в професійній діяльності також зможу самостійно розв’язувати будь-які проблеми».

Як зазначали самі студенти експериментальних груп, ефективному розвитку в них навичок і здатності до самоаналізу, самооцінки й саморегуляції сприяли: дружні, рівноправні взаємодії з викладачами; виступи й інтерактивне, ділове спілкування під час лекцій-дискусій, лекцій-бесід, лекцій-конференцій,

«круглих столів»; участь у різноманітних рефлексивно-ділових, інтелектуальних, рольових іграх, проблемно-рефлексивних полілогах; відвідування рефлексивних практикумів, використання рефлексивних інверсій, тренінгів тощо, а також активна участь у позааудиторній діяльності: наукових гуртках, творчих студіях, конкурсах, у студентському самоврядуванні тощо.

Значні позитивні зміни, що відбулися в характері самооцінки студентами власної КК свідчать про її сформованість, що дозволяє майбутнім фахівцям контролювати свою комунікативну діяльність, сприяє усвідомленню ними своїх сильних та слабких сторін, допомагає безперервно працювати над підвищенням власного професійно-комунікативного рівня.

Результати проведеного аналізу засвідчують, що в усіх експериментальних групах відбулися значні зміни за всіма показниками сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД. Та найсуттєвіші зрушення відбулися в групі E_3. Це пояснюється особливою увагою викладачів до студентів цієї групи, як до таких, що мали найнижчі показники сформованості КК на початку експерименту, і потребували додаткових, посилених заходів щодо формування у них означеної компетентності. Було цілеспрямовано застосовано ряд засобів, що окреслено вище та всі інші, дієвість яких великою мірою підтверджує ефективність програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД, а також спеціально створених педагогічних умов. Вони оптимально сприяли активному залученню майбутніх фахівців до різних видів комунікативної діяльності, у тому числі в умовах, наближених до професійних, що найповніше сприяло розвитку в них професійно-комунікативної спрямованості на документно-інформаційну діяльність, формування системи комунікативних знань, умінь, якостей, професійної творчості, стійкої особистісно-професійної позиції майбутнього фахівця.

Узагальнені результати динаміки рівнів сформованості КК у студентів експериментальних (E_1, E_2, E_3) і контрольної (КГ) груп за всіма критеріями і показниками надано в таблиці в додатку К 23.

На основі отриманих даних щодо окремих показників сформованості КК було встановлено рівні сформованості досліджуваної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД експериментальних і контрольної груп (див. табл. 4.12).Для унаочнення отриманих результатів скористалися графічним методом (рис. 4.1; 4.2)

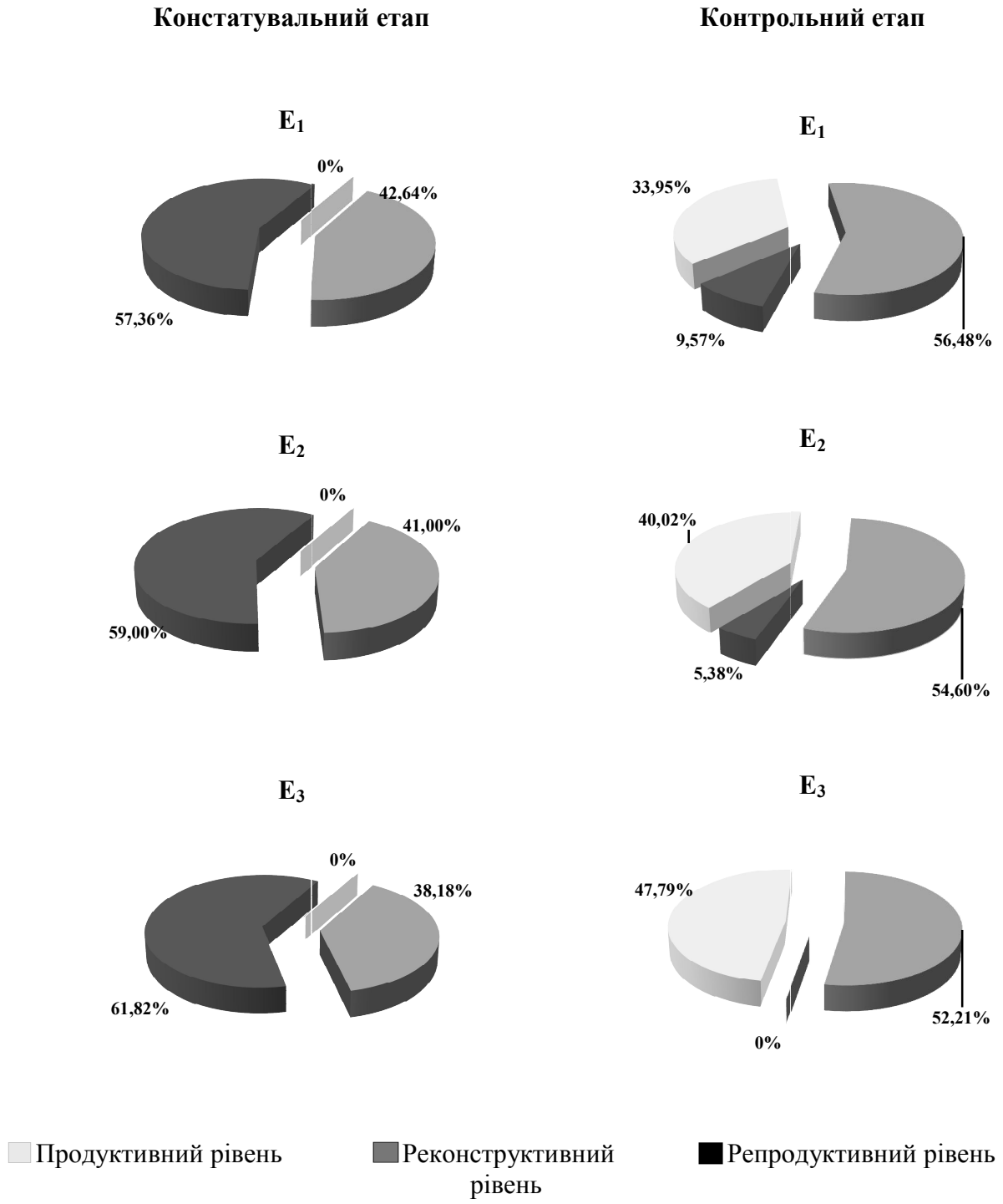

Рис.4.1. Розподіл студентів експериментальних груп Е1, Е2, Е3 за рівнями сформованості в них КК на початок і на кінець експерименту (у %)

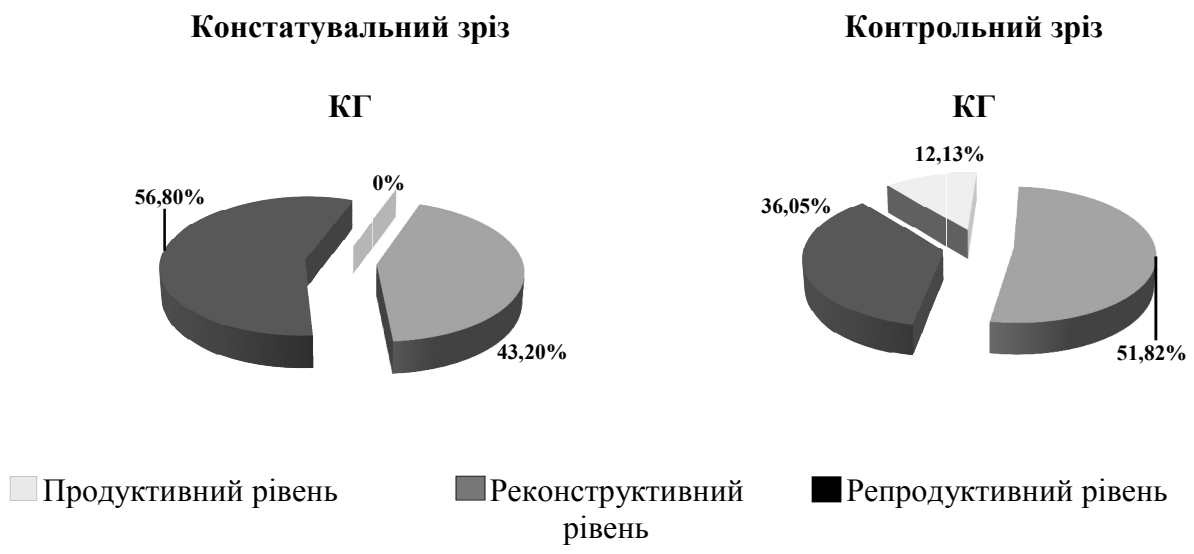

Рис. 4.2 **Розподіл студентів контрольної групи за рівнями сформованості в них КК на початок й на кінець експерименту.**

Таблиця 4. 12

Динаміка рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД (у %)

Рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД	E_1 (65 осіб)		E_2 (73 особи)		E_3 (55 осіб)		КГ (63 особи)	
	Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап	Конст. зріз	Контр. зріз
Продуктивний	0	34,0	0	40,0	0	47,8	0	12,1
Реконструктивний	42,6	56,5	41,0	54,6	38,2	52,2	43,2	51,8
Репродуктивний	57,4	9,5	59,0	5,4	61,8	0	56,8	36,1

Проілюструємо динаміку рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД у вигляді гістограми (рис. 4.3)

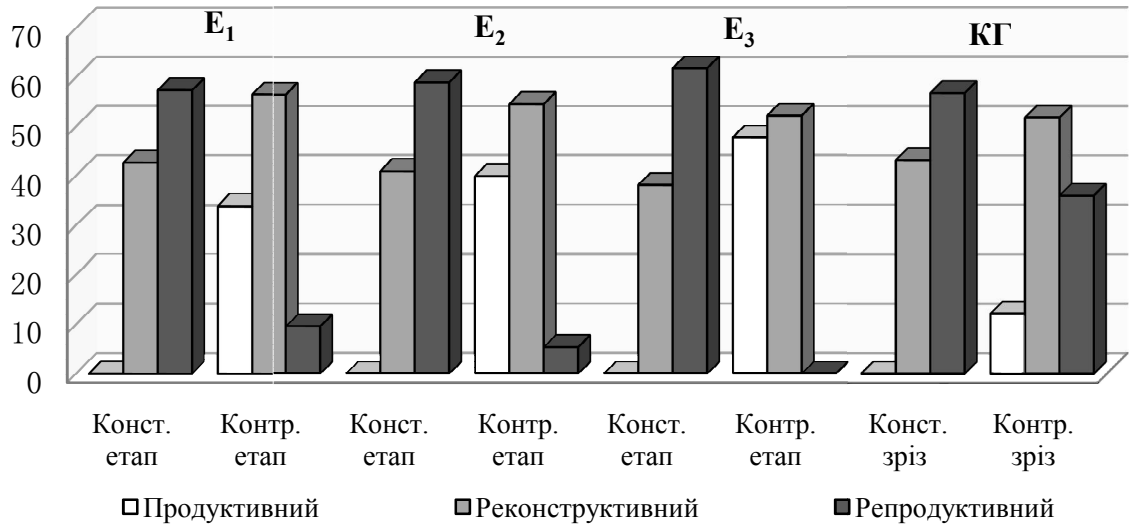

Рис. 4.3 Динаміка рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД до і після експерименту (%)

Примітка: високий рівень – продуктивний, середній – реконструктивний, низький – репродуктивний.

Для перевірки вірогідності отриманих результатів і визначення статистичної значущості змін у рівнях сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД було здійснено кількісний аналіз одержаних результатів за методикою М. Грабаря і К. Краснянської [19] за допомогою непараметричних методів математичної статистики із застосуванням критерію Пірсона χ^2 (хі-квадрат).

Перевірка гіпотези дослідження за допомогою критерію χ^2 передбачає підрахування значення статистики критерію Т за формулою:

$$\mathrm{T} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{j=1}^{3} \frac{(n_1 O_{2\mathrm{i}} - n_2 O_{1\mathrm{i}})^2}{O_{1\mathrm{i}} + O_{2\mathrm{i}}}$$

де, n_1 і n_2 – обсяги двох вибірок із двох сукупностей (n_1 – кількість студентів ЕГ; n_2 – кількість студентів КГ);

O_{ji} – значення елементів таблиці, що вказує на кількість елементів j-тої вибірки, які відносяться до і-тої категорії.

З метою перевірки виявлених відмінностей у рівнях сформованості КК студентів сформульовано нульову (H_0) та альтернативну (H_1) гіпотези: H_0 – рівні сформованості КК студентів ЕГ та КГ не мають істотних відмінностей; H_1 – рівні

сформованості КК студентів ЕГ та КГ суттєво різняться між собою.

Для педагогічних досліджень рівень значущості α приймають за п'ятивідсотковий (тобто прийнятий рівень значущості α = 0,05) [139]. Тоді значення $T_{експ.}$,отримане на підставі експериментальних даних, порівнюється з критичним значенням статистики $T_{кр.}$,яке визначається за таблицею «Критичних значень статистики, що мають розподіл χ^2 з кількістю ступенів свободи ν, для рівнів значущості α», де ν = С – 1 = 3 – 1= 2, критичне значення $T_{кр.}$ = 5,991 [139, с.130]. При виконанні нерівності $T_{експ.}>T_{кр.}$ нульова гіпотеза відхиляється на рівні α і застосовується альтернативна [19, с. 101–102].

Результати порівняння передбачають прийняття або відхилення нульової гіпотези про те, що впровадження теоретично обґрунтованої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД суттєво не вплинуло на підвищення рівнів сформованості зазначеної компетентності, а відмінність у результатах виконання двома групами студентів ідентичних завдань викликана випадковими факторами.

Для використання формули з метою перевірки гіпотези, відсоткові дані таблиці 4.13 переведено в кількісні абсолютні значення, показники рівнів сформованості розподілено за категоріями, де категорія 1 (p_1) відповідає репродуктивному рівню сформованості КК; категорія 2 (p_2) – реконструктивному; категорія 3 (p_3) – продуктивному (див. табл. 4.13)

Таблиця 4.13.

Розподіл студентів експериментальних і контрольної груп за рівнямисформованості в них КК наприкінці експерименту

Групи студентів	Категорія 1 (p_1)	Категорія 2 (p_2)	Категорія 3 (p_3)
	Репродуктивний рівень	Реконструктивний рівень	Продуктивний рівень
ЕГ (n_1=65)	O_{11} = 6	O_{12} = 37	O_{13} = 22
ЕГ (n_1=73)	O_{11} = 4	O_{12} = 40	O_{13} = 29
ЕГ (n_1=55)	O_{11} = 0	O_{12} = 29	O_{13} = 26
КГ (n_2=63)	O_{21} = 22	O_{22} = 33	O_{23} = 8

На основі даних таблиці розраховано значення $T_{експ.}$ згідно з наведеною вище формулою.

Наведемо підрахунки для перевірки статистичної значущості отриманих результатів для груп E_1 і КГ:

$$T_{експ} = \frac{1}{65\times63} \times [\frac{(65\times22-63\times6)^2}{6+22} + \frac{(65\times33-63\times37)^2}{37+33} + \frac{(65\times8-63\times22)^2}{22+8}] =$$

$$\frac{1}{4095}(39525{,}14+494{,}23+24998{,}53) = 15{,}877$$

$T_{експ.} = 15{,}877$; $T_{кр} = 5{,}991$

$T_{експ.} > T_{кр.}$, 15,877 > 5,991 – отже, результат є вірогідним.

Здійснимо підрахунки для перевірки статистичної значущості отриманих результатів для груп E_2 і КГ:

$$T_{експ} = \frac{1}{73\times63} \times [\frac{(73\times22-63\times4)^2}{4+22} + \frac{(73\times33-63\times40)^2}{40+33} + \frac{(73\times8-63\times29)^2}{29+8}] =$$

$$\frac{1}{4599}(70512{,}154+168{,}781+41758{,}081) = 24{,}448$$

$T_{експ.} = 24{,}448$; $T_{кр} = 5{,}991$

$T_{експ.} > T_{кр.}$, 24,448 > 5,991 – результат є вірогідним.

Наведемо підрахунки для перевірки статистичної значущості отриманих результатів для груп E_3 і КГ:

$$T_{експ} = \frac{1}{55\times63} \times [\frac{(55\times22-63\times0)^2}{22+0} + \frac{(55\times33-63\times29)^2}{29+33} + \frac{(55\times8-63\times26)^2}{26+8}] =$$

$$\frac{1}{3465}(66550+2{,}32+42211{,}882) = 31{,}389$$

$T_{експ.} = 31{,}389$; $T_{кр} = 5{,}991$

$T_{експ.} > T_{кр.}$, 31,389 > 5,991 – результат вірогідний.

Тобто є підстави відхилити гіпотезу H_0 і прийняти гіпотезу H_1, оскільки, різниця між даними експериментальних і контрольної вибірки не є випадковою, а виникла внаслідок проведення експерименту.

Результати статистичної обробки експериментальних даних із застосуванням критерію Пірсона засвідчили наявність статистично значущих змін у всіх експериментальних групах, які в групі E_3 є найбільш вираженими.

Відтак, правильність висунутої гіпотези й доцільність застосування розробленого і впровадженого в процес професійної підготовки програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД підтверджено. Отже, розроблена система формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД є ефективною і може бути запропонована для впровадження в процес професійної підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери.

Висновки до розділу 4

Проведення педагогічного експерименту та аналіз отриманих результатів дозволили дійти таких висновків.

Педагогічний експеримент був спрямований на перевірку теоретично обґрунтованої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД та її науково-методичного забезпечення.

На *констатувальному етапі* педагогічного експерименту згідно з обґрунтованими в дослідженні критеріями й показниками було встановлено домінування низького й середнього рівнів сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД, що підтвердило актуальність і доцільність дослідження.

За результатами комплексної діагностики рівнів сформованості КК у майбутніх фахівців із ДтаІД було створено три експериментальні підгрупи студентів, залежно від: розвиненості професійної мотивації; рівня комунікативних здібностей; характеру ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю. Студенти групи E_1 мали досить високий рівень професійної мотивації і розвитку комунікативних здібностей, проте недостатньо усвідомлювали значення професійно-комунікативної підготовки, потребували зовнішнього педагогічного впливу для прояву позитивно-активного ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю. Групу E_2 було утворено зі студентів із недостатнім рівнем професійної мотивації та розвитку комунікативних здібностей, які здебільшого проявляли позитивно-пасивне ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю. До третьої групи E_3 було включено студентів із низьким рівнем професійної мотивації, які не усвідомлювали значення професійно-комунікативної підготовки, індиферентно ставилися до оволодіння комунікативною компетентністю (незалежно від рівня комунікативних здібностей).

Формувальний експеримент, спрямований на перевірку розробленої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД та її програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення, здійснювався за варіативними

стратегіями.

Упровадження розробленої системи та її науково-методичного забезпечення в експериментальних групах здійснювалось за різними стратегіями.Так, у процесі всіх технологічних етапів, водночас із роботою, що планово проводилася в усіх експериментальних групах, у групі E_1 значно ширше використовували методи заохочення шляхом надання студентам додаткових повноважень (тьютера, лідера-консультанта під час групового вирішення проектних завдань тощо), почесних доручень, колективного схвалення; студентам надавалася можливість самодопомоги в процесі оволодіння КК на основі самодіагностики, самопізнання, самовдосконалення, ведення індивідуального щоденника, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного саморозвитку.

У групі E_2 проводили додаткові інструктажі щодо професійно-комунікативного саморозвитку, надавали дозовану допомогу під час прийняття складних рішень у процесі вирішення комунікативних ситуацій, вироблення правильних оцінних суджень, виявлення професійно-етичної позиції тощо.

У роботі зі студентами групи E_3 здійснювали корекцію деформованих у них уявлень щодо професійно-комунікативної діяльності документознавця, для чого студентам надавали додаткову превентивну й оперативну педагогічну допомогу для уникнення негативних проявів під час здійснення різних видів взаємодії, проводили інструктажі щодо подолання негативних рис характеру, додаткові індивідуальні бесіди й консультації, надавали поради з дотримання конструктивних стратегій поведінки в різних видах комунікативної діяльності. Особлива увага спрямовувалася на корекцію і розвиток у них мотиваційних, поведінкових установок, широко використовували тактику превентивних дій, «прихованої допомоги», допомогу щодо корекції професійно-комунікативної мотивації та поведінки.

Ефективними для стимулювання й корегування професійної мотивації майбутніх фахівців із ДтаІД щодо оволодіння КК виявилися *форми* (безпосереднє ознайомлення з реальним виробництвом (підприємством),

особливостями професійної діяльності сучасного фахівця із ДтаІД; зустрічі з випускниками, які працюють у документно-інформаційній сфері й набули професійного досвіду); інтерактивні (бесіди, дискусії, тренінги) та заохочувальні (нагородження ініціативних студентів і студентів-лідерів; відображення результатів навчальних досягнень і громадської роботи на інформаційних дошках на факультетах; висвітлення досвіду кращих студентів-активістів на сторінках університетських газет; участь в конкурсі «Кращий студент року») методи організації професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД.

На опанування студентами комунікативними знаннями й уміннями, набуття досвіду комунікативної діяльності та розвиток особистісно-комунікативних якостей майбутніх фахівців найбільшою мірою сприяло: відтворення під час навчання питань, пов’язаних із проблемою оволодіння студентами комунікативною компетентністю; долучення студентів до участі в різних видах позааудиторної діяльності (клуби, факультативи, окремі виховні заходи); запровадження авторського спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності»; виконання спеціально розроблених завдань, спрямованих на формування КК під час проходження студентами всіх видів виробничої практики; участь у науково-дослідній та громадській діяльності, у колективних творчих заходах.

Для формування рефлексивних умінь студентів найбільш впливовими формами й методами організації освітнього процесу виявилися такі, що спонукали студентів до самоаналізу, адекватної самооцінки щодо сформованості в них професійно-комунікативних знань, умінь і якостей, необхідних для ефективного здійснення документно-інформаційної діяльності (рефлексивний практикум, рефлексивно-ділова гра, проблемно-рефлексивний полілог, рефлексивна інверсія; рефлексивні тренінги).

За результатами контрольного етапу експерименту, у студентів експериментальних груп зафіксували більш суттєві, порівняно з групою КГ, зміни у: позитивній мотивації щодо КП; позитивно-активному, творчому ставленні до оволодіння КК; стійкому виявленні професійно-комунікативних

якостей (комунікабельність, доброзичливість, інтелектуальна мобільність, інноваційне мислення, відповідальність, тактовність, толерантність, чесність, гідність, емоційна стійкість, стресостійкість, креативність); сформованості системи знань і культури мовлення; творчим характером виявлення інтелектуально-прогностичних, презентаційно-комунікативних, емоційно-регулятивних, мовно-лінгвістичних, інформаційно-комунікаційних та рефлексивно-коригувальних умінь, високій рефлексивності комунікативної діяльност; здатністю до самоаналізу й адекватності самооцінки студентами сформованості в них КК.

Висновки й достовірність отриманих результатів експерименту були підтверджені методами математичної статистики (за критерієм Пірсона).

Аналіз експериментальних даних свідчить про ефективність розробленої системи формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД та її науково-методичного забезпечення й може бути запропонована для впровадження в процес професійної підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери.

Основні результати розділу знайшли відображення в публікаціях автора [96; 97; 98; 99; 100; 101; 102; 103; 104].

Список використаних джерел до розділу 4

1. Абовский Н. П., Палагушкин В. И. Развитие системного мышления в обучении и тестировании. *Альма матер*. 2009. № 9. С. 32–40
2. Адаменко Е. В. Математические методы в педагогике и психологи. Луганск : Альма-матер, 2008. 96 с.
3. Акимова М. К., Гуревич К. М., Зархин В. Г. Диагностика индивидуально-психологических различий в обучении. *Вопросы психологи*. 1984. № 6. С. 71–78.
4. Алещанова И. В., Фролова Н. А. Педагогическое тестирование как средство повышения качества контроля и эффективности учебного процесса в ВУЗе. *Современные проблемы науки и образования*. 2007. № 6. С. 13 – 17.
5. Альманах психологических тестов. Москва : КСП, 1996. 400 с.
6. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів: дис. … док. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2007. 423 с.
7. Ассанджлли Р. Психосинтез: теория и практика. Москва : REFL-book, 1994. 320 с.
8. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологи. Москва : Педагогика, 1989. 192 с.
9. Блейхер В. М., Бурлачук Л. Ф. Психологическая діагностика интеллекта личности. Киев : Вища школа, 1978. 142 с.
10. Бувина И. С. Составление тестовых заданий разных видов и начальная обработка результатов тестирования : учеб. пособие. Москва : Изд-во МТУСИ, 1996. 20 с.
11. Бурківська Л. Ю., Венгринюк М. І., Пахомов В. М. Наукова робота: стилістичні поради : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 92 с.
12. Винославська О. В., Малигіна М. П. Людські стосунки. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 142 с.

13. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.

14. Вольянська С. Є. Довідник сучасного педагога. Харків : Видавнича група «Основа», 2016. 144 с.

15. Вудкок М., Френсис Д. Раскрепощенный менеджер. Для руководителя – практика. Москва : Дело, 1991. С.32–41.

16. Гласс Дж., Стэнл Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / пер. с англ. Адлер Ю. П., Ковалев А. Н. Москва : Прогресс, 1976. 496 с.

17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

18. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ : Вінниця : Планер, 2010. 308 с.

19. Грабарь М. И., Краснянская К. А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. Москва : Педагогика, 1977. 136 с.

20. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. Культурологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 392 с.

21. Грязев М. В., Хадарцев А. А. , Хрупачев А. Г. Методика интегральной оценки знаний абитуриентов. *Высшее образование в России*. 2010. № 6. С. 28–32.

22. Гусак А., Микитюк І. Критерії, показники та рівні сформованості інформативної компетентності майбутніх фахівців. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2015. № 43. С. 205–209.

23. Джонсон Девід В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування. Київ : ВД «КМ Академія», 2003. 288с.

24. Диагностика личности учащегося в коллективе : методические рекомендации для учителей и студентов педагогических институтов / сост. Т. И. Пашукова. Кировоград : КГПИ, 1989. 20 с.

25. Еникеева М. И. Психологическая діагностика. Москва : Приор, 2003. С.124–129.

26. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов. Москва : Моск. псих.-соц. інст. Изд-во Фланта, 2003. 336 с.

27. Євтух М. Б. Інноваційні методи оцінювання навчальних досягнень : монографія. Київ : КНЕУ, 2010. 248 с.

28. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / пер. з англ.. О. М. Шерстюк. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

29. Загвязинский В., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Изд. центр «Академия», 2007. 208 с.

30. Занюк С. С. Психологія мотивації. Київ: Либідь, 2002. 302 с.

31. Зразків П. І. Методи і методологія психолого-педагогічного дослідження. URL : http://ukrdoc.com.ua/text/17854/index-4.html?page=2 (дата звернення : 20.03.2017).

32. Иванова Н. Л. Диагностика самоэффективности. URL : http://www.elitarium.ru/diagnostika_samojeffektivnosti (дата звернення : 30.07.2017).

33. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2006. С. 205–215.

34. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 576 с.

35. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Київ : наукова думка, 1996. 190 с.

36. Карпов А. В. Методика диагностики уровня рефлексивности. *Психология счастливой жизни.* URL : https://psicabi.net/testy/517-test (дата звернення : 23.09.2017)

37. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості. Київ, Либідь, 2007. 256 с.

38. Климчук В. А.Тренинг внутренней мотивации. Санкт Петербург : Речь, 2005. 76 с.

39. Кляшторний О. М. Інтегративні критерії якості вищої освіти. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Філософія. Політологія. Київ, 2013. Вип. 1. С. 14–17.

40. Кожухова Т. В., Кайдалова Л. Г., Шпалінський В. В. Основи психолого-педагогічного дослідження. Харків : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2002. 240 с.

41. Корнелиус Х. Фэйр Ш. Выиграть может каждый. Москва : Стингер, 1992. 116 с.

42. Кострица Н. М., Свистун В. І., Ягупов В. В. Методика навчання студентів спілкуванню в управлінській діяльності. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 272 с.

43. Кузьминський А. І. Педагогіка вищої школи. Київ : Знання, 2011. 486 с.

44. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980. 335 с.

45. Лаак Я. Психодиагностика : проблемы содержания методов. Москва : Изд-во «Институт практической психологи»; Воронеж : НПО «МОДЕК» 1996. 384 с.

46. Леонгард К. Акцентуирование личности. Киев : Эксмо-пресс, 2001. 544 с.

47. Лийметс Х. Й. Групповая работа на уроке. Москва : Знание, 1975. 64 с.

48. Ликсон Ч. Конфликт: семь шагов к миру. Москва – Санкт-Петербург : Питер, 1997. 149 с.

49. Лунгу К. Н. Понимание и его діагностика. *Вестник Московского государственного областного университета*. Москва, 2009. № 3. С. 56–60.

50. Лучшие психологические тесты для профотбора и профориентации : описание и руководство к использованию / ред. А. Ф. Кудряшов. Петрозаводск : Петроком, 1992. 318 с.

51. Максименко С. Д., Заброцький М. М. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування). Київ : Главник, 2005. 112 с.

52. Матюшкин А. М. Загадки одаренности: проблемы практической диагностики. Москва : Школа-Пресс, 1993. 128 с.

53. Методики психодиагностики в учебно-воспитательном процессе / сост. В. В. Гришин, П. В. Лушин. Москва : ИКА «Москва», 1990. 256 с.

54. Михайлычев Е. М. Математические методы а педагогическом исследовании. URL : http://bib.convdocs.org (дата звернення : 14.06.2016).

55. Морозов С. М. Методы психологического исследования личности учащегося. Киев : УМК ВО, 1992. 88 с.

56. Насиновская Е. Е. Методы изучения мотивации личности. Опыт исследования личностно-смыслового аспекта мотивации : учебно-методич. пособие. Москва : Изд-во Моск. ун-та., 1988. 80 с.

57. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Санкт Петербург : Речь, 2004. 392 с.

58. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник. Москва : Владос-ПРЕСС, 2003. 304 с.

59. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи). Москва : МЗ-Пресс, 2004. 67 с.

60. Нохрина Н. Н. Возможности тестирования в образовательной деятельности. *Мир образования – образование в мире*. 2008. № 1. С. 199–204.

61. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования. Москва : ТЦ «Сфера», 2000. 448 с.

62. Одегов Ю. Г., Рудченко Г. Г., Апенько С. М., Мерко А. И. Мотивация персонала. Практические задания. Москва : Альфа-прес, 2010. 640 с.

63. Окунь Я. Факторный анализ. Москва : Статистика, 1974. 200 с.

64. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : навч. посібник. Чернівці : Книги – XXI, 2010. 528 с.

65. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

66. Педагогика: учебное пособие / под. ред. П. И. Пидкасистого. Москва : Высшее образование, 2008. 430 с.

67. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / за ред. З. Н. Курлянд. Київ : Знання, 2007. 495 с.

68. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам. Нижний Новгород : Ай Кью, 1992. 262 с.

69. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: підручник. Київ : Каравела, 2008. 352 с.

70. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка. *Иностранные языки в школе*. 2000. № 3. С. 3–9.

71. Пономарева М. А., Юхновец Т. И. Психодиагностика личности : пособие для студентов вузов. Минск : Тесей, 2008. URL : http://megapredmet.ru/1-68121.html (дата звернення : 12.09.2016).

72. Практикум по психодиагностике. Конкретные психодиагностические методики / ред. кол. А. И. Зеличенко, И. М. Карлинская, В. В. Столин, А. Г. Шмелев. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1989. 176 с.

73. Практикум по психодиагностике. Психодиагностика мотивации и саморегуляции / ред. кол. А. И. Зеличенко, И. М. Карлинская, С. Р. пантилеев и др.. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1990. 160 с.

74. Практикум по психодиагностике. Психодиагностические материалы / под. ред. А. А. Бодалева, И. М. Карлинской, С. Р. Пантилеева, В. В. Столина. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1988. 141 с.

75. Практическая психология в тестах, или Как научиться понимать себя и других / сост. Р. Римская, С. Римський. Москва : АСТ-ПРЕСС, 1997. 376 с.

76. Психологические тесты: в 2-х т. / под. ред. А. А.Карелина. Москва : Владос, 2003. Т.1. 248с.

77. Психология личности : тесты, опросники, методики / сост. Н. В. Киршева, Н. В. Рябчикова. Москва : Геликон, 1995. 236 с.

78. Пушкар Т. М. Діалогічне навчання як чинник формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів. *Науковий журнал Сумського державного педагогічного університету ім.. А. С. Макаренка*. Суми, 2012. Вип. 6 (24). С. 410–417.

79. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия. Москва : Ваклер, 1997. 436 с.

80. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 713 с.

81. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). Киев : Миллениум, 2004. 521 с.

82. Серегин Г. М. Диагностика уровней понимания учебного материала. *Инновационные проекты и программы в образовании*. 2011. № 3. С. 48–50.

83. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт Петербург : Речь, 2006. 350 с.

84. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. Санкт Петербург : Речь, 2006. 350 с.

85. Скотт Дж. Г. Конфликты: пути их преодоления. Киев : Внешторгиздат, 1991. 191 с.

86. Смирнова Е. Е. Психология общения : курс для старших классов средней школы. Санкт-Петербург : КАРО, 2005. 336 с.

87. Собчик Л. Н. Методы психологической диагностики. Москва, 1990. 87 с.

88. Солдатова Т. У., Кравцова О.А., Хухлаев О. Е., Шайгерова Л. А. Психодиагностика толерантности. *Психологи о мигрантах и миграции в России* : информ.-аналит. бюлетень. Москва, 2002. № 4. С.59–65.

89. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2006. 520 с.

90. Столяренко Л. Д. Основы психологи . Ростов на Дону : Феникс, 2003. 672 с.

91. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «Школа», 2009. 1008 с.

92. Тесленко В. И. Теоретико-методологические основы диагностики и прогнозирования процесса обучения : автореф. дис … д-ра пед. наук : 13.00.02. Челябинск : ЧГПУ, 1996. 36 с.

93. Тесты для отбора персонала / авт.-сост. Л. Г. Серова. Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. 253 с.

94. Тимошенко Н. Л. Корпоративна культура: діловий етикет : навч. посібник. Київ : Знання, 2006. 391 с.

95. Ткачов А. С. Формування інформаційної компетентності старшокласників у процесі навчання : дис. … канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2010. 213 с.

96. Тур О. Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*. Полтава: ПолтНТУ, 2017. Вип. 1. С. 135–144.

97. Тур О. М. Вивчення стану сформованості соціального складника комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences*: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference (Kielce, 28–29 Desember 2016). Kielce: Holy Cross university, 2016. P. 137–140.

98. Тур О. М. Дослідження рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: комунікативний компонент. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя: Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2016. № 2. С. 82–85.

99. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: мотиваційний компонент. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, 2016. № 50 (103). С. 277–282.

100. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: рефлексивний компонент. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць Херсонського державного університету. Херсон, 2016. Вип. LXXIII (2). С. 123–127.

101. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: дослідження стану формування. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, 2016. № 51 (104). С. 287 –293.

102. Тур О. М. Проблеми формування комунікативної компетенції особистості у білінгвальному середовищі. *Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results*: materials of internationals cientific and conference (Bratislava, 15–18 march, 2016). Київ: LLC «NVP» Interservice, 2016. С. 120–121.

103. Тур О. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: історія, теорія, практика: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2017. 409 с.

104. Тур О. Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності : монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 320 с.

105. Федорчук В.М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетентності викладача». Кам’янець-Подільський : Абетка, 2003. 240 с.

106. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.

107. Франселла Ф. Баннистер Д. Новый метод исследования личности: руководство по репертуарным личностным методикам. Москва : прогресс, 1987. 233 с.

108. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посібник. Київ : Знання, 2005. 442 с.

109. Чайченко Н. Н., Семеног О. М., Артюшкіна Л. М., Рудь О. М. Науково-педагогічне дослідження : навчальний посібник. Суми : СОІППО, 2015. 190 с.

110. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2010. 696 с.

111. Шихов Ю. А. Мониторинг качества подготовки специалистов. *Высшее образование сегодня.* 2006. №2. С. 54–55.

112. Юнг К. Г. Психологические типы. Москва : Попурри, 1998. 656с.

113. Яковлева Н.М. Теория и практика подготовки будущего учителя к творческому решения воспитательных задач : автореф. дис. … докт. пед. наук : 13.00.08. Челябинск, 1992. 37 с.

114. Янишин О. К. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 289 с.

115. Community Psyhology / Meg A., Christopher B. New York : Macmilan, 2017. 1201p.

116. Encyclopedia of learning and memory. New York : Macmilan. 1992. 546 p.

117. Hesse-Biber S. The problems and prospects in the teaching of mixed methods research. *International journal of social research methodology*. 2015. DOI : 10.1080/13645579.2015.1062622

118. Howard C., Brady M. Teaching social research methods after the critical turn: challenges and benefits of a constructivist pedagogy. *International journal of social research methodology*. 2015. DOI: 10/1080/13645579.2015.1062625

119. Kilburn D., Nind M., Wiles R. Learning as researchers and teachers: the development of a pedagogical culture for social science research methods? *British journal of educational studies*. 2014. № 62 (2). P. 191–207.

120. The European Indicator of Language Competence. Report from theEducation Council to the European Council (Barcelona, March 2002). URL : http://www.edu.languagelearning.com.ua (дата звернення : 07.07.2016).

ВИСНОВКИ

У дисертації в теоретико-методологічній і практичній площинах запропонованонове розв’язання наукової проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД на основі її цілісного наукового аналізу, обґрунтування теоретичних і методичних засад, розробленої й апробованої системи науково-методичного забезпечення. Узагальнення результатів теоретичного аналізу та одержаних результатів експериментальної роботи дали можливість дійти таких висновків:

1. У дисертації розкрито роль і значення цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі їх професійної підготовки в умовах розширення функцій професії, пов’язаних із кваліфікованим виконанням широкого кола видів діяльності: від створення й стандартизації документів, розробення й експлуатації різноманітних автоматизованих систем аналітико-синтетичної обробки документів до інформаційно-аналітичної та інформаційно-комунікативної. З’ясовано, що посилення комунікативного вектора професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД зумовлене ускладненням функцій управління персоналом; збільшенням числа тих, хто працює з документами в організації; зростанням користувачів послугами документно-інформаційної сфери; розширенням комунікативних зв’язків фахівців із ДтаІД; інформатизацією документообігу та діловодства.

2. Науково обґрунтовано концепцію формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД,основу якої складає розуміння того, що: 1) в умовах прискореного розвитку інформаційних технологій, докорінних функціональних змін у багатопрофільній документно-інформаційній сфері комунікативна компетентність майбутнього фахівця з ДтаІД є необхідним складником його загальнопрофесійної компетентності; 2) формування досліджуваного феномену потребує розроблення й реалізації цілісної системи, яка передбачає єдність змістових, функціональних і особистісних підсистем.

Доведено доцільність використання для вирішення проблеми формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД сукупності підходів, а саме компетентнісного, комунікативного, системного, синергетичного, аксіологічного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного та акмеологічного.

3. Досліджено генезу ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців документно-інформаційної галузі. Виокремлено актуальні ідеї прогресивних представників науково-педагогічної думки, які доцільно враховувати для розв’язання проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД: необхідність оволодіння майбутніми фахівцями мовно-мовленнєвими знаннями й уміннями, що забезпечують спілкування та мислення, навичками комунікативної поведінки особистості; здійснення спілкування на основі моральності (здатності поважати співрозмовника, контролювати свої почуття й емоції, керувати власним характером і волею, бути ввічливим, тактовним, уважним, доброзичливим тощо).

4. Конкретизовано термінологічне поле дослідження, з’ясовано суть та особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД і визначено зміст її структурних компонентів: розкрито суть основних понять дослідження («комунікативна діяльність», «комунікація», «професійне спілкування», «компетентність», «компетенція»); запропоновано авторський підхід до тлумачення поняття «комунікативна компетентність майбутнього фахівця з ДтаІД» як інтегративного утворення, що, характеризуючись розгалуженою системою знань, ставлень, умінь, здібностей тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників комунікативної підготовки, дає можливість фахівцю здійснювати своєчасні й адекватні комунікативні дії в різних ситуаціях професійної взаємодії на основі партнерства, взаєморозуміння й співробітництва, гарантуючи ефективне розв’язання поліфункційних завдань у галузі документно-інформаційної діяльності.

Виявлено особливості комунікативної компетентності фахівців з ДтаІД, які пов'язані з тим, що успіх їхньої професійно-комунікативної діяльності залежить від уміння успішно здійснювати комунікацію не тільки з безпосередньо присутньою людиною (замовником, колегою тощо), але й з автором певного письмового повідомлення/документа, а також із тим, що нині простежується активна тенденція до поглиблення інформатизації всіх сфер життєдіяльності українського суспільства.

Структуру комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, що відображає її внутрішню основу, представлено як сукупність мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного компонентів, оволодіння кожним із яких здійснюється в контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного та самоосвітнього складників комунікативної підготовки.

Розкрито зміст структурних компонентів досліджуваної компетентності, який відбиває відповідно: цінності професії; норми професійної деонтології й особистісне ставлення до них; усвідомлення майбутнім фахівцем значущості комунікативної компетентності для успішного здійснення професійної діяльності; ціннісне ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю, наявність внутрішніх стимулів до професійно-комунікативного самовдосконалення; сукупність знань, якими має оволодіти майбутній фахівець для успішного здійснення комунікативної діяльності; сформованість умінь і навичок, що забезпечують успішність комунікативної діяльності (інтелектуально-прогностичних; презентаційно-комунікативних; організаторсько-управлінських; емоційно-регулятивних; інформаційно-комунікаційних; мовно-лінгвістичних; рефлексивно-коригувальних); значущі особистісно-професійні якості, які впливають на успішність комунікативної діяльності (комунікабельність, доброзичливість, інтелектуальна мобільність, інноваційне мислення, відповідальність, тактовність, толерантність, чесність, гідність, емоційна стійкість, стресостійкість, креативність тощо); здатність до рефлексивно-комунікативної інтерпретації власної поведінки та діяльності, дій і

вчинків суб'єктів комунікативної діяльності, що сприяє вибору доцільних дій у тій чи іншій ситуації, коригуванню подальшої комунікативної діяльності з метою усунення власних недоліків та корекції власної поведінки.

Визначені компоненти комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД є взаємопов'язаними, взаємозалежними й взаємозумовленими.

5. Розроблено критеріальну базу дослідження процесу формування, яка утворена такими критеріями та показниками рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД: *мотиваційно-особистісний* (сформованість професійної спрямованості на комунікативну підготовку (ціннісне ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю, усвідомлення важливості комунікативної компетентності для майбутньої професійної діяльності, професійно-пізнавальний інтерес, прагнення до самовдосконалення комунікативної компетентності); характер ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю; сформованість професійно-комунікативних якостей (толерантність, тактовність, комунікабельність, імпровізація, здатність до емпатії, емоційна стійкість тощо); *когнітивно-мовленнєвий* (рівень знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності; рівень сформованості культури мовлення); *процесуально-рефлексивний* (сформованістьумінь, що характеризують комунікативну компетентність фахівця з ДтаІД); рефлексивність комунікативної діяльності; адекватність самооцінки студентами сформованості в них комунікативної компетентності).

6. Науково обґрунтовано систему формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД, яка реалізується в усіх видах діяльності студентів у ЗВО (навчальній, громадсько-виховній, практичній, науково-дослідницькій, самоосвітній) і містить чотири взаємопов'язані блоки: *концептуально-цільовий*, який визначає мету, завдання, провідну парадигму, методологічні підходи й принципиформування комунікативної компетентності; *структурно-змістовий*, який відбиває зміст структурних складників комунікативної підготовки (культурного, соціального, інформаційного, мовного,

самоосвітнього) і компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного) комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД; *технологічно-процесуальний*, що розкриває організаційну діяльність і відображає програмно-змістове та навчально-методичне забезпечення етапів процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (організаційно-підготовчого, мотиваційно-стимулювального, змістово-діяльнісного, рефлексивно-корегувального); *контрольно-корекційний*, який передбачає здійснення моніторингу ефективності розробленої системи формування досліджуваної якості). Ефективність реалізації системи передбачає необхідність створення відповідних педагогічних умов: поглиблення професійної готовності викладачів щодо формування комунікативної компетентності студентів, спрямування змісту навчальних дисциплін на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів.

7. Розроблено модель науково-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи формування досліджуваного феномену та експериментально перевірено її ефективність. Визначено форми й методи, які найбільшою мірою вплинули на позитивну динаміку всіх компонентів комунікативної компетентності студентів експериментальних груп, а саме: інтерактивні методи (бесіди, диспути, дискусії, рольові та ділові ігри, «вербальні дуелі», «мозкові штурми» та ін.); проблемно-пошукові методи (розв’язання комунікативних ситуацій, метод проєктів); сучасні освітні технології, у тому числі ІКТ; участь у соціально-громадській діяльності, виконання громадських доручень, участь у наукових і творчих гуртках («Документознавчі студії», «Мовознавчістудії», «Слово»); проходження виробничих практик.

У процесі експерименту, який мав варіативний характер, виявлено тенденції розвитку комунікативної компетентності студентів експериментальних груп: підвищився інтерес до оволодіння зазначеною компетентності через

усвідомлення студентами її як професійної цінності; зросла кількість студентів із позитивно-активним ставленням до професійного самовиховання у комунікативному напрямі; значною мірою покращився характер комунікативної взаємодії. Експериментально доведено позитивний вплив упровадженої в процес професійної підготовки авторської системи на рівень сформованості комунікативної компетентності фахівців із ДтаІД. Так, в експериментальних групах кількість студентів із високим рівнем сформованості комунікативної компетентності збільшилась у середньому на 40,6 %, а в контрольній групі – лише на 12,1 %; водночас кількість студентів, у яких виявлено низький рівень сформованості досліджуваної якості, зменшилася в середньому в експериментальних групах на 54,4 %, а в контрольній – на 20,8 %.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Одержані теоретичні й практичні результати становлять основу для подальшого її вивчення в аспекті пошуку інноваційних форм, методів, засобів, технологій формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, а також розроблення науково-методичних засад розвитку комунікативної компетентності фахівців документно-інформаційної сфери у системі підвищення кваліфікації фахівців відповідної галузі.